A H TAMMSAARE

Kogutud teosed

11

A H TAMMSAARE 11

A. H.
TAMMSAARE

Kogutud
teosed
11. köide

TALLINN · „EESTI RAAMAT" · 1984

A. H.
TAMMSAARE

Elu ja armastus

TALLINN · „EESTI RAAMAT" · 1984

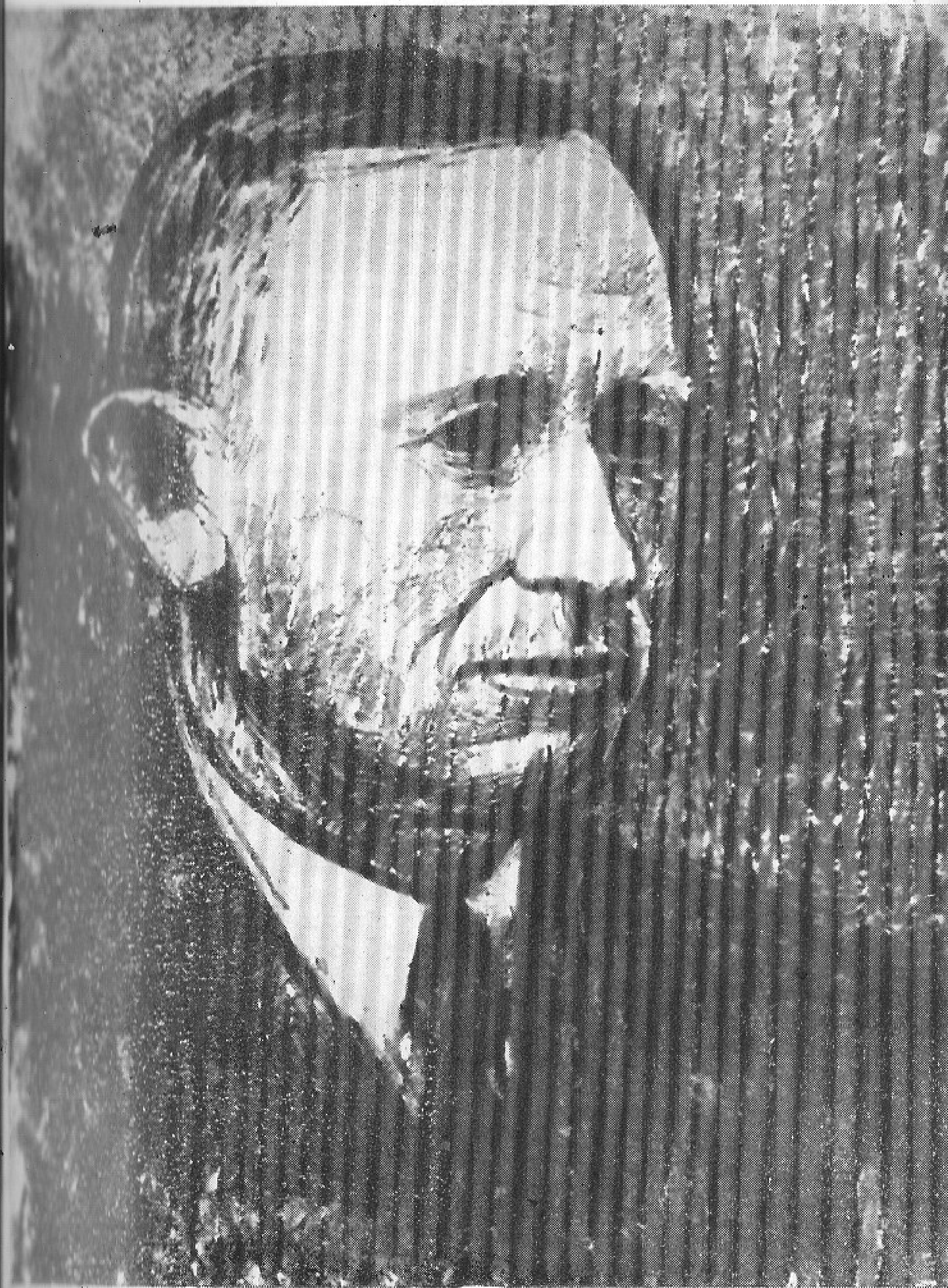
E
T18

Väljaande kolleegium:
K. Itra, P. Kuusberg, H. Puhvel, E. Sõgel, E. Teder, J. Toomla, A. Vinkel

Tekstikriitiline toimetaja *M. Mikli*

Kunstiliselt kujundanud *R. Pangsepp*

T $\frac{4702700200-153}{901(15)-84}$ 106—83

I

Irma Vainu käis juba tublisti üheksateistkümnendat, kui lõpetas kevadel gümnaasiumi kodualevikus. Ja et ta samal kevadel oli vabanenud leerist, siis võis ta kooli lõputunnistuse vastu võtta helevalges kleidis, mis oli sel tähtsal silmapilgul ainult teist korda seljas. Kleidil oli veel nagu värske õnnistuse- või kirikulõhngi küljes ja sellepärast tundus koolilõpetaminegi peaaegu püha sündmusena.

Ainult ühest oli kahju, hirmus kahju: puudusid punased roosid rinda pistmiseks, sest neid polnud alevikus kusagilt saada. Või kuigi oleks olnud, siis tingimusil, mida Irma pidas liiga raskeiks: ta oleks pidanud iseenda lubama rooside eest. Nimelt oli ta tähtsa päeva eelõhtul Kalmu Eedit teel kohanud ning see oli temalt küsinud:

«Tead sa, Irma, et homme on Kase preilil roos rinnas?»

«Olen kuulnud,» vastas Irma kõrvale vaadates.

«Aga tead sa ka, kust see roos tuleb?» küsis Eedi edasi.

«Räägitakse, et apteekri pojalt,» seletas Irma.

«Just,» kinnitas Eedi ja lisas kõheldes, kui neiu tegi juba minekut: «Kas sa ei tahaks ka homseks roosi?» Poisi sõnad kõlasid nagu palvena, peaaegu härdana.

«Kust teda võtta,» vastas Irma ja pöördus uuesti poisi poole. «Roose on ju ainult pastoril ja apteekril, aga ega need ometi anna. Või mõtled vargile minna?»

«Mis siis, kui vargile, siis vargile,» vastas poiss.

«Varastatud roosi ma ei taha,» ütles tüdruk.

«Aga kui ma lähen toon linnast, kas siis tahad?» küsis poiss. «Istun ratta selga ja lähen. Ma nii tahaks minna, kui sina tahaks.»

Tüdruk mõtles, vahtides kõrvale. Viimaks ütles ta:

«Eedi, parem ära too, sest ma kardan, et sinul on ikka veel see vana asi.»

«Aga mitte enam nõnda nagu enne,» vastas poiss.

«Aga mina ei taha sellest enam ei nii ega teisiti kuulda,» ütles tüdruk.

«Kuula ikkagi,» mangus poiss. «Enne ma tahtsin kohe, niipea kui kooli lõpetad, aga nüüd olen valmis ootama. Luba ainult, et millalgi, aasta, kahe või ka kolme pärast . . .»

«Ma ei luba midagi, jätame selle,» ütles Irma vahele.

«Luba ikkagi, Irma,» palus poiss. «Luba kas või muidu niisama, las ma loodan ometi mõni aegki.»

«Milleks ma peaksin sulle valetama?» küsis tüdruk.

«Miks mitte, kui mina seda ise tahan. Usu, Irma, mina lähen nõnda hukka, kui mul sinust sugugi lootust ei ole. Mina usun, et kui sina oleksid minu naine . . .»

«Eedi, päästa mind sellest!» ohkas neiu ja hakkas minema.

«Kuula ometi vähemalt, mis ma sulle öelda tahan!» hüüdis poiss talle järele. Ja kui tüdruk uuesti peatus, selg pooleldi poisi poole, rääkis see: «Tead, Irma, mina usun kindlasti, et kui sina oleksid minuga, siis saaks minust uus inimene. Joomise jätaks ma maha ja kõik muu, mis inimesed räägivad, sel oleks jalamaid lõpp. Ma teeks ainult tööd ja mõtleks sinu peale.»

«Õige mees mõtleb iseendale,» õpetas Irma elutargalt.

«Aga mina tahan ainult sinu peale mõelda,» kinnitas poiss. «Sest mina ei tunne kunagi, et ma iseend armastaks, vaid mina armastan ainult sind, Irma. Ainult sind!»

Kuid Irmat ei huvitanud praegusel hetkel see, et Eedi armastab ainult teda, ja sellepärast loobus ta pakutud armastusest. Nõnda siis pidi homme ainult kaupmees Kase roosist. Nõnda siis pidi homme ainult kaupmees Kase tütar roosiga ilmuma gümnaasiumi lõputunnistust vastu võtma, sest tema esimeseks armastuseks oli apteekri poeg. Ja kogu öö tundis ta oma armastust aina kasvavat ja kasvavat, unistades sellest, kuidas tema üksi ilmub kahekümne kuue koolíõe keskele roosiga rinnas.

Aga ometi pidi päeval kõik teisiti minema, kui kaupmehe tütar öösel unistanud: päeval polnud ainult temal roos rinnas, vaid ka Kalmu peretütrel Valvel. Pealegi kinnitasid kõik lausa kuuldavalt, et kaupmehe tütre roos ei olevat peretütre roosi kõrval mitte kui midagi. Nõnda siis tundis kaupmehe tütar äkki, kuidas apteekri poeg

tema silmis sama kiiresti hakkas langema, nagu armastus öösel tema vastu oli kasvanud, ja ta ei saanud ega saanud pisaraist võitu selle ootamata languse pärast. Iseasi kui ta oleks mõttele sattunud, et küsimus polegi ehk apteekri pojas, vaid esimeses armastuses, mis nii õrn, et ei suuda vastu panna rooside võistluselegi.

Oma suures õnnetuses kaupmehe tütar oli peaaegu valmis uskuma, et apteekri poeg oli teda kõige jäledamalt ninapidi vedanud: oli andnud oma ilusaima roosi Kalmu peretütrele ja ainult mingisuguse jätise temale, mis oleks paras visata kas või keset teed, kus sõidavad autod ja talupoegade vankrid.

Irmal olid Kalmu Valve ilusa roosi kohta omad arvamused ning väideldes oleks ta neid pidanud ainuõigeiks. Valve roos oli õieti Irmale määratud, aga et see teda vastu ei võtnud, siis andis Eedi ta õele — Irma kiuste muidugi, tema õrrituseks, nagu tahtes öelda: mis sest, et sina mind ei armasta, aga mina armastan sind siiski. Ja sina ei või sinna midagi parata, et mina pistan oma armastuse ühes roosiga õe rinda. Nõnda mõeldes tundis Irma isegi vastu tahtmist, kuidas tal hakkas rinnas hea ja soe, nagu sigineks ka seal armastus.

Aga kui ta ühes teistega lahkus koolimajast, seisis tal ühes jalgrattaga tee ääres vastas Kalmu Eedi suure hulga punaste roosidega, omal särgikaelus avatud, kust paistis higist liimendav rind.

«Anna andeks, ma jäin hiljaks, aga ma ei jõudnud ennem,» rääkis poiss ja sirutas roosid arusaamatuna vahtivale neiule, kes hoidis kokkupandud lõputunnistust käes. «Ma tõin nad sulle muidu niisama, lihtsalt nalja pärast, et näha, kas võtad nad minult vastu või ei võta.»

Viimaste sõnade juures kiskus poisi nägu mingisugusele armetule, virilale naerule.

«Ma pole praegu naljatujus,» vastas Irma ei tea miks pahandudes ja ei mõelnudki pakutud roose vastu võtta, vaid hakkas teistele järele minema, ise endamisi arutades: tähendab, Valve roos pole vennalt, sest see jõudis omadega ainult praegu pärale . . .

Vaevalt oli ta arutamisega sinnamaale jõudnud, kui Eedi möödus temast rattal ja heitis oma roosid tema jalge ette, pealegi nii ligi, et hoides neile peale astumast Irma pidi peaaegu komistades kukkuma.

Mis teha? Kas roosid maast üles võtta? Ei! On nad

kord maha visatud, siis jäägu nad sinna, Irma neid sealt korjama ei lähe. Nõnda mõeldes hakkas ta edasi minema.

Aga kui ta rattamehele järele vaatas, siis nägi ta, et see on juba tüki maa peal ning kihutab aina hea vutiga edasi, ilma et katsuks tagasi vaadata, mis mahavisatud roosidega sünnib.

Irma jäi seisatama. Ehk peaks ometi roosid maast üles võtma? Vähemalt ühegi, kõige ilusama? Pealegi, Eedi ju ütles, et ta tõi nad muidu niisama. Nalja pärast! Kui võtakski siis nalja pärast? Jah, ainult nalja pärast.

Nõnda siis Irma läks paar sammu tagasi ja võttis roosid maast, et nende seast kõige ilusam välja valida. Aga kahjuks olid kõik ühesugused ilusad ja Irma ei teadnud, mis võtta või mis jätta. Kaheldes ta jõudis kooliõdedele järele, ja et raskest seisukorrast pääseda, jaotas ta roosid ükshaaval nende vahel, ainult ühe jättis ta iseendale.

Aga seda ei pannud ta mitte rinda, et valearvamuste eest hoida, kui ehk Eedi roosidest kusagilt pärast midagi kuuleb, vaid ta hoidis tema muidu niisama käes, nagu oleks see mõni harilik põllulill, mis nopitud teeveerelt. Sest Irma arvates oli hoopis iseasi, kas hoida punast roosi ainult käes või pista ta helevalgele kleidile rinda, kus on süda ja südames armastus. Jah, südames on ainult armastus, kui pista punane roos rinda! Aga Irma südames ei olnud armastust. Ka nii mõnelgi kooliõel puudus ta, aga vähemalt kõik unistasidki temast. Irmal polnud armastuse unistustki, või kui oli, siis käis see millegi kauge ja kättesaamatu järele, mis pidi olema kusagil laias maailmas.

Ometi olid kõik huvitatud, kust sai Kalmu Valve oma roosi, mis tõi kaupmehe tütrele pisarad silma. Kes andis talle selle? Oli ehk temal mõni salajane armastus, mõni salajane austaja? Valve ise ei lahendanud oma roosi mõistatust, ta ainult naeratas kavalalt ja võiduröõmsalt, nii et kooliõed pidid tahes või tahtmata veenduma: küllap ikkagi salajane armastus, sest ainult see teeb noore tütarlapse nii võiduröõmsaks.

Aga nende üllatus ja pettumus oli väga suur, kui veel samal päeval mõistatus lahenes üsna maiselt ja proosaliselt. Nimelt mõjus koolilõpetamise rõõm viimaks kõigisse nukrustavalt ja tõi südamesse mingisuguse ennetundmatu tühjuse. Nagu kokkurääkinult pöördusid lõpuks kõik kirikaia poole, kus seisid sammaldanud ris-

tid ja sajanditevanused hauakünkad, sealt mindi otsima lohutust. Aga enne kui nad jõudsid kirikaia väravasse, tuli kirikumõisa toaneitsi ja palus Kalmu preiliga paar sõna rääkida. Ja kui see kõrvale astus ja teised pikkamisi edasi läksid, kuulsid nad selgesti, kuidas toaneitsi Valvelt üsna valjusti küsis:

«Noh, preili, kummal oli suurem peifall, kas teil või Kase preilil, proua tahab kangesti teada?»

«Ütelge prouale, et Kase preili oma polnud minu roosi kõrval mitte kui midagi, see vihastas teist nii hirmsasti, et, näe, ei tulnudki meiega kaasa, vaid läks silmi pühkides koju,» seletas Valve.

«Ah tõesti!» imestas toaneitsi suure häälega. «Siis päris nutma hakkas teine kohe!»

«Ta ju uskus nähtavasti, et ainult temal on roos rinnas, ja korraga — minul ka!»

«Küll saab meie proua rõõmustama, kui ta seda kuuleb!» hüüdis toaneitsi, «sest meie proua armastab nii väga oma roose, nagu oleks neil otse hing sees.»

Nõnda oli siis kõigil selge: Valve roos oli kirikumõisast pärit. Ja Irma imestas väga, kuidas ta küll kohe sellele mõttele ei tulnud, ta ju ometi teadis, milline oli Kalmu ja kirikumõisa vahekord. Aleviku pagari tütar imestas samuti, sest tema oleks pidanud ometi teadma, et kui apteekrimajas midagi kavatsetakse, siis kirikumõisas ei jääda, käed rüpes, istuma. Samuti ka vastuoksa.

Need olid muidugi pisut inetud mõtted, pealegi veel üsna ülekohtused. Sellest said kõik aru, kui Kalmu Valve nüüd juba lausa avalikult seletas, kuidas pastoriproua roos oli sattunud tema rinda. Pastoriproua oli kõigist roosidest valinud ilusaima ning ise oma käega pannud ta sinna, kus ta seisis veel praegu. Ja kui veel mõelda, mis ta ise sellejuures ütles! Nimelt: see roos olgu Kalmu preilile märgiks, et saatuse silmapilkudel ei unusta teda armas jumal ega head inimesed. Just nõnda oli pastoriproua öelnud, kui ta kinnitas oma ilusaima roosi Valve rinda. Ja kõik leidsid, et need olid ilusad ja mõtterikkad sõnad.

Irma kordas neid sõnu veel siiski endamisi, kui läks üksipäinis kodu poole. Ilm oli soe ja päikesepaistene. Pea kogu taevas polnud pilvelajukestki näha. Ainult kui jõudis alevimajade vahelt välja põllukünkale, kust avanes laiem silmaring, hakkasid edelas paistma harvad

pilverünkad, mis tundusid aga nii rahulikena ja ajast ja ümbrusest vabastunuina, et Irma sai valusa tuike rinda. Kunagi varemalt polnud ta tundnud, et kauged pilverahnud, mis palistavad siin-seal sinise taeva serva, võiksid teha rinnas haiget, nagu algaks seal esimene armastus.

Haige südamega ta jõudis kojugi ja unustas nagu hoopis, et täna on tema elus päev, mida ta nii suure igatsusega oodanud, nagu peaksid siis tema ees avanema maailma väravad.

«Noh, tüdruk, sa ei rõõmustagi, et kool seljataga,» ütles ema.

«Ah, ema, rõõm teeb meele nukraks,» vastas Irma.

«Kust sa selle roosi said?»

«Roosi?» küsis tütar nagu arusaamatuses vastu, sest ta oli selle hoopis unustanud. «Ah, see niisama, nalja pärast.»

«Aga kes ta sulle andis siis?»

«Ma ise võtsin,» vastas Irma.

«Kust need roosid sul siis nii väga võtta olid?» päris ema.

«Tee peal maas olid,» seletas tütar. «Suur hulk oli, aga teised jagasin kooliõdedele, ainult selle ühe jätsin endale.»

«Nüüd sa luiskad lausa südapäeval,» ütles ema.

«Räägin sula tõtt,» kinnitas Irma.

«Kust need roosid siis sinna teele tulid?» huvitus ema ikka enam ja enam.

«Jah, see'p see ongi, kust nad sinna tulid,» lausus Irma nagu mõttes.

«Ega ometi Eedi?» küsis ema.

«Aga kes siis muu,» vastas tütar.

«Ja kust tema nad siis sai?»

«Tõi rattaga linnast... tõi minule,» seletas Irma.

«Ja sa ei võtnud vastu?»

«Ta nõudis nende eest liiga palju.»

«Viskas siis teele maha, mis?»

«Viskas minu jalge ette ja kihutas ise rattaga minema.»

«Nii et sina siis lõpuks ikkagi korjasid nad maast üles?»

«Korjasin üles ja jagasin teistele, ainult selle ühe jätsin iseendale ja sedagi sellepärast, et ta pakkus lõpuks oma roose mulle niisamuti, ilma millegita.»

«Ja sa ei võtnud siiski neid temalt vastu?» imestas ema.

«Ta ütles, et — naljaviluks! Ta toonud need roosid ainult naljaks! Aga mis naljanumber mina tal siis õige olen?»

«Küll oled sa alles laps ja rumal!» hüüdis ema nüüd. «Õpid ja tuubid pool eluiga, aga targemaks ei saa. Lähed nagu aina lollakamaks. Kui poiss teeb nalja, siis ta mõtleb ju tõsiselt. Kui sinu kadunud isa alles noor oli, siis naljatas ta niipalju, et ma ei teadnudki, millal asi tõsiseks läks. Nõnda on poistega. Ja ei mina mõista, mis sinul selle Eedi vastu nii väga on.»

«Ta on joodik,» ütles Irma, aga nõnda, nagu ei usuks ta isegi oma sõnu.

«Kallis laps, ta pole ju hoopistükkiski joodik, purjutab ainult mõnikord. Aga kes selle viina siis ära peab jooma, mis meie omad vabrikud valmis ajavad ja mis salaja sisse tuuakse? Ega ometi meie, naised? Ka mitte härjad ja hobused! Ikka mehed, meie omad mehed. Ja tead, tütar, mis mina sulle ütlen: õige naine saab ka joodiku mehega hakkama. Sest ega mees joodikuna sünni, milleks ta siis peab joodikuna suremagi.»

«Minu pärast võib Kalmu Eedi küll joodikuna surra, mina tema ravijaks ei hakka,» ütles Irma.

«Aga vana Kalmu kinnitab, et sina see oledki, kes tema pojast joodiku teinud,» seletas ema.

«Kas see juba ka lepiks popsi tütrega, kui sel gümnaasium lõpetatud?» küsis Irma väljakutsuvalt.

«Ei, mu tütreke, vana Kalmu arvab teisiti,» rääkis ema. «Tema arvab, et nüüd see popsi tütar tema pojale enam hästi ei kõlbagi, on ehk liiga peenike, liiga tark, ja tema arvates pole hea, kui naine on targem kui mees. Mina küll ütlesin talle, et ei koolitarkusest saa kuhugi ega kunikski, sest see on ainult raamatu tarkus, aga tema ajab ikka oma, et pole hea. Naiste tarkuse pärast mehed tänapäev jooma hakkavadki, ütleb ta.»

«Muidugi, see ei lähe, et popsi tütar lõpetab gümnaasiumi, kuna peremehe poeg tuleb teisest klassist välja ja läheb rauda taguma või viilima,» ironiseeris Irma.

«Sa oled tõepoolest arust ära,» ütles ema nüüd. «Sa arvad ikka veel, et mina üksi oma jõuga oleks jäksand sind nii palju koolitada, kui vana Kalmu poleks aidand.»

«Jäta, ema, ükskord see jutt,» ütles Irma nüüd tüdinult, «sa räägid seda ju ainult selleks, et mind Eedile

ajada. Kui mina ometi mõistaks, mis häda sul selle minu mehelepanemisega õige on! Liiatigi, kus mul praegu terve maailm ees lahti. Ma võin kas või Inglismaale sõita, kui tahan, sõidan ühes Kase Hildega.»

«See pidi ju nii suures mehevalus olema, et ei jõudnud kuidagi kooli lõppu ära oodata,» ütles ema.

«Aga täna ütles, et sõidab Inglismaale, sõidab tingimata,» kinnitas Irma.

«Siis on küll poiss ta maha jätt,» otsustas ema, «ei õige tüdruk muidu niisukest asja tee.»

«Ei, Robi on tema järel kui hull, aga Hilde jätab tema maha,» seletas Irma.

«Loodab Inglismaalt parema leidma, mis?» küsis ema.

«Ega ta sealt meest lähe otsima,» vastas Irma.

«Aga keda siis?» imestas ema. «Keda te ilmast otsite? Tead, armas laps, noorel tüdrukul pole siinilmas midagi paremat leida kui mees.»

«Ja laps, eks ole, ema?» jatkas Irma.

«Just nõnda, mu tütar,» kinnitas ema. «Ja need, kel raha, võivad ju sõita, kuhu süda kutsub, aga kuhu saab vaene inimene. Või kuigi saab, mis teda ikka ees ootab — ainult töö ja vaev. Aga siis juba parem kodus tööd teha kui võõrsil. Vana Kalmu on ikka üks täie otsaga mees olnud, näe kirikuõpetaja peabki teisest lugu. Ja tead, mis tema mulle ütles? Ütles, et mina peaks sinule ütlema, ärgu sa mingu huupi mööda maadilma ümber jooksma . . .»

«Vaid jäägu ma ilusasti tema maalapikesele popsihütti elama, et tema töövägi ei kahaneks,» jatkas Irma ema sõnu pooleldi naljatades, pooleldi pilkavalt.

«Ei, tütar, seda vana Kalmu ei arva,» vaidles ema Irmale vastu, «vaid tema ütleb, et Eedi läheks ehk aastaks või paariks linna ennast täiendama . . .»

«Ja mina jääksin teda Kalmule ootama, eks?» küsis Irma vahele.

«Nagu ise soovid,» vastas ema, «jääd siia või lähed ühes Eediga linna ja tulete pärast sealt tagasi, sest isa ostab vana Kärbi värkstoa kogu kupatusega Eedile. Ja mis teil siis viga elada ning oma lapsi kasvatada. Näe, Kärp räägib juba ammugi, et vaja puhkusele minna, sest sellest rügamisest tema eaks aitab. Tähendab, nälga pole ka siis karta, kui paneb kaks jalga seina peale. Aga isal poleks ka selle vastu midagi, kui Eedi saaks linnas hakkama, nii et võiks sinna jäädagi. Sest, ütleb ta, ega siis vana Kärbi värkstuba ainuke ilmas ole, mis raha eest saada on. Nõnda arvab vana Kalmu, aga mitte nõnda, nagu sina arvad.»

«Ema, mis ajast saadik sina õige mind juba pere Eedile sokutad?» küsis Irma nüüd. «Sealtmaalt, kus mina mäletan, teed sa aina sellest juttu, nagu polekski maailmas suuremat õnne kui see.»

«Õieti öelda, ega ka olegi,» ütles ema veendunult.

«Seda sa otsustad iseenda järele, ema, aga mina pole sinuks,» seletas Irma. «Sinule nähtavasti meeldib Kalmu vana ja sellepärast arvad sa, et Eedi peab ka minule meeldima. Aga, näe, ei meeldi! Ei meeldi juba sellepärast, et me üksteist lapsest saadik tunneme, üheskoos üles kasvasime. Liiga tuttavad oleme, sellepärast ei meeldi.»

«Lapsest peast olid targem kui praegu: siis meeldisid sulle ainult vanad ja tuttavad mängukannid. Mida rohkem rimutud, seda armsam ja omasem.»

«Mina pole ju Eedit rimunud, miks ta siis peaks minule omane ja armas olema,» ütles Irma.

«Ja kuidas veel!» ohkas ema. «Tänagi! Või arvad, et see meest ei rimu, kui tal lastakse mõnekümne versta tagant toodud roosid jalgu visata?»

«Ma võtsin nad ju maast üles,» kaitses end Irma.

«Hea seegi,» ütles ema, «et niigi palju armastust.»

«Päh! Armastust!» hüüdis Irma. «Ega ma seda armastuse pärast teinud. Aga mul oli roosidest kahju. Kui nende asemel oleks Eedi ise seal maas olnud, siis usu, ema, mina poleks mitte teda korjama läinud, et omale saada. Minu pärast oleks võinud ta võtta ükskõik kes. Sellist nõgikukke pole mul vaja.»

«Küll on Kalmu popsipreili õige suureks läind!» imestas ema. «Perepoeg on tema meelest nõgikukk ja vana ema tahmatukk.»

«Ära luuleta, ema!» rääkis Irma. «Sind pole ma kunagi tahmatukiks nimetanud.»

«Tuleta aga meelde, tütreke, tuleta hästi meelde, ehk ometi oled.»

«No ei ole!» kinnitas Irma. «Ma pole midagi sellist mõelnudki, veel vähem siis öelnud.»

«Aga mis oli veel tänavu kevadel lumepõlves, selle suure pidu ajal, kui kõiki kutsuti, sind aga mitte? Mis sa siis mulle ütlesid?»

«Ma ei öelnud ju sulle siis midagi, ainult niipalju, et

kes mind kutsub, minu ema on ju popsieit. See oli kõik. Aga see on ju tõsi, et sina oled popsieit, kõik nimetavad sind nõnda.»

«Ei, armas laps, see'p see asi ongi, et kõik mind nõnda ei nimeta. Ja kuigi, mis siis sest, ega siis oma laps pea ometi sedasama tegema. Sina arvad muidugi, et peab, eks? Liiatigi, kui laps on koolitud, kui ema on teda teiste heade inimeste abiga koolitand.»

«Ema, kallis,» ütles Irma nüüd heakstegevalt, «see oli muidugi väga rumal, et ma seekord nõnda ütlesin, aga mu meel oli siis väga pahane, sellepärast. Ja sina oled seda kogu aeg südames kandnud? Sa ju ometi tead, et ma midagi halba ei mõeinud, ainult südametäiega ütlesin.»

«Seda ei tea ma tänapäevanigi veel,» ütles ema. «Sest veel praegu nimetasid kedagi nõgikukeks.»

«Aga Eedi on ju nõgikukk!» hüüdis Irma. «Sa vaata ainult, millisena ta õhtul koju tuleb.»

«Kui nii, siis olen mina sinu silmis ikka veel popsieit, sest kõik näevad ju, et ma seda tõesti olen.»

«Oota, ema, mõni aastagi veel, siis ei ole sa seda mitte enam,» kinnitas Irma veendunult. «Nii tõesti, kui mina täna kooli lõpetasin, tahan mina ka selle eest hoolitseda, et sina enam popsieit ei oleks.»

«Ära parem hoolitse, tütreke,» ütles ema. «Ära hoolitse minu eest, hoolitse iseenda eest. Olen tänini osand elada, küllap oskan ka edaspidi. Sina aga vaata, kuidas sina eluga hakkama saad. Elu pole kool, kus teised sinu eest maksavad ja muretsevad, elus peab igaüks ise maksma ja muretsema. Ja sellest sinu popsieidest hakkasin rääkima mitte oma südame pärast, sest mis teeb tühipaljas sõna vanainimese südamele. Vanainimese süda, liiatigi veel popsieide süda, on kui taotud tallukas, seda on kogu pikk eluaeg niisuguste ja teistsuguste sõnadega klopitud, nii et tema peale ei hakka enam miskisugune sõna, ehk olgu siis et jumalasõna kirikus või palvemajas. Noore südamega, sellega on teine lugu ja sellepärast räägin ma. Seekord nimelt, sel suurel pidupäeval, ei jäetud sind sugugi sellepärast kutsumata, et mina olen popsieit, vaid . . .»

«Vaid mispärast siis?» küsis Irma peaaegu erutatult, nagu kardaks ta midagi.

«Vaid sinu enda pärast,» ütles ema. «Sind ei tahetud.»

«Seda nad valetavad tagantjärele!» hüüdis Irma ärritatult. «Ja sina, ema, usud nende kavalat juttu!»

«Mis kaval jutt see siis on, kui nad ütlevad, et Kase rahval oli valida, kas sina või Eedi ja Valve, sest mõlemat poolt polnud võimalik kutsuda, kui ei tahetud tüli.»

«Nojah, nii see on,» rääkis Irma kiusakalt, «kui tuleb valida, siis võetakse tingimata perepoeg õega, mitte aga popsi tütar. See on just see, mis mina ütlen.»

«Ei, tütar, kui valitakse, siis ikka ennem need, kes teistega läbi saavad, mitte aga seda, kel hambad lõua otsas.»

«Soo, nüüd siis oleme sealmaal, et popsitütrel on juba hambad lõua otsas!» hüüdis Irma ironiseerivalt.

«Mitte popsitütrel, vaid sinul, armas laps,» seletas ema. «Sina oled nii suureks paisund, et sinule pole enam miski küllalt hea. Sina oled oma arust palju suurem kui kõik need perepojad, -tütred ja kaupmeeste preilid kokku.»

«Olengi ka, sest keegi ei saanud nii head lõputunnistust kui mina!» ütles Irma iseteadlikult.

«Aga oma kõige parema lõputunnistusega tulid ometi popsionni tagasi, ei saanud kuhugi mujale,» ütles ema.

«Küllap saan, oota aga natuke, elu on meil alles ees,» ennustas Irma veendunult.

«Noh, eks siis ootame pealegi,» arvas ema alistunult. «Aga mis sa mõtled kodus peale hakata?»

«Siin pole midagi peale hakata,» vastas Irma. «Üldse pole suvel midagi peale hakata, peab sügist ootama, siis linna.»

«Sa siis mõtled terve suve käed rüpes istuda või?» küsis ema nagu arusaamatuses.

«Aga mis sa siis arvad?» küsis Irma vastu. «Pean ma ehk ka tänavu Kalmule päiliseks minema?»

«Kas Kalmule või kuhugi mujale, ei mina tea,» rääkis ema, «aga tule jumal appi, ega sa siis ometi aasta ilusamaid päevi taha maha logeleda. Ja kuis sa siis sügisel linnagi lähed, kui sa suvel midagi ei teeni? Tädi võib sulle ju küll toanurga anda, aga toidu ja hilbud pead ikkagi ise muretsema.»

Need sõnad tõid äkki Irma nagu taevast maa peale tagasi. Jälle kerkisid silme ette kauged pilverünkad, mida ta esteks valusa tuikega südames vaadelnud. Ja nüüd arvas ta äkki mõistvat, miks pilved võivad mõnikord teha nii valusasti haiget. Aga seda öelda ei osanud

ta ei iseendale ega teistele. Ta tundis ainult, et nüüd ta teab, vähemalt aimab, miks sünnib südames nagu magus valu, kui taevas on helesinine ja sealpool metsi ning välju, sealpool soid ja rabu seisavad üksikud pilved nagu igaveses rahus.

«Kui minna, siis minna juba Kalmule,» lausus Irma viimaks.

«Ma arvan ka, et kuhu siis ikka mujale,» nõustus ka ema. «Isa ajab ehk ka Valve välja, siis olete kakski omasugust.»

«Parem oleks üksi,» arvas Irma.

«Ah latseke, latseke!» ohkas ema.

II

Suvi oli kulunud Irmal raskes töös, mille lohutuseks oli ainult teadmine, et see on võitlus parema tuleviku eest. Küll tõmbas ka peretütar Valve ajuti kaasa, nagu peaks ka tema juba millegi eest võitlema, aga ei, tema töötas enamasti isa sunnil, oodates pikisilmi sügist, et minna ülikooli, kus pidi olema alaline pühapäev ja pidu. Selle piduliku meeleolu sissejuhatuseks või eelmaitsmiseks pidid olema juba need kaks nädalatki, mis Valve veetis moodsaimas supeluskohas, kust saabus Kalmule tagasi, nagu tuleks kuningatütar tuhkatriinude juurde. Ja kogu järgneval suveosal polnudki enam muust juttu, kui aga ainult sellest, mis tehtud ja nähtud mererannas, kasiinos, muusikal, koosviibimisil, tantsuõhtuil, jalutuskäikudel, murutõnisel. Lõpuks olid kuulajad kõik väsinud ja ootasid ühes Irmaga, et tuleks sügise ja päästaks nad peretütre jutustusist, milledele ei tulnud ega tulnudki sel suvel lõppu.

Praegu asub Irma linnas tädi juures, kel korteriks kaks tillukest tuba poolkeldrikorral. Esimeses toas elab tädi ise, teises — Irma ühes täditütre Lonniga, kes käib kompvekivabrikus tööl, kust toob iga õhtu kaasa magusaid lõhnu. Alguses Irmale väga meeldisid need lõhnad, peaaegu nii väga, et ta oleks tahtnud täditütre soovil sinnasamasse vabrikusse tööle minna. Aga viimasel silmapilgul meenus talle tema suvine raske töö ja ühes sellega pikad, kurnavad kooliaastad ning tahtmatult küsis ta iseendalt: ons kompvekivabrik see parem tulevik, mille eest ta tänini nii südilt võidelnud? Vabriku

magusatele lõhnadele vaatamata otsustas Irma, et sellisena pole ta oma tulevikku kunagi kujutelnud. Nõnda siis pidi tema asemel keegi teine minema kompvekivabrikust magusaid lõhnu koju kandma. Aga täditütar ütles sel puhul Irmale:

«Pane sa tähele, ükskord sa kahetsed, et sa minu nõu järele ei teinud, meil on juba ennegi seal mitu gümnaasiumipreilit. Kuid usu või ära usu, aga kompvekki ei oska nad põrmugi paremini teha kui mina või teised minusugused. Alguses olid veel hullemad tögad kui meie. Ainult meister on nende ümber kui mesilane, nagu oleks neil magusam lõhn küljes kui teistel. Aga ikka seesama kompveki lõhn. Kui sina tuleksid, siis näeks ta varsti ainult sind, sest sinul on sinised silmad ja pehmed, ümarikud käevarred. Meister armastab nimelt pehmeid ja ümarikke. Minu poole ta enam ei vaatagi, sest minusugusest kondikrobist ei taha ta midagi kuulda ega näha. Ja sina oled noor! Kui vana sa õieti oled? Veel mitte üheksateistkümnenegi? Küll saaks nalja, kui sina meie juurde tuleksid! Tule õige korraks, tule väheks ajakski, mis see sulle teeb, sest kaotada pole sul sellega ju midagi. Kui himu otsa saab või kui põrmugi ei meeldi, siis jää lihtsalt koju ja ma viin sõna, et oled haige või et kõht ei kannata kompveki lõhna välja, ajab öökima, nagu oleks süda alati paha . . .»

Võttis päevi, isegi nädalaid, enne kui täditütar loobus oma kuldsest mõttest viia Irma endaga kaasa kompvekivabrikusse. Võib-olla Irma olekski ehk lõpuks läinud, kui mitte Lonni poleks nii palju lõbusaid ja «naljakaid» asju jutustanud meistrist ja teistest inimestest, eriti meestest, kes liikusid vabrikus. Aga nüüd jättis ta mineku mõtte kindlasti ja hakkas oma haridusele vastavat kohta otsima.

Peagi märkas ta, et sajad, võib-olla isegi tuhanded temataolised teevad sedasama. Karjakaupa esitavad nad palvekirju ja karjakaupa kulutavad nad igasuguste asutuste, ettevõtete ja ametkohtade uksi, karjakaupa kuulutavad nad lehes ja käivad pakkumisi küsimas või teiste kuulutuste peale pakkumisi esitamas, aina oodates ja lootes, kuni nad viimaks väsivad, tüdivad ja tülpivad, sest nad hakkavad aimama, et nende haridusele ja oskusele vastavaid kohti pole üldse olemas või neid on nii armetult vähe, et ei jätku kümnegi jaoks ühte. Mine end lõpuks kas või lapsehoidjaks, toaneitsiks või köögitüdru-

kuks pakkuma, aga isegi seal nõutakse mingi võõrkeele valdamist või soovitust ja tõendust, et oled enne teeninud ja et midagi oskad.

Kuid Irmal polnud mingeid soovitusi ega tõendusi, tal oli ainult otsast otsani hea lõputunnistus, mille ta alguses mängis välja kui trumbi. Kuid ta pidi varsti nägema, et tema trump ei avaldanud kuigi suurt mõju või see oli loodetule otse vastupidine. Leidus isegi neid, eriti majaprouade seas, kes Irma lõputunnistust nähes ütlesid lausa:

«Armas laps, teiega pole midagi peale hakata: teist ei saa minu põrandate poonijat ega ülevõtjat, ammugi mitte tahmaste ja rasvaste pottide küürijat, mul on lihtsat tööinimest vaja.»

«Ma olen tööinimene, kogu suve tegin maal rasket talutööd, tööd ma ei karda,» katsus Irma seletada.

«Sõitke Inglismaale, sõitke Londoni, kus on rohkem tahma, seal ehk hakkate midagi tegema, siin mitte,» vastas proua. «Olen juba katsunud, sellest ei tule midagi; ei maksa jännata ega aega raisata ei teil ega minul.»

Irmal olid alguses otse pisarad kurgus, kui ta selliste põhjendustega kohasaamisest kõrvaldati. Aga kui ta kodus oma häda täditütrele kaebas, ütles see ilma pikemata:

«Irma, sa oled ikka pisut tobe nagu kõik maainimesed. Ega siis proual pole ometi pea peale kukkunud, et nad sinusuguse peaksid omale majja võtma. Proua ise on algharidusega ja teenija oleks keskharidusega, kus sa selle küüruga lähed! Mis härra selle kohta ütleks? Härraga oleks varsti sama lugu mis meil meistrigagi: härra oleks kui mesilane sinu ümber.»

«Ega sul polegi muud, kui aga et mehed on nagu mesilased,» püüdis Irma täditütre arvamusele vastu vaielda. Kuid see ei lasknud end põrmugi heidutada, vaid ütles:

«Aga mis siis siinilmas muud on? Ela mõni aeg, küllap näed siis isegi. Pea meeles, mis mina sulle ütlen, ja mina ütlen sulle heast südamest, sest ma pole sinu peale kade. Mõni teine peaks oma molu kinni, lihtsalt omakasu pärast, et mitte endale võistlejat kaela sokutada, aga mina ütlen sulle nii-öelda hea mehe poolest, et sinul on alles maatüdruku lõhn juures ja see ongi, mis meestele kõige rohkem meeldib. Maatüdrukud on

ju hirmus rumalad, sellepärast, sest meestele meeldivad rumalad tüdrukud, neid saab jumalamuidu kätte, sellepärast. Usu, usu, kallis Irma, ainuüksi sellepärast, kõik muu on tühi lora. Sest kui mees satub linnatüdruku pihku, küll see juba teab, millest peale hakata, sest see tunneb meeste krutskid. Juba maast madalast! Katsugu mees kas või minuga! Mitte kui midagi! Kompvekki ka ei anna heast-paremast, kuigi see on mul omal jumalamuidu käes. Aga sinusugune! Ütleme, et sinul oleks kompvekid jumalamuidu käes, siis sina jagaks nad kohe poistele samuti jumalamuidu välja. Ja pea nüüd meeles, mis mina sulle ütlen: kui hakkad jagama juba kompvekka jumalamuidu, siis arvavad mehed kohe, et saavad sinult kõik jumalamuidu. Jumala eest, just nõnda nad arvavad! Maamehi ma nii hästi ei tunne, aga linnas on nad kõik nõnda. Sa peaks omale tuttavaid muretsema, siis sa näeksid varsti isegi, et mul on õigus. Tahad, ma tutvustan sind mõnega?»

Aga ei, Irma ei tahtnud, vähemalt esiotsa mitte, ennem «konutas» ta üksinda kodus, nagu Lonni seda nimetas. Irma konutas ja luges oma rahatagavara, püüdes välja arvutada, kui kaua ta võib nõnda tädi juures elada ja kohta otsida. Ajuti oli ta sedavõrd väsinud ja tülpinud, et ei tõstnud kogu päev jalgagi toast. Rusus pettumus ja lootusetus. Aga siis tuli tädi talle appi, öeldes:

«Sa ära kuula nii väga seda Lonni juttu, temal on omad jutud, linnatüdruku jutud. Parem hakka midagi tegema, ära muidu niisama istu, sest see on veel hullem kui tühjad jutud. Kuula mind, mina olen ju samuti maainimene nagu sinagi ja ei harju selle linna kila-kolaga surmani hästi. Aga elada on saanud siingi, pisut ehk kergeminigi kui maal. Ainult kui see sakste pesu poleks mõnikord nii roppmust. Jah, kallis õetütreke, linnasakste pesu on vahel hirmus roppmust ja mõnikord on isegi nõnda, et mida suuremad saksad, seda mustem pesu, nii et ei minul ega sinul küll niisukest roppust ole. Aina imesta kohe, mis nad temaga küll on teind või kui kaua ta neil selgas käind, et ta niisukeseks läind. Aga nüüd on mul see trett jällegi koos, kas sa ei tuleks aitaks mul ta ära rullida, muidu peame Lonniga tulevalgel, see pole ikkagi nagu päevavalgus.»

Nõnda siis Irma läkski tädile appi pesu rullima ja hakkas pärast triikimagi, et pääseda roiutavast norutamisest. Aga siin selgus kohe, et see töö nõudis palju

rohkem oskust kui Irmal seda tagavaraks. Tädi pidi ikka ja jälle tema käest raua võtma või pesutükki seadma, öeldes lühidalt: «Nõnn, nõnn.» Lõpuks jäi seega, et Irmal tuli triikida lihtsamaid asju, nagu tasku- ja käterätte ning padjapüüre, kuna tädi ise pidi asuma ihupesu kallale, mis olevat nii keeruline ülesanne, et Irma ei saavat sellega veel mil ega mil ajal toime või ta pusivat ühe tüki kallal nii kaua, et see ei tasuvat raua-soojendamistki. Ometi julgustas tädi Irmat, rääkides nõnda:

«Sest pole ühti, et alguses sireldi-vireldi, küll pärast hakkab minema. Peaasi, et midagi õieti ära õpid, et midagi hästi ja kärmesti teed, sest palk on selle järele, kui ilusasti ja kärmesti. Ega minagi kohe osand, keegi ei oska kohe. Jumal annab küll elu ja ameti, aga oskuse pead ise muretsema. Taevas pesutriikimist ei ole, sest õndsatel pole pesu olemaski, nii et mis sa seal siis triigid. Nagu nüüdseaja inimestel maa pealgi. Ka neil pole enam õiget pesu seljas, nagu hakkaksid kõik õndsaks saama, naised nimelt. Aina mingisugune trikoolira, mida pole vaja triikida ega kedagi, ludista ainult kausis käte vahel pisut ära, ja kui kuivaks saab, siis mudi teist jällegi kamalus ning polegi muud kui pista ülepea selga. Nõnda elatakse nüüd! Ja siis imesta veel, et keegi ei oska enam õieti särki ega püksi triikida ega kokkugi panna. Särki ega püksi pole varsti enam olemaski, õiget särki ja püksi muidugi, mis sa siis, vennike, veel seal pesed või triigid. Varsti oleme sealmaal, et minusugust ontli pesunaist pole üldse enam kellegil tarvis. Aga tõmmaku minu pärast kas või hoopis ihualasti, nagu paradiisis muistegi, ei minul ole sest kedagi, sest minu päevad on läbi ja taevas pole niikuinii vaja enam pesu pesta. Ja et ma taeva saan, seda usun ma juba ammugi kaljukindlalt. Oma õndsale vanamehelegi ütlesin surmavoodil, et mine aga taeva, küll ma sulle sinna järele tulen. Sest kui inimene siin maa peal nõnda on teisi inimesi kasinud ja koristanud nagu mina, siis peab ta ometi selle eest taeva saama. Või ma tahaks õige teada, kes sinna siis saavad? Ega ometi need, kelle nii roppmusta pesu mina olen pidand pesema? . . .»

Tädi jäi vait, nagu mõtleks ta oma sõnade üle järele või nagu ootaks ta, et Irma ka midagi ütleks. Aga sel polnud selleks põrmugi aega. Õieti polnud ta tädi sõnu kuulnudki, sest talle oli triikimiseks kätte sattunud

mingisugune kotitaoline pesutükk, mis nõudis temalt kogu tähelpanu ja vaimuväge. Roosakas keeleotski oli liinunud pahempoolsesse suunurka ja tegi seal kuuma rauanina liikumist tahtmatult kaasa, kuna Irma ise nagu ennast julgustades mõttes sonis: «Lõputunnistuse sain üleni hea, kas ma siis sinust väänkaelast võitu ei saa.» Väänkaelaks pidas ta nimelt seda kotitaolist pesutükki, millele kuuma rauaga kuidagi õieti ligi ei pääsenud, pööra või säti teda ükskõik mispidi.

Samal ajal tädi heietas oma mõttelõnga, ja kui tüdines, siis päästis uuesti sõnavoolu valla, sest nõnda oli tundmus, nagu poleks enam vaja mõelda. Mõtlemine aga väsitas, ja et tädi oli juba vanainimene, siis ei suutnud ta kahte rasket asja korraga —.tööd teha ja mõelda. Aga imestada polnud selles midagi, sest väga paljud noored ja keskealisedki, olgugi nad mehed, ei suuda samal ajal mõelda, kui nad midagi teevad. Sellepärast ongi kõnelejate sõnades nii harva mõtet, kuigi neil on mõtlemiseks kogu rahva usaldus. Aga kuis sa paraku mõtled, kui pead kõnelema! Inimene võib harilikult ikka kas vaikida ja mõelda või mõtlemisest pääsmiseks kõnelda. Et lugu nõnda on, seda teadis Irma tädi juba ammugi, sest kui kõnelemine kord selge, siis voolavad sõnad suust ilma vähimagi vaevata ja vähimagi mõtteta. Kuulaja peab mõtlema, mitte kõneleja. Tädi lootis, et Irma kui noor inimene, kes alles hiljuti koolipingilt tulnud, suudab veel samal ajal midagi mõelda, kui ta tööd teeb. Aga ei, ka Irma ei suutnud, või kuigi ta mõtles, siis ainult oma töömõtteid, ja neidki nii pingutavalt, et ei kuulnudki, mis tädi kõneles. Nõnda läksid selle ilusad mõttetud sõnad sootuks kaduma — haihtusid umbsesse toaõhku. Ometi rääkis tädi oma piinavate mõtete summutamiseks nagu endamisi:

«Jah, ainult kui mõelda, et mina olen juba üle kahekümne aasta päevast päeva kasinud ja koristanud teisi inimesi! Ja ikka veel õpetaja tuleb küsib, kas ma küllalt usun. Aga kuis ma siis saaks nõnda teisi inimesi kasida, kui ma ei usuks, et see on jumala armunõu, et ma pool eluiga pesu pesen? Ja kuis veel pesen: ainult seebi, sooda ja sooja veega ning oma kätega, mitte nõnda, nagu teised, et pole muud kui kiia seebikivi, kloori ja jumal teab mis ning kraabi siis kõva harjaga, ikka sahkat-sahkat-sahkat, sahkat-sahkat-sahkat. Ja need tahavad ka taeva saada, need klooritajad ja kraapijad! Aga tead, õetüt-

reke, mina ei laseks neist ühtegi taevaväravast sisse, mitte ühtegi. Sest milleks see kloor ja hari, mis purustavad pesu? Ja alati pole pesu sugugi nii väga must, mitte sugugi. Vahel ei tunne õieti äragi, kas on seljas olnd või mitte. Meeste omaga on see üsna sagedasti nõnda. Sellepärast olen hakandki ikka enam ja enam mehi armastama, nii et kui ma ükskord suren, siis armastan ma vist veel ainult mehi. Aga sinule ütlen ma, kallis õetütreke: neid puhta pesuga mehi võib küll armastada, aga neile mehele minna, seda mitte. Seda rumalust ära sa kunagi tee, et sa niisuksele naiseks lähed, sest neile pole naist vaja. Naine olgu ikka kasimiseks ja koristamiseks või muidu ta polegi naine, vaid mõni muu loom. Sest kui mehel polegi midagi kasida, milleks tal siis naine? Ei, ei! Mina olen ikka öelnd, et kui mehed lähvad puhtamaks, siis pulmad harvemaks . . .»

Viimased sõnad hakkasid ka Irma kõrvu kinni, võib-olla sellepärast, et ta oli millalgi Kalmu Eedit ema vastu nimetanud nõgikukeks. Tema oli siis arvanud, et mees, kellega tema abiellub, peaks olema vähemalt puhas, mitte aga selline tahmakänkar, nagu ta nägi Eedit sagedasti, kui see tuli töölt. Kuid tädi seletas nüüd abieluasja otse vastupidiselt, nagu sooviks ta Irmat tagasi pöörda tahmase Eedi juurde. See oli Irmale veel tänagi vastuvõtmatu ja ta katsus maksku mis maksab mitte kuulata, mis tädi rääkis meeste puhtusest ja naiste mustusest. Et see mittekuulamine oli lõpuks väga raske teostada, siis oli Irmal üpris hea meel, kui koju jõudis Lonni, kes segas tädi elutarkuse jutlustamist.

«Jumal tänatud!» hüüdis Lonni, kui nägi, et teised triigivad. «Tähendab, pesu on rullitud! Sellest vaevast olen seks korraks päästetud. Tulles murdsin just pead, kuidas saada Irma enda asemel pesu rullima, aga nüüd pole enam tarvis sind meelitada, see suukulu jääb teiseks korraks.»

Ja ta astus Irma kõrvale ning vahtis, käed puusas, tema triikimist. Juba natukese aja pärast ütles ta:

«Selle tööga jääd sa küll nälga, vähemalt esiotsa. Ma ütlesin sulle küll, et tule ometi vabrikusse, aga ei! Aina loodad! Nüüd on sul käes: pesutüdruk! Vabrikutüdruk on pisut kõrgemast seisusest.»

«Ma otsin ju kohta edasi,» vastas Irma, «tahtsin ainult tädi aidata ja sulle head meelt teha.»

«Hea meel heaks meeleks, aga kui kaua sa seda kohta

ikka otsid,» ütles Lonni. «Ega sa igavesti seda teha saa. Niisugust elukutset ei ole, et pole muud kui otsi aga kohta, küll riik või linn maksab palka, annab tobi-lobi.»

«Eks siis Irma jaoks siinilmas ka ometi paras paigake leidu,» arvas tädi.

«Muidugi, küllap leidub,» vastas Lonni, «ainult ei tea, millal kätte saab. Isegi seda ei tea, mida õieti otsima peaks.»

Ka Irmale endale paistis mõnenädalase linnasviibimise järele, et ta enam õieti ei teadnud, mida ta peaks otsima. Ikka enam ja enam kaldus ta arvamusele, et ta ei peagi alguses kohe oma õiget kohta otsima, vaid midagi selletaolist, kus oleks võimalik end õige koha vastu ette valmistada. Sest Irma oli veendunud, et kui ta oleks tundnud raamatupidamist, siis oleks tal juba soovitud koht käes. Nii siis — pidi võtma raamatupidamisekursuse. Aga see nõudis kuid ja ei olnud kusagilt võtta, millega end kogu see aeg elatada. Oleks tädi alati kodus pesu pesnud, siis oleks ehk tema aitamisega enda kuidagi hädast üle aidanud, kuid koduspesemine oli tädil ainult vahetevahel, enamasti käis ta väljas päeviti pesemas, täna siin, homme teisal. Nõnda murdis Irma pead, mis koht see küll võiks olla, mis ta hädast välja aitaks. Lonni leidis ka siin kohe nõu.

«See koht on passikoht,» ütles ta. «See olekski ka palju viisakam sulle, kui minna lihtsalt teenijaks või kuhugi laste juurde. Iseasi, kui ka sinna saaks ainult teatud tunnid päevas. Aga siis makstakse hirmus närusalt, laste peale ei taheta ju kulutada. Saksu passimas käivad peened prouadki, kes räägivad võõraid keeli. Sellepärast on passikohtadele hirmus suur tung, sinna kipuvad kõik. Kes enam kuhugi ei saa, see läheb passima või laste juurde, sest seal pole oskust vaja. Lapsega on ju nõnda, et kui ta on suurem, siis õpetab ta ise, mis sa pead tegema, ja kui ta on alles väike, siis õpetab ema. Ma olen last hoidnud, ma tean. Tuleb haigus, siis tuuakse arst, nii et siis võib see õpetada. Ja haigused tulevad, tee mis tahes, nii et siis karjuvad emad sulle, sa tahad nende lapsed ära tappa. Tuleb ükskõik mis haigus, ikka oled sina süüdi. Sellepärast ei lähe tänapäev enam ükski täie aruga inimene lapse juurde. Ennem kas või kuhugi restorani riistapesijaks.»

«Ära aja hullujuttu!» ütles siin tädi vahele. «Ennem ikkagi lapse juurde kui riistapesijaks.»

«Ema, sina ära räägi siin kaasa, sest sina pole teiste lapsi hoidnud,» ütles Lonni.

«Kuis ei ole? Olen,» ütles ema.

«Mitte meieaja lapsi,» kinnitas Lonni.

«Laps on ikka laps,» ütles ema. «Ainult et nüüd on lapsi nii hirmus vähe, et inimesed kohe ogaraks lähevad, niipea kui mõni neist haigeks jääb. Inimesed ei karda ega usu enam jumalat. Aga jumal annab lapsed ja saadab ka haigused.»

«See võis enne nõnda olla,» ütles Lonni, «aga nüüd annab jumal ainult need lapsed, keda ei taheta. Sellepärast, Irma, kuula minu nõu, kui ma sulle ütlen: tee mis tahes või mine, kuhu saad, aga ära hakka teiste lapsi kasima. Nüüd ei taha ükski korralik inimene iseomagi lapsi kasida, veel vähem võõraid.»

«Kuule, sina, tüdruk, ära aja teise aru segi,» ütles ema nüüd. «Ära tee teda sama hulluks, nagu sa ise oled. Ja sina, Irma, ära kuula, mis Lonni räägib. Teiste laste hoidmine on väga hea ja kasulik asi, sest seal võid sa midagi õppida, mis sul endal elus tarvis läheb, kui tulevad omal lapsed . . .»

«Ema, sa oled tõepoolest ohoh!» hüüdis Lonni. «Irma alles üheksateistkümnene, aga juba sina tahad, et ta hakkaks lapsi valmis vorpima. Anna talle ometi pisutki aega elada!»

Nõnda sattusid tädi ja tema tütar Lonni vaidlusse, kui nad tahtsid Irmale nõu anda, millist kohta ta peaks otsima, kui ta tahab hakata õppima raamatupidamist. Irmal oli raske otsustada, kummal oli õigus, kas tädil või täditütrel, aga niipalju taipas ta ometi, et tädi on vanameelne, kuna täditütar radikaalselt moodne. Tädi oli nagu üleliiga vanameelne, täditütar üleliiga moodne, nii et Irma ei julenud õieti kummagi arvamusi omistada.

«Ennem pakutan sakste koeri tänaval kui nende lapsi!» hüüdis Lonni ägeduses. «Sest ka saksad ise pakutavad oma koeri, mitte aga lapsi.»

«Aga mina ütlen sulle, Irma, et ennem mine kas või mõne tüdruku last hoidma, kui kõige peenema trahteri riistu küürima, olgu seest- või väljastpoolt!» hüüdis tädi omalt poolt. «Sest lapsed on jumala loomad, aga trahterid ja restoranid on kuradi kullakoopad.»

«Parem kuradi kullakoopas laulda kui jumala loomade pirisemist kuulata,» sähvas Lonni.

«Muidugi,» vastas ema, «sina lähed ikka ennem kõrtsi kui kirikusse laulma. Aga ära sellepärast teisi hakka kaasa meelitama.»

«Ma ei meelita, ma annan ainult head nõu,» seletas Lonni. «Mina annan talle seda nõu, mis tal tänapäev vaja, aga sina, ema, tuled sellega, mis oli viiskümmend aastat tagasi. Aga siis polnud veel meie kompvekivabrikut olemaski. Siis polnud midagi veel, kui polnud meie vabrikut.»

«Hea nüüd küll, hea nüüd küll,» kordas ema järelandlikult. «Siis polnud muidugi ei sihu kompvekivabrikut ega kinot, kuhu sa oma raha kannad . . .»

«Mina ei raiska kunagi iseoma raha kino peale, selleks on maailmas poisid olemas,» pistis Lonni vahele.

«Poisid või mitte poisid, see on ükskõik, aga nüüd on nii hirmus palju kõiksugu kohti, kus te seegate, et viisakaid ja korralikke inimesi pole enam olemaski. Aga mina tahaks, et Irmast saaks viisakas ja korralik tüdruk.»

«Tähendab, ema, mina sinu arvates ei ole viisakas ja korralik?» küsis Lonni.

«Igatahes ei teeks halba, kui oleksid palju viisakam ja korralikum,» vastas ema.

«Soo,» ütles Lonni, «juba hakkad jällegi! Hakkad Irma juuresolekul! Tähendab, tuled jällegi oma kinode, kohvikute, trahterite ja tantsudega! Jälle oma kreemide, värvide, puudrite, lõhnaõlidega! Nagu oleks mina need asjad välja mõelnd!»

«Ei, sina ainult tarvitad neid ja raiskad oma kallist raha,» vastas ema, «nii et ei saa siis enam õiget särki ega õiget kleitigi selga, lekutad oma tõrkadega, kintsud välguvad taga.»

«Issand! Oled sina küll, ema, naljakas!» hüüdis Lonni. «See on ju mood! Sinna ei või ükski parata!»

«Muidugi,» oli ema nõus, «tõrkade ja välkuvate kintsude mood! Ja kui tuleb niisuke mood, et hoopis alasti, siis tõmbad needki udemed ümbert, mis sul veel minu abiga olemas.»

«Ei, ema, niisukest moodi ei tule, et hoopis ihualasti,» seletas Lonni, «sest neid inimesi on vähe, kes oleksid üleni nii ilusad, et neid tahaks keegi näha või et nad ise tahaks end teistele näidata. Minagi ei tahaks seda, kuigi olen oma meelest päris ilus tüdruk.»

«Kuuled sa, Irma, kuidas linnalapsed oma emadega

räägivad,» ütles tädi. «Kas maal ka juba nii kaugel ollakse?»

«Ei tea just, kui kaugel,» vastas Irma, «aga eks tule sealgi ütlemist.»

«Ahah! Said sa, ema?» parastas Lonni. «Näed, maal niisama! Needsamad törkad, nii et aina välgub.»

«Aga, armsad lapsed, kui see kõik nõnda on, mis siis selle Irma kohaga nii väga pead murda,» ütles ema pilkavalt. «Siis pole muud, kui otsigu kohta üksiku juurde ja teatagu, et on kõigega nõus.»

«Olekski ka kõige õigem,» ütles Lonni veendunult. «Ma tahtsin seda talle juba ammugi soovitada, aga ei julenud, sest kartsin suud paotada. Kuulutagu lihtsalt: noor, haritud maaneiu otsib kohta üksiku juurde perenaiseks, et edasi õppida. Muud midagi! Ja kohti oleks kamaluga tõsta. Või kui see ei aita, siis juurde lisada veel «nägus» ja «kõigega nõus», nii et — kõigega nõus nägus otsib, et edasi õppida. Tähendab, maaharidus on käes, nüüd tuleb linnaharidus.»

«Aga mina ütlen sulle, Irma, et kui sina peaks midagi niisukest tegema, siis ära tõsta enam oma jalga üle minu ukseläve, pea seda meeles,» rääkis tädi ähvardavalt.

«Tädi, ega ma ei tee ju,» ütles Irma allaheitvalt ja nagu paluvalt. «Lonnigi heidab ju ainult nalja.»

«Ei, Irma, mina arvan seda tõsiselt,» vastas Lonni. «Mina sinu asemel lihtsalt kasutaks oma noorust ja seda, et on alles maatüdruku lõhn küljes, nagu ma juba sulle ütlesin.»

Nüüd läks tädi ja Lonni vahel uus pragin lahti: tädi ei võinud kannatada, et Lonni rääkis Irmale, kes hiljuti maalt tulnud, niisuguseid asju. Pealegi, Lonni oli ju oma noorust kasutanud, aga kuhu ta oli saanud? Ei kuhugi! Ainult kompvekivabrikusse, kust kandis riietega magusaid lõhnu koju. Aga läks ta ise sellest magusamaks? Tänini veel mitte, sest ükski mees polnud tema külge kauemaks rippuma jäänud. Ometi oli tädi arvates peaasi see, et oleks oma mees. Kuigi mitte just laulatatud, siis vähemalt muidu nõnda, et sa tunneksid, et see on sinu mees. Alguses tädi oli unistanud ainult laulatatud mehest oma tütrele, aga varsti oli ta otsusele jõudnud, et laulatus on tõepoolest arust ja ajast läinud komme, nagu Lonni seda kinnitas. Sest laulatatud mehed jätavad sagedasti palju rutem oma naised maha kui mõni mittelaulatatud. Aga milleks siis see laulatus, kui temaga

pole jumala armu ega igavest armastust? Ja lapsi, neid ei tule tänapäev ei laulatusega ega ilma laulatusetagi kuigi palju.

Tädi aina ohkas ja palus surma, kui ta mõtles, mil määral ka kõige kindlamad asjad on muutunud ebakindlaks. Surma ta paluski sellepärast, et see tundus veel endiselt kindlana. Aga mõnikord läbis tema vana keha otse õudne hirmuvärin, sest talle viirastus ei tea miks, et isegi surm pole enam kindel, et temagi võib sind petta: lubab tulla ja ei tule ometi. Ei tule inimeste tarkuse pärast, nagu jäävad tulemata paljud sünnidki. Jumal tahaks anda lapse, aga inimene ei lase, nagu oleks tema vägevam kui jumal. Samuti lõpuks ehk ka surmaga: jumal saadab ta sulle kätte, aga inimene tõmbab ta sul näuhti! eest ära. Ja sina muudkui aga oota ja küüri teiste inimeste roppmusta pesu ning kuula iseoma lapse jõledaid jutte.

III

Alguses oli Irmal pisut nagu piinlik kuulata tädi ja Lonni vaidlusi, kuid varsti harjus ta sellega ja siis leidis ta, et temale tõid need mõttevahetused ainult kasu: ta õppis linnaelu tundma, ilma et iseendal oleks vaja igast elurentslist läbi käia. Nõnda ta siis kuulas suure hoolega ja pani kõik tarviliku kõrva taha varuks. Seega kasvas tema linnatarkus päev-päevalt ja ta tundis pikkamisi, et ta saaks nagu kindla pinna jalge alla. Ainult kui saaks kusagilt ka kindla koha otsast kinni! Siis oleks kõik korras ja ta võiks emale maale rahustava kirja läkitada, mida see juba ammugi pikisilmi ootab.

Aga lõpuks ometi õnnestus sellegagi, õnnestus võibolla just sellepärast, et Irma oli juba targem ja julgem, tema enda arvates palju targem ja julgem kui alguses maalt tulles. Vähemalt pani Irma ise kohaleidmise oma suurenenud tarkuse ja julguse arvele. Tädilgi oli üpris hea meel, et Irma millegagi hakkama saanud, ja Lonni nõudis kohe uue koha liiku — kohvikusse või kinosse viimist. Ja ei aidanud midagi, et tädi nõu andis enne mitte liigutama hakata, kui Irma juba mõni päev teenistuses olnud, nii et ta teab, kas koht ka kindel. Lonni käis kui uni seni peale, kuni Irma talle kinopileti «külge pani». Kino valis Irma sellepärast, et ta arvas,

see tuleb odavam kui kohvik. Ka Lonnile meeldis rohkem kino, kus enamasti pime, sest tema arvas, et Irma kõrval heledas kohvikus kõigi silme all istuda poleks kuigi suur lõbu, puuduvad tal ju moodsad kehakatted, peaasi — vähegi viisakas kübar.

Nõnda siis olid mõlemad kinos üpris õnnelikud. Lonni muu seas veel sellepärastki, et, jumal tänatud, vähemalt kohaliigudki on käes, saagu koha endaga pärast mis tahes. Läheb ta untsu, siis pole sellest kahju, on ta hea, siis võib ehk uued liigud välja pigistada — lihtsalt sellepärast, et koht on hea ja et Irma tema täditütar. Pealegi elas ta ju nii kaua nende juures, oli neile tüliks, mis siis tähendavad ühed liigsed liigud!

Aga kinosolemine ei kujundunud Irmale nii lõbusaks kui sinna minemine. Alguses oli kõik hea, sest siis oli ruumi laialt, nii et Irma ja Lonni võisid asuda kahekesi peaaegu tühjale toolide reale, ainult vastu seina istusid noormees ja neiu, kes sosistasid ja kihistasid vahetpidamata. Pealegi, esimene tükk oli kerge jant, mis ajas rahva ühes Lonniga laginal naerma, aga Irma ei mõistnud hästi, mille üle siin nii väga naerda. Teise tükiga muutus seisukord hoopis: see oli Irma arvates tõsine ja raske eludraama noore neiu elust, kes meenutas Irmale kangesti teda ennast. Ja selle noore neiu võistlejaks, tema nii-öelda kurjaks ja kiusakaks saatuseks oli teine neiu, kes oma julguse ja kavalusega, aga ka välimusega nagu välja valitud Lonni. Tõepoolest, Irmale näis, et just neist kahest oligi selles haledas filmis juttu. Ja Irmal hakkas iseendast kinodraamat vaadates hirmus kahju, nii et pisarad aina tükkisid ja tükkisid kurgust silmi. Aga ta hoidis neid kõigest väest tagasi, kartes Lonni ja teiste inimeste naeru. Eriti käis tal hinge peale tema kõrvale asunud tüse härrasmees, kes hoidis oma «kõva» põlvil, surus küünarnuki nii tugevasti istmetoele ja sellest ülegi, et Irma oma kätt selle eest kuhugi ei saanud nihutada, siblis peaaegu vahetpidamata oma jalgega, nagu kiheleksid need või nagu otsiks ta nendega midagi, ja ohkas ise linadraama südantlõhestavail kohtadel südame põhjast, sest ka tema tundis nähtavasti süütu tütarlapse kurvale saatusele kõigest hingest kaasa. Irmal tõusis juba teatud sümpaatia selle võõra härrasmehe vastu, kes oli draama võlust sedavõrd kütkestatud, et unustas peaaegu kogu oma ümbruse ja oli nagu valmis murtuna Irma rüppe

vajuma, ise aina ohates. Aga siis sosistas Lonni itsitades:

«Vana kiilaspea sulab sinu kõrval hoopis ära. Kuula, kuis ähib ja puhib teine. Pane sa tähele, kui tükk läbi, siis on tooli all ainult suur loik ja põrandal pikk oja.»

Need sõnad olid Irmale nagu lahkam külma vett, seda eriti sellepärast, et Lonni rääkis nii valjusti, nagu tahaks ta, et ka härra ise kuuleks, mis tema kohta öeldakse. Pealegi, Lonni oli jõudnud juba midagi sellist tähele panna, millest Irmal polnud veel vähimatki aimu: ta oli näinud härra paljast lagipead, mis osutus järgmisel vaheajal kindlaks tõsiasjaks. Ja ei tea miks muutus hiljuti sümpaatne härrasmees Irma silmis kohe naeruväärseks, sest paistis võimatuna, et keegi võiks pimedas kinos noore neiu kõrval tõsiselt ohata, kui tal on paljas pealagi, nii et mõni võib teda kiilaspeaks nimetada. Oleks tal lokid, eriti veel pisutki kräsus, siis oleks hoopis teine asi, kuid nüüd — ei, Irmal kippus peaaegu naer peale. Aga härra ohkas edasi, nagu oleks tema kiilaspea ainult silmapete või nagu arvaks ta, et pimedas kinos pole sest midagi, kui pealagi paljas, sest tema ohkab ainult siis, kui pime, mitte vaheajal, kui valge.

«Vahetame kohad,» sosistas Lonni ja tõusis püsti, nii et ka Irma pidi tõusma. Ning see vahetus sündis Lonni poolt sellise räpakusega, et ta sattus ohkava härra siblivaile jalgele, komistas, pidi peaaegu kukkuma ja lõi kuidagi härra kübara põlvilt põrandale, kust see teda koobitses tükk aega ähkides ja puhkides, kuna Lonni end aina vabandas. Seks ajaks, kus härra oma kübara maast kätte sai, oli Lonni enda mugavalt toolile kehitanud ja tema küünarnukk ulatus nüüd üle toolitoe sama palju härra toolile nagu härra küünarnukk esteks Irma toolile. Aga see seisukord ei kestnud kuigi kaua, sest härra tõusis varsti oma paigalt ja istus teise ritta.

«Läks uut lolli otsima,» ütles Lonni Irmale. «Hea meelega läheks talle järele. Tahad, lähme, teeme nalja.»

Aga ei, Irma ei tahtnud, sest tema ei saanud Lonni naljast hästi aru; nõnda siis jäid nad eeskava lõpuni endistele kohtadele. Kuid endine meeleolu ei saabunud Irmal enam: õnnetu neiu kurb saatus jättis ta üsna ükskõikseks, nagu oleks ka siin tegemist mõne naeruväärse kiilaspeaga. Aga Lonni võttis aina rohkem tuld ja ei

võinud kuidagi vaikida. Näis, nagu oleks ta ise tahtnud linale karata ja seal hakata oma arusaamise järele õigust mõistma.

«Tead sa, Irma,» rääkis Lonni, «kui mina sinule midagi niisukest teeks, nagu see jälk loom seal, siis hävita mind kas või rotikihvtiga ära. Otseteed rotikihvtiga! Ja seda on kerge saada: võta kärbsepaberid, võta hea hulk, ja ongi paras jagu käes. Ning selle mehe laseks ma nurga tagant maha lasta! Ära karda, küll ma juba inimese leiaks, kes talle otsa peale teeks.»

Aga viimaks lõppes ometi kõik hästi: paljukannatanud süütu armastus pääses võidule ja kurikaval intrigeerija sai oma kohase palga — jäi armastatud noormehest ilma ning heitis enda raudteerongi alla, kas puhtast kadedusest või põlevast armastusest, see jäi pisut tumedaks. Igatahes hea, et talle tehti linal ots peale, seda tundis Irma oma rahuldatud südames, kui ta lahkus kinost. Ja et oma rahuldustundest Lonnilegi aimu anda, ütles ta:

«Näed, mis hea, et sa ei saanud sellele nõiale rotikihvti anda ega noortmeest nurga tagant maha lasta, siis oleks kõik õnnetult lõppenud, aga nüüd lõppes õnnelikult.»

«Ja sina usud seda, mis kinos näidatakse?» imestus Lonni. «Ole hea, mine näitelina taha, küllap seal näed, kuidas lugu tõelikult on: seal läheb see süütu neiu rongi alla ja kuri nõid võtab noorelmehel käe alt kinni, omal valge kleit seljas, nõnda kõnnivad nad altari ette. Minuga on see nõnda sündinud, mina tean.»

«Aga sa pole ju kordagi altari ees käinud,» ütles Irma arusaamatuses.

«Olen siis mina see kuri nõid?» küsis Lonni peaaegu haavunult vastu.

«Ei, kallis,» ehmus Irma nüüd, sest talle näis, nagu oleks ta oma endised mõtted kinos välja lobisenud, kus ta tõepoolest oli Lonnit võrrelnud kurja neiuga ja iseend heaga. «Aga ega sa ju rongi alla ka pole läinud.»

«Isegi kaks korda,» ütles Lonni. «Tervelt kaks korda oma elus. Muidugi mõista, oma mõttes, südames, sest mina olen kaks korda niisukese nõia käes olnud. Aga seda ma ütlen, et kui tuleb kolmas kord, siis nõiale rotikihvti ja mehele, sellele närakale, kes laseb end nõnda ninapidi vedada, mehele kuul nurga tagant, nii et ta

teaks, see sulle selle eest, et süütu neiu läheb raudteerongi alla ja nõid altari ette.»

«Aga nõid ei saanud ju altari ette,» katsus Irma vastu vaielda.

«Muidugi sai, seda ära tule minule rääkima,» ütles Lonni ägedalt. «Nõid sai tingimata ja see teine läks rongi alla, see süütu ja aus, kes tõsiselt armastas. Sest tõsine armastus läheb ikka kuhugi alla, nõnda on, aga mitte nõnda, nagu kinos.»

«Aga me ju räägimegi praegu kinost,» katsus Irma seletada.

«Muidugi räägime kinost,» vastas Lonni. «Aga kinos on vale, mõistad. Linal võidab tõsine armastus, aga lina taga nõid, seda ütlen ma. Sest mina tean, olen kaks korda rongi alla läinud. Õieti öelda, teise korra tahtsin ma trammi või auto alla, sest rongi peab väga kaua ootama, aga auto või trammiga pole muud kui mine ja viska pikali, küll tema juba üle sõidab. Kinos näidatakse ka, et noored neiud lähevad auto alla, sest see on kergem kui rongi alla. Ja õigem! Surma näidatakse kinos palju õigemini kui armastust, surma ja kübaraid ja kleitisi. Nende pärast maksab kinos käia. Sest kui on pariisi mood, siis on pariisi mood, mitte aga pettus nagu armastusega. Moodidega pole vaja petta nagu armastusega ja sellepärast armastan ma moode rohkem kui armastust. Armastus, tead, kallis Irmakene, on laste ja lollide asi, aga moodid, neid oskab ainult täie aruga inimene hinnata. Seda võib kinost õppida, kui õieti vaadata, s. t. mõttega vaadata. Aga inimesed ei vaata õieti ja sellepärast näevad nad võereti, näevad armastust ja vihastavad nagu mina täna, sest see kiilaspea ajas mu aru segi. Tema ohkab, aina ohkab, nagu oleks armastus selles, et ohkad! See on ju puha pettus. Sest usu ometi — ega ta ei ohka ju, ta ainult teeb, nagu ta ohkaks. Seesama, mis kinoski! Näidatakse, et see süütu neiu läheb noormehega altari ette, aga ei ju lähe — läheb see kurikaval nõid, sest mehed on rumalad, kui on armastus, mehed on närakad, sellepärast . . .»

Nõnda rääkis Lonni Irmale kinost ja armastusest, kui nad läksid tasakesi kodu poole. Aga Irma peaaegu ei kuulanudki teda, sest temal olid omad mõtted. Tema arutas seda, kui hirmus rõõmsam ta oli uuelt kohalt koju tulnud, südames nagu mingisuguse uue elu algus. Ja millise lõbuga ta oli ühes Lonniga asunud kinoteele,

ilma et oleks põrmugi kahju tundnud neist sentidest, mida ta oli otsustanud nii-öelda tuulde visata, kust neid enam millegagi kinni ei püüa.

Aga nüüd oli rinnas mingisugune raske tühjus, nagu kahetseks ta kõike, mis ta teinud. Isegi tema uus koht, see hiljutine rõõmuallikas, oli muutunud ükskõikseks, peaaegu vastikuks. Sest mis see siis õieti oli, kui kainelt mõelda? Ei midagi muud kui tõelikult üksiteenijakoht, ainult et korter väike, mugav ja puhas, perekond kaheliikmeline, õde ja vend, haritud inimesed, palk võrdlemisi hea ning lisatingimuseks lubadus, et õhtuti Irma saab paar tundi vaba aega kursuste külastamiseks.

See viimane oligi õieti see peaasi, mille üle ta esteks nii väga rõõmutses. Sest, arvas ta, seda kohta on ta sunnitud pidama ainult seni, kui kursused lõpetatud, siis leiab ta tingimata uue koha, mis tema haridusele vastav. Tähendab, ainult mõni kuu pingutust ja nii-öelda enesealandust, siis on kõik raskused võidetud. Ja küllap ta juba selle aja kuidagi läbi ajab, surub hambad kokku ja kannatab, kui vaja. Sest mis siis temasugusel elus ikka muud üle jääb.

Nõnda endamisi arutades ja teise kõrvaga Lonni juttu kuulates sai ta kui mitte just endise rõõmu, siis vähemalt endise rahugi ja meelekindluse tagasi. Nõnda oli tal öösel magus uni ja järgmisel hommikul võttis ta omad kimpsud-kompsud, et asuda uuele kohale elama.

«Noh, mis su oma süda ka ütleb?» küsis tädi Irmalt lahkumise eel.

«Süda ei ütle midagi,» vastas Irma, «valutab ainult pisut.»

«Seda muidugi,» nõustus tädi, «noor süda ei saa kunagi ilma valuta. Minul vanalgi pakitseb teine mõnikord, nagu oleks ei tea mis tulemas, aga ei tule midagi, kõik läheb hästi. Peaasi, ole ise viks ja sõnakuulelik, ära vastu haugu. Ole siiski vait, kui sul on õigus, sest saksad tahavad ikka, et neil oleks õigus. Näe minulgi vahel: toovad katkise pesu, aga pärast ütlevad, et toonud terve. Tule jumal appi! ütlen ma, kuis siis terve, kui oli katkine. Aga pole parata, jääb ikkagi sellega, et pesu olnud terve ja mina pesenud katki. Samuti plekkidega! Need on ikka pesunaiste tehtud! Kõik plekid! Niisukesed on saksad. Sellepärast pea meeles: hea, kui vähe ütled, veel parem, kui mitte midagi.»

Selle viimase tädi tarkusega asus Irma teele. Oma

väikese kohvri ja paki ta oleks jaksanud käe otsaski ära kanda, aga ta arvas, et viisakam on autoga, sellepärast siis võttiski selle, kuigi oli kulutatud rahast hirmus kahju.

Uues kohas avas ukse majahärra ise, oli viisakas ja lahke ning võttis Irmalt kohvri, et seda tema tuppa panna. Siis tutvustas ta Irmat majakorraga ja ütles lõpuks, et õde pidanud paariks päevaks ära sõitma ja sellepärast nad ehk mõnel esimesel päeval lõunat ei teegi. Tema, härra, lõunatab väljas ja Irma katsugu endale kodus midagi leida. Et nõnda vaba aega jääb, siis kuulaku Irma järele, millal need kursused on, millest ta kaubategemisel rääkis, nii et võiks asju sellekohaselt seada. Õhtul pidi härra kodus teed jooma, või kui mitte, nagu sagedasti juhtub, sest et on istangud, olengud või nõupidamised, siis teatab ta sellest õigel ajal. Irma ometi mõistab telefoniga ümber käia? Ja muidugi, õige, ta on ju haritud preili, küllap ta juba telefoniga hakkama saab. Peaasi, mõnikord kõlistatakse, kui teda, härrat, pole kodus, antakse võib-olla mõni tähtis teade edasi, see siis sealsamas kohe paberile märkida — teade, saatja või telefoni number. Nõnda! See on pisut keeruline, aga küllap Irma harjub, sest ta on ju rohkem arenenud. Just haritud inimest tema, härra, otsiski, sest harituga on palju kergem asju ajada, temal on rohkem arusaamist. Siin pole ainult see, et oskad oma töö teha, vaid peab oskama nii-öelda pisut perenaist, majapreilit või majaprouat mängida.

«Teile ajab see naeru peale, on naljakas, mis?» küsis härra ja jatkas: «Aga sel on oma salajane mõte, sel majapreili või -proua mängimisel. Teie pole ehk veel kaua linnas olnud ja sellepärast te ei tea ega tunne meie nii-öelda asjandust. Mina nimelt nimetan seda nõnda. See teeb minu õele kangesti nalja. Sest mõelge ometi — majandus, kalandus, asjandus, aga aevastus, armastus, arvustus. Meie asjandus on aga selles, et üks inimene on teisest pööraselt huvitatud. Otse hullumeelselt! Omad asjad, s. t. oma asjandus, see on ükskõik, see mingu kas või uperkuuti ja lähebki ka, aga peaasi, mis teeb teine, mis on teisega, kuis on teisega, kes on teisega, kus ollakse teisega. Ja siis sosistatakse, mõistatakse ning arutatakse. Teie, näiteks, tulite täna siia, aga ma olen päris kindel, võin isegi oma pea anda või rotikihvti sisse võtta et juba mõni eideke majas

midagi sosistab, kuhugi läheb, kellegilt nii ja teisiti küsib, läbi lille muidugi, mõistete, ja niipea kui oma jala välja tõstate, ootab teid hooviväravas, solgitünnil, prügikastil, trepiotsal või kusagil nurga ääres mõni eit või madam, kes alustab kohe teiega juttu, et kes olete, kelle lapsi, kust tulete, maalt või linnast, kui vana, kas omakseid või sugulasi on, kus need elavad, mis amet neil, kui rikkad või vaesed? jne. jne., sest küsimustel pole siinilmas üldse lõppu. Muidugi, minul on üsna ükskõik, mis mõni eit kas minust või kellegist teisest vaterdab, aga teie oma kasu pärast annan ma teile nõu: mitte neid sosistajaid ja soolapuhujaid kuulata, mitte nendega rääkida. Mina tahan, et minu maja oleks sellest asjandusest puhas ja puutumata ja et ka inimene, kes minuga ühise katuse all elab, minu ruumides liigub, oleks sellest asjandusest puhas ja puutumata. Sest mina tahan, et maailmas oleks mul vähemalt ükski nurgake, kus ma võiks puhata kurjadest keeltest, kahtlastest pilkudest, valearvamistest, vääriti mõistmistest, ühesõnaga kõigest sellest, mida nimetatakse eluvõitluseks. Preili Irma, teie olete alles noor, teie ei tea veel õieti, mis on elu, eluvõitlus. Teil pole aimugi, kui kurjad ja ülekohtused, otse õelad on inimesed, kui vähe on maailmas otsekohesust, avameelsust, ausust, õiglust ja armastust, eriti seda viimast, ning truudust. Ja kui keegi on tema suureks õnnetuseks pisutki teisiti loodud, siis seisab ta kui hunt aianurgas ja laksutab hambaid. Sellepärast, preili Irma, kui teie ka olete pisutki teisiti loodud kui teised inimesed, kui teil on pisutki kõrgemaid püüdeid ja kavatsusi, nii-öelda ideaale, siis ei mingeid seisatamisi nurkade taga, aiaväraval, prügikastil või solgitünnil, ei mingeid sosistamisi eitedega ega teiste teenijatega, kuigi nad oleksid noored nagu teiegi, sest linnas on inimesed rikutud juba maast madalast, nii-öelda emaihus juba. Kui me selles asjas üksteist mõistame, üksteist austame, siis võime meie kaks kauaks kokku jääda, kas või eluajaks. Ärge naerge ühtigi! Nali naljaks, aga inimesel on mõnikord otse pöörane tarvidus üksi olla, mis tähendab ka kaksiolemist, aga kuis sa siis oled üksi-kaksi, kui kõik kohad on sosistamist ja kadedat keelekandmist täis. Nii et nüüd teil on pisut meie majakorrast aimu ja võite end selle järele seada, nii-öelda sisse seada. Ja mis puutub teie kursustesse, siis need asjad ajage täna-homme joonde, nii et kord saaks majja, sest mina ja mu õde,

meie armastame korda, puhtust ja korda. See on välismaalt külge hakand, sest meie oleme palju reisinud. Pealegi pole me päris eestlased, vaid meie emal oli rootsi verd. Isast ei ole kindlasti teada, mislane tema just on, aga emal on kindlasti rootslastega pisut tegemist. Ja rootslane armastab puhtust ning korda! . . .»

IV

Kui majahärra lõpuks kodust lahkus ja Irma jäi üksinda, istus ta esimesele juhtuvale toolile ja jäi sinna tükiks ajaks. Midagi head ja mõnusat valgus nagu kogu kehasse laiali, tungides seal isegi kuni varvasteni ja sõrmeotsteni. Kunagi varemalt polnud Irma kuulnud, et mõni mees, liiatigi härrasmees, kel on pisut võõrast verdki, võiks nii lihtsalt ja südamlikult rääkida, pealegi nii mõistlikult ja arusaadavalt. Annaks ainult jumal, et õde, kui ta kord tagasi tuleb, sama südamlik ja avameelne oleks!

Õieti öelda, nõnda oli Irma haritud meest alati kujutelnud, nii et kui võrrelda majahärrat oma kujutelmaga, siis polnud temas midagi harukordset. Harukordne oli aga see, et üldse leiad midagi, mis harmoneerib kujutelmaga. See ongi see harukordsus, mis annab elule väärtuse, teeb ta ilusaks ning õilsaks, nii-öelda ideaalseks. Jah, elu võib olla ideaalne, kui on ideaalseid inimesi, ja mehed on ennemini ideaalsed kui naised, seda tundis Irma täna siin toolil istudes.

Ta oleks ehk ei tea kui kauaks siia mõtisklema jäänud, kui mitte uksekell poleks kõlisenud. Ega ometi härra? sähvatas ta peas. Aga ei, oli ainult kaunis tüseeidekene, kes viisakalt, peaaegu aupaklikult teretas ja siis küsis, et kas preilid jäävad nüüd päriselt siia või ainult ajutiselt, sest tema olevat kojarahvas ja pidavat valvama, et majas «meldimata» inimesi ei elaks. Peremees olevat selles asjas (tähendab — asjanduses, täiendas Irma mõttes, meenutades härra ütlust) hirmus kapriis, sest saanud mineval aastal kord nõelata, politseilt muidugi, kes pannud «strahvi» peale, sest keegi olnud ju nädal aega meldimata. Sellepärast siis tema, kes on siin oma «vanamega» juba põlvest põlve kojarahvaks olnud, tulebki kohe ja palub väga vabandust, et peab vabandust paluma selle tülituse pärast, et kas ta

võiks, kui preilid päriselt siia jäävad, preilide passi saada meldimiseks.

«Kahjuks ei ole mul passi kaasas,» sai Irma viimaks «kojarahva» jutu vahele tähendada, «unustasin teise tädi juurde. Aga . . .»

«Ah preilil on siis tädi ka linnas?» küsis kojamadam nagu kergendatud südamega.

«Jah, mul on tädi linnas,» vastas Irma. «Pärast astun tema juurde sisse ja . . .»

«Siis tädi muretses preilile selle koha siin?» küsis kojamadam vahele.

«Jah, tädi muretses, ja kui ma sinna lähen, siis toon passi ära, nii et homme siis . . .»

«Tädi on siis härraga tuttav või ehk sugulasi koguni?» päris kojamadam, kel poleks nagu Irma passi ja tema «meldimise» vastu enam põrmugi huvi.

«Seda just mitte,» lausus Irma, ilma et oleks õieti teadnud, mis vastata, sest ta juba aimas, et asjandus, mille eest härra oli teda hoiatanud, hakkas juba liikuma.

«Nojah, muidugi,» oli kojamadam nõus, «nii et sugulane ei ole siis, ainult tuttav. Kui preililt küsida tohib, kas ammugi juba tuttavad või alles nüüd?»

«Seda ma ei tea, pole tädilt küsinud, tulin hiljuti maalt, nii et homme siis . . .» rääkis Irma.

«Ah preilid tulid alles hiljuti maalt!» imestas kojaeit. «Ärge pange pahaks, aga kas peretütreid või midagi muud niisukest, nagu on kaupmehed, kingsepad, puusärgitegijad, paljugi mis ei ole laias ilmas?»

«Ei see, teine ega kolmas,» vastas Irma ja lisas ruttu juurde: «Täna toon tädi juurest passi ära, nii et homme võite sisse kirjutada.» Ütles ja sulges ukse.

Seks korraks oli see «asjandus» läbi. Jumal tänatud, et härra oli ette hoiatanud, muidu oleks Irma ei tea mis endast ja teistest kokku rääkinud. Aga nüüdki oli ta ehk liiga öelnud. Kuid olgu, järgmisel korral on ta juba targem, sest on juba paremini ette valmistatud. Selle lohutusega hakkas ta tube korraldama, püüdes tädi tarku õpetusi silmas pidada: tolmu pühkides asju mitte katki murda, mitte maha pillata ja ikka endisele kohale panna, ikka endistpidi. Kui muidu meeles ei seisa, siis enne hoolega vaadata, mitmel korral vaadata, majakord ära õppida, pähe panna ja siis peale hakata.

Nõnda siis Irma algaski nii-öelda majakorra «pähetuupimisega» — käis mööda tube ja vaatles, puutus ühte

asja siin, teist seal, katsus avada mõnda sahtlit või ust, sest ka need kuulusid ju majakorra hulka. Viimaks jäi peatuma raamatukapi ette, mille uste ülemiste klaasosade läbi paistsid säravad kuldköited. Katsus lugeda nimesid, ja et seda oleks mugavam teha, avas teise uksepoole, kus võti ees. Oma üllatuseks leidis ainult ülemiselt kapiriiulilt raamatud, nimelt need, mis särasid oma kullatud selgadega läbi klaaside, kuna allpool asusid muud elutarbed: albumid, moelehed, vanad ajalehed ja kirjad, pappkarbid kas tühjalt või mingisuguse rimpsurämpsuga kehakatte alalt, vanad kingad ja tuhvlid, paar uusi kalosse jne.

Raamatukapilt Irma siirdus riidekapile, sest kui juba kappe tundma õppida, siis põhjalikult. Riidekapi ühel poolel oli kolm värvilist ülikonda, peale selle smoking ja frakk. Teine kapipool oli lukus. Tähendab, seal on õe riided, mõtles Irma ja tal tõusis kange uudishimu neid näha, ta hakkas otse põlema nende järele. Aga kus võiks see võti olla. Muidugi, õde võttis selle endaga kaasa. Aga siis tuli Irmale hea mõte: ehk on mõlemal kapipoolel sama võti. Läks ja katsus: just nõnda. Kuid suur oli tema pettumus ja ka üllatus, kui leidis teiselt poolelt ainult pesusahtlid. Õige! Nõnda see pidigi ju olema, sest pesu tarvis polnud majas mingit muud kohta. Aga kus on siis härra õe riided, kus nad võiksid üldse olla? Irma käis mööda korterit, arutas ja vaatles. Ei kuskil! otsustas ta lõpuks. Õde pidi omad riided kõik kaasa võtma. Aga milleks seda, kui ta sõitis ainult paariks päevaks, nagu härra ütles? Või polnudki tal rohkem riideid kui aga need, mis seljas? Nii et vennal oleks oma viis, kuus vahetust, õel ainult üks või kaks: üks seljas, teine, kolmas käsikohvris? Aga kusagil peab ometi mõni pesutükk leiduma, mõni sukk või midagi selletaolist. Aga ei leidunud, Irma näppu või silma igatahes ei puutunud midagi, otsis ta nii palju kui tahes.

See mõjus, nagu oleks ta sattunud mingisuguse kuriteo jälile. Irma seisis hulk aega keset tuba ja mõtles. Siis hakkas ta kärmesti tööle, aga mõtted vilasid ikka endiselt peas ringi. Nad vilasid seal siiski veel, kui ta läks juba uksest välja, et tädi poole tõtata ja temaga aru pidada. Puudus vähe, siis oleks Irma ka oma kohvri ja paki kaasa võtnud ja alatiseks jalga lasknud, jättes lauale mõned viisakad read seletuseks, et see koht temale ei sobi. Kuid mis peale hakata? Kuhu minna? Kust

sellinegi uus koht saada? Ja mille poolest oleks uus parem kui see? Nii siis — kõigepealt tädiga nõu pidama, võib-olla pole asi ometi nii hull, kui Irma kardab. Ehk on härral ometi õde olemas ja kõik. Pealegi, mõne päeva võiks ikkagi vaadata, selle ajaga ei saa midagi erilist sündida.

Aga tädi kaldus peaaegu sinnapoole, et targem oleks olnud Irmal asjad kaasa võtta ja kohta edasi otsida. Sest kui juba kord otsima hakatud, siis otsida seni, kui õige koht leitud. Ometi, kui Irma tahtis oma asjade järele minna, takistas tädi teda, soovitades ära oodata Lonni kojutuleku, et ka tema arvamust kuulda. Sest temal pidi neis asjus «nutti» olema, tema pidi nüüdseid inimesi ja nende elu palju paremini tundma kui vana tädi. Aga Irmal hakkas seda kuuldes süda sees värisema, sest talle tundus, et kui tema saatus jääb Lonni otsustada, siis on ta kadunud hing. Lonni otsustab tingimata nõnda, et selle järele oskaks ainult ta ise talitada, nii et sellest midagi head välja tuleb, mitte aga Irma.

Lonni aga, nähes Irmat mureliku näoga istumas, põles tulises uudishimus, et mis nüüd lahti. Ta puistas oma täditütre ja ema niipaljude küsimustega üle, et neil vaevalt õnnestus öelda, milles asi. Aga üks oli Lonnil kohe selge ja kaljukindel: Irma on sattunud üksiku juurde perenaiseks.

«Kuis ta ise on?» küsis Lonni Irmalt. «Meeldib ta sulle? S. t. võiks ta sulle meeldida?»

See oli Irma arvates nii avameelselt ja jõhkralt küsitud, et tema ei osanud sellele midagi vastata, tundis ainult, kuis tal veri tõusis näkku. Sellest oli aga Lonni arvates küll ja ta ütles:

«Tähendab et meeldib, võiks meeldida, kui punastad.»

«Lonni!» hüüdis Irma pühas vihas ja kargas istmelt üles, nagu tahaks ta teisele kallale tormata.

«Jää aga üsna rahulikult istuma,» ütles Lonni vaigistavalt ja jätkas siis: «On ta noor, vana, keskealine? blond? must? mis silmad? väike või suur?»

«Mitte midagi ei ütle ma enam, kui sina nõnda,» mossitas Irma.

«Kallis laps, sa oled temasse juba kõrvuni armunud, kui enam küsida ka ei tohi, on ta noor või vana; must või valge, suur või väike!» hüüdis Lonni. «Ega siis ometi nõnda saa! Kui ma teda ise kord näeks, siis ma ei küsiks

sinult enam midagi, aga mis ma nõnda tean, mis nõu ma sulle annan, kui sa midagi ei räägi. Ütle ometi sedagi, kõneles ta sinuga midagi? Millest ta rääkis?»

Ja muidugi, ta oli kõnelnud, oli isegi jutukas olnud, väga kenasti rääkinud. Irma mäletas nii mõndagi tema sõnust ja mõtteist. Ka kojamadam olnud väga jutukas, võib-olla elavad seal majas üldse jutukad inimesed. Aga see küsimus Lonnit ei huvitanud. Tema tahtis äkki teada, kas Irma toa uks käib lukus või ei. Üldse — kas Irma toal on kindel uks ees, mida saab lukku keerata? Ja kas toal on aken, kust võib välja karata?

«Meie korter on teisel korral,» ütles Irma.

«Sest pole midagi,» vastas Lonni. «Ega siis sellepärast pole kohe vaja alla hüpata, aitab sellestki, et avad akna ja lubad hüpata.»

«Aga kui ei aita, mis siis?» küsis Irma abiotsivalt, nagu seisaks ta juba püsti aknalaual ja keegi sirutab haaravad käed tema poole.

«Siis tee aken lahti ja karju,» vastas Lonni.

«Kas see siis aitab?» küsis Irma jällegi.

«Noh, kui ei aita, siis hüppa alla,» vastas Lonni peaaegu südametäiega, et Irma võib nii mõttetult küsida.

«Ei, siis lähen parem toon oma asjad kohe ära,» otsustas Irma ja tõusis püsti, nagu hakkakski ta juba minema. Kuid Lonni ütles üsna rahulikult ja kindlalt:

«Mina sinu asemel ei läheks mitte oma asjade järele.»

«Sina hüppaksid ennem aknast alla?» küsis Irma nagu õrritades.

«Ei, Irmakene,» vastas Lonni. «Sa kuula, mis ma sulle ütlen. Et ta on blond ja kõhnavõitu ning nii palju sulle kohe ilusaid sõnu kõneles — muidugi valetas ta, valetas, nii et suu suitses — et ta aga ometi nii palju ja ilusasti kõneles, siis arvan mina, et ta on kaunis inetu ja usub oma sõnu rohkem kui iseennast. Mõistad! Tema arvab või isegi teab — muidugi teab ta, sest ega sina esimene ole, kellega ta nõnda räägib —, tema nimelt teab, et oma valgete juustega, mis pole lokkis, ei meelita ta ühtegi noort tüdrukut, sest meie kõik unistame lokkis juustest . . .»

«Mis sa nüüd nõnda tühja lobised, eks sa räägi tõsiselt, teine ootas ja ootas ja nüüd sina ajad nagu vänta ringi,» ütles ema siin vahele.

«Kuis nii vänta?» küsis Lonni. «Sina, ema, ära sega, sest sina ei tea noorte asjust enam midagi.»

«Kas siis mina pole noor olnd?» küsis ema nagu vastu vaieldes.

«Seda mina ei tea,» vastas Lonni. «Aga kui oled olnd, siis oled oma nooruse juba unustand.»

«Ei ole unustand,» kinnitas ema. «Mina ei vaadand mitte lokkis juukseid, vaid kas mees jõuab ka oma naist toita, seda vaatasin mina ja vaatasid ka teised noored.»

«Noh, ja mis tuli?» küsis Lonni. «Tuli see, et oled iseennast pool eluiga oma kätetööga toitnud ja toitsid lõpuks oma meestki ja mind, oma last, ning oleksid teisigi lapsi toitnud, kui nad poleks ära surnd. Nii et sellest sa näed, kui võeriti sa oled armastand ja eland. Sellepärast ära sega meid, kui meie katsume targemini armastada ja elada. Ja armastus tuleb kõige ennem ikka seal, kus on mustad lokid, sest see on luule. Kui on lokid ja veel mustad, siis pole midagi muud vaja. Mäletad, ema, minu Ruudit? Sel olid ju lokid, mitte küll just nii väga, aga ikkagi. Ja see on minu meelest ainuke mees, keda ma tõsiselt armastasin.»

«Sina ei oskagi tõsiselt armastada,» ütles ema.

«Miks ma'i oska,» vaidles Lonni vastu. «Oskan küll, kui on õige mees nagu Ruudi. Ja kui poleks seda ussikeelt vahele tulnd, kes Ruudile kõik ette patras, siis oleks ma ehk praegu mehel ja õnnelik. Aga rumal oli see lokkidega Ruudi, just kui elus puupakk. Sa ju nägid teda, ema: istub kas või pool tundi, ilma et suud paotaks, ja kui viimaks paotab, siis tola mis tola, pane või lehmakell teisele kaela ja saada karja, sest ilma kellata kaob metsa ära. Selle lehmakella pärast me asi lõppeski, sest ta tuli minult küsima, et mis lehmakell? Aga mina vastasin: seesama, kes sulle minu lehmakella kõrva juba tilistas. Ning lisasin: pane see tilisev lehmakell endale kaela ja mine õpetaja ette lugema. Noh, tema võttiski selle lehmakella ja läks otseteed altari ette. Aga see ei puutu siia, vaid see puutub ainult minusse. Siia puutuvad ainult Ruudi lokid ja tema rumalus, kust ei tule ainustki sõna. Ega olnud tarviski, sest ma armastasin teda nõndagi, armastan vist tänapäevani, sellepärast ei veagi mul enam ühegi mehega ega meestel minuga. Ruudi lokkide pärast nimelt. Sest milleks veel midagi öelda, kui on lokid. Iseasi, kui lokke ei ole, kui ei ole üldse seda moodigi, siis on muidugi hoopis iseasi. Siis ei aita mehel muud midagi, kui lasku kõra käia. Ja õieti on ükskõik, kas kellegil on lokid või ta oskab

hästi rääkida. Vahel on rääkimine isegi parem kui lokid. Rääkimine on küll vale ja lokid on tõsi, sest lokid ei valeta, aga kui sa näed, et mees just sinu pärast valetab, kangesti püüab ilusasti valetada, siis on nii hea ja kena kuulata, et unustad lokid hoopis. Sest need seisavad nagu oinasarved inimesel peas. Aga kaua sa neid kõveraid oinasarvi ikka vahid . . .»

«Kuule, sa ei saagi enam oma Ruudi lokkidest kaugemale,» ütles ema tütre jutu vahele.

«Kuis ei saa?» küsis Lonni ja jätkas kohe: «Ja sina, Irma, pane nüüd hästi tähele, kui sa üldse tahad tähele panna. Sinu omal lokke ei ole, kui ta kohe nii ilusasti hakkas rääkima, ja ega tal tulegi. Sellepärast ta sind ega su südant ei murra, nagu Ruudi tegi minuga, vaid tema on kui ämblik, kes kujub võrku. Just kui siidiuss. Ja sõnad on tema võrk ning siid. Niipea kui sa nüüd tagasi lähed, hakkab ta kohe sulle võrku kuduma — kujub ja kujub. Aga pea meeles: ta valetab. Mees valetab alati, kui ta hakkab ilusasti rääkima. Tüdrukud valetavad muidugi ka, aga see pole sinule tähtis. Sina pea kõvasti ainult seda meeles, et mees valetab, rohkem pole tarvis, sest muidu hakkad uskuma. Ka valet hakkad sa lõpuks uskuma, aga valega pead kauem vastu kui tõega, selle poolest on vale parem. Valet hakkad sellepärast lõpuks uskuma, et arvad: inimesel peab ikkagi midagi tõsist sinuga olema, kui ta nii kangesti katsub sulle valetada. Sest milleks ta muidu jändab ja oma suud kulutab. Ja niipea kui oled valega juba sinnamaale jõudnud, et hakkad tema tagant tõtt otsima, siis oled kadunud. Siis oleks kõige õigem aken lahti teha, aknalauale püsti karata ja karjuma pista või lihtsalt teiselt korralt ülepeakaela alla.»

«Sa ajad mulle otse hirmuvärinad peale,» ütles Irma. «Tähendab, olgu lokid või olgu sõnad, ikka teiselt korralt alla. Nii et . . .»

«Ei, armas laps,» rääkis Lonni, «kui oleksid tal lokid, siis sa poleks meie käest tulnd nõu küsimagi, nõnda on lugu. Siis sa oleksid istunud ilusasti seal, mõelnd tema lokkide peale ja oodand tema tulekut. Minul oli Ruudiga nõnda ja sinuga oleks olnd samuti. Aga temal lokke ei ole, sellepärast siis saidki sa siia tulla ja saad ka aega teiselt korralt alla hüpata, kui tarvis. Aga oma toa uks pane ööseks lukku ja võti jäta ette ning seo veel pärapidi käeraua külge, et poleks võimalik teda väljastpoolt

lukuaugust maha lükata ja teise võtmega lukku lahti keerata. Kui härra sellest kuidagi haisu ninasse saab, siis ütle, et sa kardad kangesti vargaid ja röövleid, kardad juba lapsest saadik, sest sind on sellega rumalast peast hirmutatud, nii et hirm on verre aetud. Lihtsalt sina ei saa muidu silmatäitki magada, kui uks peab olema kinni seotud, sest kodus sidus ema nõnda, siin seod sina, sest et ema puudub ja sina ise oled endale ka ema asemel.»

«See on kõik nii hirmus, et ma ei julge enam üksi oma asjadegi järele minna, jäägu nad minupärast kas või päriseks sinna,» ütles Irma.

«Oled sina mul küll tobukene!» hüüdis Lonni talle vastu.

«Ise oled aga sama heakene,» tähendas ema. «Räägid maa- ja taevavahelised koledused kõik kokku ja nüüd tahad, et teine läheks nagu lõvikoopasse.»

«Heldene aeg!» imestas Lonni. «Kus on seal lõvikoobas? Seal pole lõvilakkagi. Vaata, et lagipea vastu ei kila.»

«Sa hakkad ikka kohe teist inimest lausa teotama,» ütles Irma. «Tal on ju ilusad paksud juuksed peas.»

«Noh, mis me siis veel vaidleme, kui ilusad paksud,» rääkis Lonni, «mine sinna ja asi korras. Ja mina annan sulle oma täditütre sõna, et ma söön ta elavalt ära, kui tema peaks sinu teiselt korralt alla ajama. Kõige hullem, mis ta võib sulle teha, et ta seni sulle valetab, kui hakkad teda armastama. See on muidugi võimalik. Aga sinna pole midagi parata, sest ükskord pead sa ometi esimest korda armastama, parem siis juba noorelt kui vanalt. Või oled juba armastand, mis?»

«Jäta ta ometi ükskord rahu, mis sa tast tahad,» sõitles ema Lonnit.

«Miks ma siis rahu jätan, kui ma head nõu pean andma,» vastas Lonni emale. «Või on armastus mõni häbiasi? Jumala armastusest räägivad kõik, sina ja teised, aga niipea kui mina teen juttu inimeste armastusest, siis kohe — jäta rahu. Tead, Irma, kui oled juba enne armastand, siis on sul pisut aimu, kuis see tuleb, aga kui ei ole, siis tuleb ta kui egiptuse pimedus. Mõtled ise, et su süda on täis viha, aga hoopis on armastus. See vihane armastus on kõige hullem. Minul oli Ruudiga nõnda. Aga tema ei olnd mitte mu esimene, sellest

oli veel jumal tänatud. Nii et kuis sa mõtled, oled sa juba armastand või? . . .»

«Mind on küll armastatud, aga . . .» hakkas Irma.

«Hea seegi,» ütles Lonni. «Enam ikka kui ei ühtigi. Vahel on isegi parem, et teine armastab sind, mitte sina teda. Õpib rohkem. Näed selgemini, kui loll on armastus, eks?»

«Eedi oli mõnikord küll hirmus loll,» nõustus Irma.

«Nii et Eedi oli siis esimene,» ütles Lonni, «ja küllap ehk näeme, kes on teine. Aga ühte pea meeles, kui sinna lähed: tee süda kõvaks ja ära hakka armastama, pea lihtsalt vastu, siis pole midagi. Seda on kõige kergem, kui endale kinnitad, et rääkigu ta ei tea kui ilusti, ta valetab ometi. Kui see ka enam ei aita, s. t. kui vale uskumine ei aita, noh, siis pole parata, sest siis on tõsine.»

Selle ilmatu suure tarkusega lahkus Irma tädi juurest. Aga niipea kui uks tema järele kinni langes, küsis tädi oma tütrelt:

«Mis sa sest asjast õige arvad?»

«Mis seal arvata,» vastas Lonni. «Tüdruk on juba kõrvuni armunud, muud midagi.»

V

Aga see «kõrvuni armunud» tüdruk läks oma uue kodu poole, nagu tahaks ta astuda üks samm edasi, kaks tagasi. Ta isegi ei teadnud, miks ta süda sees nii väga värises. Ja kui ta oli jõudnud üle poole teed juba ära käia, meenus talle, et jällegi oli ta unustanud oma passi tädi juurde kummuti peale, väikesesse karpi. Seal ta nüüd istub endiselt ja Irma seisab keset kõnniteed möödaminejate müksida, mõeldes, kas minna edasi või uuesti tagasi. Kui edasi, siis mis vastab ta homme «kojarahvale», kui see tuleb passi saama? Ja kui tagasi, mis vastab ta siis härrale, kui see ehk teda juba ootab ja küsib, kus ta juba esimesel päeval nii kaua olnud, et mine kas või politseiga otsima?

Lõpuks ometi võitis hirm härra küsimuse ees ja nõnda jätkas Irma teed, kuid ikkagi nõnda, et nagu samm edasi, kaks tagasi. Ise arutas ta endamisi, et ei see head tähenda, et ta nõnda oma passi unustas. See

pidi tingimata mõni hoiatus olema, mingi eeltunne, et teda ootab midagi halba.

Aga parata polnud midagi, ta pidi minema, sest ta tundis, et ta pidi. Võib-olla muidu ta poleks nii väga pidanud, kuid et Lonni oli lõpuks öelnud, kõige halvem, mis temaga võivat juhtuda, on see, et ta hakkab härrat armastama, siis tundis Irma, et nüüd peab ta minema ja vaatama, kas temaga siis tõesti see kõige halvem võib sündida.

Pealegi, on Lonnil õigus, kui ta ütleb, et see on kõige halvem, kui tema, Irma, hakkab härrat armastama? Irma on ju preili, miks ei või siis preili härrat armastada, mis on selles nii hirmus halba? Eedi on teda juba küllalt armastanud, las tema armastab ometi ka kedagi, nii et ta õieti teaks, mis see Eedi armastus tõepoolest on.

Nõnda arutades jõudis ta oma uude koju. Nagu ta kartnud, nii see oligi: härra juba ootas teda. Kui Irma end oma viibimise pärast hakkas vabandama, ütles härra andestavalt:

«Pole viga, pole viga, on ju alles esimene päev, teil oma talitusi. Pärast on muidugi teine asi, siis peab majas kord valitsema. Mina armastan korda üle kõige. Äri on seda mulle õpetanud, sest äri on õieti kõige korra alus maailmas. Äri teeb inimesed korralikuks ja ausaks, sest pettusega ei saa äris kuigi kaugele. Ametnik võib petta, ametnik võib püsti kelm olla, sest pole midagi, sest tema saab riigikassast oma kindla palga ja vilistab aususe peale. Öeldakse: kontroll, riigikontroll. Aga kes on kontroll? Ka ametnik, kes saab kindla palga ja võib vilistada kõigele. Kuid äris on hoopis teine lugu. Kus seal on kindel palk? Kui ei ole aus ja korralik — veksel protesti, kui elad ülejõu — pankrotti. Nõnda on äris. Ja majapidamine on õieti-öelda ka ju ainult äri. Inimene peab maja, sest et nõnda on odavam, äriliselt kasulikum, muud midagi. Muidu, kui poleks kasulikum, milleks temaga siis jännata! Ja sellepärast peab majas valitsema piinlik kord. Äri peab olema kui klaasmaja, mis kõigile vaatamiseks ja kontrollimiseks läbi paistab, ja maja peab olema kui kristallpalee, kus pole vaja häbeneda jumala omagi silma.»

Kas tõesti see kõik on vale, nagu Lonni kinnitab, mõtles Irma, kuna ta samal ajal ütles:

«Tulevikus tahan ma tiksuda kui kell, sest ka mina armastan korda.»

Seda öelnud, Irmal meenus siinsamas, kuidas ema oli temaga alati tõrelenud logamuse ja lohakuse pärast, aina korrates: «Mis sinust küll saab? Kuidas sina küll ükskord oma maja pead?» ja kuidas Irma oli harilikult vastanud: «Mina ei peagi oma maja, minul on selleks teenijad.» Noh, nüüd oli see tal käes! Mitte et tal oleks oma maja ja omad teenijad, vaid ta ise on teise teenija. Ning esimene, mis ta majahärrale ütleb, on lausa vale, pealegi öeldud suisa silmi. Aga juba oli Irmal vabanduski käepärast. Kui Lonnil on õigus, siis valetas majahärra ammu enne, kui Irma sai suudki avada, miks ei või siis temagi vastu valetada. Pealegi ei tee ta sellega kellelegi kurja, nagu ka härra valed on kahjutud, või olgu siis, et Irma hakkab teda lõpuks nende pärast armastama.

Irma mõtteid segas härra, sest ta tuli talle kööki järele ja ütles nagu hoiatavalt ja õpetlikult:

«Vabandage, et veel teid tülitan, aga . . .»

«Palun väga, härra,» vastas Irma katkestavalt.

«. . . aga ma tahtsin teile öelda, et selle tiksumise ja korraarmastusega ei tohi ometi mitte liiale minna. Ka kõige parem asi võib elukardetavaks saada. Puhas vesi on ju ütlemata hea asi, aga ka temast võib enese lõhki juua või temasse võib uppuda. Eks ole? Samuti ka korra ja aususega. Mis äri see oleks, kus sugugi pole pettust. Mõistate — mitte sugugi. Ei, niisugust äri ei ole. Sest milleks äri ajada, kui mitte sugugi ei tohi teist üle lüüa? Või arvate, et mustlane vahetab hobust ainult kasu pärast? Ei, vaid et lihtsalt üle lüüa, muud midagi, teisest targem olla, see on see asi. See on sport, see on see õige sport, see kõige õilsam sport. Sellepärast ütlengi mina alati, kui vaatan spordivõistlusi — ja mina vaatan neid alati, sest mina armastan võistlust —, ütlen, et ah vennad, see pole midagi, aga minge mustlasega hobust vahetama, siis alles näete, mis on sport. Seal võisteldakse kõigega — käte ja jalgega, suu ja silmadega, kogu hinge ja vaimuga, isegi piitsa ja hobusekronuga, aga teie siin vehklete ainult iseoma käte ja jalgega. Jalgpall, see on vähegi vaimu ja hingega ühenduses, sest siin võib vaadata, kuis saad vastasel jala alt ära lüüa, nii et mäng poleks hoopiski toores, nagu lehed ütlevad. Pead nõnda lööma, et vas-

tane isegi usub, tema tahtis sinul lüüa, kuid jäi omast jalast ilma, pole muud kui vala kipsi. Sest mustlane teeb just nõnda. Mustlane paneb oma setukagi silmapilguks uskuma, et tema on parem kui teise mehe hobune, mehest endast rääkimata. Sest kui see poleks nõnda, s. t. kui mustlase setukas oma paremust ei usuks, kuis tal siis oleksid nii head jalad, kuna pärast, niipea kui ta saab teise mehe omaks, tal pole jalgu hoopiski all. Ei muud midagi, kui et setukas uskus mustlast, nagu uskus teda teine meeski, keda setukas põrmugi ei usu ja sellepärast kaotab ka oma jalad. Teie, preili, ärge pange pahaks, et ma nii palju mustlasest ja tema setukast, aga inimestega on sama lugu, sellepärast. Inimese peab kõigepealt uskuma panema, alles siis saab temaga äri teha. Üldse ei saa inimesega muidu midagi teha, kui ta peab uskuma, kas või pisinatukenegi. Öeldakse, et inimene peab teadma. Aga kuhu saame meie teadmisega? Kuhu? Armastamagi ei hakka inimene teadmisega, vaid uskudes. Teie, preili, olete kogu aeg tänini teadust õppinud, aga kas olete ka armastanud? Ma arvan, ei. On mul õigus või mitte?»

«Härra, te räägite armastusest, nagu oleks see mõni mänguasi,» ütles Irma vastuse asemel, püüdes näidata, et ka temal armastusest oma arusaamine.

«Sugugi mitte,» vaidles härra vastu. «Mina võtan armastust väga tõsiselt, isegi liiga tõsiselt, see on minu õnnetus. Sest kui see poleks nõnda, siis oleksin ma vististi juba ammugi abielus ja laste isa. Ka armastust võib ju võtta kui äri, kui ei võta teda tõsiselt. Või arvate teie, preili, et mina poleks võinud kasulikku partiid teha, kui ma poleks võtnud armastust nii tõsiselt, nagu ma tõepoolest võtan? Olen ma selleks nii inetu? Olen ma seda teie arvates tõesti, nii et ükski rikas, vähemalt jõukaski preili poleks minule tulnud, kui mina oleksin teda tõsiselt võtta tahtnud? Kui mustlane paneb oma vana ruunasetukagi üürikeseks uskuma, et temal on neitsiliku mära jalad all, kas siis mina poleks osanud rikast preilit veendumusele viia, et mina olen siinilmas ainukene õige mees, kellega tema peab altari ette astuma, valge siidikleit seljas, kahel pool rohelised loorberid, pealegi südatalvel, väljas kirikuukse taga kakskümmend kraadi külma? Ah teie, preili, arvate tõesti, et mina poleks osanud rikast preilit seda uskuma panna?»

«Ma pole ju seda ütelnud,» tähendas Irma enda kaitseks.

«Aga mis te siis ütleksite, kui te ütleksite?» küsis härra.

«Ma ei ütle midagi,» vastas Irma.

«Kahju, väga kahju,» ütles härra nüüd. «Nii hea meelega tahaks vahel inimese arvamust kuulda, kellega elad ühes majas. Aga pole parata, peab läbi ajama. Kuid teate, mis mina arvan: teie ütleksite tingimata midagi, kui te ei kardaks mind haavata.»

«Ei, mul ei ole tõepoolest midagi öelda,» kinnitas Irma ja rääkis seega sula tõtt, sest ta polnud härra segast mõttekäiku õieti jälginudki, vaid selle asemel mõelnud: see on see, mis Lonni ütles, et just nagu ämblik, nagu elus siidiuss, muud kui kujub ja kujub, et oota aga, millal hakkab kokku tõmbama. Just seda mõtles Irma, kui härra esitas talle äkki oma küsimuse.

«Ärge tulge minule rääkima,» vastas härra uskumatult. «Tahate, ma ütlen teile, mis te mõtlesite? Tahate tõesti?»

«Noh, palun väga,» ütles Irma, kuna omal lõi süda sees värisema.

«Teie mõtlesite nõnda,» rääkis härra: «Võib olla, et see rikas preili oleks läinud altari ette, võib-olla ka mitte. Kindlasti mitte, kui oleks olnud silmapiiril keegi teine, kes suurem ja tugevam ning kel, ütleme, lokid, mustad lokid.»

Viimaste sõnade juures purskas Irma tahtmatult naerma, sest Lonni oli ju oma Ruudi lokkidest nii palju rääkinud.

«Näete nüüd, et tabasin,» ütles härra võidurõõmsalt.

«Mitte sugugi,» vaidles Irma vastu.

«Miks te siis naerma hakkasite? Pealegi tuli teie naer nii südamest, et lust kuulda. Naera või ise enda üle kaasa.»

«Ma naersin sellepärast, et te tabasite kedagi teist,» seletas Irma.

«Keda siis?»

«Ühte minu sõbrannat — tema räägib alati oma Ruudi lokkidest.»

«Issand!» hüüdis härra nüüd. «See pole ometi võimalik! Sest ka mina olen Ruudi, Rudolf, aga nagu näete, pole minul mingeid lokke. Otse selle vastu, pealagi aina kipub ja kipub paljaks minema . . .»

«Härra Rudolf, teie teotate end asjata, te pealagi pole sugugi paljas,» vaidles Irma vastu, kuna samal ajal meenus, et peaaegu samu sõnu oli ta rääkinud Lonnile härra pealae kaitseks. Tähendab see ehk juba armastust? Tähendab see ehk juba seda, et Irma hakkab härra «valesid» pisut uskuma? Aga uskuda ei tohi, sest niipea kui algab usk, siis algab ka kohe armastus. Usk tähendabki ehk ainult armastust, muud midagi. Nii et kui kardad armastada, siis hoia kõigest väest usu eest.

Härra aga samal ajal, kus Irma nõnda endamisi targutas, rääkis omasoodu edasi. Sest tema ei võinud ju teada, et Irma ei kuule tema sõnadest kuigi palju iseoma mõtete pärast.

«Ei, ei, uskuge preili,» kinnitas härra Rudolf veenvalt, «minu pealagi kipub tõepoolest paljaks minema. Ja kui te teaksite, mis see minule tähendab, mis see tähendab igale mehele, kes võtab armastust vähegi tõsiselt. Sest pole ju ühtegi naist, s. t. ühtegi noort naist, kes usuks, et mees, kel paljas lagipea, võiks armastada, liiatigi veel tõsiselt. Niisugune mees võib abielluda, seda küll, aga mitte armastada, nõnda arvavad kõik naised. Sellepärast pole seda seepi, seda tõrva ega määret olemas, millega mina poleks oma pead pesnud või võidnud, et katsuda, ehk paneb juuksed kasvama. Lugesin, et neil, kes sõidavad põhjanabale, kasvavad seal paksud juuksed ja habemed, külma kaitseks muidugi, ja kohe oleksin mina nendega põhjanabale kaasa sõitnud. Et ma aga seda teha ei saanud, siis ostsin kummikoti, panin selle jääkülma vett või jääpuru täis ning siis pähe. Soo, ütlesin ma pealaele, nüüd oled põhjanabal, nii et juuksed võivad hakata kasvama — ainult juuksed, sest habet pole nüüdsel ajal armastuseks tarvis.»

«Noh, kas juuksed hakkasid kasvama?» küsis Irma, kes oli vabanenud oma mõtteist.

«Ei,» vastas härra Rudolf avameelselt.

«Kas mitte sugugi ei läinud paksemaks?»

«Mitte põrmugi, ennem aina hõredamaks ja hõredamaks ja nõnda tänapäevani. Aga lõpuks sain ma sellest üle. Ja teate, kuidas? Luiskamisega. Jumala eest! Kas te pole veel tähele pannud, et ma luiskan teilegi pisut? Tõepoolest! Sest kui ma teile ütlesin, et setukas usub mustlast, nii et talle tulevad noore täku jalad alla, ega see siis päriselt nõnda ole. Mis viga siis maailmas elada

oleks, kui juba mõni ruunakronugi usuks! Aga mustlastki ei saa uskuma, teistest inimestest hoopis rääkimata. Inimene ei taha uskuda, sest tal pole armastust. Inimene on nagu vana ruun. Sest kui paljuke võib vanas ruunas armastust olla. Mitte kuigi paljuke! Kas üldse on? Ja see on kõigepealt sellepärast, et ruunale ei saa luisata, mustlanegi ei saa.»

«Mitte sellepärast, et ta on ruun?» küsis Irma, et näidata, tal on elust ja armastusest aimu.

«Sellepärast muidugi ka,» nõustus härra Rudolf kohe. «Aga see pole kõik, uskuge, see pole sugugi kõik. Peaasjaks jääb, et ruunale pole võimalik midagi ette luisata. Viiekümneaastane kuiv kui kepp vanatüdrukki usub noore poisi armastust, kui see talle midagi ilusasti ette luiskab. Jumala eest usub! Minu tädi näiteks, kes oli jõukas majaomanik, istub nüüd maal onnis, sest et uskus luiskamist ja armastust. Küll mina ja ka teised temale kinnitasime, et ära usu poisinolki, ta valetab, sest kõik nolgid valetavad, kui räägivad jõukate vanapiigadega, aga ei kuulanud, vaeneke, meid. Sest vale on magus, kui tal armastusekirmetiski peal. Seda teavad kõik mehed, noored ja vanad, minagi tean, ja me kõik luiskame sellepärast. Mitte et petta, vaid et öelda, kui armastame. Sest mis sa siis teed, kui sulle pole lokke antud, nagu minul, näiteks? Hakkad luiskama, sest see ongi su lokid.»

Irmal hakkas härra Rudolfist ja ka kõigist teistest meestest, kel puuduvad lokid, pisut nagu hale meel. Muu seas meenus tal äkki, et ka Eedil pole lokke, vaid kõva harjasjuus. Pealegi ei osanud ta kuigi palju luisata, vaid rääkis ikka üsna asjalikke sõnu. Tähendab, tema armastus pole veel küllalt suur, kui ta ei aja teda luiskama, otsustas Irma. Härra Rudolfil oleks nagu suurem, sest tema tunnustab juba isegi, et ta luiskab armastuse pärast. Aga kui ta ise seda avalikult tunnustab, siis see ju polegi enam luiskamine. Või on see ka siis ikkagi luiskamine? See oli küsimus, mis käis Irma otsustusvõimest peaaegu üle. Vähemalt üks oli kindel, et kui inimene luiskab ja ise seda tunnustab, siis on see palju ausam kui luiskamine ilma tunnustuseta. Igatahes pole selline luiskamine kuidagi kuritahtlik vale, vaid ainult lõbus ajaviide nagu mõni laul või mäng. Ja laulu või mängu tõttu võib ometi inimest armastama hakata, sest laulu ja mängu pärast armastame grammofonigi.

Sel silmapilgul pani Irma tähele, et härra Rudolf küsis:

«Ja kas te ei ütleks, mille poolest on need lokid halvemad kui näiteks elektri- või aurulokid? Ometi on kindlasti teada, et nii paljudki palavad armastused on tekkinud just elektri- ja aurulokkidest. Tähendab, kui elektri või auruga, siis armastus, aga kui vaimuvalguse või kondikuumusega, siis armastust ei ole? Vaadake, preili, siin ongi see, mida mina nimetan armastuses sigaduseks. Kui mina luiskan, siis mitte elektri ega auruga, vaid iseoma vaimuväega ja kas siis see vähemalt sama palju ei maksa kui elektri- ja aurulokid? Või kas pole mina oma vaimuväega palju ausam kui kõik need elektri- ja aurulokid kokku, olgugi et ma aina luiskan? Mis te arvate, preili, kumb on ausam, kas elektri- ja aurulokid või minu luiskamine? Liiatigi, kui ma ise ütlen, et ma luiskan, kumb siis on ausam?»

Aga seda ei suutnud Irma kuidagi otsustada, sest tal polnud veel kunagi elektri- ega aurulokke olnud, ta oli neist ainult nii hirmus palju head ja ilusat ning loomulikku kuulnud, et ta unistas neist alati ja armastas neid ammu enne nende omamist. Muidugi, ka härra Rudolfi luiskamine oli hea ja ilus ning loomulik, aga seda polnud ta veel nii kaua kuulanud, et võiks kindlasti öelda, kas ta sellest samuti hakkab unistama nagu elektri- ja aurulokkidest. Et vastamisest pääseda, katsus ta teist juttu teha ja küsis:

«Kas tohiksin nüüd härra lauda paluda?»

«Ah juba valmis!» imestas härra, nagu ärkaks ta unest.

«Jah, juba vesi keeb priimusel.»

Irma viis vee- ja teekannu tuppa, nihutas veel ühte või teist tassi ja taldrikut, et nad oleksid saadavamal, ja tahtis tagasi tõmbuda. Härra laskis silmad üle laua käia ja küsis nagu etteheitvalt:

«Miks üheainsale kaetud?»

«Aga härra õde pole ju veel tagasi tulnud,» vastas Irma, kuigi ei uskunud ise selle õe olemasolusse.

«Aga teie ise, preili?» imestas härra Rudolf. «Kus siis teie tahate süüa? Köögis? Muidugi, teile meeldib ehk omaette rohkem, aga minule meeldiks, kui te ühes minuga lauda istuksite. Tohin ma paluda! Seda ju küll kauba sees ei olnud, aga ehk tulete mulle niipalju vastu.»

Irma ei saanud sõnagi suust, ta tundis ainult, kuidas palav hoog käis tal üle keha ja ulatus kuni näoni. Ta pidi riistade võtmist meelega viivitama, et mitte õhetava näoga laua äärde ilmuda. Aga kui ta lõpuks oma paigale võis asuda, siis selgus, et härra oli teda viisakalt oodanud ja pakkus talle kõigest enne, kui võttis ise. Ainult tee kallamine jäi Irma hooleks, nagu oleks ta tõesti noore perenaisena lauas. See oli nii piinlik ja magus, et suu ja kurk tõmbusid järsku kuivaks ja sealt ei läinud midagi muidu alla, kui pidi kuuma teega appi tõttama. Nõnda sai ta nägu varsti sama õhetuse tagasi, mille pärast ta esteks oli sunnitud riistadevõtmisel viivitama.

«Preili, te jäite mulle esteks vastuse võlgu,» ütles härra Rudolf, võttes uuesti vana jutulõnga üles.

«Ah härra, ma olen teie küsimuse hoopis unustanud!» ohkas Irma.

«Küsimus oli luiskamisest ja lokkidest, et kumb on ausam,» meenutas härra.

«Ei mina seda tea,» vastas Irma, «sest mul pole kunagi elektri- ega muid lokke olnud ja luisatud pole mulle ka mitte.»

«Kui vana te siis olete?» küsis härra, tõmbus aga kohe tagasi ja lisas: «Andke andeks, preili, et ma nii otsekoheselt, kuid ma arvan, teie pole veel selles eas, kus oma aastaid peaks häbenema.»

«Peab siis oma aastaid häbenema?» küsis Irma.

«Kas just peab, aga häbenetakse,» vastas härra Rudolf. «Teie pole vist veel üle kaheksateistkümne?»

«Ei, varsti saan üheksateistkümneseks,» parandas Irma.

«Siiski!» imestas härra. «Ja ikka veel pole teile keegi midagi ette luisanud? Kas siis maal mehed ei luiskagi?»

«Minule vähemalt pole keegi midagi luisanud,» ütles Irma.

«Tähendab, ilma pikemata viiakse altari ette?»

«Kuis nii altari ette?» imestas Irma.

«Väga lihtsalt: kohe abielu, armastust ei olegi,» seletas härra Rudolf.

Sellele ei osanud Irma enam midagi vastata. Tal oli isegi pisut piinlik, et neist tema arvates tõsistest asjust nõnda räägitakse. Sellest näis ka majahärra aru saavat ja ruttas oma sõnu heaks tegema, öeldes:

«Preili, te ei pea mitte arvama, et ma neid asju nii

kergelt võtan, nagu ma neist räägin. Aga üks on tunda ja mõelda, teine rääkida. Tõsiste mõtete ja tundmustega ei astuta kohe võõraste inimeste ette. Pealegi, tõsised mõtted ja tundmused huvitavad tänapäev väheseid. Tõsiseid mõtteid ja tundmusi näeb tänapäev veel mõnes filmis, sest ka raamat on muutunud ainult turukaubaks. Ehk milleks peakski inimene oma sisemust teiste ees paljastama? Uskuge, preili, see pole kunagi vaeva tasunud, tänapäev ammugi mitte. Minul on sagedasti see, võib öelda, lapsik või lapselik viis, ma ei tea, kuidas seda nimetada, et ma ütlen kohe kõik südame pealt ära. Aga sõnad ei tohi olla ütlemiseks, vaid ainult selle varjajaks, mida öelda tahetakse. Ma, näiteks, ütlen teile, preili, et ärge nii väga minu sõnadega arvestage, sest mina luiskan. Ma tahaksin teie arvamist kuulda, kas olete palju selliseid inimesi kohanud meeste või naiste seas? Vastake päris puhtast südamest, siin pole teil ju midagi karta, sest asi ei puutu ei teid ennast ega ka mind, vaid võhivõõraid inimesi, nii-öelda nimetut hulka. Ei või jaa? Olete kohanud või ei ole?»

«Tõtt öelda — ei,» vastas Irma.

«Noh, jumal tänatud, ometi ükski selge vastus teie poolt!» hüüdis härra Rudolf nagu kergendatud südamega. «Aga kas arvate, et selline iseenda paljastamine on kasulik? Tehke proovi, küllap siis näete! Aga mina ei hooli sellest. Teie kui võõras satute esimest korda minu majja ja juba esimesel päeval mängin ma kohe lahtiste kaartidega, et poleks pärast arusaamatusi, nii-öelda valearusaamisi. Ütlen nagu Luterus: siin ma seisan, teisiti ei või. Olen nõnda loodud, et luiskan pisut, kui saan noorematega kokku, sest nemad panevad mu vere kihama, toovad mulle teatud vaimustuse ja ma hakkan nii-öelda vaimliselt looma ja luuletama. Ma ei tea, kas ma ennast õieti väljendan, s. t. kas ma ennast nõnda väljendan, et teie mind õieti mõistate. Ma tahan nimelt öelda, et luuletusi loetakse ja neid õpitakse pähegi ning luuletajatele ehitatakse mälestussambaid, neid austatakse ja isegi armastatakse, eks ju! Ja ometi kõik ju teavad, et mis nad kirjutanud, on otsast otsani ainult luule, või nagu mina seda nimetasin — luiskamine. Noh, aga kas siis suusõnaline luule või luiskamine midagi ei maksa? Mitte midagi? Kui kirjalikult, siis loorberid, autasud ja mälestussambad, aga kui suusõnalikult, siis unustus ja põlgus? Kui nii, siis nii, mis sinna parata. Olen õnnetult loodud, kui luuletan suusõnal, ja olen kahekordselt õnnetu oma loomuses, kui ise ütlen, et luuletan pisut. Ma peaksin vaikima, peaksin näo tegema, et ise usun, mis räägin, küllap siis usuksid ka teised. Tingimata usuksid! Teiegi oleksite, preili, lõpuks uskunud. Oleksite lõpuks ehk sedagi uskunud, et mustlane paneb hobusekronu oma noori jalgu uskuma, mis olid tõelikult kümne-kahekümne aasta eest noored.»

«Ei, seda ma poleks uskunud,» ütles Irma.

«Aga mina arvan, et oleksite,» vaidles härra vastu, «sest mina oleks seletanud, et see on hüpnoos. Te ju teate, mis see on? Üks inimene mõjutab teist. Omavahel öeldud, see on suur sigadus, sest üks inimene ei pea kunagi teist inimest mõjutama, kui on ausate inimestega tegemist. Iseasi, kui on tegemist kelmidega. Looma mõjutada, see on teine asi. Looma hüpnotiseerida, seda võiks, sest kui võidakse hobusele piitsa anda, miks siis mitte teda hüpnotiseerida. Nõnda siis mina olekski teile seletanud, et meie, inimesed, s. t. haritud inimesed, hüpnotiseerivad teisi inimesi, aga mustlane on niisuke meister, et hüpnotiseerib oma ruunasetukat. Ja kas teie olete tõepoolest kindel, et see tänapäev ei sünni juba? Või et see sünnib, kui mitte täna, siis vähemalt homme või ülehomme? Võite selleks oma pea anda? Mina küll ei võiks! Mitte ei võiks! Sest kui meie võime mõne gaasi või pisielukaga tuhanded või isegi miljonid inimesed tarbe korral tappa, kas siis mustlane ei suuda oma setukat niigi palju hüpnoosiga mõjutada, et tema hakkaks uskuma oma ammuseid neitsilikult painduvaid jalgu? Suudab, ütlen ma, mustlane suudab seda, tehke mis tahes. Ja kui teie, preili, seda ei usu, siis on see täitsa teie isiklik asi. Mina aga ütlen teile, et kui kellegil ei jatku usku niisukeseks tühiseks asjakski, siis peab tema armastusega väga täbar lugu olema, sest kel pole usku, sel pole ka armastust. See on minu kindel arvamine, las ma muidu luuletan ja luiskan ükskõik kui palju...»

Oli aeg lauast tõusta, sest mõlemad olid söömise juba ammugi lõpetanud. Irma pea sumises pisut ja kippus nagu ringi käima. Ta oli tänase päevaga rohkem elutarkust kuulnud kui kogu oma senisel eluajal, nõnda tundus talle. Sellest pidi saama mitmeks-setmeks päevaks järele mõelda ja vaimliselt seedida.

Hiljem, kui Irma oli juba oma toas, härra koputas tema uksele ja küsis:

«Tohin ma korraks sisse astuda?»

Aga Irma ei teadnud, mis vastata, sest parajasti oli ta akna avanud katseks ja vahtis alla pimedusse, nagu tahaks ta silmadega mõõta, kas võib siit tarvilikul korral alla hüpata või ei. Silmapilgud, mis möödusid kahtluses ja hirmus, tundusid peaaegu igavikuna. Viimaks ometi võttis ta südame rindu ja ütles, seljaga vastu avatud akent seistes:

«Palun väga!»

Härra avas ukse ja jäi lävele seisma, pehmed tuhvlid jalas ja öökuub seljas.

«Miks on aken avatud?» küsis ta.

«Mina armastan magamiseks hästi vilu tuba,» seletas Irma.

«Aga mina otse selle vastu hästi sooja,» rääkis härra ja lisas naljatades: «Nii et meie ei saaks kunagi ühes toas magada!»

Irma ei osanud härra naljale midagi vastata ja sellepärast küsis see:

«On nüüd kõik korras?»

«Minu teada kõik, härra,» vastas Irma.

«Head ööd siis uues kodus!» ütles härra tagasi tõmbudes.

Head ööd soovis Irma ka härrale, kuid ukse keeras ta hoolega lukku ja sidus võtmepära käeraua külge, nagu Lonni teda õpetanud.

VI

Ka järgmisel päeval ei söönud härra lõunat kodus ja Irma tõmbas kergendatud südamega hinge tagasi, sest lõunategemist kartis ta kõige enam. Küll oli ta juba maal kooli juures teatud kursuse läbi võtnud, aga tõepoolest tundus talle, et kursus jääb ikkagi kursuseks ja lõunategemine lõunategemiseks. Kursus on enamasti ikka nõnda, et seal ainult õpid, mis ja kuidas pead tegema, kuid lõunat valmistades pead lihtsalt tegema. Õpetus on ikka kas raamatus, kaustikus, õpetaja suus, õpetaja käes, või kuigi on pajas, potis ja pannil, siis selle vart või sanga hoiab enamasti kellegi teise käsi, toitu segab mõne teise lusikas, maitseb mõne teise suu. Aga siin pead lihtsalt kõik ise: pead ise ennast õpetama ja ise ka tegema — pannisaba või pajasanga hoidma,

lusikaga segama, noaga pöörama, maitsema, tuld kohendama, pliidirõngastega jändama, sest need kas ei tule pealt ära, või kui tulevad, siis kargavad põrgumüraga otseteed põrandale või vastu potti, mis ääretasa kuuma vett täis, mis läikub veel kuumemale pliidile, mis tsuskab sulle valget auru, mis põletab su palja käsivarre. See on silmapilk, kus sa võid mõnest sangast või sabast suure valu pärast äkki lahti lasta või muidu niisama mõne mõttetu liigutuse teha, midagi tõugata või tõmmata, ning sel on juba järeldused, mida ei oska kunagi ette aimata: köök on äkki sinist suitsu ja vänget haisu täis, või sa tunned äkki kas ühes või teises jalas, mõnikord ka mõlemas korraga, hirmsat valu, sest ka sinna on midagi kuuma peale läigatanud. Sul on otse nütt varaks, kui tõttad kõiki auke ja aknaid avama, et see kurjavaimu suits, aur ja hais ometi võimalikult ruttu välja läheks. Aga nagu öeldud, ta ei lähe miski hinna eest välja, vaid tükib aina sinna, kus suletud uksed ja isegi seinad ees. Nõnda on varsti kogu korter tihedat tossu täis, mis ei lõpe ega lõpe. Aga seal märkad äkki, et kust ta saab siis lõppeda, kui pliidil midagi põleb, hirmsasti suitseb. Nüüd tahad kusagilt kahmata mõne vana ajalehe, et selle märjaks kasta ja siis pliiti äiata, aga ei köögis, koridoris ega kogu korteris leidu ainustki vana lehte. Sa annaksid kas või oma hingeõnnistuse vana määrdinud leheräbala eest, aga teda ei ole. Nõnda jääb küll hingeõnnistus sinule, aga pliit suitseb edasi, suitseb ning kõrbehaisu tuleb kui kotiga. Ja seda ainult sellepärast, et sul pole vana ajalehte, mida märjaks kasta ja nühkida, aina nühkida, teist külge pöörata ja veel kord nühkida, nühkida. Ah! Nüüd sa alles tunned, milline viletsus, kui puudub kultuuriline vanavara, tunned seda isegi siis, kui sul pole aimugi, et selline vara olemas! Muidugi, sa võiksid pliidi nühkimiseks võtta ka mõne uue lehe, aga siis hakatakse seda kohe otsima, et kuhu on leht saanud, ja otsitakse, kuni jõutakse sinuni, kes sa oled köögis oma hirmsa haisuga hädas. Sellepärast siis parem juba ilma leheta, ilma kultuurita, kui pole vana lehte, s. t. vanavara, nõnda on üks riid, üks pahandus vähem. Sa heidad oma saatusele alla, võtad noa, millega pöörasid lihatükke või lihakooke pannil, ja hakkad sellega suitsevat pliiti kraapima, et pääseda haisuallikast. Aurust põletatud käsivars kipitab, kuuma veega kõrvetatud jalad uutes tuhv-

leis, mis nüüd seks, õhetavad, aga sa ei hooli sellest, ainult kraabid ja kraabid. Praepann jahtub sul pliidinurgal, supipott on keemast ära jäänud, või kui sul on piimasupp tulel, siis võib nõnda juhtuda, et samal ajal, kus sina parajasti tões ja vaimus kraabid, tõuseb supp kaane all üle ja annab sulle uue lasti, nii et hakkab kõik uuesti otsast peale — vana ajaleht, uus ajaleht, üldse mitte ajalehte, ainult nuga ja noal ots, millega kraabid ja kraabid, nagu see olekski su hingeõnnistus.

Nõnda oli Irma meelest lõunaga, kui ta ei õppinud teda tegema, vaid kui ta teda lihtsalt tegi. Õppimine oli kena ja lõbus, tegemine püsti põrgu. Seda põrgut oli Lonni palju paremini tundnud kui Irma, sest tema oli tast omal ajal läbi käinud, veel enne seda, kui pääsis peitu kompvekivabrikusse. Ja kui nüüd Irma ütles, et tema tahab, või mis õigem — tema peab ka selle põrguga katset tegema, sest muidu ei pääse ta loodetud taevariiki, mis on ära seletatud kontorilaud, siis pani Lonni Irma kodus lõunat tegema: tõi talle materjali kätte ja ütles, et tee seda ja seda, sest sa arvad, et see on sul selge, või ta pistis talle raha pihku ning ütles, et too seda ja seda ning tee seda ja seda, et oleks kolmel inimesel võtta lõunaks. Neist katseist oligi Lonni otsusele jõudnud, et Irma peaks minema üksiku juurde perenaiseks, üksiku mehe juurde muidugi, kes käib väljas tööl ja ei saa sellepärast kunagi teada, mis lõunategemisel kodus sünnib. Pealegi, Lonni arvates puudub meestel toitudest õige arusaamine ja õige maitse. Liha pane neile ette nagu tallanahk, nemad söövad ta ilusasti ära ja kiidavad sind pealegi. Otse häbi hakkab, mille eest mehed sind kiidavad, kui oled alles noor ja paled õhetavad.

«Meestega on ju sellest hea,» seletas tädi Lonni arvamuste vahele, «et nemad mõtlevad süües mitte toidu, vaid muude asjade peale. Kunagi ei või sa teada, millest mõtleb mees, kui ta närib kõrvetatud liha nagu tallanahka. Minu vanamehel olid süües mõnikord silmad, nagu oleks ta just praegu kuu pealt alla kukkunud või nagu mõtleks ta päikesele lennata, nii et ma kohe päris hirmuga küsisin: mis siis nüüd sinu arusse on läind, et sa nõnda jõllitad, nagu oleks sul surnud lamba silmad peas, aga tema vaatas mulle otsa, naeratas ja ütles, tema mõelnud praegu, kui õnnelik meie elu tänini olnud. Seal ta siis nende meestega on: närib tallanahka, nii et

lõualuud naksuvad, aga ise mõtleb, kui õnnelik ta on. Sellepärast ongi meestega nii hea, et nemad mõtlevad ühte ja teevad teist. Aga naine, nii kui hakkab sööma, siis mõtleb ka kogu aeg söögist ja söögitegemisest, peaasi sellest, ning siis pole see hea ega see, sest üks on liiga saand, teine vähe haudund, üks kõva kui kivi, teine pehme kui lörts, parajat ei ole. Tead, lõpuks läheb sinnamaale, et sulle endale ka ei maitse sinu oma tehtud toit, ongi kõik paljas lörts ja parts, vetikas ja tallukas.»

Niisugused olid elutarkade inimeste seletused ja õpetused «toiduasjandusest» Irmale, kes tahtis ja pidigi ka elutargaks saama, kui tal polnud lusti lörri minna. Muude lohutuste seas oli Lonni arvates veel see, et kui harjud ilusasti ära, nii et tunned põhjani oma asjandust, siis lähevad paremad palad kõigepealt ikka sinu oma suhu, sest sa pead ju enne toitu maitsma, kui julged ta lauale panna. Ja sisseoste tehes tuleb omaga ilusasti välja, jääb vahel pisut ülegi, sest sa ju ostad ja tingid nagu iseendale. Ning kui juhtub, et tingides, valides või hea tutvuse tõttu saad midagi odavamalt kui õigus, siis on see ju sinu kasu, mitte kellegi teise, sellepärast võid selle kasu jumalarahus endale jätta ja temaga kas või viimse kohtujärje ette astuda, ilma et tarvitseks silmagi pilgutada.

Muidugi, see kõik oli Irmale kauge tulevikumuusika, seda teadis tema ise ja teadis ka Lonni väga hästi, aga see rääkis sellest siiski igaks juhuks, sest kes teab, ehk tuleb täditütrel ometi ka tulevikumuusikat tarvis. Tänapäev Irma mõtles aga, et küll oleks kuldne elu, kui «lõunaasjandus» jääks üldse tulemata, nagu need kaks esimest päeva. Tema oleks valmis lõunaks kas või kuiva koorukest närima ja kraanist vett peale rüüpama või hoopis ilma söögi ja joogita läbi ajama, kui aga pääseks pottidest ja padadest, pannidest ja kastrulitest.

Nõnda mõtles ta, kui valmistus väljaminekuks, sest täna pidi ta viimaks ometi oma passi tädi juurest ära tooma ja oma kursuste küsimuse nii või teisiti otsustama. Parajasti ajas ta endal teist kleiti üle pea, kui uksekell kõlises. Kes seal küll võis olla? Härra igatahes mitte, sest sel on omal võti kaasas. Irma ei jõudnud veel kleidiga lõpule, kui kell kõlises juba teist korda. Mis hädaasi see siis nüüd on, et sugugi aega pole, mõtles Irma kleiti seades ja ruttas ust avama. Aga ta oleks targemini teinud, kui ta üldse poleks avanud, kõlista-

tagu kas või kümme korda järjestikku. Sest ukse taga seisis naeratav «kojarahvas», kes oli jällegi passi järele tulnud.

«Ma just praegu tahtsin hakata tädi juurde minema passi tooma, sest eile ei saanud,» hakkas Irma.

«Kus siis preilid eile käisid?» küsis kojamadam.

«Ah, eile oli mul muud jooksmist,» rabas Irma vastuseks, kui kuulis, et tema eilest käiku tähele pandud.

«Preilid otsivad ikka teist kohta või?» küsis eit.

«Ei! Milleks?» küsis Irma.

«Noh, kui ehk üks koht ei valli, siis otsitakse ikka teist,» arvas eit.

Irma ei teadnud, mis vastata.

«Tõtt öelda, ega see polegi õige koht preilidele,» rääkis eit natukese aja pärast. «See ei puutu muidugi minusse, mis kohta preilid peavad, sest mina olen kojarahvas ja minul pole sellega asja, mis saksad majas teevad. Peremeeski kinnitab alati, et sina ära topi oma nina sakste tuppa, sinul on oma prügikast ja solgitünn ja täna jumalat, et sul on needki haisevad asjad.»

Nende sõnade ajal oli «kojarahvas» tasahilju ukse vahelt esikusse pugenud ja ukse enese taga seljaga kokku surunud, nagu kardaks ta, et keegi võiks temale järele tulla. Siin jatkas ta oma kõnet nõnda:

«Nojah, eks need prügikast ja solgitünngi ole tarvilikud asjad, või saksadki ilma nendeta läbi saavad, aga ega siis kojarahvaski ainult solgitünnist ja prügikastist ela. Tahab pisutki ka teiste inimeste elust-olust osa saada, tahad kuulda ja nähagi, kuidas need inimesed elavad, kes elavad prügikastist ja solgitünnist kaugemal. Teie, preilid, olete vist maainimesi, olete nii rõõsk ja rõõmus alles, ja sellepärast tahtsin teile öelda, et ega teie ema-isa vist tea, kui nad veel elavad, — või on nad juba mõlemad surnud? olete vaenelaps? — et ega nad, vaesekesed, veel tea, kus te nüüd olete ja elate, mis koht see on, kus te teenite, mis inimesed need on, kes teile palka maksavad, mis palka nad maksavad, mis tööd teie teete, kus te sööte ja magate, kus end pesete ja kammite. Nad ei tea midagi! Ja te ise ka vist ei tea, sest teil on nii kena näoke ja niikui lapse silmad, kes pole veel näind, et see linnaelu siin polegi muud, kui ainult solgitünn ja prügikast. Nii et sellepärast ma tahtsingi preilidelt pisut küsitada, et kes preilisi kauples, kas härra ise üksi või ühes õega?»

«Ühes õega,» vastas Irma.

«Nojah, ikka ühes õega, nõnda on säädsam,» lausus eit. «Naised ajavad ikka naiste asju, ega muidu. Aga seda ma just tahtsingi preilidele öelda, et ega see õde polnud härra õde hoopistükkiski, ma'p teagi, kelle õde see oli. See oli niisuke õde, kes magas härraga ühel asemel. Puhas jumala sula tõsi, nii nagu ma siin praegu seisan ja oma vanamega kojarahvaks olen. Peremees võib ju küll mu siit minema küütida, kui ta teada saab, et ma nõnda sakste asju, aga ma tulin ju preilide passi pärast ja kust siis peremees teab, kui preilid ei räägi. Aga nii see lugu kohe tõesti on, et mina seda oma silmaga küll pole näind, et õega ühel asemel, aga kõik ilm räägib. Ja ikka nõnda, et kui üks õde läheb, siis teine tuleb, sest selle härra juures saavad kõik minejad tulijate ees õeks, nii et kui preilid ükskord hakkavad minema, siis nad ka aitavad vennale teenija kaubelda. Aga või see muidu on, eks härrad mõista preilidele selle eest ikka midagi ka, päris muidu ei ole see eluilmaski. Ainult et nii noort ja rõõska pole tal veel siin majas olnd, kui preilid on, sellepärast ma tahtsingi küsida, et kas preilide isad-emad veel elavad või aina aga tädi üksi sokutab. Aga see on küll kindel, et ega siin ükski kaua ei piisa, sellele härrale ei piisa, kuu või kaks, harva kolm, siis on jälle uus vahetus, õde läheb ja teenija tuleb. Nii et sakste asi, uuele roale uued noad-kahvlid. Ja ikka leidub neid, kes tulevad. Viimasel ajal seisavad vahel karjaski ukse taga, sest nüüd tahavad ju kõik sakste asemel magada. Ja aina nooremad, aina värskemad, aina rõõsamad, et mina, vanainimene, kohe imestan, kui palju noori tüdrukuid nüüdsel ajal saksa härradel võtta. Aga seda ma ütlen teile, preilid, et see teie härra ei ole saksa härra ühtigi, ehk kui on, siis puht eesti saksa härra, sest tema isa olnd või on praegugi kas linakaupmees või midagi muud niisukest sehvtimeest ja parisnikku. Nii et kuidas nüüd preilid ise arvavad, sest see on täitsa nende oma arvata, aga mitte kojarahva teha. Kui preilid arvavad, et nõnda on hea, et üks abielu ta kõik, kas ristrega või ristreta, papiga või papita, noh, siis on kõik hea, sest mis kojarahval sellest, meie paneme teid oma ristresse sisse ja meisse sakste solgitünnid ja prügikastid ei puutu, meie neid tühendama ei hakka, sest meil on omad tünnid ja kastid, kojarahva tünnid ja kastid. Ainult niipalju tahtsin veel preilisi

paluda, et mitte sellest, mis mina nimetasin, ei peremehele ega ka oma härrale, sest see ütleb kohe peremehele, et kojarahvas puuduvad sakste asju, ning siis saab minu vanamees võtta ja mina vanamehe käest. Aga mina tulin ainult hea pärast, sest ma nägin, et preilid on alles nii rõõsk, et küllap vist mant alles pealt võtmata ja ei see muidu, kui et õde aitas härral kaubelda. Ah siis homme ikka saan preilide passi?» lõpetas eit üsna asjaliku küsimusega, nagu poleks eelmist sõnaderodu üldse tema suust välja voolanud. Ja tasahilju tegi ta tagasikätt ukseprao laiemale ning libises sealt vahelt koridori, kuhu Irma talle vastas:

«Jah, homme kindlasti, täna toon tädi juurest ära.»

«Siis preilid ikka mõtlevad ennast sisse kirjutada? Võiks ju mõni päev oodata, näete, kuidas on,» seletas eit.

Irma ei vastanud, vaid sulges sõnalausumata ukse. Ta läks oma tuppa ja langes seal jõuetult toolile. Soo, nüüd oli tal siis kõik käes. Kõik oli mitte paljas luiskamine, vaid lihtsalt vale. Oli veel hullem, kui tema või Lonni osanud aimata või oletada. Ainult kahju, et ta juba eile ei lasknud kojamadamit jutule, siis oleks ta kohe oma kimpsud-kompsud võtnud ja alatiseks läinud. Täna oli see millegipärast raskem ja nagu keerulisem. Sest kuis sa siis pistad inimese selja taga plehku, kelle katuse all sa ühegi öö magusasti maganud, kes su oma lauda sööma kutsunud, sinu vastu nii viisakas ja lahke olnud, sinuga nii mõistlikult vestelnud. Aga üks oli kindel: härra oli teda inimeste ja nende sosistamiste eest ainult selleks hoiatanud, et Irma niipea asjast õiget aru kätte ei saaks. Just sellepärast! Ta tahtis aega võita. Ei tea miks, aga Irmal tulid pisarad silma, hoopis isesugused pisarad, nagu ta arvas. Palju valusamad kui tänini kunagi. Lapsepõlves ja ka noores eas on pisarad enamasti mänguasi, aga nüüd arvas ta end äkki nutvat, nagu nutavad vanad inimesed, kel nagu polegi elus enam muud kui see nutt.

Aga kui ta tundis, et nutust küllalt, võttis ta väikese peegli ja vaatas oma silmi, nagu kardaks ta nende ilu ja selguse pärast, läks siis kraani alla ja uhtus külma veega oma nägu. Ta pidi esteks vannituppa minema, sest seal oli tal seda palju mugavam teha, aga avatud ukse vahel jäi ta seisma, turgatas tal ju meelde, kuidas kojamadam oli teisi ja tedagi nimetanud härra õeks.

Äkki valdas teda vastikusetunne. Õde, õde! See kõlas praegu otse jälgilt. Nõnda ta siis pöörduski ümber ja läks kööki kraani alla, kartes muidu nagu suguluses ja osasaamises olla kõigi nende «õdedega», kes ehk end enne teda vannitoas pesnud.

Irma esimene käik oli tädi juurde. Aga enam ei mõelnud ta oma passile, vaid millegile muule, millele just, seda ta ei teadnud. See oli midagi sellist, millel polnud tädiga mingit ühendust, ja ometi pidi ta just sellepärast tädi juurde minema. Muidugi, Lonnit polnud veel kodus ja Irmal polnud aega teda oodata, sest tema pidi veel oma kursuste pärast jooksma ja ei tahtnud täna milgil tingimusel kojuminekuga hilineda. Kuigi oli selgunud, et härra Rudolf oli teda ainult petnud, temale ainult valetanud, siis võis tal ometi tõsi taga olla korraga ja täpsusega, millest ta oli eile rääkinud. Tal võis tõsi taga olla sellega just sellepärast, et kõik muu oli vale, sest midagi peab ometi inimeses tõsi olema, ei või ometi olla, et kõik oleks vale, arvas Irma. Pealegi, kui Irma poleks juba esimesel ja teisel päeval täpne, siis tähendaks see, et tema kõlbab ainult mõneks «õeks», kellest rääkis kojamadam, ei millekski muuks. Vähemalt oleks härra Rudolfil õigus mõelda, et Irma kipub temale «õeks», kes magab temaga ühel asemel, aga seda õigust ei tahtnudki Irma härrale milgil tingimusel anda ja sellepärast pidigi ta õigel ajal kodus olema.

Kui Irma sellest rääkis, mis ta kojaeidelt kuulnud, ütles tädi oma vanainimese tarkuses:

«Armas laps, sa ära kohe nii väga usu iga esimese eide juttu, inimesed jõuavad sõnadega tihti rohkem kui teised tegudega.»

«Aga milleks ta tuli mulle neid asju valetama?» küsis Irma nagu vastu vaieldes.

«Kas just valetama,» arvas tädi ettevaatlikult, «aga ta ehk jõudis pisut rohkem kui asi väärt.»

«Õde kauples ju mind, see on kindel, ja nüüd ei ole teda,» ütles Irma.

«Aga ega siis see veel ütle, et sina ka mõneks õeks pead saama,» vastas tädi. «Ole ise karske ja korralik, ei õige hõlma hakka keegi kinni.»

«Mina olen muidugi, aga . . .» tahtis Irma öelda, kuid jäi peatuma.

«Noh, mis siis veel?» küsis tädi. «Et keegi lausa päeva

ajal tuleks sulle suisa kallale, seda mina küll ei usu. Sul on ometi suu peas, et võid karjuda, ümberringi elavad ju ka inimesed, need ometi kuulevad. Ta peab ju su otse ära tapma või uimaseks lööma, ega siis see muidu pole võimalik. Aga milleks ta seda siis sinuga hakkab tegema, kui teisi tänapäev peale täitmas küll? Eks sa loe lehest: kõik noored, nägusad tüdrukud ja prouad otsivad kohta üksiku juurde ja on kõigega nõus. Nii et mina arvan, sina kardad tühja. Muidugi, öösel une pealt, siis on teine asi, selles on Lonnil üsna õigus, siis on inimese endagagi hoopis teine asi kui päeval. Sellepärast peabki õhtul ukse lukku panema ja kas või kinni sidumagi, nagu Lonni arvab, et ei saaks üht võtit eest ära lükata ja teisega ust lukust lahti keerata. Sest noorel inimesel on raske uni.»

«Jah, mina magan küll nagu kott,» ütles Irma.

«Sellepärast ma räägingi,» seletas tädi edasi. «Nii et minu arvates mine aga ilusasti tagasi ja ole hästi viks laps, ei siis ta tee sulle midagi. Ja kui see on sinu saatus ja jumala tahtmine, siis võib isegi nõnda tulla, et kui ta sind muidu kätte ei saa, sest et oled korralik ja karske, lapselik ja süütu, puhas ja puutumata, siis võib isegi niisuke imeasi sündida, et härra hakkab sind armastama, päris tõsiselt kohe, nii et võtab su ä'ä, võtab täiesti omaks. Sest meestega juhtub vahel nõnda, et esteks ainult himustab, aga kui ei saa himu tasa teha, siis hakkab armastama. Aga ära sa sellepärast, rumal laps, veel kohe uskuma ega lootma hakka, et see sünnibki nõnda, vaid mina ainult ütlen, et see võib sündida, kui see on jumala tahtmise järele sinu saatuseks määratud. Sest jumal võib imet teha. Ja olgugi et meie sugukonnas tänini veel ühtegi imet pole sündinud, ega see siis veel tähenda, et ta sündida ei või. Jumal võib just sinust meie imelapse teha, kui see on tema tõsine tahtmine.»

Kui Irma lahkus tädi juurest, oligi tal peaaegu mingisuguse imelapse aime veres. Mis ta enesega ka tegi või kuidas ta katsus enesele kainet aru pähe panna, miski ei aidanud, kusagil sügaval olemuse põhjas hingitses imeline usk suurest ja sügavast armastusest, mis tuleb kui varas öösel ja muudab inimesed, nende himud ja teod. Ime alguseks pidas ta peaaegu sedagi, et ta jällegi oli unustanud oma passi tädi juurde. Ta pidi just ümber pöörduma ja tagasi minema, kui talle meenus,

et kojamadam oli talle suud mööda vargsi nõu andnud sissekirjutamisega pisut oodata, mõni päev vaadata. Selleks siis Irma asja jättiski.

Kursuste asjus Irma sai teate, et enne jõuluid neist vaevalt midagi välja tuleb. Peale pühi, kui algavad uued kursused, siis Irma olgu õigel ajal kohal. Ajalehtedes ilmuvad kuulutused, pidagu neid silmas. Aga see tõepoolest kurb sõnum jättis Irma tema sügavas südamepõhjas üsna ükskõikseks, sest seegi võis ju olla mingisugune ennustus või näpunäide, et neid kursusi pole tal üldse enam tarvis. Irma teadis, et nõnda mõelda on lapsik ja rumal, aga tal oli praegu nii imeline tarvidus unistada millegist ilmvõimatust. Ta ütles iseendale, oma arule nagu paluvalt: las ma unistan ometi natukenegi, las ma olen natukene aegagi õnnelik! Sest Irma uskus praegu, et inimese õnn võib olla ainult ilmvõimatuses.

Sellest ebamaisest meeleolust äratas ta tuttav mehehääl, kes ütles:

«Tere, Irma! Sa mind enam ei näegi.»

«Sina, Eedi!» imestus Irma ja jäi seisma, tundes ühelt poolt, et praegu soovis ta kõige vähem Eedi kohtamist, kuna ta teiselt poolt ometi midagi sinna parata ei võinud, et südames tuksatas rõõm. «Kust sina siia said?»

«Tulin vaatama, mis sina teed,» püüdis poiss naljatada, aga otsustades, et nali pole õigel kohal, lisas tõsiselt: «Ma olen juba ligi kaks nädalat linnas, töötan kusagil suuremas värkstoas.»

«Pole sind kordagi näinud,» ütles Irma.

«Mina sind ka mitte,» vastas Eedi. «Igaühel omad tuttavad ja teed, sellepärast. Aga kui küsida tohib, kus sina nüüd elad ja mis sa teed?»

«Olen koha peal,» vastas Irma ja pidi lähemalt asja seletama, aga vaikis ometi.

«Mis koht see on, kui see saladus pole?» küsis Eedi.

«Üsna lihtne teenijakoht,» vastas Irma.

Eedi vahtis talle uurivalt näkku, nagu ei usuks ta teda, ja ütles siis:

«Oled ka mõne üksiku juures perenaiseks või?»

«Kes siis ka on?» küsis Irma vastu.

«Minu toamutt räägib ikka õhtuti, et nüüd kipuvad kõik noored tüdrukud üksikute juurde,» vastas poiss, «nii et sellepärast ma siis küsingi, et kas sina ka.»

«Sul on nähtavasti väga imelik arvamine minust,»

ütles Irma nüüd, kuna ta ise kramplikult katsus hoida, et huuled värisema ei hakkaks.

«Nali naljaks, tõsi tõeks, aga sa peaksid ometi väga hästi teadma, mis ma sinust arvan,» ütles Eedi nüüd.

«Noh, siis tea sinagi, et mina pole mitte üksiku juures, vaid õe ja venna juures, kes mõlemad haritud inimesed ja käivad ametis,» seletas Irma.

«Nii,» lausus poiss mõttes ja lisas natukese aja pärast: «Kas sellekski maksis Kalmult ära tulla.»

«Mul jääb vaba aega üle, see on kauba sees, võin edasi õppida, hakkan kursustel käima ja minu pererahvas lubab mulle pärast kohasaamises abiks olla, sest neil on tutvused ja sidemed,» seletas Irma.

«Nii et onupojapoliitika,» lausus poiss.

«Pole parata, kui muidu ei saa,» ütles Irma.

«Kus sa elad? Kas võib sind vahel külastada?» küsis Eedi.

Irma oli kahevahel, mis vastata. Aga siis leidis ta pääsetee.

«Palun mitte,» ütles ta. «Minu juurde ei tohi ükski mees- ega naiskülaline tulla, ka see on kauba sees. Sest võõrad segavad ja pererahvas ei taha, et neid segataks.»

«Nii,» lausus Eedi jällegi mõttes ja küsis siis: «Aga ehk võiksime väljas kokku saada, üheskoos kinno minna või?»

«Selle kohta ei tea ma praegu veel midagi öelda,» vastas Irma ja kibeles minema, «koht on alles uus, tööd on ka õige tublisti ning õppimine ja kursuselkäimine veel pealekauba.»

«Kuhu sa selle suure õppimisega loodad õige saada?» küsis Eedi nüüd.

«Sinnasamasse, kuhu sinagi, sest ka sina tulid ju linna õppima,» vastas Irma ja tegi minekut.

«Mina tulin ainult selleks linna, et sind vahel harvagi näha ja et sind mitte silmast lasta, seda võid teada,» ütles poiss nüüd üsna vaikselt ja vahtis ise kuhugi kõrvale.

Irma tahtis midagi vastata, aga tal tuli äkki meelde, kuis ta roosid oli maast üles korjanud, ja nüüd surid sõnad huulile. Ta ei saanud isegi head päeva öelda, pöördus ainult ümber ja läks. Kui ta tüki maa pealt tagasi vaatas, seisis Eedi endisel paigal ja vahtis talle järele. Irma silmad hakkasid millegipärast sorinal vett

jooksma ja märgade silmadega käis ta kogu tee. Alguses katsus ta neid kuivatada, aga kui nad ikka jälle uuesti märjaks läksid, siis jättis ta nad, nagu nad olid.

VII

Iseendale ootamata ja peaaegu nagu teadmatagi Irma hakkas, koju jõudnud, kohe oma asju pakkima. Ja alles siis, kui asjad juba koos, taipas ta õieti, mis ta teinud ja millised tagajärjed võivad olla tema tegemisel.

Ta võttis võtme ja keeras kohvri lukku, aga kui võttis nööri, et ka pampu siduma hakata, jäi ta peatuma, viskas nööri lõpuks sinnasamasse, tõusis ja läks kööki. Õige! Nõnda ei võinud ta lahkuda: köök tuli enne täiesti korda teha. Ja ta hakkas küürima, pesema, poleerima, nühkima, et kõik säraks ja hiilgaks nagu ei kunagi. Härra Rudolf peab ise oma silmaga nägema, kui tal üldse on silmi nägemiseks, et Irma pole mingi niisugune, kes kipub temale õeks, nagu kojamadam seda nimetas, vaid tema tahab oma kehajõuga ja vaimuväega siinilmas läbi lüüa. Sest tema on popsitütar, mitte mõni hellitatud rikka peremehe vesivõsuke, kel teenijaid ja ümmardajaid käega tõmmata ja jalaga segada.

Nõnda arutades Irma ei pannud tähelegi, kuis ta köögikraani juurest oli läinud esikusse ja sealt tubadesse, ühes käes sidool, teises lapid, ning aina nühkis ja poleeris uksekäepidemeid, nagu tahaks ta enne lahkumist kordki oma silmaga näha, kas härra Rudolfi korteris hakkavad vaskesemed õieti läikima või mitte. Irma töötas sellise hoo ja innuga, et tundis, kuis kehal hakkas pikkamisi soe ja paled lõid õhetama. Ta jäi silmapilguks peegli ette seisatama, haisevad lapid käes, ja vaatas iseendale näkku. Tõepoolest õhetasidki paled! Ja juuksesalgud segi! Ning Irma leidis äkki, et nõnda on ta päris kena tüdruk oma salkus juuste ja õhetavate palgedega. Alles nüüd pani ta esimest korda tähele, et tal on üsna kumer otsaesine, ja talle meenus, et ta kusagilt lugenud või kellegilt kuulnud, et kumerus tähendavat aru; mitte kõrgus, vaid kumerus. Muidugi iseasi, kui kõrge ja kumer, see on siis muidugi sootuks iseasi. Aga Irma näole ei hakkaks vist hästi, kui otsaesine oleks ka kõrge, sest siis jääksid silmad juuksesalkudest liiga kaugele, liiga lagedale.

Sel silmapilgul tuli Irmale meelde, et mis ta siis nüüd seisab oma kaltsudega siin härra Rudolfi peegli ees, nagu oleks sel tema kumerat otsaesist väga vaja. Aga Lonni ütles ju, et nende meister on ainult siis nagu mesilane, kui oled noor, pehme ja ümarik, meenus Irmale siinsamas. Ja nüüd tuli tal äkki hirm, et pärast ta ei saa oma tööga õigeks ajaks valmis, nii et härra tuleb enne koju, kui tema jõuab oma pakile nööri ümber siduda. Ta tegi ikka väga rumalasti, et ta esteks kohe ei sidunud pakki kinni. Häda korral pesta oleks võinud ta kas või tädigi juures, aga kuhu sa lähed oma lahtise pakiga.

Irma hakkas uue õhinaga tööle ja ta paled õhetasid varsti veel rohkem kui siis, kus ta vaatles end peegli ees. Aga nagu kurjast, kõik sündis nõnda, nagu ta kartnud: Irma pusis just parajasti oma paki sidumise kallal, kui härra astus uksest sisse. Seal ta nüüd on, kui inimesel pole kahte kohvrit, kuhu pista üks, kaks, kolm oma komud, mõtles Irma siunates. Oled ainult popsitütar, ei muud midagi.

«Nanuu?!» tegi härra Rudolf imestunult ja küsivalt, tabades Irma pakinööri sõlmimiselt, kuna see samal ajal endamisi lausus: tähendab, ainult sõlme jagu jäin hiljaks, siis oleksin olnud päästetud. Seal on nüüd mu kumer otsaesine, mida ma härra Rudolfi peeglis vaatlesin!

«Kallis preili, mis teiega on juhtunud? Mis on lahti?» küsis härra ja istus Irma vastu aseme äärele.

«Nagu näete, härra Rudolf,» vastas Irma. «Ma lähen ära, sest ma arvan, et see koht mulle ikkagi ei sobi.»

«Aga miks siis mitte? Mina oma hirmsa lobisemise ja luiskamisega tüütasin teid ära, ajasin hirmu peale, mis?»

«Härra Rudolf, teie ei lobise ega luiska, vaid teie lihtsalt valetate ja petate,» ütles Irma nüüd, omal juba millegipärast pisarad kurgus, nagu otsiks taltsutamatu ja nõder viha nendes väljendust.

«Ma ju ise ometi ütlesin teile, et ma luuletan ja luiskan, ning püüdsin isegi seletada, miks ma seda teen,» hakkas härra.

«Aga te ei öelnud, et te valetate ja petate,» pistis Irma vahele.

«On siis see nii suur vahe, et maksab kohe nii-öelda kolid kotti ajada?» küsis härra.

«Minule küll,» vastas Irma, ja et oma hinge ja südant

põhjani selle maja saastast puhastada, lisas lausa ja julgelt: «Kauplemise ajal toote oma õe platsi, aga teil pole ju mingit õde.»

«Ah seda te teate ka juba,» ütles härra Rudolf.

«Jah, seda ma tean,» kinnitas Irma. «Aga ma tean ka seda, et teil on iga paari, kolme kuu tagant uus õde ja et minugi meelitasite pettusega selleks siia, et saaksin niisukeseks õeks, kes magab teiega ühel asemel!»

Need sõnad olid Irma meelest jõledad, kuid ta karjus nad siiski mehele näkku, kes istus üsna rahulikult tema ees aseme äärel, nagu peaks ta endaga millegi üle aru.

«Ega te ometi taha öelda, et te teate seda viimastki, seda, mis puutub teisse endasse?» küsis härra.

«Jah, ka seda ma tean!» karjus Irma endise ägedusega.

«Lubage endale, preili, nüüd öelda, et ka teie valetate, kui tarvitada teie oma väljendust,» rääkis härra endise rahuga, pisut veel tagasihoidlikumalt kui tänini: «Seda viimast, nimelt seda, mis puutub teisse, ei tea ju mina isegi, kust võite siis teie seda teada. Et teie minu vastu kord juba nii otsekohene ja avameelne olete, siis lubage, et mina võtan endale teie suhtes sama õiguse. Uskuge või ärge uskuge, aga mina pidasin juba ise aru, kuidas teid viisakalt minema saata, sest ma tulin otsusele, et teie pole see, kelleks mina teid pidasin. Mul oli plaangi valmis, kuis ma teist lahti saan. Nimelt tahtsin ma teile öelda, et mu õde on vallandatud ja hakkab esiotsa ise maja pidama, aga nagu te näete, oleksin ma ka selle valega suurepäraselt sisse lennanud.»

Härra Rudolf rääkis seda kõike lihtsalt ja isegi nagu aupaklikult, aga ometi mõjusid tema sõnad Irmasse nagu vasaralöögid: neiu tundis äkki, et tema on lömastatud. Kuhu oli jäänud tema ihk ja usk imesse, mis tekkis alles hiljuti tädi lohutavate ja julgustavate arutluste mõjul? Kõik oli kadunud ning ainult sellepärast, et Irma oli jäänud oma pakinööri sõlmega pisut hiljaks ja et tal polnud küllalt kõrge otsaesine, sest paljas kumerus nähtavasti ei aidanud.

Irma ei julenud härra poole vaadata, kartes seal nokkivat naeratust või pilkavat muiet. Aga ka muidu ei osanud ta midagi peale hakata, sest ta mõtles, et kuis sa hakkad seda või teist tegema, kui sa midagi ei oska öelda ega teisele korraliku inimese viisil otsagi vaadata.

Viimaks võttis ta kõik oma jõu kokku, kogus nii-öelda oma lömastatud liikmed viisakasse asendisse ja pööras silmad härra näole. Aga ta oli väga üllatatud, kui ta seal ei näinud ei naeratust ega pilget, vaid ennem nagu midagi väsimuse, tülpimuse või isegi nukruse taolist. Sellest Irma sai kohe uut hoogu ja ta ütles alistunult:

«Noh, siis on ju kõik korras, kui kaks on mõlemad samal arvamusel.» Ta oli esteks mõelnud öelda: «kui meie mõlemad oleme samal arvamusel», aga pidas seda liiga lähedaseks. Nõnda oleks võinud ta öelda, kui ta oleks juba selle mehe «õde», kes istub asemel, kus tema, Irma, kaks ööd maganud ja kus ta enam kunagi ei maga. Ja imelik, sellele asemele mõeldes arvas ta äkki mõistvat, mis tähendab elus «ei kunagi». Lihtsalt naeruväärt, kui lollisti on elu ja inimene selle elu tarvis loodud! Nõnda mõtles Irma, kui ta kummardus oma asjade juurde, et neid käe otsa võtta, ja ta mõtles oma teada selleks, et need oleksid tema viimsed mõtted selle mehe ees. Aga Irma eksis. Sest kui tal olid juba asjad käe otsas ja hakkas ukse poole minema, ütles see mees, kellega ta lõpuarved juba teinud:

«Aga teate, preili, ometi on mul kahju, et te ära lähete.»

Mees rääkis need sõnad hoopis lihtsalt, otse südamlikult, Irma tundis, et südamlikult, ja sellepärast sähvatas tal kogu olemusest valus ja samal ajal ka magus tuksatus läbi, et ehk on ometi ime võimalik ja et ehk pole ometi kõik üsna vale, mis see mees räägib. Tõsi, tädi ütles küll, et nende sugukonnas pole veel kunagi imet sündinud, niipalju kui tema teab, aga võib olla, et ometi kord sünnib, sünnib otseteed Irmaga siinsamas toas, kus see mees istub tema asemeäärel. Jah, nüüd Irma nimetas seda aset mõttes äkki oma asemeks ja jäi seisma, ühes käes kohver, teises pamp, mille sõlmega ta tsipakese oli hiljaks jäänud.

«Kas te ei tahaks oma pakke veel kord maha panna, toolil istet võtta ja mind kuulata? Te ei kaota ju sellega midagi, ennem võidate pisut, õpite elu tundma. Pealegi, ma võlgnen teile kahe päeva tasu ning autoraha, sest tahes või tahtmata esinen ma petisena, kes sünnitanud teile asjata vaeva ja kulusid. Õieti peaksin ma teile kahe nädala palga maksma, aga kahe päeva ja auto eest kindlasti,» rääkis härra Rudolf.

«Tänan,» vastas Irma sõnakehvalt. «Mina ütlesin esi-

mesena koha üles ja sellepärast pole mul õigus midagi saada.»

«Te lahkute ju minu pettuse pärast, mitte heastparemast omal soovil,» vaidles härra vastu. «Sellepärast olen mina moraalselt kohustatud teile . . .»

«Moraalselt kohustatud!» hüüdis Irma nüüd ja pani pakid maha, sest need sõnad ajasid ta uuesti vihale, nii et hakka kas või nutma. Pealegi tundis ta, et nüüd on ta igapidi täiesti vaba ja võib oma arvamust avaldada, sest niikuinii on kõik lõpetatud. Kui aga ei ole, siis on see puhas ime ja imele ei või ometi tema oma sõnadega sooja ega külma teha, küll aga sellele mehele, kes seal istub. «Teie olete moraalselt kohustatud!» kordas Irma sarkastiliselt.

«Jah, mina olen moraalselt kohustatud,» kordas härra Rudolf veendunult. «Sest et teie minu juurde teenima tulite, kui mina teid ühes oma õega kauplesin, oli arusaadav ja vabandav eksitus, kuna ju teil puuduvad teatud elukogemused, aga et mina, kes ma juba neljakümnele lähenen — jajah, preili, see on sulatõsi, mitte luule, luiskamine ega vale — nii siis, et mina nii toruloll olin ja teid oma õega kauplesin, seda ei saa millegagi vabandada. Aga teie olite nii . . .»

«. . . Nii pehme ja ümarik!» hüüdis Irma Lonnilt kuuldud sõnad ilgelt vahele, et vähegi vähendada seda, mis temas kees. Aga härra vastas talle otse paluvalt:

«Armas laps, milleks sellised sõnad?! Ega need teie omad ei ole. Olge päris avameelne ja öelge mulle ausalt ja otsekoheselt, on need teie omad sõnad või ei ole? Sest muidu võib-olla teen ma uue eksituse, mida ei vabanda ma ise ega ka teie. Nii siis, ma palun: on või ei ole?»

«Ei ole,» vastas Irma viimaks, kuigi tahtis kangesti öelda vastupidist. Ja et ta seda ei suutnud, siis paistis ta endale äkki nii viletsana ja haletsemisväärsena, et istus toolile ja purskas nutma, pöördudes ise kõrvale ja kattes kätega silmad. Nagu läbi udu kuulis ta, et ase krägises, millest järeldas, et härra pidi end liigutama või üles tõusma. Siis kostsid sammud, nii et oli kindel, härra oli jalul. Sammud lähenesid ja kaugenesid, seisatasid kord otse tooli juures, nagu peaks miski Irmat puutuma, aga ei, nad kaugenesid uuesti, kuni lõpuks oli jällegi kuulda vaikist aseme kräginat, mis ütles, et härra on uuesti istet võtnud. Ja Irma ei saanud kuidagi tund-

musest lahti, et just praegu, mõne hetke eest, oli ime temast sootuks lähedalt mööda läinud, teda peaaegu puutunud.

«Te näete, mis tähendab, kui inimene tarvitab võõraid sõnu, mitte omi,» kuulis Irma härra häält, mis oli nagu kähisevaks muutunud. «Ma arvasin küll kohe, et need ei või teie omad sõnad olla, aga mine sa tea; inimene on keerulisem, kui kujutled. Muidugi, mitte alati, vaid mõnikord. Ja et ma juba kord teiega komistasin, siis oli hea, väga hea, et te mu arvamust kinnitasite, olen teile selle eest väga tänulik. Ma saan ju teist väga hästi aru, teie vihast ja kurjusest nimelt, preili. Aga teie peaksite katsuma ka mind mõista. See on muidugi raskem, sest mina olen ju teie aastad üle elanud, teie minu aastaid veel mitte. Pealegi, mina olen nii mõndagi naist üsna lähedalt tundnud, teie vist mitte ainustki meest. Eks ole nõnda? Kui ma eksin, siis palun parandage mind. Nii siis: meessugu on teile hoopis võõras. Eks ole?»

«Mitte üsna,» ütles Irma pisaraid pühkides, sest härra sõnad panid uute voolu seisku.

«Tähendab, jälle olen eksinud,» ütles härra.

«Mul on peigmees, kes mind armastab,» lisas Irma seletuseks, aga nägi äkki Eedit, nagu seisaks ta ikka veel seal tänavanurgal, kuhu ta viimati jäänud, seisab ja vaatab talle etteheitvalt silmi, et kas siis Irmal niigi palju tema vastu lugupidamist pole, et ta tunneks end sunnitud olema tema armastusest vaikima selle võõra mehe ees.

«Nii,» venitas härra Rudolf. «Seda ma usun, et teid võidakse armastada. Aga kas teate, preili, mis mina teile ütlen: seni kui mees teid armastab, ei tea teie temast midagi või teate väga vähe, oodake, kuni ta teid mitte enam ei armasta, siis hakkate tast aimu saama. Näiteks, mis teaksite teie minust, kui ma teid armastaks? Te andke andeks see oletus, aga lubage tähendada, et kui loogiline olla, siis peangi ma juba teid pisut armastama, sest muidu oleks ma teid lasknud sõnalausumata uksest välja minna. Eks ju? See loogika ei ole tuulest tõmmatud, ega ju?»

«On vististi targem, et ma tõepoolest uksest välja lähen,» ütles Irma ja liigutas end toolil, nagu mõtleks ta tõusta.

«Targem või mitte targem, aga ärge minge veel, preili,» palus härra Rudolf pooleldi tõsiselt, pooleldi

nagu naljatades. «Sest kui te kord minu vanuseks saate, siis te näete, et te midagi oma minevikus rohkem ei kahetse, kui et olete ühe või teise rumaluse tegemata jätnud lausa suure tarkuse pärast. Te vaadake ometi meie tänapäeva noori. Nad kõik on kaljukindlad, et nad on targemad kui nende isad ja emad, sest nemad kõik on kas keskmise või kõrgema haridusega, isadel ja emadel puudub aga sagedasti üldse niinimetatud haridus. Aga samal ajal seesama noorus elab esiotsa oma isade-emade kulul või läheb nii ehk teisiti pankrotti ja laseb endale kuuli pähe. Otsib seda kuuli äris ja armastuses, töös ja teenistuses, mõttes ja unistuses. Nagu ei saaks siinilmas üldse enam kuulita läbi. Nõnda on lugu meie tarkusega. Aga see'p see ongi, et inimene ei ela tarkusest, vaid oskusest. Me lihtsalt ei oska elada, mis aitab siis tarkus? Mina tahan teid ära saata, aga ise pean teid samal ajal kinni. Teie tahate minna, aga ometi on pisut kahju minna. Eks ole? Ka seda võiks kas või armastuseks nimetada, kui sõnade valikule nii väga rõhku ei pane. Nii et meie juba mõlemad armastame pisut, ainult et me ei oska teineteisele õieti läheneda. Lihtsalt ei oska, see on kõik. Armastus on niisuke asi, mis vajab oskust . . .»

«Armastus on niisuke asi, mis vajab valet, see on teie arvamine,» ütles Irma.

«See oli minu arvamine,» ütles härra Rudolf, «aga see oli eksiarvamine. Ma ju küll valetasin teile, aga ei aidanud, kukkusin ainult sisse, te ju ise nägite, kuidas. Armastus on keerulisem, kui et aitaks ainult vale. Meelituski on ju ainult vale, aga seegi ei aita alati. Armastus on keerulisem kui kõik muu elus, sest kui on muu, siis on tegu teistega, aga armastuses kõigepealt iseendaga. Kui on muu, pead teisi üle lööma, aga kui armastus, löö iseennast üle ja teisi veel pealekauba. Selles on häda. Arvad, et see on õige, aga ei ole. Jooksed teisale, ka seal eksitus, kolmandas — samuti. Aga kaua sa tantsitad end nõnda? Ometi usud ja otsid, otsid ja usud. Teate, preili, mina olen põhjani rikutud inimene. Mis mind parandada võib, seda ma ei tea, aga ometi peaks midagi olema, mis parandaks minusugusegi. Ja mina arvan, et teiegi, preili, olete pisut rikutud.»

«Aga mina ise arvan, et mitte,» ütles Irma trotsivalt ja väljakutsuvalt.

«Teie eksite,» kinnitas härra.

«Ei eksi mitte,» kinnitas Irma vastu. «Iseennast ma ometi tunnen.»

«See ongi teie eksitus,» seletas härra.

«Kes siis mind tunneb, kui ma ise ei tunne?» küsis Irma elavnedes, sest kogu asi hakkas teda äkki huvitama, kuna ta tänini oli härra Rudolfi sõnu peaaegu ükskõikselt kuulanud, pidades neid kas enda kohta või üldse tähtsusetuiks.

«Kes teid tunneb, seda ma ei tea,» seletas härra, «aga ühte ütlen ma teile: kui meie iseennast tunneksime, siis oleks meil enestel ja ka võõrastel meiega palju kergem. Lubage näiteks küsida: mis te arvate või usute armastusest? Aga kui te vastate, siis vastake õiglaselt ja ausalt, sest ka mina räägin praegu õiglaselt ja ausalt.»

«See ongi, milles ma kahtlen,» ütles Irma.

«See on teine suur eksitus teie poolt,» seletas härra Rudolf. «Ja teie eksitus pole mitte selles, et te tõesti minus kahtlete, vaid et te arvate end minu aususes ja õigluses kahtlevat. Tõepoolest aga usute mind praegu.»

«Ei usu,» kinnitas Irma jonnakalt.

«Noh, sel juhul on muidugi mõttetu meie juttu jätkata,» alistus härra nüüd, «sest et . . .»

«Milleks on teil vaja minu arvamust armastusest teada?» küsis Irma vahele. «Teie pole ju oma arvamust selle kohta veel avaldanud. Öelge kõigepealt teie, siis ehk ütlen ka mina.»

«Kuidas?» imestus härra. «Mina ütlesin teile juba ammugi, et mina selles aina eksin. Arvan, et olen selles arvamuses, aga tuleb välja, et olen teises. Usun, et armastan kedagi selle- ja sellepärast, aga varsti selgub, et ei armasta üldse seda, vaid kedagi teist, kellest aga hiljem selgub, et ka teda ei armasta, sest et olen milleski eksinud. Nõnda on see kestnud tänapäevani, nii et mina ei tea armastusest enam midagi arvata.»

«Aga mina arvan, et armastus on kõige õilsam, mis üldse olemas, ja et ta on . . .»

«Ja et ta on nii-öelda igavene,» lausus härra Rudolf vahele.

«Just,» kinnitas Irma hooga, «või ei maksagi armastada. Sest armastusega mängida ei tasu vaeva, ennem juba elada ilma armastuseta.»

«Siin eksite jällegi ja sellepärast lõpetate enesetapmisega, nii-öelda vabasurmaga, mis oleneb teatud plahvatusainest, mürgist, veest, nööritükist või tehnilisist

saavutisist. Teil on üks kahest valida: kas muuta oma arvamust armastusest või minna vabasurma. Mina uskusin kord samuti nagu teiegi, aga mina valisin vabasurma asemel arvamuste muutuse, sest see oli lihtsam. Arvamused ei vääri elu, sest arvamused on enamasti ekslikud.»

«Kas te kõigi oma õdedega nii hirmus targasti olete rääkinud?» küsis Irma pilkavalt.

«Ei, õdedega mitte,» vastas härra üsna lihtsalt, nagu ei märkakski ta pilget. «Milleks nendega? Nemad ei taha ju uksest välja minna. Ei, nemad tükivad uksest sisse. Ja nende seas on sama noori ja ilusaid nagu teiegi.»

«Ilusamaidki,» nöökas Irma riivatult, et teda võrreldakse teistega.

«Juhtub ka ilusamaidki,» nõustus härra Rudolf. «Ja uskuge, preili, ka neil on oma arvamus armastusest.»

«Ja see ei vii enesetapmisele?» küsis Irma.

«Viib ka see,» vastas härra. «Armastus võib alati enese- või teisetapmisele viia, arva temast mis tahes. Sest tema on alati petlikum, kui oskad arvata.»

«Aga milleks siis temast rääkida?» küsis Irma teatud pettumuse ja kärsitusega, sest ta oli kogu kõneluse vältel midagi erilist lootnud, mis aga ei tulnud ega tulnudki. Ta ootas vahetevahelgi nagu mingi ime välgatust, aga ootas asjata. Ainult sõna armastus lendles nende vahel, nagu oleks see mõni tühine vahetusraha. «Ega see pole ometi mõni ettevalmistus minu siiajäämiseks?»

«Ei, ei, preili, seda mitte,» ütles härra Rudolf. «See on muidu niisama, sest ma lihtsalt tahan teiega rääkida. On, teate, eriline šarm minu aastais rääkida armastusest inimesega, liiatigi teiesuguse noore neiuga, kelle suus sel sõnal on alles nii värske ja otse hurmav maik! Niisugusena tahaks seda sõna ikka ja jälle uuesti kuulda. Teile on see muidugi arusaamatu, aga millalgi ehk te mõistate mind. Mis aga puutub teie siiajäämisse, siis ka sellele olen ma mõelnud, kuid see on hoopis teine register. Kõigepealt — nüüd te enam-vähem teate, mis ja kes ma olen, mis teil minust loota ja mis karta. Õdede lugu on teil selge. Luule ja luiskamise asemele oleme vale ja pettuse pannud, nii et minu niinimetatud hingelisist ja vaimlisist lokkidest pole enam midagi järel. Olen üldse lokkideta, nii et armastust pole karta. Majas räägitakse minust kuulmatuid asju, kuigi mina pole muud

teinud, kui olen teenistust andnud neile, kes otsivad kohta üksiku juurde. Nii et minu oma südametunnistus on puhas.»

«Seda muidugi,» ironiseeris Irma.

«Kahtlemata,» kinnitas härra. «Või arvate teie, preili, et mina peaksin olema mõni Jeesus Kristus, kes abiellub ainult selleks, et oleks Eestis üks koht üksiku juurde vähem? Aga see oleks sama hea kui nõuda minult enesetappu, sest et muidu tahab ehk mõni proua minuga oma abielu rikkuda. Nii et mina ei tee enesele mingeid etteheiteid. Mina pole nähtavasti ilmaparandajaks sündinud. Mina pole suutnud iseennastki parandada, veel vähem teisi. Inimesed tulevad ja lähevad, nagu see meeldib neile või minule. Aga teiega on lugu pisut teisiti. Teie sattusite siia eksituse tõttu, minu eksituse tõttu, sest kui ma poleks eksinud, siis ma poleks teid petnud. Ausõna, mitte ei oleks. Seekordne õde soovitas kangesti teid, nii et kas ehk see mulle seda nipsu ei mänginud. Teie olite ehk need rebaserauad, mis tema mulle maha pani, et mina sisse läheksin. Noh, ja nüüd me istume kahekesi siin. Kui ma õiglane tahan olla, siis pean teile ütlema, et ühest küljest on teil väga kasulik minu juurde jääda, sest teil on siin väga vähe tööd ja muret. Olete vaba peaaegu nagu linnuke oksal. Palk on ka viisakas, sest see oli ju alguses arvatud nii viisakaks sellepärast, et teil pidid olema muu seas ka teatud naturaalkohustused meie majapidamise asjanduses. Nüüd langeks need muidugi loomulikult ära. Aga teie palga jätaks ma siiski endiseks, nii et te võiksite oma kursustel käia või mis teil seal on. Ka koha leidmises võiksin ma teile hiljem abiks olla.»

«Jumal tänatud, siis vähemalt seda pole ma Eedile luisanud,» mõtles Irma siinkohal.

«Need on plussid, kui jääte,» jätkas härra, «ja need on suured plussid, väga suured, seda pidage meeles. Kust leiate praegusel ajal niisukese koha? Ja kui leiate, siis paljuke on neid kohti? Koht, kus ei nõuta õieti tööd ega oskust. Või oskate teie tõepoolest keeta? Öelge üsna otsekoheselt, sest me oleme täna teineteisele juba nii palju head ja paremat öelnud, et see natuke ei tähenda enam midagi.»

«Ega küll oska,» lausus Irma viivitades ja läks ise üleni kuumaks, sest ta võttis sellega tõeks, et mitte härra Rudolf polnud temale, vaid ka tema oli härra Rudolfile valetanud, teda petnud. Aga see kas ei märganud, mis Irmaga sündis, või ainult teeskles mittemärkamist ja rääkis endisel lihtsal toonil:

«Seda ma arvasin. Te lootsite muidugi, et küllap minu õde teid vahetevahel juhatab, eks? Arusaadav. Aga ärge kartke, lõunad ei muutu meil mingiks tüliõunaks, kui me muidu hakkama saame. Mina söön ka tulevikus enamasti väljas lõunat, ainult vahetevahel katsume kodus teha, vaatame, mis sest tuleb. Sest teate, preili, kui oled küllalt kokkade kunsti maitsnud ja välismaiseid souste limpsinud, siis tuleb mõnikord himu midagi hoopis vastupidist süüa, millel nagu polegi inimesetoidu maiku, midagi, mis on kõva ja sitke nagu tallukas.»

Nende sõnade juures Irma tundis, kuis häbi ja piinlikkuse surinad jooksid tal mööda jalgu alla ja tegid pahema jala konnasilmas tulist valu. Parem jalg aga nagu naeris oma kaaslase häda üle kahjurõõmsalt.

«Nii siis — need oleksid plussid,» rääkis härra Rudolf edasi. «Vististi pole ma midagi unustanud. Samuti ei tohi teie, preili, unustada minu koha miinuseid. Kõigepealt: niipea kui jääte siia, peavad kõik teid kohe minu oeks, mõistate. See on punkt, mille pärast ühed teid haletsevad, teised kadetsevad ja kolmandad vihkavad. Viha on muidugi sama kadedus, ainult kõrgemal määral. Võõraste kadedusest ja haletsusest pole muidugi suurt häda, aga kui omaksed, siis neid tuleb vahel arvesse võtta. Siiski, see on kogu asjas väiksem number. Peaasjaks jääb meie eneste vahekord. Kõige halvem on see, et teil pole minu suhtes mitte päris julge.»

Siin võpatas Irma nõnda, et ta pidi peaaegu püsti kargama, aga härra rahustas teda, öeldes:

«Istuge üsna julgesti edasi, sest kui hädaoht on, siis mitte praegu, mitte täna, vaid hiljem. Ja ma teile ütlen, miks te ei või minus päris kindel olla: sellepärast, et mina ise pole endas kindel. Sest poleks midagi kasu, kui ma teile praegu ei tea mis vandega või ausõnaga tõotaksin, ega ma ju seda niikuinii ei peaks. Ja mitte sellepärast, et ma ei tahaks pidada või et ma juba tõotuse või vande andmisel täie teadmisega kavatsen teda rikkuda. Ei sugugi! Iseasi on vanduda ja tõotada, iseasi seda pidada. Vannet andes on inimene üks, vannet pidades teine, sest inimene muutub ju, areneb, nagu öeldakse, see on teaduses kindlaks tehtud. Sellepärast ei pea ka rahvad ja riigid oma tõotusi, mida nimetatakse

rahvusvahelisiks lepinguiks. Pealegi, tõotades on inimese ja rahva seisukord majanduslikult kui ka hingeliselt ja vaimliselt, nii-öelda psühholoogiliselt üks, tõotust pidades teine, võib-olla otse vastupidine. Nõnda siis, nõudes inimesilt ja rahvastelt tõotuste või lepingute pidamist, nõuaksime neilt otseteed ebaloomulikku, loomuvastast, mis on teaduslikult seletatud pärvärs. Aga mina ei ole pärvärs, ei kuidagi, sellepärast oleks mul mõttetu tõotada ja vanduda. Mis inimese, antud juhul minu seisukorra eriti raskeks teeb, see on vastane pool, praegusel korral teie, preili. Tõotusega pole ju nõnda, et ma ainult pean teda, vaid ma pean teda just teie vastu pidama. Aga teie, võib olla, lõpuks ei tahagi, et ma oma tõotust peaksin, ja sellepärast ahvatlete mind tõotuse murdmisele. Veel enam: teie ahvatlete mind ka siis, kui te ise sellest ei tea, tähendab, ebateadlikult või kui te seda ei tahagi. Teie ahvatlete oma palja olemasolemisega, sest ma ju ei pääse teie eest, teie võlu eest, kui seda nõnda võiks öelda, mitte kuhugi, kui me elame kõrvuti ühes korteris. Mul on ainult üks abinõu: võimalikult vähe kodus olla ja võimalikult palju ümber laaberdada, nii et ma teid ei näe, teie lähedust ei tunne. Või ka nõnda, et kui tulen mina, siis lähete teie — oma kursustele või mis teil seal on. Ja seda abinõu me peaksimegi mõlemad võimalust mööda tarvitama.»

«Aga kas siis ei ole targem, kui me asume kohe igaüks oma korterisse, härra Rudolf?» küsis Irma.

«Jälle tulete oma tarkusega!» hüüdis härra Irmale vastu. «Mina just tarkuse vastu kogu aeg vaidlengi, aga teie soovitate teda. Kuid pange tähele, mis mina teile ütlen: kui läheme tarkuse peale välja, siis ei maksagi elada. Targad poevad ikka kõrbe, laande, tühja tünni või üksi oma tuppa ja päris targad lasevad endale kuuli pähe. Sest lõppude lõpuks — mis siinilmas saada või loota? Kuulsus? au? rikkus? armastus? hingeõnnistus? Teate, preili, koid söövad iga kuulsuse, au aurab ära, rikkus muutub tolmuks, armastusest saab parimal korral ükskõiksus, ja mis te teete oma hingeõnnistusega, kui te olete nii või teisiti surnud, üsna surnud, vähemalt selle elu mõttes? Seda ütleb meile tarkus. Ja kui salgate iseenese ja mõtlete teiste inimeste peale, siis mida rohkem nende heaks teete, seda rohkem teid kadetsetakse ja vihatakse. Kristuse ja Sokratese saatus on teil teada, sest te olete ju haritud inimene. Järeltulevad põlved?

Need kannavad teid kätel? Muidugi, mis viga seda kanda, mida enam kanda ei ole! Nõnda on tarkusega. Aga inimene jääb parema meelega rumalaks, siis ta elab kauem. Pisut oskust on ainult vaja, et elada. Sellest oskusest ma räägingi teiega. Teie oskus seisku selles, et te mind ei tahtes ega tahtmata ei ahvatle, minu oskus — et ma teie ahvatlusele ei allu. Peale selle on ju tehnilised kaitseabinõud. Neid vajame ainult ööseks, sest päeval aitavad kehalisedki, näiteks karjumine. Ja et mina hakkaksin midagi tegema, kui teie end karjumisega või karjumise ähvardusegagi tõsiselt kaitsete, seda pole karta. Nii arutu pole ma veel kunagi olnud ja loodetavasti pole ka tulevikus. See on päeval, ütlen ma. Öösel on hoopis teine asi, sest öösel inimene magab. Aga selle peale olete isegi nähtavasti mõelnud või on seda keegi teine teie asemel teinud. Te olite nimelt oma toa võtme pära külge mingisuguse paela unustanud, mitte päris hariliku paela . . .»

«Härra Rudolf!» hüüdis Irma siin ja kargas toolilt. «See on sigadus minuga nõnda rääkida.»

«Muidugi on see sigadus,» vastas härra; «aga ma räägin ju meelega, et teile näidata, misuke ma olen, ja et te mind pisutki tundma õpiksite, enne kui otsustate, kas jääda või minna. Need sigadused on teie kasu pärast, preili, nii et te võiksite ehk pisutki minuga veel kannatada. Ma olengi varsti lõpul. Ainult, kas te ei oleks nii lahke ja avameelne, et ütleksite, kas see võtme sidumine oli teie oma väljamõeldis või kellegi teise? Pidage, ärge kohe vastake, kuulake enne, miks see mulle tähtis. Nimelt: kui teie ise tegite seda, siis on põhjust kahelda teie ausas ja otsekoheses vihas, võib-olla isegi põlguses minu vastu, tegid seda aga teised, s. t. õpetasid teid võtit siduma, siis langevad kõik kahtlused ja meie vahekord on palju lihtsam ja kindlam, nii-öelda puhtam. Sellepärast siis öelge üsna ausalt, oli see pael võtmepäras teie leiutis või mõne teise?»

«Mõne teise,» vastas Irma ja punastas ise hirmsasti, sest ta mõtles, et härra mõtleb just seda paela, mille ta oli võtmepärra unustanud, mitte aga paela üldse. Tulevikus paneks ta sinna muidugi hoopis teise paela.

«Seda ma arvasin,» ütles härra ja küsis: «Ega ometi teie peigmees seda paela soovitanud?»

«Peigmees ei teagi, et ma siin olen,» vastas Irma. «Ja

minu peigmehel pole sellega midagi tegemist, kus ma olen või mis ma teen.»

«Kuis nii?» imestus härra Rudolf.

«Sest see peigmees polegi õieti mu peigmees, sellepärast,» seletas Irma.

«Nii et see on nii-öelda luisatud peigmees?» küsis härra.

«Ah ei!» vastas Irma. «Te ei peaks seda mult pärima. Aga ükskõik! See on niisugune peigmees, keda mina oma peigmeheks ei taha. Soo, nüüd te teate kõik.»

«Ma olen teile väga tänulik, preili,» ütles härra Rudolf vähese viivitusega peaaegu liigutatult; Irma arvas, et liigutatult. «Ja mul on hea meel, et ma pole teis pettunud. Ma nii tahaks, et te jääksite siia, aga ometi ei või teile seda soovitada, sest see on hädaohtlik minule, eriti aga teile. Igatahes olen teile kõik öelnud, mis räägib teie siiajäämise kasuks ja kahjuks, teie ise peate otsustama, kas riskida või mitte. Või lähete peate enne kellegiga nõu?»

«Ei, ma jään,» vastas Irma.

«Oleme rääkinud,» kinnitas härra Rudolf.

VIII

Kui tädi ja tema tütar Lonni Irmalt tema asja kuulda said, siis ütles Lonni kohe:

«Irma, küll sa näed, sa hakkad teda armastama.» Aga Irma vaidles talle siinsamas vastu, kinnitades:

«No ei hakka, mitte ei hakka! Tema muidugi loodab ja usub, et ma hakkan, aga mina ei hakka.»

«Siis sa lähed talle mehele,» otsustas Lonni nüüd, ja selle kohta ei teadnud Irma enam juba midagi öelda, ei poolt ega vastu, nii et Lonnigi pani seda kohe tähele, öeldes: «Näed nüüd, sa isegi oled nõus, et lähed talle mehele. Juba algusest saadik on sul see mõte, ma sain sest kohe aru. Sa vist petsid meid, kui tegid esteks näo, nagu usuksid, et härral on tõesti õde, kes elab temaga ühes korteris. Tunnista üles, et petsid.»

«Mis, ma pean sulle valetama või?» küsis Irma haavunult.

«Olid sa siis tõesti nii rumal, et uskusid, nagu võiks niisuke härra oma õega ühes korteris elada?» küsis Lonni vastu. «Kui sa tõepoolest nii rumal olid . . .»

«Ja olingi,» pistis Irma vahele.

«Siis võib ainult ühte öelda, et küll lollidel siinilmas veab!» hüüdis Lonni, põledes juba ette kadeduses, mis tekkis tema enda ettekujutusest täditütre oletatavast suurest õnnest, kui ta läheks härra Rudolfile mehele. «Sest mõtle ometi, ema, minul pole ainustki niisukest õnne olnud.»

«See on sellepärast, et sina jooksed ise oma õnnest mööda, kas või iga päev kord. Sa oled ju kerge nagu harakas, aina tõttaks ei tea kuhu. Ime, et sa sinna vabrikussegi nii kauaks oled jäänd. Tänapäev on kõik inimesed nõnda — aina teised kondised ja kerged, muud-kui jooksevad aga võitu. Ja siis veel ise imestavad, et pole õnne. Kui inimene alati nii väga jookseb ja kihutab, siis satub ta varem või hiljem ikka kas vette, silmusesse, püssiotsa ette või kuhugi rataste alla. Lind lendab kangesti ja jänes aina kekerdab, noh, ja neile on alati silmus ja püss valmis. Lendab õhus, aga maas läheb silmusesse. Nõnda on linnuga. See on sellepärast, et linnul on liha vähe, ainult suled ja kondid. Inimene tahab ka, et temal oleks vähe liha, sinagi, Lonni, tahad seda, noh, ja sellepärast polegi sul õnne. Näe, Irma on pisut lihavam sinust ja temale tulebki õnn kohe, langeb lihtsalt ise rüppe.»

«Ema, see oli sinu päevil, kui õnn tuli lebamise ja lihaga,» vastas Lonni, «aga nüüd ta tuleb ainult kontide ja kihutamisega.»

«Aga, näe, ei tule ju,» ajas ema oma, «ise ütled, et ei tule, mitte mina. Või mis te enestest siis nii hirmus palju tapate, kui õnn tuleb? Aga, näe, liha lõpeb luudelt otsa noortel ja vanadel ning siis tulebki see surmaõnnetus. Igapäev loed mulle lehest ette.»

«Paljud tapavad end ju armastuse pärast,» seletas Lonni.

«Armastuse pärast,» kordas ema. «Kus see armastus siis veel on, kui enam liha ei ole. Sa arvad vist, et armastus on kontides? Ei, kallis tütreke, armastus on lihas ja veres, mitte luies-kontides. Armastus tahab punaseid palgi, punast suud, aga teie ainult värvite nad punaseks. Nõnda on. Enne tappis tüdruk enda sellepärast, et sai lapse. Aga nüüd tüdruk kas ei saa üldse enam last või sest pole ühti, et saab, sest teised kasvatavad selle üles, ise võib minna uut muretsema. Miks ta siis nüüd ennast tapab? Või miks ta tapab oma last?»

«Ema, sina oled vana ja ei saa uuema aja inimesest enam aru,» ütles Lonni.

«Aga sina saad, mis?» küsis ema. «Sina tead ainult ühte: armastus, armastus, armastus, sellepärast surm. Nagu papagoi. Aga mina ütlen sulle . . .»

«Ära ütle parem, ema, sest ma olen seda juba ammugi kuulnud,» rääkis Lonni nagu tüdinult.

«Ah või oled juba ammugi kuulnud!» hüüdis ema. «Aga mina sinu armastust ei ole, mis? Tead, kuis on selle armastusega?»

«Tean,» vastas Lonni. «Kui pole enam värvi, siis pole ka armastust, nõnda arvad sina.»

«Ja siis lõpp peale, muud midagi, sest mis sa veel elad, kui ei saa end enam võõbata,» jatkas ema. «Sina isegi! Kas sul poleks võind su Ruudi ühes lokkidega käes olla, kui sa ise oleks olnd tüdruk, kes õieti armastab. Aga sa ei armasta ju, sest sul pole ju liha luiel, sa kiiad ainult ringi, nagu oleks sul parmud parves järel.»

«Mis see Ruudi siis õige ära ei olnud, et ma teda nii õieti pidin armastama,» ütles Lonni.

«Aga mis sa siis ütled, et sul pole õnne,» vastas ema.

«Oli siis Ruudi sinu arvates mõni õnn?» imestus Lonni otse suure häälega, nii et seda võidi kuulda kõrvalkorteris ja ka pea peal esimesel korral. «Ruudi polnud ju miski härra!»

«Ah ainult härra on õnn?» küsis ema. «Oled siis sina miski preili, et sa härrat tahad? Või oskad sina miski härraga õieti laaberdada?»

«Ikka paremini kui Irma,» ütles Lonni iseteadvalt.

«Ma ei laaberda üldse mitte,» lausus Irma nüüd teiste jutu vahele.

«Ega ma siis sellepärast päriselt laaberdamist mõtle, et ma ütlen,» seletas tädi. «See muidu niisuke kena sõna, nagu amiseerima ja muud niisukesed. Ja mina tahan oma Lonnile öelda, et tema seda õiget laaberdamist ei oska.»

«Ema, sa ei tea pooli asjugi,» ütles Lonni.

«Hea küll, hea küll, et ma ei tea,» nõustus ema, «aga kas sa oleks oma toaukse samuti kinni sidunud nagu Irmagi?»

«Kuis ma siis teisele oskasin seda õpetada?» küsis Lonni vastu. «Mina ju õpetasin seda Irmale.»

«Muidugi õpetasid sina, sest sa kartsid tema pärast.

Aga enese pärast poleks sa ju kartnud, ega? Näed sa, see on nõnda ja sellepärast oleks uks sidumata jäänd. See naise kartus ongi mehe armastuse hakatus, seda pidage, lapsed, meeles. Kui naine enam sugugi ei karda, siis mees ju veel elab temaga, aga ega ta teda enam ei armasta. See on niisuke jumala seadus, et peab kartma ja armastama. Patulangustki poleks olnd, kui Eeva poleks Aadamat kart, sest siis oleks ta läind ja küsind, et, kallis Aadam, kas võib maolt õuna vastu võtta, ja Aadam oleks talle vastand, et, armas Eevikene, ei või, mitte ei või, ja nõnda oleks me alles kõik paradiisis. Aga Eeva kartis, ei julend minna küsima ning nõnda sai madu oma. Eeva kartis ja Aadam armastas, muidu poleks ta õuna hammustand. Nõnda oli siis. Ja veel tänapäevgi on mehed naise õunaga samasugused: kui naised ei karda, nemad ei hammusta, sest ei ju armasta.»

Nii siis olid Irma armu- ja õnnelained tädi suu läbi jõudnud juba paradiisiaiani, kust polnud enam edasipääsu. Sest sealpool paradiisiaeda ja madu pole enam midagi muud kui paljas tühjus ja jumala vaim vee peal ning pimedus sügavuse või sügavus pimeduse peal, mis ajab ainult ohkama. Ja et keegi ohata ei tahtnud, siis hakati Irma õnne otsast uuesti kinni ning arutati ta teatud teisendis veel kord läbi, siis veel kord, siis veel kord, siis veel kord.

Irma ise polnud õieti mingit õnne tundnud, kui härra temaga pikalt ja laialt vestelnud, ainult paar korda oli välgatanud kusagil õnnelootuse säde ja selle pisitillukese ja üürikese sädemekese pärast oligi ta vist võetud kohale jäänud. Aga sedagi ei teinud ta täie teadmisega, vaid ennem umbkaudu, pimesi. Pimesi tuli ta oma õnnesädemekesega tädigi juurde, aga siin sai sädemekesest kohe ilmatu suur leek, nii et Irma isegi hakkas sooja tundma, eriti kui nägi, et teised läksid nii hirmus kuumaks.

Ja kui oldi isekeskis kõik öelnud, mida mõeldi, loodeti, taheti, unistati, usuti, ning kui jõuti juba sedagi öelda, mida enam keegi ei mõelnud, lootnud, tahtnud, unistanud ega uskunud, siis mindi sugulaste ja tuttavate poole ning anti neilegi teada, et härra juba armastab, või kui just ei armasta, siis vähemalt himustab, ja et kui juba himustab, küllap siis tuleb ka armastus. Tuleb tingimata, kui kord juba himustab, sest mehed on ikka niisukesed, et kui hakkavad kord õieti himustama, siis

lõpetavad niikuinii armastusega, kui muidu himu tasa ei saa.

Ja sugulaste ning tuttavatega kerkisid silmapiirile juba sõrmused, kleidid, pulmad ning vaidlused, kas härra on usklik või uskmata, s. t. kas ta laseb laulatada või ei lase. Lõpuks jõudsid kõik ühisele otsusele, et kui härra on tõesti rikas, siis tuleb laulatus tingimata, ilmtingimata tuleb. Kahju ainult, et siis pannakse kuulutus lehte, et vaikne ja pühalik talitus toimub lähemate sõprade ja tuttavate osavõtul loorberitega rikkalikult ehitud jumalakojas, mis seks juhuks eriliselt soojaks köetud, nii et härrad võivad ilmuda frakkides ja daamid kleitides, ilma et oleks tarvis karta külmetamist.

Et see ilmtingimata nõnda tuleb, järeldati juba sellestki, et härra on tänini niisukest ulaelu elanud. Suust suhu ja kõrvast kõrva käis teade, et härral pole tänini õiget armukestki olnud ei viisakate preilide ega korralikkude prouade seast. Ta on lihtsalt muidu niisama elanud ja tahtis ka Irmaga muidu niisama elama hakata. Aga siis tuli jumal ja valgustas teda, nii et ta nägi Irma puhtust ja neitsilikku karsket olekut ning nüüd mõtleb ta nähtavasti oma patuelust taganeda ja pühade sakramentide järele uut elu seada. Sellepärast tuleb ilmtingimata laulatus, pealegi kirikus, et näeks see pühakoda ja ka sugulased, sõbrad ja tuttavad, et kadunud hing on tulnud tagasi oma Issanda juurde.

Siit kerkis paratamatult küsimus, et kes siis on need lähemad sõbrad ja tuttavad, pruudi poolt muidugi? Ema, pruudi ema, oleks muidugi esimene, aga et see elab maal, siis vaevalt on temast tulijat, liiatigi et pulmad lähevad vististi külmale ajale. Pealegi oleks pruudile parem, kui ema tulemata jääks, sest tema kui maainimene ei tunne peeneid linnakombeid, nagu tal puuduvad muidugi ka viisakad riided. Tähendab, kes siis on peale ema pruudile kõige lähemad? Muidugi tädi Anna ja tema tütar Lonni, see oli kõigile selge.

Ja nüüd algas nendega suur mehkeldamine, sest nende kaudu loodeti kuidagi kirikusse sisse pääseda, kui peaks tulema see laulatus. Päevade kaupa ei saanud tädi Anna muud teha, kui pidi aina võõraid vastu võtma, neid kohvitama ja vahel ka koogitama, sest kõik tahtsid tädi enda käest otseteed kuulda, et kuidas siis tema õetütre laulatusele pääsmisega õieti on. Oli aga tädi Anna kodust ära väljas pesu pesemas, siis leidis tema ise või

Lonni koju tulles ja ust avades selle vahelt paberilipakad teatega, et «tulen homme, kallis Kärgi maadam, sest täna põlnd sind kodus ja mul pole aega».

Mõne päeva jooksul oli tädi Annal jumalaselge, kui talle üldse midagi selgeks sai teha, et tema pole siinilmas asjata elanud, kuigi on ainult pesu pesnud ja aastate kaupa tänavat pühkinud. Sest kuidas võiks tal nii palju sõpru ja tuttavaid olla, nagu nüüd selgub, kui ta oleks tõesti asjata elanud? Tulid isegi need, kellest tädi Anna õieti ei teadnudki, et nad tema tuttavad oleksid, sõprusest rääkimata. Ja tädi oli valmis kõiki kirikusse laskma, sest tema arvates jatkus poolest kirikust pruudi sõpradele ja tuttavatele lahedasti, kuna teisele poolele võib peigmees omad sõbrad ja tuttavad panna.

Aga siin põrkas ta oma tütre Lonniga väga raskesti kokku, kes üldse oli viimased päevad pisut tuurist ära, nagu oleks tal kellegi peale aina süda täis. Lonni nimelt ei tahtnud kõiki kirikusse lasta, keda ema selleks välja valis.

«Nüüd on iga pätt ja passatski sõber ja tuttav, kui kirikuvõti meie käes,» ütles ta.

«Kes on su pätt ja passatski?» küsis ema haavunult, et tema häid tuttavaid nõnda nimetatakse.

«Mis see Sauga eit siis sinu arvates on?» küsis Lonni vastu. «Käib teine täiturul räbalakaupmeheks.»

«Aga tema mees on ju tubakavabriku öövaht, tärniga müts teisel peas,» ütles ema.

«See pole ju tema mees,» vastas Lonni, «nad elavad armukest või muidu niisama.»

«Nüüd elavad pooled inimesed armukest,» seletas ema, «ja kes armukest ei ela, need peavad armukesi. See ongi see sinu suur armastus.»

«Tee, kuis tahad,» arvas Lonni nüüd, «aga kui sina kõik niisukesed kabajantsikud tahad kirikusse lasta, siis mina sinna küll ei tule. Mine ühes nendega, aga jäta mind rahule!»

«Siis oled sa Irma õnne peale kade, muud midagi.»

«Muidugi olen kade, mis sa siis arvad,» ütles Lonni. «Tuleb maalt torulοll plika ja juba hakkab mehele minema! Omal pole õiget särkigi seljas, kuidas ta enese mehe ees riidest lahtigi võtab.»

«Sa ära muretse Irma särgi pärast, vaid mõtle parem oma auto peale,» nöökas ema, sest ta oli oma tütre peale

pisut pahane, et kõik need suured rääkimised ei sündinud tema, vaid kellegi teise pärast.

«Naera niipalju kui tahad, aga mina jään oma juurde kindlaks, et kui autoga laulatusele ja tagasi ei saa, siis mina jään ennem vanaks tüdrukuks ja ei lähegi mehele,» rääkis Lonni ägestudes.

«Ja jäädki vanaks tüdrukuks,» kinnitas ema.

«Ja jäängi,» kordas Lonni.

Nõnda oli siis mõlema täditütre saatus otsustatud: üks läheb härrale, et päästa teda ulaelust, ja teine jääb vanaks tüdrukuks, kui ei jatku temale kodumaal autot pulmasõiduks. Seega olid siis õieti kõik küsimused otsustatud, mis Irma imelise ja, nagu paljud arvasid, seletamatu õnnega ühendusés. Küll oli Lonni alguses teadnud öelda, et Irma pangu tähele, mehed on tema ümber kui mesilased, sest tal on alles maatüdruku lõhn küljes, aga paljuke oli neid, kes seda olid kuulnud, või kuigi kuulnud, kes jõudis seda siis selles hirmsas sündmuste ja arvamuste rägus mäletada. Sellepärast pidi kõigele sellele, mis tulnud ja veel tulemas, vaatama kui puhtale imele.

Ainult üks asi häiris veel korraks tädi Anna ja tema tütre Lonni juba rahunenud meeli. Irmalt saadi nimelt teada, et tema härra olevat oma nime muutnud, härra ise olevat öelnud. Sest nüüd on nõnda, et iga inimene võib oma nime muuta. Oled ühe nime põhjalikult läbi parkinud, siis võta uus ja hakka seda parkima. Nõnda seletas Lonni seda emale.

«Mis ta siis Rudolfi asemele on võtnud?» küsis ema.

«Ega siis Rudolfi asemele,» vastas Lonni. «See jääb, seda ei muudeta.»

«Mis ta siis endal muutis?» päris ema imestanult. «Ma mõtlesin, et see ta õige nimi ongi.»

«Õige nimi küll, aga see on ainult ristinimi,» seletas Lonni. «Härra muutis oma liignime.»

«Ole teid, mädandeid, küll oma jutu ja jahvatamisega!» hüüdis ema. «Vaat' nüüd oleks võind nõnda tulla, et Irma oleks mehele läind ja me poleks tema õiget nimegi teadnud. Usu või ära usu, aga niisuke asi ei tähenda head. Siin on tingimata midagi viltu või valesti. See on samuti, nagu saadaks mõne inimese põrgu ja pärast selgub, et polegi see inimene hoopistükkis. Minul hakkab Irma pärast pisut hirm.»

«Ah, ema! Jäta oma hirm ja ebausk. Härra on ennast nimelt see aeg, kus nime muutus oli käimas, naljapärast nimetanud ainult Rudolfiks ja paljud on teda siis selleks pidanudki, nagu Irmagi paar esimest päeva. Pärast muidugi selgus õige nimi.»

«Mis see siis viimati on, see õige nimi?» küsis ema.

«Eindorf, Rudolf Eindorf!» vastas Lonni. «Aga nüüd pole ka see enam tema õige nimi, sest see on juba muudetud.»

«See mees muudab ju siis rutem oma nime, kui meie jõuame järele kuulata,» ütles ema. «Mis mees see siis niisuke on? Asi läheb ikka hullemaks.»

Lonni naeris, sest ema hirm ja häda tegi temale nalja. Aga tema naerul oli veel teinegi põhjus. Lonni oli tõepoolest nagu emagi arvamusel, et härra Rudolfi nime küsimusel on mõni sügavam salajane tähendus, nii et Irma asjad polegi ehk nii hiilgavad, nagu Lonni ja teised alguses uskunud. Lonnil oli juba sügavamas hinge põhjas nagu vaevaltmärgatav kahjurõõmu eeltundmus ja sellest siis see ülearune naeruhimugi.

«Mis sa siis nüüd naerad?» küsis ema etteheitvalt. «On sul teise häda üle hea meel või?»

«Sa oled ikka naljakas, ema,» vastas Lonni. «Ma ei mõista, mis hädast sa siin kõneled! Inimene vahetab oma nime, nagu paljud seda teevad, muud midagi. Ehk kui häda on, siis mitte selles, et ta vahetab, vaid — mis ta vana nime asemele võtab.»

«Mis ta siis õige võtab?» küsis ema oodates.

«Võtab Eindorfi asemele Ikka,» vastas Lonni. «Mõistad, ema: Ikka, Ikka, Ikka, sest see olevat puht eesti nimi.»

Tädi Anna vahtis tükk aega oma tütrele otsa, nagu kahtleks ta oma kuulmeis või nagu näeks ta viirastust, ja ütles siis:

«Mis nimi see siis on? Kes niisukese nime lubab omale võtta? Kas seadust siis enam sugugi maa peal ei ole? Ja kui Irmal on temaga lapsed, siis need ristitakse ka Ikkaks?»

«Kuis siis muidu,» vastas Lonni.

«See inimene peab hull olema,» arvas ema. «Igatahes täit aru tal küll peas ei ole. Irma peaks jalamaid tema juurest ära tulema. Mine veel täna sinna ja too ta sealt ära! Ütle talle, et mina olen raskesti haigeks jäänd ja kutsun teda. Sest sina käid ju vabrikus. Ei, parem ütle, et emalt on kiri tulnd, kutsub teda silmapilk maale.

Jumala pärast, mine kohe, et enne mõni õnnetus ei sünni.»

«Ei mina teiste õnne kuradiks hakka,» vastas Lonni emale. «Kui keegi leiab oma õnne hulluga või pisut tohmakaga, mis see siis minusse puutub. Mine sa uppujat päästma, kui ta ise uppumist otsib. Irma oli nagu seitsmendas taevas, kui ma teda viimati tänaval kohtasin. Te ikka kõik karjute, et härra armastab, härra hakkab armastama, aga seda ei näe keegi, et tüdruk on kõrvuni härrasse armunud.»

«Ah jumal küll! Ah jumal küll!» ohkas ema. «Seda see siis tähendaski, et mu süda juba mitmendat päeva lõhkus valutada. Mõtlesin ikka, et suurest rõõmust ja õnnest, aga säh sulle, hoopis sellest, et härra on hull või tohmakas! No kellele julged sa sellest hingata! Kellele sa ütled, et härra Ikka, nõnda on ta nimi. Et ikka pole ta nimi olnud Ikka.»

«Muidugi on Ikka, kui on Ikka, ainult et iga ikka pole Ikka,» naeris Lonni heal meelel.

«No mis sa, pime loom, irvitad, kui rikutakse noor inimene ja kogu tema järeltulev sugu kas või igaveseks ajaks,» pahmitses ema ja lisas natukese aja pärast, kui Lonni naer vaikinud: «Mis siis Irma ise sellest arvab? Mis ta ütleb? Või ei ütle midagi?»

«Irma ütleb, et mis see temasse puutub, mis nime härra omale võtab,» vastas Lonni.

«Heldene aeg!» hüüdis ema. «Kuis siis ei puutu? Mis jutt see siis nüüd on? Meil peaaegu pulmalisedki kutsutud ja tema ütleb, et see temasse ei puutugi. Härra ütleb lõpuks, et temasse ei puutu see ka. Aga kellesse see siis puutub?»

«Ei puutu kellegissegi,» naeris Lonni, sest temale oli jumal saatnud rõõmsa meele. «Härral on siiski oma vigur selle nimega sees, nagu ta Irmale seletanud. Tema ütleb, kõik võtavad oma leitud asjadele patendid, et teised ei tohiks neid asju enam teist korda leida, noh, tema oma uuele nimele ei hakka patenti võtma, aga tema võtab selle asemel niisukese nime, et temale pole patenti tarviski, sest ükski ei korjaks tema uut nime tänavalt jalustki üles, veel vähem hakkab teda keegi eesti sõnaraamatust otsima. Nii et ära sa arva, see härra polegi nii tohmakas, nagu sina kardad. Oma nutt on igal hullul peas.»

«Nii et tema oleks siis tervel maal see ainukene, kel niisuke nimi?» päris ema.

«Just! See ongi tema tahtmine ja sellepärast võttis ta selle hullu nime, et poleks järeltegijaid. Et poleks ühtegi teist nii hullu, kes tahaks võtta endale nii hullu nime.»

«Noh, ega see härra siis nii väga hull olegi, kui ta oma hullu nime nõnda seletab,» ütles ema. «Mulle hakkab see nimi juba pisut meeldimagi.»

«Kümme korda mõistlikum oleks olnud oma endine nimi lihtsalt eesti keelde tõlkida,» arvas Lonni.

«Mis see siis oleks olnd, see Eindorhv?» küsis ema.

«Meie keeles on see Üksküla,» vastas Lonni.

«See on ju mõisnikunimi,» ütles ema. «Kui ma olin noor, siis elasid meie pool Ükskülad.»

«Mis siis sest, kui mõisnikunimi,» seletas Lonni, «võtsime mõisad üle, siis võtame ka nimed, mis neistki hoida.»

«Ega me mõisaid tervelt võtnud, me jaotasime nad mitmele, noh, siis jaota nimed ka mitmele,» arvas ema.

«Nii et ühele Üks ja teisele Küla, mis?» küsis Lonni.

«Kas või nõnda, kui sa just tahad ühes mõisadega ka mõisa vahmiili,» vastas ema, lisades aga varsti: «Aga mis sest nimest või vahmiilist tühjast, nimi ei tee ega riku meest. Kui saaks selle suure vurhvi ja vere üle võtta, nii et oleks mõisad, vahmiil, vurhv ja veri, vaat' siis oleks asi eht: oma mõisad, oma vurhv, oma veri ja oma mõisa vahmiil. Siis oleks kulduur! Aga mis meil nüüd on? Mõisa asemel mats, vurhvi asemel vurle, vere asemel laga. Sest mis veri see on, kui ta ei anna vurhvi, oma vurhvi muidugi?»

«Aga lehed kirjutavad, et meil on veel parem ja puhtam veri kui sakstel,» seletas Lonni emale vastu, kuigi ta ise oma sõnu põrmugi ei uskunud. «Meie oma verega olla niisama nagu meie lehmade verega — puhas ja kange maaveri. Meie lehmade piimgi olla kangem kui sakste lehmade oma. Sa nimetad piima alati solgiks, kui tuled purgiga poest. See on, tähendab, sakste solk, sest me võtsime mõisadega ka mõisa lehmad üle, nii et me joome nüüd sakste piima.»

«Ah, lapsuke!» ohkas ema. «Sa ära räägi sakste solgist, pole meil omalgi tast puudu ühtigi. Aga kui sa oleks näind sakste mõisu! Tallid, täkud, tõllad! Kutsarid, kubjad, kiltrid, kärnerid! Toapoisid, tallipoisid, koerapoisid!»

«Meistrid, moonakad ja mesilased! Opmanid, orjad ja ohked! Peksud, piinad ja pisarad!» osatas Lonni ema suurt vaimustust.

«Mis sul viga naerda,» ütles ema. «Sa pole ju seda au ja uhkust näind. Ja ega näegi. Sured ära ja ikkagi ei näe. Nii et selle poolest olen mina sinust ees, olen kõigist noortest ees. Mina olen mõisa haridust näind, aga sina ei ole. Siis oli sellest hea, et meil oli, kuhu püüda, mõisa oli sakstega silme ees, pole muud kui vaata ja õpi, nii et saad haridust ja kulduuri. Aga kuhu meie noored nüüd püüavad? Kuhu neil ongi püüda? Ei kuhugi. Ja kui inimesel noorest peast pole kuhugi püüda, siis hakkab ta iseennast ja teisi tapma, see on kõik.»

«Nii et sina, ema, annaksid mõisad kohe tagasi, kui see sinu teha oleks?» küsis Lonni.

«Aga jalamaid,» vastas ema veendunult. «Ainult teeks eesti mõisad, et rahval oleks, kuhu püüda.»

«Tead, ema, mis mina sulle selle peale ütlen,» rääkis Lonni nüüd tõsiselt: «Sind tuleks õige korraks mõisa talli saata ja las seal kubjad ja kiltrid annavad sulle opmani või härra enda ees oma paarkümmendki sirakat ära, küllap ma siis näen, kas sa veel neid toa- ja tallipoissa tagasi himustad.»

«Just sinule ja sinuealistele või veel noorematele oleksi neid sirakaid vahel tarvis!» hüüdis ema Lonnile vastu. «Või arvad sa tõesti, et see Irma härra oleks julenud omale niisukse nime võtta, kui talle oleks võind selle eest mõisatallis mõne tulise lasta anda?»

«Kui ta mees on, siis oleks võidud tal kas või pea otsast maha võtta, ikka oleks ta võtnud enesele nimeks Ikka,» vastas Lonni.

«Noh, eks me siis ela ja näe, mis mees see sinu Ikka, Ikka, Ikka on. Vahmiili ja vurhvi ei ole tal igatahes mitte. Ja tema lastel ei ole ka vurhvi ega vahmiili.»

Seega lõppes tädi Anna ja tema tütre Lonni tähtis arutlus verest, vurhvist ja vahmiilist. Ning et mõlemad arvasid endal õiguse olevat, siis kumbki ei tundnud ennast lööduna. Sellepärast võis ema rahuliku südamega oma pesu triikida ja Lonni kartuleid koorida, nagu poleks neil teineteisega enam midagi tegemist. Aga vahetevahel vilksatas ema pilk pesutükilt Lonni kätele, et näha, kas need küllalt õhukeselt koorivad. Sest neil pole ju mõni sakste majapidamine, kus peab paksult koorima, nii et kartul saaks ilus, puhas, valge ja sile

nagu sakste pesugi, ja et oleks, mis solki panna. Ei, nemad on lihtinimesed! Nende kartulid võivad kooritult sukliseks jääda ja solki pole neil hoopiski vaja. Ja kui tädi Anna oleks osanud kahte rasket tööd korraga teha, nii et ta oleks võinud triikida ja mõelda, siis oleks ta ehk otsusele jõudnud, et mõisaidki ta soovib ainult selleks tagasi, et oleks ometi ükski kindel koht maal, kus võiks kartuleid nii paksult koorida, nagu süda kutsub, ja solki koguda, et lõpuks ei teagi, kuhu ta panna.

IX

Samal ajal, kui sugulased, sõbrad, tuttavad ja võhivõõradki otsustasid Irma ja tema härra eluküsimusi, elasid need ise üsna vaikselt ja tagasihoidlikult oma kolmetoalises härrastekorteris, igatahes palju tagasihoidlikumalt kui paaril esimesel päeval. See olenes peaasjalikult härra Rudolfi või, nagu teda nüüd pidi nimetama, härra Ikka muutunud eluviisidest. Paaril esimesel päeval ta ei tahtnud muud tehagi, kui seista Irma juures ja aina lobiseda, nagu oleks ta endale teenija ainult selleks palganudki, et oleks, kellega juttu vesta. Aga viimase suure rääkimisega oleks ta nagu kõik oma asjad lõpulikult õiendanud ja nüüd võis ta lobisemise asemel väga hästi oma kabinetis viibida, lugedes lehte või pikutades diivanil, suits suus. Isegi seda ei nõudnud ta Irmalt, et see tingimata ühes temaga istuks õhtul teelauda, hommikusest kohvist rääkimata, sest siis polnud Irmal aegagi härral seltsiks olla, vaid pidi midagi hädavajalikku toimetama — riideid või kingi puhastama, asemeriideid tuulutama, tube koristama või üldse midagi tegema, et pärast jääks rohkem vaba aega enese tarvis.

Aga härra läks veelgi kaugemale: ta hakkas valvama selle järele, et ka Irma ei rikuks tagasihoidlikkuse põhimääruseid, milles nad olid isekeskis kokku leppinud. Kui Irma vahetas oma tumeda kleidi heledama vastu, mis andis talle üsna plikalise välimuse, tehes ta õrnemaks, kergemaks ja pehmemaks, nagu Irma seda ise oli öelnud härrale, küsis see temalt:

«Preili, kas tumedam kleit on teil pesus või?»

«Ei, härra,» vastas Irma ja küsis omakorda: «Kust härra sellele mõttele tuleb?»

«Ma muidu niisama,» ütles härra.

«Ma mõtlesin, et härrale see kleit ei meeldi,» rääkis Irma. «Ta on pisut väikseks jäänud.»

«Otse selle vastu — ta just meeldib mulle,» seletas härra, «ja sellepärast on ehk pisut meie kokkuleppe vastu seda kleiti kanda.»

«Aga härra, ma pean ta ju ometi ära kandma, sest muidu jääb ta mul hoopis väikseks, nii et ei lähegi enam selga.»

«Muidugi, preili, tehke, nagu arvate, ma niisama muu seas,» ütles härra nüüd.

Ja Irma ei pannud härra märkust mikski, kandes igapäev seda heledamat kleiti, mis pidi härrale rohkem meeldima kui tume. Mis aga puutub härra tähendatud tagasihoidlikkuse lubadusse, siis Irma ei mäletanud, et tema sellist lubadust oleks andnud. Ta mäletas ainult, et härra oli sellest rääkinud. Kuid see võis ainult härra enese, mitte Irma kohta käia, sest tema polnud algusest saadik tagasihoidlikkuse piiridest millegagi üle astunud. Et aga tema peaks hakkama härra soovi kohaseid kleite kandma, sellist kokkulepet polnud nende vahel olnud ei alguses, kui aitas õde kaasa, ega ka hiljem, kui oli härraga üksi see suur rääkimine. Nii et Irmal oli täieline õigus oma heledama kleidi juurde jääda. Ja kuigi see kleit peaks härrale pisut tuska valmistama, siis poleks sellest suuremat häda, sest tema on härra käes küllalt kannatanud, las siis nüüd härra kannatab pisut ka tema käes.

Aga imelikul viisil härra sel päeval, kus Irma oli endale esimest korda selga tõmmanud heledama kleidi, ei ilmunud üldse õhtusöögile ja Irma pani lõpuks kuuma vee kannuga soojendaja alla õhtueine kõrvale lauale ning puges oma tuppa ja heitis magama. Härra ilmus alles peale keskööd, ja ilma et ta oleks õhtueinet või kuuma vett puutunud, läks tasahilju oma magadistuppa, nagu hoiduks ta Irma rahu rikkumast. Nõnda polnud tal vaja sel päeval Irma heleda kleidi käes enam kannatada, kui ta üldse kannatas, nagu Irma arvas.

Järgmisel hommikul oli Irmal sama hele kleit seljas ja tüdruk ootas pikisilmi, et kui härra veel kleidist juttu teeb, siis tema ütleb, et härra soovile vastu tulles tema loobub heleda kleidi kandmisest. Aga härra vaikis ja lahkus harilikust varem, nagu ei tahaks ta enam kodus viibida. Irma ootas teda õhtusöögiks jällegi asjata,

vahetas isegi heleda kleidi tumeda vastu, aga ootas ometi asjata. Osa einest tuli ära visata, sest ta oli seistes maigu kaotanud. Irma ise katsus teda süüa, aga loobus sellest, sest mis ei kõlba härrale, kelle jaoks ta tooDud, see ei pea ka tema suust alla minema. Solki, muud midagi! Nõnda õppis Irma sakste majapidamist, nagu seda mõistis tädi Anna.

Kolmandal hommikul Irma ilmus oma esialgses tumedas kleidis ja härra kutsus teda endaga lauda kohvi jooma. Kuid Irma arvas, et ta teeb seda ainult viisakuse pärast, nii-öelda suusoojaks ja tänuks, et tal täna teine kleit, ning lükkas kutse viisaka tänuga tagasi. Härra jäi koju peaaegu keskpäevani ja Irmal oli juba keelel küsida, kas ehk härra ei mõtle täna kodus lõunat süüa. Aga enne kui jõudis seda teha, lahkus härra kodust ja tuli mõne tunni pärast jällegi tagasi, igatahes ammu enne õhtusööki. Seks ajaks oli Irma endale heleda kleidi selga tõmmanud ja härra, kui oli pisut oma kabinetis askeldanud, nagu otsiks ta sealt midagi, lahkus varsti uuesti ning tuli alles pärast keskööd, tasa ja targu, nagu varas kunagi.

Soo, nüüd siis Irma arvas mõistvat, et kui tema paneb endale heleda kleidi selga, mis meeldib härrale, siis see tuleb ainult ööseks koju magama, muidu elab mõni teab kus. Ja Irma läks oma heleda kleidiga härra peegli ette ning vaatles end seal kaua, kaua, ilma et ennast üldse oleks näinud, sest ta mõtted olid kes teab kus. Ta ei näinud isegi oma kumerat otsaesist, mis pidi olema arukuse ja vaimsuse tunnuseks. Või kuigi oleks see silma puutunud, siis poleks sel enam suuremat tähendust olnud. Sest otsaesise kumerus polnud härrasse põrmugi mõjunud, aga kui vahetas ühe kleidi teise vastu, tuli härra koju või pistis jalamaid kodust plehku.

Irmale tulid meelde härra segased seletused tarkusest ja oskusest ja äkki tundus talle, nagu oleksid kõik segadused selged. Koolis oli tema ise ja ka teised hirmsal kombel sellele rõhku pannud, et oled parim õpilane mitte ainult klassis, vaid kogu koolis. See ei võinud ju midagi muud tähendada, kui et igaüks tahtis olla teistest targem. Aga imelikul viisil ei saanud ta oma koolitarkust praegu kuidagi kasutada. Ei võinud ju olla, et temast üldse kasu ei olnud, sest milleks tuupis siis tema ja milleks tuupisid kõik teised ühes temaga? See pidi nõnda olema, et tarkusest oli ainult siis kasu, kui oska-

sid teda õieti tarvitada. Oska oma tarkust nõnda tarvitada, et tead, millise kleidi millal selga paned, siis on tarkusest kasu, seda tahtis härra oma segaste seletustega öelda. Nüüd Irma mõistis teda ja oskas oma tarkust kleidi kaudu tarvitada, nii et sellest oli kasu.

Nõnda siis otsustas ta päevad läbi tumedamat kleiti kanda, nii et härra võiks koju tulla ja tema tarkust ja oskust näha, kuid siis jäi härra kogu ööks vajaka ja ilmus alles järgmisel hommikul, siunates tüütavat ja väsitavat ärireisi. Seega oli Irma tarkuse oskus või oskuse tarkus null. Sest härra jäi ka järgmiseks ööks ära, ja kui tuli hommikul koju, siis ei öelnud üldse enam midagi, läks ainult vannituppa ja uhtus seal end külma veega tublisti. Nii kestis mitu päeva ja ööd. Irma ei teadnudki lõpuks, mitu ööd-päeva see nõnda kestis, nagu ta ka seda ei teadnud, mis targem on, kas kanda ikka veel tumedamat kleiti või tõmmata üle pea heledam, millest kippus välja kasvama. Järgmisel hommikul panigi selle selga ja kõndis nagu kevadine päike mööda tube. Härragi nägi teda, aga ei lausunud sõnagi, nagu meeldiks talle täna päikesesoojus.

«Kui vana te õieti olete, preili?» küsis ta.

«Ma juba kord ütlesin seda härrale,» vastas Irma.

«Ma tean seda, te ütlesite küll, aga ma olen unustanud. Noorte neiude vanadus ei seisa minul kunagi meeles, sest nemad ei seisa kunagi ühevanadused, kord on nad vanemad, kord nooremad,» seletas härra vastu.

«Mitte nooremad,» vaidles Irma vastu. «Kuis saab inimene noorem olla, kui ta on vanem?»

«Aga kuis saab inimene vanem olla, kui ta on noorem?» küsis härra.

«Ega ta ei saagi,» otsustas Irma.

«Saab küll,» otsustas härra.

«Kuis nii?»

«Aga vaat' kuis, preili,» seletas härra. «Teil enestel on ehk tähtis, kui vana te tõesti olete. Aga ei, isegi teil enestelgi pole see tähtis, vaid — kui vanana end tunnete, tahate tunda. Sest plika võib end vana eidena tunda ja siis ta ongi vana eit, eriti teistele. Sest mis on teisel teie aastatega tegemist? Temal on tegemist ainult sellega, kui vanana või noorena teie temale tundute, see on kõik. Ja teie tundute ühel päeval kümme aastat vanemana ja järgmisel kümme aastat nooremana. See

on lihtsalt hirmus. Kas mina teile ka vahel nooremana tundun, pisinatukenegi?»

«Ei, härra,» vastas Irma. «Ma pole seda kunagi tähele pannud.»

«See on ka hirmus,» ütles härra nii halenaljakalt, et Irma pidi tahes või tahtmata talle otsa vaatama ja naerma hakkama. «Ehk ei ole te tõepoolest seda ainult tähele pannud, niipea kui aga panete, siis näete, minuga sünnib seesama, mis teiegagi.»

«Küll ma siis tulevikus pean härrat hoolega silmas,» katsus ka Irma naljatada.

«Pidage jah, preili,» ütles härra, «siis on mul elus ükski inimene, kes minule pisut silma heidab. Nii hea on vahel seda teada. Kas teil, preili, on ka hea, kui teate, et keegi peab teid silmas?»

«Vahel hea, vahel halb,» vastas Irma. «Oleneb sellest, kes see silmaspidaja on.»

«Aga minul on mõnikord nõnda, et on üsna ükskõik, kes silma heidab, ainult kui keegi heidaks. Koerastki, võhivõõrast koerast on ka hea meel, kui ta ajab kõrvad kikki, vaatab sulle otsa, tuleb ligi, nuusutab, liputab saba ja läheb oma teed. Niisuguse koera pärast võib tuju mitu tundi, isegi kogu päeva hea seista. Sest mis on viga maailmas elada, kui leidub veel niisuguseid koeri. Täna nuusutab sind üks ja liputab saba, homme liputab ehk mõni teine oma saba, kui on sind nuusutanud.»

Sama päeva õhtul, kus härra Ikka oli nõnda rääkinud, tuli ta õigel ajal koju ja kaebas sisemisi valusid. Ta käskis Irmat kuuma vett teha ja kausiga magamisetuppa tuua, sest ta tahtis endale kompressi teha. Kui Irma veekausiga minuti kümne, viieteistkümne pärast pärale jõudis, lamas härra voodis vaiba all. Tooli peal olid valmis pandud mõnesugused rätikud, mähised ning vahariidetükk.

«Preili, kas teie teate, kuidas see kuum kompress õieti teha tuleb?» küsis härra. «Mina panen ta endale täna esimest korda, sest seni olen ma ennast ikka rohtudega arstinud, aga nüüd seletati mulle, et minu häda vastu on kuum kompress kõige parem. Mind kästi need asjad osta, aga ma tõesti ei tea, kas neist aitab.»

Irma hakkas ostetud asju üle vaatama, sest kuumast kompressist oli temal küllaldasem aimu, sellega oli ema teda ja tema ema ravinud. Ja kui nad tänini olid ikka terveks saanud, siis uskusid nad kaljukindlalt, et seda

tegi ainult kompress. Irma kompressioskust oli Kalmulgi kasutatud ja sellest tema vahekord Eedigagi ehk tekkis.

«Sooja on vähe,» ütles Irma viimaks, kui oli asju vaadelnud.

«Mis tähendab, et sooja vähe?» küsis härra.

«Sooja, pehmet riiet, millega kompress katta. Kas härral ei ole villast salli või midagi selletaolist?»

Aga ei, villast salli ei leidunud, kuid oli villane ihupesu, seda võis tarvitada — see kõlbas, kui paremat ei ole. Nüüd pani Irma rätiku teatud viisil kokku ja pidi ta märjaks kastma, küsis aga äkki:

«Kuhu see kompress tuleb?»

«Kõhu peale,» vastas härra.

«Noh, mõõtke siis järele, kas nii suurelt katab selle koha ära, kuhu te tahate ta panna.»

«Ma ei tea ju, kuhu ma pean ta panema, kuidas ma siis mõõdan,» ütles härra.

«Ah teid ka!» siunas Irma. «Te olete saamatu nagu kõik mehed! Kust teil siis haiget teeb?»

«Seest,» vastas härra. «Valu jookseb ringi nagu jänes, kui hagijad kannul.»

«Mis valu see niisuke on,» imestas Irma, «mina kuulen seda esimest korda. Aga andke rätik siia.»

Ja kui härra oli kokkupandud rätiku tagasi andnud, seadis Irma teda uuesti ja ütles siis:

«Soo, nõnda katab ta terve kõhu, las siis see valu sibada, kui ta tahab.»

Ja nüüd andis ta härrale asjaliku seletuse, mis peab sündima, millises järjekorras riidetükid peale laduma. Peaasi, kompress nii kuum, kui käed vähegi kannatavad, muidu ei aita. Aga kui ta läks kompressi märjaks kastma, selgus, et vesi vahepeal ära jahtunud. Pidi uuesti soojendama.

«Palun, preili, andke ma katsun,» ütles härra, ja kui oli sõrmeotsad vette pistnud, lisas: «See on ju küllalt kuum, kui veel kuumem, siis kõrvetab.»

«Ei aita, peab kuumem olema,» vaidles Irma vastu. «Peab nii kuum olema, kui käed vähegi kannatavad.»

«Aga mis saab minu kõhuga?» küsis härra otseteed hirmunult.

«Kõht saab terveks,» vastas Irma veendunult, ja kui ta vee oli priimusel kuumaks ajanud ning tagasi tuli, seletas ta: «Mina kastan nüüd kompressi märjaks, vään ta välja, teen lahti ja annan teie kätte ning teie panete ta silmapilkselt kõhule ja laote teised asjad peale. Aga pidage meeles: silmapilkselt, sest muidu jahtub.»

«Pange juba parem teie, preili,» palus härra, «siis on kindel, et aitab.»

«Mitte, härra,» ajas Irma vastu. «Kuis siis mina?»

«Haiglates on ju ikka naisravitsejad ja nemad teevad ju kõik,» seletas härra. Ta hoidus meelega sõna halastajaõde tarvitamast, sest sõnal «õde» oli siin majas väga halb kõrvalmaik.

«Aga mina pole ju haigeravitseja,» vaidles Irma vastu.

«Olge siis minu haigeravitseja, preili, ma palun,» mangus härra. «Te ju näete, mul ei ole kedagi, kes mind aitaks.»

«Ei, ei!» jäi Irma kindlaks. «Mina annan kompressi teie kätte ja teie ise panete ta peale. Ja seda peab kohe tegema, muidu jahtub vesi uuesti ära.»

«Küll olete teie südameta,» ohkas härra parajasti just sel silmapilgul, kus Irma pistis talle kuuma kompressi pihku, mille ta karjatades laskis põrandale kukkuda. «Te põletate ju mu käed ära!» hüüdis ta. «Kuis ma siis selle oma kõhule panen! Iseasi, kui keegi teine seda teeks, nii et mul enesel pole muud kui karjun ja kannatan.»

«Noh, nüüd on kompress must, pean seda pesema minema ja selle aja peale on vesi jahtund!» ohkis Irma ja läks uuesti kööki. Kui ta sealt tagasi tuli, oli ta nagu mossis ja tõre ja ta ütles härrale: «Ma lähen silmapilguks ära, palun end viisakalt korda seada, nii et mina võiks teile kompressi paigale panna, kui te ise sellega tõesti hakkama ei saa.»

«Preili, te olete kuld, te olete ingel!» hüüdis härra. «Ma teen kõik, mis te käsete, ainult pange see kompress oma käega sinna, kus ta õige koht.» Natukese aja vaikimise järele hüüdis ta: «Preili, palun, haige on valmis!»

«Aga palun mitte unustada, et liigutada ei tohi,» ütles Irma.

«Kiskuge mul või süda kõhu kaudu seest välja, laman kui kooljas teie käes,» ütles härra, mis kõlas pooleldi naljana, pooleldi pühaliku tõotusena.

Irma põletas peaaegu oma käed kompressi väänates, aga ta tegi seda erilise lõbuga selle meherisu pärast, nagu ta lamavat härrat praegu nimetas, sest talle mee-

nus kogu õdede lugu ja ta tahtis tunda anda, mis tähendab lasta Irmat enesele kompress kõhule panna.

«Paigal, palun!» ütles Irma, kui pani kuuma riide oma kohale ja ladus teised asjad peale.

Härra tegi ainult mingit inisevat häält, nagu see Kalmu lehm, kes oli lõhki kiskunud oma udara, mida arst õmbles kinni. Ja Irmal oligi üürikeseks tundmus, nagu ei lamaks tema ees mees, ammugi mitte selline, kelle kohta ta teab nii palju vastikut, vaid mõni hädaline neljajalgne. Aga kui härra lõpetas inisemise, kadus Irmal ka üürikene tundmus, liiatigi kui ta kuulis nagu hingepõhjast tulevaid sõnu:

«Preili, kui te teaks, millist põrguvalu te mulle tegite!»

«Kallis härra!» ütles Irma nagu sootuks ebateadlikult ja ehmus ise hirmsasti, nii et vaevalt suutis lisada: «Aga muidu ei aita ju, uskuge, mina tean.»

«Ma ju usun, preili,» vastas härra, nagu poleks ta sõna «kallist» üldse tähele pannud, «aga valus on ikkagi.»

Kinnimässimist toimetasid nad kahe peale kokku. Lõpuks Irma sidus ja kinnitas mähiseid mõnest kohast paari vedrunõelaga.

«Preili, te lõhnate nagu ristikheina kärbis,» ütles härra, kui Irma oli oma tööga valmis.

«Nüüd vaiba alla sooja,» käsutas Irma, nagu poleks ta härra sõnu kuulnudki. «Ja kui peaks kuidagi lahti minema, siis kohe hoopis ära võtta ja kompressikoht tublisti üle hõõruda, et ei külmetaks.»

«Just nõnda, kuulan käsku,» vastas härra ja lisas: «Kuulsite, mis ma teile ütlesin, preili: te lõhnate nagu ristikheina kärbis.»

«On see tänu minu abi eest?» küsis Irma nagu haavunult ja etteheitvalt, omal oli aga nii imeliselt hea, et ta surmahirmus kartis, ta ei suuda ega oska seda härra eest varjata. Aga see näis seda ometi aimavat, sest ta palus:

«Palun, preili, astuge lähemale, ma tahan veel seda ristikheina lõhna tunda.»

Nii imelikuna kui see ka Irmale näis, ometi astus ta sõnalausumata paar sammu voodi poole ja jäi seal seisma.

«Palun, veel lähemale, hulk maad veel lähemale,» mangus härra.

Irma astus veel ühe sammu, üsna lühikese sammu, ainult jalatäis maad.

«Astuge üsna lähedale, nii lähedale, et ma teie lähedust kohe tunnen,» mangus härra edasi.

Irma läheneski voodile nõnda, et ta juba kleidiga puutus teda, ja ütles siis:

«Enam lähemale ma ei saa.»

«Kas tõesti ei saa?» imestus härra. «Te pole ju veel vastu voodit.»

«Olen,» tõendas Irma. «Näe, juba puutun voodit.»

«Preili, ainult teie riided puutuvad, mitte teie ise.»

«Aga sellest on ju küll,» ütles Irma äkki edvistavalt, ta ise tundis, et pisinatukene edvistavalt, ja oli hirmus üllatatud, «mu riided lõhnavad ju ka, kui ma ise lõhnan.»

«See pole see,» seletas härra tõsiselt ja peaaegu härdalt. «Teie tulge nii ligi, et põlved puutuvad voodit, ja siis kummarduge peaga minu juurde, nii et oleksite samuti, nagu olite siis, kui sidusite mu kompressi.»

«Ei, härra, ma ei saa ometi jäädagi teie kompressi siduma,» vastas Irma kainelt ja taganes paar sammu eemale. «Ja teil on ju käed vaiba alt väljas, aga kompressiga peavad ka käed vaiba all olema, muidu pole küllalt soe.»

«Hea küll,» ütles härra valmilt, «ma panen oma käed vaiba alla, näete, õlgadeni, ja vaiba panen mõlemalt poolt servapidi külje alla. Kui tahate, aidake ise panna, nii et ma oma käsi üldse liigutada ei saa, nagu oleks mul hullusärk seljas. Ma teen kõik, mis te soovite ja käsete, ainult tulge, palun, veel kord siia ja kummarduge minu juurde nagu esteks!»

«Oodake, kui tuleb järgmine kompress,» edvistas Irma ja oli endale hirmus pahane, nii et tahtis ära minna.

«Preili, te olete julm!» hüüdis härra. «See on mu elus esimene kompress, tähendab, ligi neljakümne aasta jooksul üksainus kord. Ja kui oletada, et minu kompressitempo jääb endiseks, siis saan ma teise kompressi peaaegu kaheksakümneselt. Mõistate, mis see tähendab? Ma võin ju enne ära surra, kui jõuab teine kompress. Sellepärast halastage mu peale, preili. Ma paluksin teid ilusamini, veel palju ilusamini, aga ma ei oska, sest ma pole tänini veel kunagi preilisid, üldse noori neiusid palunud. Või mis ma räägin neiudest! Ma pole kedagi palunud, isegi jumalat õieti mitte. Ei, teda ka tänini palunud, isegi jumalat õieti mitte. Ei, teda ka mitte, kui ma hästi meelde tuletan. Kirikus olen ma muidugi küllalt käinud, käin veel praegugi, aga ega ma

sellepärast jumalat palu. Või kuigi palun, siis mitte tõsiselt, vaid muidu niisama moe pärast nagu teisedki, sest nõnda on kõige kergem. Ja teate, preili, miks see tänini nõnda on olnud? Mina olen nimelt mõelnud, et ega jumalal pole minu palvest sooja ega külma, nagu tal pole sooja ega külma teistegi inimeste palveist. Paluda maksaks ainult puht iseenda pärast, aga minul pole tänini selleks kunagi tõsist põhjust olnud, nagu pole seda nähtavasti teistelgi, sest muidu nad ju paluks tõsiselt. Kõik tulevad jumala ette oma tühja-tähjaga nagu minagi. Ja nõnda olen ma elanud ühes teiste omasugustega, ja olen päris kenakeste elanud, sest jumal on mu kätetööd õnnistanud, ilma et ma oleksin teda kordagi õieti palunud või tänanud. Sellest te nüüd, preili, näete, millises hirmsas seisukorras ma praegu olen: ma tahaksin teid imeilusasti ja südamlikult paluda, aga ei oska. Mu pea töötab kogu aeg vahetpidamata, et mis ma küll peaksin teile niisukest ütlema, et te tuleksite ja kummardaksite veel üksainuski kord minu juurde. Vaadake, peagi tõmbab niiskeks pingutavast mõtlemisest.»

«See on hoopis kuumast kompressist, mis hakkab juba mõjuma,» seletas Irma, «ja sellest, et teil käed ilusasti teki all.»

«Oh, ma kardan, et peaasjalikult sellest, et mul see vaibast hullusärk seljas,» jätkas härra Irma seletust ja pöördus siis uuesti Irma poole: «Aga, preili, kui jumal on mind õnnistanud ligi nelikümmend aastat ilma õige palveta, kas siis teie ei või minu ühtegi soovi täita, kui ma ei tea, kuidas peab noori neiusid paluma, kui nad seisavad su voodi ees? Olete teie tõesti kurjem kui jumal, kes ähvardab mind ja ka teid põrgutulega?»

«Härra, nüüd te hakkate rumalusi rääkima,» ütles Irma.

«See on ainult sellepärast, et ma ei oska teid õieti paluda,» vastas härra. «Aga tehke teie ka täna pisinatukenegi rumalust ja mõelge, teate, mis, preili? Mõelge, et olete jumal, mõelge seda ainult silmapilguks. Ja kui te ei taha mõelda, et olete mingisugune suur jumal, kes tõstab mäed paigast, siis mõelge, et olete pisitillukene, mõni niisuke, nagu hiinlased või neegrid kannavad taskus või kusagil mujal, kui neil taskuid ei ole, sest on ainult riideräbal ümber niuete või pole sedagi. Ja ega ole kuigi palju mõtetki end suure jumalana mõelda, sest teda ei palu enam keegi tõsiselt. Aga mõelge end pisi-

tillukese hiina jumalana, kel on vähemalt ükski tõsine paluja, ja see olen mina. Pealegi olen ma nii alandlik paluja, et ma ei palu iseenda ega teie pärast, vaid ma palun oma nuusutaja nina ja selle ristikheina lõhna pärast, mis on teie küljes. Armuline preili, olge täna silmapilgukski minu ristikheina-jumal!»

Irma ei võinud midagi sinna parata, et tal tuli võitmatu, puht ebateadlik himu silmapilgukski olla mõni pisitillukene jumal, kes elutseb kas või ristikheina kärbises ja keda ükski ei tunne ega kelle nimegi keegi pole kuulnud ega suhu võtnud. Müriaadid igasuguseid üürikesi olevusi sünnib maailma nagu ainult selleks, et võida varsti kohe surra. Aga kui maksab silmapilgukski sündida ja surra tühistel olendeil, miks siis ei maksa sündida pisitillukese jumalana ainukesekski hetkeks, kui sul on kindlustatud ükski viisakas paluja!

Irma astus voodi ette, nii et põlved puutusid küljelauda.

«Härra, te peate oma käed teki all?» küsis ta.

«Pean teki all kas või homme hommikuni, kui teie silmapilgukski kummardute minu üle,» vastas lamaja.

Ja Irma kummardus, nagu tahaks ta lamajat suudelda. Aga ei, ainult tema juuksesalgud langesid peaaegu lamaja huulteni, kes lausus:

«Palun, pöörake natuke pead, et kukal tuleks minu poole. Nõnda! Tänan! Soo, nüüd on mul see tarkus käes: ristikheinalõhn on teil kuklas, seal on teda kõige rohkem. See võib hulluks ajada.»

Aga ka Irma tundis, et tema kipub nagu hulluks minema, sest miks muidu tuli tal äkki himu suruda oma kukal selle mehe suule, kes nõnda räägib. Vaevalt jõudis ta enda uuesti sirgu ajada ja veel siiski käis tal pea otsas ringi, nagu tuleks ta esimest korda karussellilt. Õnneks kuulis ta, et lamaja ütles:

«Preili, palun istuge natukeseks ajakski voodi ette toolile, mul on nii hea, kui olete minu läheduses.»

Irma istuski. Aga niipea kui peas hakkas selguma, tuli südamesse hirm ja Irma kargas toolilt ning põgenes oma tuppa, kus lukutas ukse, nagu ajaks keegi teda taga. Ta langes kummuli asemele ja hingeldas, nagu tuleks ta raskest jooksust. Nõnda lamas ta tükk aega. See on see, mis Lonni ütles, et tüdruk on armunud, mõtles ta viimaks. On siis armumine see, kui pea läheb segi ja käib ringi nagu karussell? Aga Irma ei armu nõnda, tema

mitte. Tema armub selge peaga. Sest kui keegi karussellise peaga, siis saab ta õeks, kes magab härraga ühel asemel. Aga kui selge peaga, kus magab ta siis? Kuidas magatakse selge peaga? Üksi?

Keegi kõlistas, kõlistas vahetpidamata. Kes see võis olla? Ah jaa! See on see, kelle juures mu pea läks segi. Mina läksin segi ja tema läks hulluks, ta ise ütles seda. Kumb on hullem, kas see, et oled hull või et oled segi?

Irma tõusis asemelt ja jäi keset põrandat seisma, et katsuda, kas pea käib ikka veel ringi. Alguses käis pisut, aga siis lõid silmad selgeks ja kõik oli möödas. Soo, nüüd ma enam armunud ei ole, nüüd võin minna, mõtles Irma ja keeras toaukse lukust lahti. Aga kui ta härra juurde läks, küsis see:

«Preili, miks te ära jooksite? Mis teil viga oli?»

«Mul hakkas kummardamisest pea ringi käima, süda läks halvaks, sest mul on väga nõrk süda,» seletas Irma.

«Vaenekene!» haletses härra ja lisas hoopis teisel toonil: «Mul hakkas ka pea ringi käima, aga süda halvaks ei läind.»

«Teil lööb kompress pähe,» seletas Irma.

«Ega hullu tea, ehk tõesti tema,» imestas härra ja soovitas Irmal võimalikult pea puhkama heita, sest tema ei vajavat täna enam midagi.

X

Nüüd järgnesid päevad nagu hiljutisedki: härra oli võrdlemisi vähe kodus, tuli enamasti ainult ööseks magama või ei teinud sedagi. Ja kui oligi kodus, siis rääkis Irmaga võimalikult vähe, ei olnud tema olemisest ja tegemisest nagu põrmugi huvitatud — ei pööranud tähelepanu sellelegi, millist kleiti tema teenija kandis.

Irma jäljendas nagu majahärra eeskuju. Ka tema püüdis elada võimalikult omaette ja omapead. Rahagi ei läinud ta igakord küsima, kui see otsas, vaid tõi tarvilikud ained kas võlgu või oma kassa arvel, et hiljem härralt sisse nõuda. Ajuti tundus peaaegu, et mitte Irma pole härra Ikka juures teenijaks, vaid härra Ikka on Irma juures pansionis, elab kolmes ilusas toas, kuna pansionipidaja ise asub köögis ja köögi kõrval ühes pisitillukeses kambrikeses. Aga lõpuks miks mitte, kui see on mõlemale poolele sobivam?

Irma seadis väga tihti nõnda, et niipea kui härra tuli koju, tema läks välja, milleks oli harva takistusi. Ta läks tädi poole, raamatukogusse lugema või kirjamasinal harjutama, sest kuna raamatupidamise-kursused enne pühi nurjusid, otsustas Irma vaba aega selleks kasutada, et masinkirjaga viluda. Ka selleks kavatses ta alguses mingit kursust, aga härra, kellega ta asjast rääkis, seletas, et masinkirjal pole mingit kursust, vaid on süsteem. Puht-paljas süsteem ilma vähemagi kursuseta! Ja süsteem oli üsna lihtne: härra andis Irmale kirjamasina, andis talle puhta paberi ja andis talle ka mingi täiskirjutatud paberi, millest Irma pidi masinal ärakirja valmistama.

Nõnda siis Irma käiski härrale, kes rääkis masinkirja süsteemist, ärakirju tegemas ja maksis selle eest samale härrale teatud tasu. Kuid talle lubati, et tulevikus, kui ta vilub, võib ta ärakirju valmistada, ilma et oleks vaja selle eest maksta. Härra seletuse järele pidi see Irmale väga kasulik kaup olema, sest, esiteks — ta õpib masinkirja; teiseks — ta õpib igasugu pabereid ja dokumente tundma; kolmandaks — ta õpib mitmesuguseist segaseist ja raskestiloetavaist dokumentidest õieti aru saama; neljandaks — et dokumendid on mitmes keeles, siis arendab ta oma keelteoskust; viiendaks — ta harjutab ettenäidatud masinkirjasüsteemi masinkirja-oskuseks ja kuuendaks — ta arendab oma oskuse lõpuks väleduseks ja täpsuseks, nii et masinkirja süstemaatiliselt õppides muutub ta ise masinaks, mis on tänapäeva ideaal ja seitsmes kõige suurem hüve.

See oli nii-öelda masinkirja tehniline külg, kui ei võta kursust, vaid on süsteem. Aga masinkirjal pidi olema veel teine külg, nii-öelda ühiskondline külg või seltskondline, nagu seda keegi võtab, sest ühed ütlevad ühiskond, teised seltskond, mis oleneb keele arenemisest. Ja see ühiskondline või seltskondline külg seisab selles, et samal ajal, kui Irma saab masinkirja tehnilise külje kaudu seitsme tähtsa hüve osaliseks, puutub ta siinsamas vahenditult kokku mõjuvate ja tähtsate nais- ja meessoost isikutega, peaasjalikult viimastega, kes võivad temale kas nüüd või lähemas tulevikus, aga ka hiljem väga kasulikud olla, oleneb ainult sellest, mil määral Irma ise oskab ja tahab nende tähelpanu võita. Sest seal, kus on masinkirjal süsteem, pidid liikuma kodu- ja välismaised isikud ärilmast, advokatuurist, arhitektuu-

rist, kirjanikkonnast ja isegi diplomaatiast. Advokatuur, arhitektuur ja diplomaatia Irmat ei tõmmanud, aga äriilm ja kirjanikkond avaldasid oma mõju. Sest kui mõelda ärist, siis pead mõtlema ka kübarast ja kingast, sukast ja saapast, siidist ja sametist, mis on kehaline luule, ja kui mõelda kirjanikkonnast, siis mõtled ka kirjandusest, ning kui mõtled juba kirjandusest, siis mõtled ka kinost, mis on vaimline või hingeline luule, nagu keegi seda võtta tahab. Aga luulet Irma armastas, sest seal oli alati juttu armastusest ja abielust. Et on olemas ka abielulahutus, seda Irma polnud veel tähele pannud ei kinos ega elus.

Nõnda siis Irma sattuski sinna, kus masinkirjal oli süsteem, mitte kursus, ja jäi ootama äriilma ning kirjanikkonda, et tunneks oma ümbruses luulet. Aga esiotsa luule polnud veel ilmunud, nii et Irmal polnud muud teha, kui kirjutas masinal pabereid ära. Ja et Irmal ei hakkaks luulet oodates liiga igav, oli süsteemilise masinkirja härra ise tema ümber kui mesilane, aidates teda ajuti nii südilt, et Irmal polnud põrmugi tegemist ei luule ega masinkirjaga, vaid ainult süsteemilise härraga, kes kandis näpitsprille ja parukat. Nagu kompvekivabrikus, mõtles Irma, sest talle meenus, et Lonni oli tõendanud, seal olevat kõik mehed nagu mesilased tüdrukute ümber. Muidugi, kompvekivabrikus saab sellest aru, mõtles Irma edasi, sest seal on magusat lõhna kõik kohad täis, aga ei kirjamasin, masinkiri ega dokumendid ei lõhna ju. Ah jaa, õige! Härra Ikka ütles, et Irma kuklas on kõige rohkem ristikheina lõhna, tähendab, süstemaatilise masinkirja härra sellepärast armastabki seista kummargil Irma selja taga, et nuusutab tema kukalt. Aga ühel päeval, kui härra jällegi seisis Irma selja taga, küsis ta äkki dokumendi lugemise vahele:

«Vabandage, preili, aga lubage küsida, kas teie väga armastate vaarikamoosi?»

Irma pöördus imestunult toolil ümber, vaatas härrale otsa ja vastas siis:

«Armastan küll! See on kõige parem moos maailmas! Eriti kui oled pisut külmetanud.»

«Seda ma arvasin,» ütles härra.

«Kust teie seda teadsite arvata?» küsis Irma üllatunult.

«Saladus!» hüüdis härra kavalalt. «Minu isiklik saladus. Mina võin igale daamile eksimatult öelda, millist moosi ta armastab.»

«Naljakas,» arvas Irma.

«Mitte naljakas, vaid väga imelik,» parandas härra. «Ma olen sagedasti kahetsenud, et ma juba noorelt ei läinud kriminalistiks või tubaka sorteerijaks, siis oleks ma karjeeri teinud. Kindlasti!»

«Ah nii!» lausus Irma arusaamatuses, ilma et oleks õieti taibanud, kuhu härra oma jutuga sihib.

«Sest mis on kriminalistil peaasi?» jatkas see. «Varga või muu kurjategija jälgi ajada. Ja mis teeb tubaka sorteerija? Eraldab ühe sordi teisest. Noh, ja mina oleks selleks nagu loodud, sest minu nina haistab paremini kui hagijal või linnukoeral. Sest kui mina võin teile öelda, preili, mis moosi teie üle kõige armastate, siis läheksin ma ammugi kurjategijale mööda jälgi järele või eraldaks ühe tubakasordi teisest. Sicher!»

«Aga ma pole minevast jõulust saadik vaarikamoosi suu sissegi saanud, kust teie siis seda tunnete?» küsis Irma uskumatult.

«Selles see kogu vigur ongi!» hüüdis härra. «Teie ärge sööge vaarikaid või vaarikamoosi kümme aastat, ma ütlen teile ka siis eksimatult, et te seda eriti eelistate. Ja teate, kust ma seda tean, kindlasti tean? Ütleme nõnda — kusagil lõunas on kaamel, kas ühe- või kaheküüruga, see pole oluline, pole üldse tähtis. Tähtis on ainult kaamel, kes ei pääse läbi nõelasilma. Noh, ja sel kaamelil on oma eriline hais, viisakalt öeldud lõhn, mingisugune lõuna- ja kõrbelõhn. Kui nüüd toote selle eriliselt lõhnava kaameli, ütleme, meie juurde ja hakkate teda toitma oma ainetega, kas sellest muutub kaameli eriline lõhn, nii et lõunakaamelid ei peaks teda enam kaameliks, vaid mõneks muuks loomaks? Ei! Toida kaamelit kuis tahad, kaamel jääb ikka kaameliks, nii et lõunas toidetud kaamel võib armastada põhjas toidetud kaamelit ja vastupidi. See oli ainult näiteks, see kaamel oma küüru või küürudega. Kaameli asemele võime panna ükskõik mis looma, meie loogika jääb maksvaks. Kaameli asemele võime panna isegi naise, s. t. naisterahva, nii-öelda daami, ja ikkagi on meie seletus õige. Mehega on lugu muidugi samuti, aga minu nina seal ei aita, seal peab mõni naine oma ninaga appi tulema. Mehega on lugu siiski üldse keerulisem, sest tema pole loomariigile nii lähedal kui naine. Naine seisab sage-

dasti taimeriigilegi lähedal, eriti noores eas. Ja mina olen tähele pannud, et paljud naised, nii-öelda tendeerivad ainult teatud taime poole. Ja kui keegi tendeerib mingi taime poole, siis kannab ta ka selle taime lõhna endaga kaasa, ilma et tal sellepärast tarvitseks veel seda taime või tema vilja süüa. Ta ainult armastab seda taime või tema vilja. On niisuguseid, kes tendeerivad ristikheina poole . . .»

«Nagu näiteks mina,» ütles Irma vahele.

«Ei, preili, teie tendeerite vaarika poole,» vaidles härra vastu.

«Aga alles mõne päeva eest ütles mulle keegi, et minu juustel, eriti kuklas, on ristikheinalõhn,» seletas Irma.

«See ei või olla!» hüüdis härra. «See inimene pidi eksima, ilmtingimata eksima, sest teie kuklal on selge vaarika lõhn. Lubage, preili, ma nuusutan . . . Selge mis selge. Aga me võime proovi teha. Kõrvaltoas istub daam, kes pisut kõva kuulmisega ja kes sellepärast ka harrastab lõhnade muusikat. Tema ei tea meie asjast midagi, las tema tuleb ja nuusutab, eks me siis näe.»

Ja härra astus teise toa ust avama, et ebaloomulikult valjult hüüda:

«Preili Sinimets! Palun silmapilguks siia!»

Ja kui preili Sinimets ilmus, kellest Irma tänini polnud põrmugi tähele pannud, et ta kõrvad korralikult ei töötaks, jätkas härra endise ebaloomuliku valjusega: «Kas te ei ütleks, mis lõhn on preili Kadaka juustel, eriti kuklas?»

Preili Sinimets astus Irma juurde ja nuusutas, naeratas oma puuderdatud nina ja värvitud huultega ja ütles üsna asjalikult:

«Vaarika.»

«Te võite minna, tänan,» ütles härra temale sama asjalikult, ainult palju valjemalt. Ja kui preili Sinimets oli oma tuppa kadunud, heites ukse vahelt Irmale veel pilgu, mis pistis ta nagu piigi otsa, jätkas härra, tähendades preili Sinimetsale: «Panite tähele, milline pilk ukse vahelt? See oli teile. Aga ärge pange seda talle pahaks, sest tema nina maitseb küll lõhnade muusikat, aga temal endal pole enam ühegi taime lõhna. Mulle näib, et tema tendeerib mõne murdja poole ja sellepärast ei või ta ühtegi hinge kannatada, kes pole sama värvitud ja võõbatud kui tema. See olgu niisama muu

seas teile tähendatud, et te mõistaksite, mis teid ümbritseb. Aga mis te ütlete meie päris asja kohta? Kel oli õigus, mis? Kuulsite? Vaarika, mitte ristikheina. Ei, ei, mind te ei peta. Mind pole veel keegi tänini petnud.»

Irma kahtles ja ei teadnud õieti, mis arvata ühest või teisest lõhnast. Tendeerib ta ristikheinakärbisele või vaarikapõõsale, selles oli küsimus. Aga ehk ei tendeeri ta kummalegi või tendeerib mõlemale? Sest võibolla tunduv lõhn pole mitte temas või tema juustes, vaid meeste ninas. Nagu nina, nõnda ka lõhn. Tema, Irma, pole muud kui ärritaja, aga lõhn ise on meeste ninas enne olemas. Ja nii väga lahku nende ninad oma lõhnaga ei läinudki, sest ristikheinal ja vaarikal on mõlemail hea ja magus lõhn. Tähendab, inimese nina jääb ikka inimese ninaks, kuigi on teise mehe peas. Aga vaat', kui siia kõrva pista koera nina, näiteks Kalmu Mölla oma! See otsis ikka kõige magusama lõhnaga lilled ja leidis nad nii vastikuna, et nende juures võis ainult oma jalga tõsta. Just nõnda! Irma oli seda sageli tähele pannud ja aina imestanud. Aga nüüd ta enam nii väga ei imestanud. Sest kui juba inimeste, s. t. meeste ninad nõnda erinevad, et kui üks tunneb ristikheina, siis teine haistab vaarikaid, noh, mis siis veel rääkida koera ninast, mis peaaegu üleni karvane, meestel aga üleni sile.

Aga imelikul viisil just samal päeval, kus kirjamasinate härra väga tõendas Irma juustes vaarikate lõhna, hakkas oma härra kodus jällegi rääkima ristikheina lõhnast ja ristikheinast üldse. Üle kaua aja tuli ta jälle kord kööki, istus seal toolile ja vaatles Irma talitamist õhtueine korraldamisel. Irmal juhtus olema heledam kleit seljas ja ta oli parajasti lasknud pisut oma juukseid lõigata ja kähardada, lootes nõnda neist peletada metsa- ja põllulõhnad, millest nii väga mehed kippusid talle rääkima. Muidugi, lõhnade kaoks oli kähardamine vististi hea, kuid härra sai asjast nähtavasti hoopis teisiti aru. Tema sai otse vastupidi aru ja sellepärast ta vist köökigi ilmus. Juuste kähardamine tundus temale nagu edvistamisena ja meeldida püüdena. Seda luges Irma tema pilgust. Ometi ei teinud härra alguses midagi, mis oleks võinud lasta oletada või karta seda, mis lõpuks sündis. Aga sündis Irma arvates midagi kuulmatut ja hirmsat.

Härra istus oma tooliga nimelt nõnda, et kui Irma

tahtis üht või teist riista riiulilt kätte saada, pidi ta otse härra kõrvale astuma ja teda kas või oma riietega puutuma. Ja Irmal oli millegipärast tundmus, et praegusel silmapilgul oleks palju soodsam kanda tumedamat kleiti, mitte seda väikestvõitu heledat, mis laskis tema noore keha painduvuse ja kumerused nii väga silma torgata. Aga parata polnud midagi, sest kleiti vahetama minna oli võimata. Nõnda siis Irma käis ja talitas, kuni tal oli vaja mingit asja kõrgemalt riiulilt võtta, milleks pidi oma käed üles tõstma ja keha kõrgemale kergitama, kikivarvule tõusma. Mis asi see just oli, mille järele ta upitas, seda ta pärast enam ei mäletanud, igatahes väikest kastrulit, mis tal oli sündmuse silmapilgul vartpidi peos, polnud tal millekski vaja, või olgugi siis ainult selleks, milleks ta teda tarvitas.

Sündmus ise oli üsna lühike ja lihtne, nimelt: just sel silmapilgul, kus Irma oma käed sirutas hiljem ununenud eseme järele, haaras härra tal käte alt ümbert keha kinni ja surus oma näo talle vastu rindu, nii et nina asetus otseteed kahe kumeruse vahele. See sündis nii järsku ja niisuguse jõuga, et Irma kaotas esimesel hetkel peaaegu meelemärkuse. Teatud määral pidigi ta tal kadunud olema, sest sellest, et ta kättesattunud kastruliga härrale oli pähe löönud, polnud tal hiljem vähimatki aimu. Et ta aga seda siiski oli teinud, tõendas see tõsiasi, et härra laskis ta niisama järsku lahti, nagu ta oli tema kinnigi haaranud. Ise karjatas ta:

«Ai! Te lööte mu ju nõnda maha!»

«Paras!» sai Irma vaevalt vastata, aga siis oli ta juba uuesti härra süleluses, kes teda suudles sellise hoo ja püsivusega, et Irmal jäi hing kinni ja ta oli lämbumisel. Viimase jõuga tõukas ta jalgega millegi vastu ja nüüd pidid nad mõlemad kukkuma. Nagu pärast selgus, oli härra sellejuures peaga vastu teravat riiuliserva lennanud ja selle tõttu Irma lahti lasknud. Aga ka Irmal tegi pea pärast kusagilt haiget, nii et ka tema pidi millalgi millegi vastu põrkama. Härra kätest vabanenud, Irma tundis viha kuni pisarateni, ja ilma et oleks alguses endale põrmugi aru andnud, mis ta teeb, hakkas ta kättepuutuvate asjadega kuhugi pilduma ning karjus:

«Välja, häbematа, toores niisuke!»

Millal just härra köögist lahkus, seda Irma tähele ei pannud, aga äkki ta nägi, et ta vehkleb ainuüksi oma riigis. Ta jäi lõõtsutades seisma, äigas korraks suud ja

vaatas kätt, nagu loodaks või kardaks ta seal näha verd. Aga verd ei olnud, kuigi Irmale tundus, et selline suudlemine veristab tingimata huuled. Tähendab, ta ei tunne veel küllalt suudlemist, et õieti otsustada. Ja nagu ta oli kord tahtnud üürikesekski tunda end pisitillukese jumalana, samuti viirastus hetkeks tema peaajus, et härra suudles teda, nagu suudeldakse kinos, kui kangesti armastatakse. Just nõnda! Ja nüüd arvas ta selgesti mäletavat, kuidas oli härra see käsi, mis hoidis tema pead, ja kuidas see, mis hoidis tema keha. Ja ka seda teadis ta, et tema suu oli pooleldi avatud, kui härra kattis selle oma suuga kramplikult kõvasti, nagu tahaks ta tema hinge välja pressida või imeda. Ning Irma või härra, ei tea kumb, aga võib-olla ka mõlemad, olid mingi häält teinud, nagu kannataksid nad hirmsat valu.

See viirastus Irmale hetkelises meeltesegaduses, siis tundis ta jällegi tulist viha, nii et pidi tahes või tahtmata toolile langema ja nutma purskama. Aga ka see ei kestnud kuigi kaua, juba järgmisel silmapilgul kargas ta üles, tormas oma tuppa ja hakkas kiiresti asju pakkima, jättes köögis laialipillutud esemedki sinna, kuhu nad olid sattunud, muust kõigest rääkimata. Härra võib ise oma priimuse järele vaadata, kus peal vesi juba ammugi vuliseb keeda, nii et katla kaas aina lõgiseb väljatungiva auru käes! Ta võib ise endale ka laua katta, või söögu köögis püstijalu, leivatükk käes, nagu polekski ta härra, vaid mõni veovoorimees! Ja vaevalt ongi ta õige härra, sest ükski härra ei talita ometi nõnda, ei karga nagu hunt kaitseta tütarlapse kallale, nõnda arvas Irma.

Härra aga ise hiilis samal ajal kööki, lootes sealt leida Irma, aga kui see puudus, hüüdis ta tasakesi ja areldi:

«Preili! Armuline preili!»

Kuid vastust ei tulnud, kostis irvakil ukse vahelt ainult kobin ja nuutsumine või tihkumine, nagu oleks äkki kusagilt laps majja sattunud. Härra läks Irma toa ukse juurde, koputas sinna peale ettevaatlikult ja ütles:

«Preili, kas lubate paar sõnagi mul öelda? Ma ainult seletan pisut.»

Vastust ei tulnud ka nüüd, ainult kohmitsemine ja nutt kestis edasi. Nüüd kartis härra kõige halvemat ja sellepärast söandas ta ukseprao laiemaks lükata, nii et võis tuppa vaadata.

«Ah te pakite,» lausus härra nüüd. «Kas te tõesti vähemaga ei lepi? Mul on ju kaks muhku peas, kas sellest ei aita? Kuulake vähemalt mu vabandus või seletuski ära.»

«Ma ei taha enam ainustki sõna teie suust kuulda,» ütles Irma nüüd, «teie ainult valetate, nagu seegi seal.»

«Kus seal?» küsis härra Ikka üllatatult, et temale valetamises juba võistleja ilmunud.

«Seal, kus see masinkiri ja kirjamasinad,» vastas Irma vihaselt. «Seal on mul kuklas vaarikalõhn ja armastan vaarikamoosi, siin on mul ristikheina lõhn ja armastan ristikheina, nii et siin söön kui loom, seal kui inimene.»

«Ütles see teile tõesti, et teil on vaarika lõhn?» küsis härra tõsiselt, nagu teatud kartusega.

«Tõi isegi preili Sinimetsa tunnistajaks, et . . .»

«Kes see preili Sinimets on?» küsis härra.

«Aga kust mina tean, kes ta on,» vastas Irma. «On keegi preili, nägu puuderdatud, suu värvitud.»

«Mõni endine õde muidugi sellele härrale,» lausus härra Ikka.

«Nõnda olete kõik!» hüüdis Irma. «Igast naisest, kes teile kätte satub, tahate teha õe!»

«Ei, preili, selles te eksite,» ütles härra nüüd. «Igast naisest mitte.»

«Ja siis tulete oma valede ja pettustega, üks oma vaarikalõhnaga, teine . . .»

«Vaarikalõhn on muidugi vale,» ütles härra vahele.

«Aga ristikheinalõhn ei ole?!» hüüdis Irma ümber pöördudes ja sammu härra poole astudes, nagu tahaks ta sellele kallale karata või millegagi teda visata või lüüa. Igatahes sai härra sellest nõnda aru, sest ta tegi loomusunniliku liigutuse ukse vahelt tagasitõmbumiseks. Aga Irmal polnud siin miskit parajat löögi- ega viskeeset, pealegi ei otsinudki ta seda, sest oma endisestki talitusviisist oli tal praegu pisut piinlik ja häbi. Tema vahtis ainult põlevail silmil härrale otsa ja jätkas: «Kas te julgete mulle veel öelda, et mul on kuklas ristikheina lõhn?»

«Ei, preili, enam ma ei ütle seda, sest see on tõepoolest vale,» kinnitas härra avameelselt, nii et Irma sai tõtt kuulda. Aga kahjuks tundis ta kohe, et tõde oli sama kibe, nagu vale oli olnud magus, nii et oleks vististi parem olnud, kui härra oleks edasi valetanud või vähemalt endise vale mingi uuega asendanud. Selles tõekibeduses

ta karjuski härrale oma arvates otse võimatuma süüdistuse näkku:

«Ja teie kõhuvalu, teie kompress, ka see oli kõik vale ja pettus!»

«Jah, preili, ka see oli kõik vale ja pettus,» kinnitas härra kõige harilikuma näoilmega, millega rabas Irma otseteed jalust, sest ta hakkas uuesti viha ja häbi pärast nutma ja istus asemeservale, kus oli istunud kord härra, kui neil oli esimene suur valede ja pettuste arutamine. Irma ei olnudki enam nii väga härrale vihane kui iseendale. Issand, et ta ka nii lolliks on maailma loodud! Seal on nüüd see kõige parem lõputunnistus! Ja seal see vaarikalõhnaline masinkiri! Mitte kursus pole tähtis, vaid süsteem! Ning süsteem tähendab valet ja pettust, ainult seda.

Aga samal ajal, kui Irma nõnda mõtles, härra seisis koolipoisina ukse vahel — Irma muidugi ei märganud, et härra seisis kui koolipoiss, sest tema silmad olid kibedat vett täis — härra seisis ja jatkas üsna lihtsal ja loomulikul toonil vaikselt ja veendunult:

«Õieti öelda, see minu kõhuvalu ja teie kole kuum kompress, need olid kaks teadlikult kavatsetud pettust ja valet. Sest mina käisin päevade kaupa ringi ja minu peas oli ainuke mõte, kuidas ma saaksin loomulikult ja tõenäolikult, teile usutavalt nõnda seada, et te mulle lähedale tuleksite. Kui ma tol korral teile kõik puhtast südamest seletasin ja teid õpetasin, kuidas me peame elama, kui me üldse tahame kahekesi külg külje ääres elada, siis ma ju lootsin, et ma saan endast jagu. Ja mul oli kõige ausam püüe iseendast jagu saada, nii et teie võiksite minuga rahul olla ja minu tubades liikuda, sest ma tahtsin, et te siin liiguksite. Teie tõite siia ruumidesse nagu sootuks teise õhkkonna, kui siin oli tänini valitsenud, ja vahelduseks see meeldis mulle pööraselt. Aga juba algusest saadik ei kaotanud ma lootust — ja see oli tol korral ainuke ebaaus täpp kogu minu kõneluses ja seletuses teile, sest oleks ma ka selle viimase teile lausa välja öelnud, siis oleks mu süda praegu täiesti puhas — nii et mina ei kaotanud salajas lootust, et küll ma juba teist aja jooksul jagu saan, nii et ma teile meeldima hakkan. Ma mõtlesin nimelt meeldima, mitte et te mind armastama hakkaksite, nii kaugele ma ei läinud. Kuid juba mõne päeva pärast oli mul selge, et ma ei saa ei teist ega ka iseen-

dast jagu, eriti tundsin viimast siis, kui te panite endale selle heleda kleidi selga. Mul oli siis selge, et ma olen kadunud hing, et ma teen liiga ruttu mingi parandamatu rumaluse, ja ma põgenesin kodunt. Aga väljas oli mul ainukeseks mõtteks, kas teie panite tõesti ainult selleks heleda kleidi endale selga, et teda enne ära kanda, kui ta teile hoopis väikseks jääb, nagu te siis ütlesite, või mõtlesite pisutki edvistada, nii-öelda mind nokkida, piinata, ahvatleda. Ja teate preili, kui te ometi teaks ja usuks, kui te võiksite aimata, millise püsivuse, visaduse ja intensiivsusega, võiks isegi öelda — millise totrusega mina murdsin oma pead selle küsimuse üle. Ma kartsin vahel, et ma lähen ühel ilusal päeval tõesti ogaraks. Ja siis ma tegin seda, mida ma olin tõotanud mitte milgil tingimusel teha, seni kui teie olete minu majas, sest ma tahtsin olla teie vääriline. Ma tean, et sellest teile rääkida on suurim sigadus maailmas, aga ometi pean ma seda, sest muidu te ei saaks ei minust ega ka ühestki teisest mehest tulevikus aru. Mees nimelt, kui ta mõtleb kuni ogaruseni kellegi kleidist, usub, et ta pääseb sellest ogarusest, kui ta läheb teiste kleitide juurde. Mõistate? Nii et mina otsisin oma endised õed üles ja tegin ka uusi tutvusi, lootes selgitada oma pead, et ma ometi kord mõistaksin, mis on õieti minu endaga ja mis teiega. Ja ärge arvake, et see oli üsna mõttetu küsimus. Sest kui oleks selgunud, et teie oma heledama kleidiga pisutki, ütleme, kas või ühe miljondikugi — ma nimelt hakkasin arvutama peaaegu valgusaastatega juba —, kas või ühe miljardikugi oleksite edvistanud, nii-öelda mind ahvatlenud, siis oleks mul olnud ju põhjendatud lootus. Mõistate: lootus, mis tõsiasjaga põhjendatud, miljardikulise tõsiasjaga. Aga kui olin väljas küllalt ümber vedelenud, kui läks kõik vastikuks ja jälgiks siis tulin jällegi koju, et puhtamat õhku hingata. Siis hakkaski teil see kleitide vahetamine ja mina jõudsingi otsusele, et mul on tõepoolest pisut reaalset lootust. Ma ei ütle, et mul oleks siis õigus olnud, ma ütlen ainult, et ma hakkasin uskuma, et mul on vähemalt üks miljardikki õigus loota. Ning siis ma hakkasingi oma pead murdma, kuidas küll miljardikust teha vähemalt miljondikki. Esiotsa aitaks sellestki, eks pärast näe, mis edasi saab. Nõnda ma siis jõudsingi oma kõhuvaluni ja kompressini, mis omakorda näis mulle tõendavat, et mul on ometi lootust, mul on juba, võib olla, terve tuhandik loo-

tust. Sest mina ei usu veel praegugi, et kui kompress peab aitama, et ta siis peaks olema nii hirmus kuum, nagu teie ta mulle panite. Mina arvasin siis ja arvan ka nüüdki, et te tegite kompressi sellepärast nii kurjalt kuuma, et tahtsite anda mulle lootust . . .»

«Teie häbematusel pole mingeid piire,» ütles Irma nüüd.

«Küsimus pole häbematuses, vaid selles, armas preili . . .»

«Palun minule mitte «armas» öelda,» hüüdis Irma, «niisukesed sõnad hoidke oma õdedele!»

«Andestage, preili,» ütles härra Ikka alistunult, «see tuli kogemata, aga ma tõesti ei tahtnud teid haavata. Sest milleks peaksin ma teid haavama, kui samal ajal nii väga tahaksin teada, kas ma tõesti eksisin, kui ma kompressi kuumusest järeldasin lootust?»

«Ja muidugi eksisite,» vastas Irma otse jõhkralt. «Ma tegin ju küll kompressi põletavalt kuuma, aga mitte selleks, et teile lootust anda, vaid et teilt igaveseks tahtmine võtta mind sundida asju tegema, mis kõlbavad ainult teie õdedele.»

«Nii,» lausus härra lihtsalt. «Igatahes oleks see seletus palju tõenäolisem kui minu oma. Pealegi, teie saavutasite tõepoolest oma eesmärgi. Mul oleks tingimata veel kõht valutama hakanud ja õige varsti, aga see kompress oli nii tuline valus, et ma jätsin selle mõtte hoopis või vähemalt seniks, kui ma olen endise valu pisut unustanud. Sellest kõigest te siis näete, kuivõrd kavatsetud ja teadlik oli see pettus. Mis aga puutub ristikheinalõhnasse, siis see tuli täiesti ootamata, ka minule enesele. Nagu ma pärast taipasin, oli see ristikheina-kärbise ja tema lõhna lugu väga luuleline, otse nagu loodud teietaolistele noortele neiudele. Aga minul polnud alguses õieti mingit luulemõtet ega kavatsust, sest minul pole luulest põrmugi arusaamist. Mõnda meie ilmakuulsat luuletajat loen ma mõnikord ainult selleks, et paremini haigutama hakata, sest ilma haigutuseta ei tule mul uni. Teie, preili, võib-olla ei usu seda, peate minu sõnu naljaks, aga ometi räägin ma sula tõtt. Nii siis — mitte luule pärast ei rääkinud ma ristikheina-kärbisest ja tema lõhnast, vaid selle tõttu, et kui teie minu üle kummardusite, meenus mulle mingi sündmus lapsepõlvest. Kui vana ma siis olin, seda ma ei tea, aga nii kolme ja viie vahel. Õde oli minust aastat neli, viis

vanem — see oli tõepoolest mu õde, lihane õde — ja meie jooksime äkilise vihma eest üksteise võidu ristikheinarõugu alla, aga joostes lõin ma oma parema jala vastu teravat kiviserva puruks, kukkusin maha ja hakkasin karjuma. Et ma küllalt ruttu üles ei saanud ja katkise varbaga jooksuks ei kõlvanud, haaras õde mu sülle ja viis mu ristikheinarõugu alla vihma varju. Seal pani ta mu heintele pikali ja hakkas mu viletsat varvast ravima, teda millegagi kinni mässima, ise käskis mind millegi muu peale mõelda, sest siis ei olla nii valus. Ja niipea kui mul see meelde tuli, mõtlesin ma kohe: ahah, preili Irma on nii karske ja süütu, et mina temaga üldse kõnelda ei oska, sest mina olen rikutud, õed on mu ära rikkunud, nemad minu ja mina nemad, aga see ristikheinarõuk on mul ju lapsepõlvest ja lapsepõlves pidin ma ometi vähemalt sama karske ja süütu olema nagu preili Irma praegu — ma mõtlesin endamisi tõepoolest mitte Irma, vaid preili Irma — noh, mis oleks, kui ma siis õige räägiksin temaga ristikheinarõugust. Ja nõnda ma hakkasingi rääkima ristikheina-kärbisest, sest mulle tundus äkki, ei tea miks, et kärbis on veel karskem ja süütum, kui rõuk. Ja praegu on mul juba selge, miks ma nõnda tundsin: kui rõuku otstest vaadata, siis oleks nagu mees, kes seisab harkisjalu, aga kärbist vaata kust küljest tahes, ikka seisab ta nagu krinoliinis daam. Tähendab, minu meelest oli krinoliin süütum kui harkis jalad, see on see seletus. Nõnda siis tuligi lapsepõlve rõugu asemele täiskasvanu kärbis. Lõhn, see oli juba täiesti minu leiutis, nii-öelda väljamõeldis, sest lapsepõlvest saadik, vähemalt jutustatud sündmusest polnud minul mingit mälestust säilinud ja ka praegu ei ole ma lõhnadele eriti vastuvõtlik. Kuid teie lõhna ma tundsin, kui te mind mässisite ja sidusite, nagu õde tol korral ristikheinarõugu all, ja ma mõtlesin endamisi: soo, nüüd ma tean, kuidas lõhnab karske ja süütu neiu, ning niipea kui olin seda mõelnud, tuli mul võitmatu loomusunnilik himu, otse põlev kirg teile öelda, et mina tunnen teie karskuse ja süütuse lõhna. Ometi jätkus mul aru mõistmiseks, et kui mina midagi selletaolist katsuksin öelda, kui ma kuidagi sinnapoolegi viipaksin, siis haavaksin teid hirmsasti, sest minu arvates oleksite pidanud teie minu suhtes kohe ütlema: nojah, alguses ajab end kompressitama ja nüüd, kus mina oma piinlikkusest suure surmaga võitu saanud, arvab ta endal

õiguse olevat minu vastu häbematuks ja tooreks minna...»

«Ometi ükski õige mõte ka teie peas,» tähendas Irma siinkohal vahele.

«Noh, näete, preili,» rääkis härra nagu õnnelikult, «mitte alati ei mõtle ega räägi ma lollust ja mitte alati ei valeta ma...»

«Viimase küsimuse jätame parem lahtiseks,» ütles Irma jällegi vahele.

«Hea küll, hea küll,» nõustus härra vastu puiklemata, «täiesti nagu teie soovite. Võib tõesti nõnda olla, et ma ise küll tahan rääkida tõtt, aga teadmatult ütlen midagi vastupidist. Aga üks on kindel, et kui olin otsustanud, et karskuse ja süütuse lõhnast ei tohi milgil tingimusel rääkida, ning kui ometi mingisugusest lõhnast maksku mis maksab rääkima pidin — ma lihtsalt ei saanud teisiti —, siis tuligi see ristikheinalõhn, sest kui juba ristikhein ise, miks siis ka mitte lõhn, kuigi ma seda lapsepõlves polnud tundnud või pika ajaga olin ta unustanud. Oli aga kord juba lõhn, siis oli hoopis lihtne teda projitseerida...»

«Sel teisel härral on tendeerida,» pistis Irma siinkohal pilkavalt vahele.

«Jätke, palun, mind selle teise härraga rahule,» vastas härra Ikka Irma pilkele tõsiselt, «mina igatahes pole mitte see teine härra. Mina olen ikka teist äärmiselt ausalt mõelnud ja olen püüdnud ka sellekohaselt käituda, aga kui see on teisiti välja tulnud, siis ainult sellepärast, et ma ei suutnud oma paremale minale truuks jääda. Samuti kui tol korral selle ristikheinalõhnaga. Ma tahtsin maksku mis maksab veel kord teie juuste lõhna tunda ja sellepärast ma ütlesingi, et teil on ristikheinalõhn kuklas. Kui te teaksite, preili, milline õnn, milline õndsus see tol korral oli teie kukalt enesele nii lähedal tunda! Aga oli veel suurem õnn enesest võitu saada, et mitte teie ümbert kinni haarata ja oma suud teie kuklale suruda. Ma mõtlesin tol korral: tähendab, ma ei olegi veel nii väga rikutud, kui ma enda üle, oma himude üle nõnda suudan valitseda. Teie tõusite, nagu olite kummardunud, ja minul kirvendas nägu ja huuled, sest teie harvad juuksesalgud olid neid puutunud. Aga praegu ma kahetsen seda kõike, kahetsen, et pidasin oma ausõna, et suutsin pidada. Oleks ma tol korral seda teinud, mis ma tegin täna, siis poleks te mitte nii

julm olnud, juba sellepärast mitte, et ma olin siis teie teada haige ja teil oleks minuga kaastundmust olnud. Ma oleks pidanud seda tegema sel silmapilgul, kus teil hakkas pea ringi käima, just siis oleks pidanud oma käed teki alt välja tõmbama, aga ma lasin õige aja mööda.»

«Ja et uut õiget aega enam ei tuleks, siis head päeva, härra Ikka,» ütles Irma pakke käe otsa võttes, sest need olid härra jutu ajal valmis saanud.

«Aga teie palk, preili?» küsis härra.

«Ma ei vääri mingit palka, sest ma pole te lootusi täitnud, nagu teie oma seletusist selgub,» vastas Irma.

«Ah preili, preili!» ohkas härra. «Milleks see kurjus? Minu lolli lootusi pole te muidugi täitnud, aga vaeva on teil minuga küllalt olnud ja paari päeva pärast on teie kuu täis.»

«Mul on vastik teie käest raha vastu võtta,» ütles Irma südametäiega ja astus toast välja, milleks härra andis talle peaaegu kummardudes teed.

«Preili, kas võiksin teile tšekki pakkuda?» küsis härra. «Teil on siis aega järele mõelda, kas raha välja võtta või mitte. Pealegi, pangast saate raha, mida mina loodetavasti pole puutunud. Palun, võtke tšekk, preili!»

«Hea küll, andke siis tšekk,» otsustas Irma lõpuks.

Kui härra oli tšeki valmis kirjutanud, seletas ta heatahtlikult:

«Vaadake, preili, siin on märgitud, millal tšekk kaotab oma maksvuse, seda pidage silmas, kui soovite raha kätte saada. Aga kui peaksite kogemata tähtaja unustama, siis olen igal ajal valmis tšekki uuendama, seda ärge unustage!»

«Just selle katsungi unustada,» vastas Irma ja lähenes välisuksele, mida härra tõttas tema ees avama, et tal poleks vaja pakke vahepeal maha panna. Ometi viivitas härra pisut ust avades, et küsida:

«Tohin ma teile veel ühe ettepanekuga esineda, preili?»

«Ei, härra, tänan,» vastas Irma. «Palun, laske mind välja!»

«Palun väga, preili,» vastas härra ja avas viisakalt ukse.

Irma astus välja ja uks suleti tema selja taga. Nüüd tundis ta äkki pöörast nõrkust ja kogu kehas nagu kuuma, kustumatut valu. Ei puudunud palju, siis oleks ta mööda treppi alla minnes uuesti nutma hakanud, nagu

oleks tal siit kahju lahkuda. Veel valusamalt pitsitas kurgus, kui ta jõudis pimedale hoovile või aeda, kust läbi pääsis tänavale. Ja ta vististi olekski nutma hakanud, kui mitte aiaväravas teda poleks kojamadam oodanud, nagu oleks sel juba asjast hais ninas.

«Heldene aeg!» hüüdis kojamadam. «Kas see preili läheb juba jälle meilt?»

«Juba läheb,» vastas Irma ja tundis, kuis valu kadus kurgust.

«Kas ei meeldind härrale ühti, et nii ruttu?» küsis kojamadam saladusliku kaastundmusega.

«Mitte põrmugi,» vastas Irma ja astus edasi. Aga kojamadam tuli temaga kaasa, nagu tahaks ta aidata temal pakke kanda, ja seletas endise saladuslikkusega:

«Mine võta kinni, mis need mehed tänapäev tahavad ja himustavad! On siit läbi käind minu silma alt küll pikki ja lühikesi, küll suuri ja väikseid, kleenukseid ja kogukaid. Aga kõige kauemaks on ikka pikemad jäänd, ikka ennem pikemad, pikemad ja saledamad, kel head jalad, na ipodroomi hobuste laadi, kes seal jooksevad ja kellega aetakse, kaarik järele. Sest minu vanamees viis mu kord sinna, et ma näeks neid jalgu, mis nii väledasti jooksevad, et aina üks kihutab teisest mööda, aina mööda, nii et oleks au ja uhkus. Naistega on ju nüüd sama lugu nagu nende hobustega seal, aina vilavad teised mööda, mööda meie väravast, mööda teiste väravast . . .»

Aga Irma sai lähemast tänavanurgast mööda ja sinna jäi lahke kojamadam peatuma. Kuid tema sõnad kumisesid Irmal ei tea miks veel kaua aega kõrvus:

«. . . pikemad, ikka ennem pikemad, pikemad ja saledamad, kel head jalad . . .»

XI

Irma kandis kogu pika tee oma pakke käe otsas. Kui käed liiga ära väsisid, pani ta pakid maha ja puhkas, seistes ise pakkide kõrval. Tõtata polnud tal kuhugi, ja iga sent, mis oleks pidanud sõidukile kulutama, oli nüüd kahekordselt kallis, sest teenistusel oli seks korraks lõpp. Hea meelega poleks ta tädi poole läinudki, sest ta ei tahtnud neile küsimustele vastata, millega teda seal vastu võeti, ega neid arutusi kuulda, mis kõigele

järgnes. Aga polnud pääsu, sest mujal oli, nagu öeldakse, tee igal pool püsti ees. Ema juurde tagasi Kalmu maanurgale? Ei, ennem ikkagi tädi juurde. Nõnda siis jatkas ta teed, kui oli natukene aega käsi puhanud.

«Siin ma sul nüüd olen jällegi,» ütles Irma tädi juurde sisse astudes, kes jäi talle pärani silmil otsa vahtima ja sai alles natukese aja pärast lausutud:

«Armuline Issand! Mis see siis nüüd tähendab?»

«See tähendab, et see koht on läbi, pean hakkama uut otsima,» seletas Irma. «Tuli täna kallale, nii et läks otse lööminguks, parem siis tulin juba heaga tulema.»

«Kas palga said kätte?»

«Palga sain kätte,» vastas Irma.

«Noh, siis pole asi nii väga hull,» arvas tädi lohutavalt. «Üks kuu jälle jõulude ja surma poole, hea seegi... Ega ta sulle kedagi teha saand?»

«Palun, ära küsi, tädi,» vastas Irma silmi kõrvale pöördes.

«Või ehk sündis midagi? Eks sa siis või sedagi ometi öelda, et ma teaksin,» käis tädi peale.

«Midagi ei sündinud, ainult et suudles,» vastas Irma.

«Ja sa pistsid kohe tulema?» imestus tädi.

«Mida ma siis veel pidin ootama?» küsis Irma. «Kui kipub kord käperdama, ega siis enam rahu saa. Just kui oleksid kõik ühesugused Kalmu Eedid.»

«Nii see on, armas laps,» lausus tädi, kes sai oma rahu tagasi, kui kuulis, et õetütrega pole midagi paratamatut sündinud. «Mees jääb meheks, olgu saks või mats, ikka kannavad teised püksa, seelikule pole tänini veel ükski üle läind. Aga ma tundsin seda ammu ette, et see nõnda läheb. Ma tahtsin su lasta kohe ära kutsuda, kui kuulsin, mis nime ta endale võtt, aga Lonni ei tulnd sulle järele, ütles: tema ei hakka teiste õnne kuradiks, sest sina olla armund. Aga ega sa ju ei ole armunud, kui sa ära tulid.»

Sellele ei vastanud Irma midagi. Aga kui Lonni kinost koju tuli, siis läks armumisejutt kohe uuesti lahti, sest Lonni kinnitas emale vastupidiselt, et:

«Irma on armunud, sellepärast tuligi ta niisukese kuldse koha pealt ära, kus pole midagi teha, ainult võta kuu lõpul palk vastu. Irma tahab härra Ikkale mehele minna, muud midagi.»

Lonni kinnitas seda nii järelandmatult ja veendunult, et tädi Annagi hakkas seda uskuma ja nelja silma all

Irmale sellekohaseid küsimusi esitas, lootes õetütrelt tema saladust välja pigistada. Ja kuigi Irma otse vastupidist kinnitas, näis tädi ometi kahtlevat, nagu oleks Lonni ta oma seletustega ära teinud. Nüüd alles Irma taipas, millise tarkusega ta oli toime saanud, kui ta polnud tädile ja Lonnile jutustanud ei härra seletusist ega ammugi tema kompressist, ristikheina-kärbisest või -rõugust ega lõhnast, mis pidi olema kuklas. Ehk mis oleksid tädi ja Lonni veel arvanud, kui nad oleksid teadnud, et Irma oli läinud ja kummardunud härra juurde, tahtes üürikeseks olla pisitillukene jumal, kes elutseb ristikheina-kärbises? Nad oleksid teda tingimata armunud hulluks pidanud.

Et aga Lonni kõigest oma teadmatusest hoolimata ometi Irma armumisest rääkis, siis mitte sellepärast, et ta oleks seda tõepoolest uskunud, vaid tal oli imeliseks lohutuseks luuletada teisele kaela midagi suurt ja ilusat, mida enam keegi ei pidanud tõenäoliseks. Nõnda maksis ta Irmale kätte selle valu ja vaeva eest, mis see oli alguses sünnitanud oma avameelsete seletustega, pannes tädi ja Lonni ning kogu tutvuskonna uskuma, et Irmat ootab suur ja hiilgav tulevik — et Irmat ootab mingisugune ime. Lonni ei võinud oma ausa ja õiglase täditütre südamega kuidagi kannatada, et Irmal oleks imega või imel Irmaga midagi tegemist.

«Kuule, Lonni,» ütles talle kord ema, kui ta jällegi korrutas oma armumisjutte, «sa tahaks nagu selle vaese Irma ära nõiduda.»

«Mis mina tast veel nõiun, ta ongi juba nõiutud,» vastas Lonni emale ja pöördus siis Irma poole: «Kui sina tahad, et mina usuks, et sa pole härrasse armunud, siis tule ühes minuga vabrikusse. Enne jõuluid on tööd laialt ja mina viin su sisse mis klõpsub. Tule kompvekivabrikusse, siis sa ei ole armunud, ma ütlen seda igaühele, aga kui sa ei tule, ütlen ma igale vastutulijalegi: teate, minu täditütar Irma on sellesse härrasse armunud, kelle juurest ta sellepärast ära tuli, et see teda suudles. Noh, ütle, kas tuled vabrikusse?»

«Jäta mind rahule,» vastas Irma, kes katsus laua ääres lugeda.

«Tähendab, oled armunud,» otsustas Lonni. «Aga pea meeles, mis mina sulle ütlen: kui sina oled armunud, siis härra ei ole, aga kui sina ei ole armunud, siis armub härra. Nii et tule vabrikusse, kus kõik näevad,

et sa ei ole armunud, küll siis juba härra varsti armulauludega tuleb. Sest ilmas on ikka nõnda, et kui armastab mees, siis ei armasta naine, ja kui armastab naine, siis ei armasta mees. Teist ei ole. Minul on alati sellepärast kõik kuramaasid lörri läind, et mina hakkan armastama, aga niipea kui mees näeb, et juba armastad, kohe teeb sääred. Mees tahab, et peab lõbus olema, aga kes siis saab lõbus olla, kui ta juba armastab. Sinagi, Irma, oled just sellepärast niisuke tukunui, et sa armastad. Võta minust eeskuju: niisugune on noor tüdruk, kui ta ei armasta ja meestele meeldib.»

«Ole ometi natukenegi vait!» sõitles ema Lonnit. «Peab su suu siis just vahetpidamata jooksma. Anna talle kaš või mõni kompvek lutsida, kui ta just alati midagi tegema peab.»

Aga Lonni suu ei võinud vaikida, mitte ei võinud, kui oli vähimgi põhjus, ettekääne ja võimalus rääkida Irma armumisest. Ta kargas sellele üle ükskõik milliselt jutuainelt, kas või hambavalult ja kuuvarjutuselt, mis pidi varsti kuskil olema või tulema. Ei aidanud ka see, kui ta pani kompveki suhu, nagu ema soovitanud, suu jooksis ikka ja aina armastusest ja armumisest, sest kompveki söömises oli Lonni selline meister, et see teda üldse milleski ei takistanud, ammugi mitte armastusest rääkimises, sest mõlemad olid magusad, oli see kompvek või armastus. Mõlemad jätavad isegi lääge maigu lõpuks järele, arvas Lonni ja sellepärast pidi nõnda tegema, et kui lõpetasid kompveki, siis pidid rääkima armastusest, et oleks midagi magusat peale võtta, ja kui lõpetasid armastuse, siis lutsisid kompvekki, et peletada suust lääget maiku.

Ainukene, mis oleks võinud Lonni suu panna vaikima või vähemalt midagi muud jahvatama, oli see, kui Irma oleks talle jutustanud, kuidas masinkirja härra keris tema ümber kui mesilane ja kuidas ta oli sisse kukkunud oma vaarikalõhnaga, aga Irma ei tahtnud oma asja perekondlikult ajada ja sellepärast ei lausunud ta kõigest sellest sõnagi. Nõnda siis käis Irma nõiutamine armumisega päevast päeva edasi ja jumal teab, kui kaua see oleks kestnud, poleks mitte sündinud midagi hoopis võimatut, mida keegi ei uskunud ega oletanud ja mida Lonni uskus ja oletas veel kõige vähem. Aga sellegi sündmuse Lonni pani lõpuks oma arvele, kirudes salajas iseennast viimseks torulolliks ja tohmakaks, avalikult

aga koputades mingisugustele olematutele õigustele ja tänule, mida Irma pidi Lonni arvates tema vastu tundma siinilmas kuni surmani ja sealilmas igavesest ajast igavesti.

«Sest mina ju nõidusin ta oma igavese rääkimisega siia,» kinnitas Lonni.

«Jah, sina oleksid ta nagu siia nõidunud,» arvas ka ema Lonni sõnade kinnituseks.

Asi ise oli aga üsna lihtne ja, võiks öelda, peaaegu loomulik, nagu väga palju võimatuid asju. Oli hämune hilissügise-õhtu ja ilm läks vara pimedaks. Lonni oli just vabrikust koju tulnud ja pidas aru, kas veel kuhugi minna või jäädagi ema ja Irma seltsi, kes luges laua ääres.

«Mis ma siin kodus teen,» arutas Lonni, «teie istute kahekesi nagu tummad, ja kui te tahaksitegi rääkida, siis pole teil midagi rääkida. Teie ei käi kusagil, teie ei näe kedagi, teie ei kuule midagi.»

«Kuhu me kõik oma jutuga mahume,» vastas talle ema, «sina tahad niikuinii rääkida, sest sul on oma kindel asi teadupärast.»

«Aga ongi kindel asi,» kinnitas Lonni, «sest kui inimene muud ei mõista teha kui ainult lugeda, pista sa jalad koju kas või südaöösel, noh, siis ei saa muud arvata, kui et ta on armunud ja ootab.»

Ja nii kui Lonni oli «armunud ja ootab» öelnud, koputati äkki kojauksele, kõik teadsid hiljem, et oli koputatud järsku, nii et kõik imelikud asjad sünnivad ikka järsku. Tädi Anna, kes asus eesruumis, avas ukse, kuna Lonni läks kahe toa vahelisele avausele riiete vahelt piiluma, kes tuleb. Aga tema ei näinud midagi, sest keegi ei tulnud, vaid keegi pidi seisma väljas kojas. Seal pidi seisma midagi imelikku, suurt või hirmsat, tundis Lonni kohe oma südames, nagu ta hiljem seda igaühele seletas, kes aga kuulda tahtis, sest tädi Anna kogu tegumood muutus äkki otse tundmatuseni, kui ta kogeles:

«Ah preili Irma Vainu? Jah, ja muidugi, tema elab küll meie juures, mina olen tema tädi. Ehk härrad on nii lahked ja astuvad edasi, pisut sissepoole. Meil küll nii lihtne, aga . . .»

Lonni ei jõudnud kuidagi ära oodata, kes pidi nii pikkade palvete ja vabanduste peale sisse astuma, vaid hüüdis suure sosinaga Irmale, omal silmad aina välisukse poole, nii et seal olid sosistatud sõnad paremini

kuulda kui Irmal, kes istus Lonni selja taga laua ääres.

«Irma, Irma! Sind tahetakse! Keegi on ukse taga, ema kutsub sisse! Kärmas, Irma!» käis sosin Lonni suust, mis pööratud välisukse poole.

Aga enne kui Irma jõudis vaatama, kes teda tahab, astus see juba uksest sisse ja võttis «kõva» peast. Lonni pani kohe tähele, et sisseastujal oli «kõva» peas. Pealegi nägi tema sisseastujat ammu enne kui Irma, tükk aega enne, nagu Lonni alati kinnitas, ja sellepärast võis ta teda üksipäinis hoolega silmitseda — tema riideid, näpitsat, kingi, mis oli kõik šikk, kõik, kõik, kõik! Tema ise ka. Kohe näha, et . . . jah, kohe näha, nii et . . .

«Irma! Irmakene!» hüüdis tädi hädalise häälega ja tahtis minna taharuumi vaatama. Aga seda polnud vaja, sest Irma jõudis juba ise Lonni kõrvale ukseavausele ja jäi seal seisma, nagu peaks ta siiasamasse läbi põranda suure raginaga maa alla vajuma, jättes järele ainult veidikene sinist suitsu, millel nagu ristikheinalõhna. Vaene tüdruk ei teadnud isegi, kas ta kahvatub või punastub, ta tundis ainult, et kehas vahelduksid nagu mingid imelikud hood, nagu mingid elektrivoolud. Teised aga, eriti Lonni, kinnitasid hiljem, et Irmal tulnud esteks päris surnu nägu ette, puht koolja nägu, ninagi tõmbunud peenemaks ja läinud ilusamaks. Huuled olnud kui paber ja otsaesine kui marmor, silmad kui hangunud rasvalaigud. Aga kui siis visanud äkki kõik punaseks, otse heleroosaks, niipea kui härra teda nähes kummardunud — viisakalt, šikilt. Ja siis hakkas valge ning roosa vahelduma, ning lõpuks sellise kiirusega, et kõigil lõi silmis virvendama, pead läksid segi, nii et ükski ei teadnud, mis teha või kuis olla — härra ei teadnud, tädi ei teadnud, Lonni ei teadnud, Irma ammugi ei teadnud, sest tema polnudki sel silmapilgul siitilmast pärit. Nõnda mäletas Lonni kogu sündmust hiljem, mäletas seda, mis sündis teistega. Mis aga puutub temasse endasse, siis see oli kirjeldamatu, mõistmatu, seletamatu, nagu unistus.

Tõepoolest oli asi pisut lihtsam. Kui Irma nägi kummarduvat härrat, tundis ta, nagu tõmbuks ta suu kangeks ja huuled elutuks, nii et ta vaevalt sai lausutud:

«Härra, teie!»

Need kaks sõna õieti andsidki tädi Annale ja täditütar Lonnile esimese viipe, kes on see võõras ja viisakas härra ja millise uskumatu elusündmuse kaasosani-

kuna nemad praegu tegutsevad. Aga aega oli selleks liiga vähe, et esimesest viipest täit aru kätte saada, sest pidi hoolega tähele panema, mis härra ütleb. Aga härra ütles ainult:

«Jah, preili, see olen mina, andke andeks.»

«Mis te veel soovite?» küsis Irma etteheitvalt, tädi ja Lonni mõlemad kuulsid, et etteheitvalt. Härragi pidi seda vist nõnda kuulma, sest tal hakkas nagu piinlik ja ta peaaegu kogeles, kui ta rääkis:

«Palun veel kord vabandust, preili, aga ma tahtsin teile viimati ühe ettepaneku teha . . .»

«Härra Ikka,» rääkis Irma nüüd, «ma juba ütlesin teile, et ma ei taha peale seda, mis meie vahel olnud, ühtegi teie ettepanekut kuulda.» Ütles, tõmbus ukseavauselt tagasi, läks istus laua äärde ja hoidis kahe käega pead kinni.

Härral polnud nüüd õieti enam midagi teha ega öelda ja ta oleks pidanud uksest välja minema. Seda Irma ootaski pikisilmi ja -kõrvu, kuigi ise nagu kartis, et härra tõepoolest seda teeb. Kartust aimas Irma oma südame värisemisest, mis sel määral aina kasvas, mil määral härra oma minemisega viivitas. Ja kõige hirmsam oli see, et härra lõpuks üldse ei läinud, vaid selle asemel tädi Annale ütles:

«Kui teie olete preili Vainu tädi . . .»

«Jah, mina olen seda küll,» kinnitas tädi Anna valmilt.

«Mina mõtlesin nimelt, et kui teie tõesti olete preili Vainu tädi, siis . . .»

«Jah, härra, mina tõesti olen preili tädi, sest tema on minu õetütar, ja et õde elab ise maal, siis mina olen temale linnas ema ja tädi asemel korraga, nii et noorel inimesel oleks üks kindel asi ja olemine.»

«Kas ma ei võiks siis teiega pisut rääkida, kui te olete preilil siin emagi asemel?» küsis härra.

«Ja muidugi, härra, palun väga, palun väga. Ehk võtate siia istet natukene, puutool küll, aga . . .»

«Tänan, proua,» vastas härra ja istus.

«Mis siis härradel nii väga südame peal on, kui küsida tohib?» ütles tädi Anna.

«Nagu te ehk juba aimate, olen mina see, kelle juures teie õetütar, preili Vainu hiljuti teenis,» algas härra ja tahtis jatkata, kuid tädi Anna pistis siinkohal vahele: «Jah, seda me juba aimame. Ma aimasin seda teie ni-

mest, kui preili Irma nimetas teid härra Ikkaks, sest ega teist niisukest nime ei ole.»

Tädi Anna nimetas Irmat meelega preiliks, et oleks pisutki viisakam ja auväärsem selles tädi arvates nii peenele härrale ebakohases ümbruses.

«Selles on teil üsna õigus,» nõustus härra Ikka, «et ega teist niisukest nime küll kellelgi ei ole. Aga kui asja juurde tagasi pöörda, siis — preili Vainu oli sunnitud minu teenistusest lahkuma teatud arusaamatuste pärast, milleks, kahju küll, põhjust andsin isiklikult mina, nagu te ehk olete juba kuulnud.»

«Ei, kahjuks meie ei ole küll midagi kuulnud, ei mina ise ega minu tütar Lonni, kes seisab seal ukse juures. Lonni, oled sa ehk midagi kuulnud? Või ei ole sa mulle sellest rääkinud?» pöördus Anna kõige ilmsüütuma näoga oma tütre poole.

«Ei, ema, mina ei tea midagi. Sa ju tead, et Irma oma suud ei paota.»

«Kuulete, härra, meie oleme selles asjas üsna pimedad. Aga ehk võiksid härrad pisut selgitada, mis see siis õige oli, et Irma-preili nii äkki...» rääkis tädi härra Ikka poole pöördudes.

«Jah, vaadake, armuline proua, mina ei teeks küll meievahelisist arusaamatusist mingit saladust, aga kui preili Vainu on tõesti paremaks arvanud vaikida, siis ei taha ka minagi, et hoiduda uutest arusaamatusist, vanadest asjadest lähemalt kõnelda, ainult kordan teile kõige kindlamalt, et meil olid teatud arusaamatused, mis põhjustasin mina isiklikult, ainuüksi mina, sest preili Vainu käitus täiesti korrektselt ja äratas minus ainult imetlust, et mitte rohkem öelda. Ja nüüd tulin ma, et seda asja kuidagi lahendada, preili Vainult vabandust paluda ja...»

«Härrad tahaksid vist preilit oma juurde tagasi, nagu ma näen,» jõudis tädi Anna rääkijast ette.

«Seda praegu mitte,» vastas härra.

«Ah ei taha?» imestas tädi õiglasest südamest. «Miks siis mitte?»

«Kuis teile seda öelda,» lausus härra järele mõeldes. «Kui mitte väga sõnu valida, vaid ainult mõtet väljendada, siis — see koht ei ole preili Vainule sobiv, ei ole temale nii-öelda küllalt viisakas.»

«Mõistan, mõistan,» kordas tädi Anna pead nokutades, «sest see on nii-öelda pisut koht nagu üksiku härra juures ja sinna kipuvad need, kes niisukesi kohti ja üksikuid härrasid armastavad...»

«Pooldavad, mamma,» parandas Lonni, «sest üksiku härra juures on hea kerge teenida, mina tean seda.»

«Hea küll,» vastas ema tütrele. «Sina ütled pooldavad, mina ütlen armastavad, sest see on arusaadavam ja nagu täielikum.» Ja härra poole pöördudes jatkas tädi Anna: «Aga mis siis härrad soovivad, kui nende koht Irma preilile ei valli?»

«Jah, vaadake, armuline proua,» rääkis härra, «mis mina soovin, on üsna lihtne, aga seda öelda, see pole sugugi nii lihtne, sest võivad tekkida uued arusaamatused. Mina nimelt ei oska preili Vainule midagi öelda, et ei tekiks uusi raskeid arusaamatusi. Minu soov ja ettepanek oli preilile, et kui tema leiab ja arvab, nii-öelda on veendunud, et tema minu juures milgil tingimusel teenida ei või, kas ta siis ei tahaks nõus olla nõnda minu juurde tulla, et ta enam ei teeniks, vaid võtaks endale teenija, kui ta seda nõnda arvab. S. t. ma tahaks lühidalt öelda, kas preili Vainu ei tahaks minu naiseks saada, nii et mina võiksin teilt, armas tädi, tema kätt paluda, kui te olete tal linnas ema asemel?»

Kolm südant kippusid pinevusest lõhkema selle pisut pikavõitu ja püüdlikult viisaka ja tagasihoidliku avalduse ajal, aga iga süda oli lõhkemas omal viisil. Tädi Anna südamel oli sellepärast kitsas käes, et tädi ise mõtles, mis küll oleks, kui nüüd tuleks see, mida nemad alguses kõik uskusid ja millesse nad nüüd kõik usu kaotanud? Mis oleks, kui tema tõesti võiks kas või veel täna õhtul minna ja kõigile oma sugulastele, ka nendele nähvitsatele, kes on mehe poolt sugulasteks, kõigile sugulastele, sõpradele, eriti neile, kes ei olegi sõbrad, vaid ainult teesklevad sõprust, kuna selja taga aina hambad irevil, aina hambad küljes kinni, jah, kui võiks minna öelda kõigile tuttavatelegi, kes küllalt naernud ja irvitanud, et ometi on õige, et ometi tuleb laulatus ja loorberid, et ometi on tema käes lubada või keelata, kas nad pääsevad sel korral kirikusse, kui Irma seisab altari ees ja jumal ning tema ingliväed vaatavad pealt, sest härra ise isiklikult palus temalt, tädi Annalt kui ema asemikult tema õetütre, preili Irma kätt igaveseks abieluks ja armastuseks, nagu kaunis kristlik komme.

Nõnda oli lugu tädi Anna südamega. Tema tütre Lonniga, kes käis kompvekivabrikus ja tuli sealt iga

õhtu magusate lõhnadega, oli pisut teine lugu. Temal kiskus süda krussi, mõeldes, et mis kuri see küll oli, mis teda ajas nii vahetpidamata ja totakalt rääkima Irma armumisest kodus ja igal pool mujalgi, nii et juba peaaegu pool linna võis teada, kui hullumeelselt on tema täditütar Irma armunud härra Ikkasse, kelle juures ta teenis ja mõni päev tagasi plehku pani, sest et härra oli teda suu peale suudelnud. Aga kui teadis sellest pool linna, kas siis ei võinud teada ka härra Ikka ise, teada otse Lonni lolli suu kaudu, et Irma on temasse, s. t. härra Ikkasse hullumeelselt armunud? Teab aga härra Ikka taoline mees kord niisukest asja, et noor ja rumal tüdruk on temasse kui ogar armunud, siis ei saa ta muidu, kui peab minema ja selle tüdruku üles otsima. Nii et kui see kõli Lonnile tõesti kaela tuleb, et Irma läheb härra Ikkale mehele, siis süüdistagu ta ainult iseennast, ei kedagi muud: tema nõidus härra Ikka ära, see on kindel.

Kõige raskem oli Irma seisukord teises toas laua ääres. Alguses oli ta kahe käega pead hoidnud, aga kui härra hakkas formuleerima oma ettepanekut, katsus Irma hoida oma kõrvu, kahe käega kahte kõrva, nii et parem käsi oleks hoidnud paremat kõrva ja pahem pahemat, mitte aga nõnda, nagu kinos vahel inimesed teevad, kui nad on pea kaotanud, et katsuvad hoida parema käega pahemat kõrva ja pahemaga paremat. Ometi oli nõnda, et ükskõik kui kõvasti Irma oma käed vastu kõrvu surus, ikka jäi kuhugi sõrmede vahele mingi pilu, kust läbi härra sõnad tungisid kõrvu. Irmale näis isegi nõnda, et mida rohkem ta oma kõrvu hoidis, seda selgemini ta seda kuulis, mis eesruumis räägiti. Pealegi, ta ei kuulnud ainult räägitavaid sõnu, vaid ka neid ümbritsevat vaikust, nagu pinevustki, ja sellest kasvas pinevus temas endaski, ajas pakitsema südame, kogu keha, nagu oleksid härra sõnad suured, suured ja tema ahmib nad endasse, nii et ta sellest aina paisub ja paisub, nagu peaksid tema ümber pakatama ja rebenema kõik rihmad ja riided, kõik paelad ja pidemed. Sellepärast siis, kui ta lõpuks kuulis sõnad «minu naiseks», ei tahtnud ta enam midagi kuulda, vaid oleks hea meelega üles karanud, hilbud oma ümbert kiskunud, et vabastada keha pakitsevast valust, ja kui see poleks aidanud, siis ihualasti põrandale viskunud ja seal pöörelnud põlevas piinas, nagu teevad seda kuival veest võetud kalad. Ja kui

siis härra Ikka oleks tahtnud teda puutuda, ta oleks peksnud enda ümber käte ja jalgega, salvanud kas või hammastega, et teda eemale peletada. Aga kui härra oleks tõepoolest tahtnud ära minna, siis oleks Irma maast karanud ja talle selja tagant kaela langenud, tema silmad katnud, ikka parema käega parem silm ja pahemaga pahem, et ta ei näeks, et Irma on puht alasti suure pakitseva südamevalu pärast.

Kuna kõik kolm olid nõnda oma südametega hädas, siis pidi härra Ikka pisut ootama, enne kui ta sai oma sõnadele õige vastuse. Kõige enne toibus tädi Anna, sest tema seisukord oli kõige kergem, valutas ju tema süda mitte niipalju iseenda kui sugulaste, sõprade ja tuttavate pärast. Aga temagi ei saanud sõna suust, vaid võttis ainult härra Ikkal käest kinni ja saatis ta taharuumi, kus oli Irma üksinda. Küll mõtles tädi Anna alguses sootuks puhtast südamest, et ta saadab härra Ikka Irma juurde, nii et nad oleksid üsna üksi ja kahekesi ning võiksid olla täiesti omaette, kuna nemad jäävad Lonniga eesruumi, tähendab, ka kahekesi, ja ootavad siin, kuni asjad lahendatud, nii et võõrad oma juuresolekuga enam ei sega; aga üks oli asjast mõelda, teine sama asja teha. Kuis ka tädi Anna Lonni kätt ei hoidnud, tirides teda ukseavausest eemale, ometi oli tütar lõpuks tugevam ja tõmbas ema sinna, kuhu tema soovis. Ja tädi Anna ei võinud sel tähtsal silmapilgul kuidagi oma kalli tütrekese käest lahti lasta. Nii siis olid nad mõlemad peadpidi ukseavause riiete vahel, enne kui härra ja Irma vahel midagi sai sündida. Aga see, mis nad nägid, oli üsna imelik ja ometi nägid nad seda kolmekesi, nii et see pidi õige olema: Irma oli kummuli laual ja nuttis, otse nuuksus suure häälega, endal tume kleit seljas. Härra ei osanud midagi muud teha, kui jäi aupaklikusse kaugusse seisma ja ütles:

«Preili, te ehk kuulsite, mis ma teie tädile ütlesin. Eksiarvamuste vältimiseks küsin teilt isiklikult, et kas te ei tahaks minu naiseks saada, kõige peale vaatamata, mis meie vahel olnud?»

Irma nuuksub edasi, ilma et vastaks. Ta katsub ainult pisut end liigutada.

«Ma palun, preili, ärge olge mulle kuri,» räägib härra edasi. «Ma ei või sinna midagi parata, et ma teid armastan. Minu eksitusedki teie vastu tulid ainult armastusest.»

Tädi Anna ja tema tütar Lonni olid valmis teineteisele ukseavauses kaela langema, nii ilusad olid nende meelest härra sõnad, aga enne, kui nad midagi jõudsid teha, tõstis Irma laualt pea ja ütles peaaegu vihaselt, ilma et oleks härra poole vaadanudki:

«Teie olete kui vanaõelus ise, ma kisuks teid kas või tükkideks.»

Ja tädi Anna ja Lonni panid väga imeks, et Irmataoline noor tüdruk, kes keskkooli lõpetanud ja õpib nüüd iga päev masinkirja, lugedes kodus vahetpidamata raamatuid, võib härrale, kes kannab «kõva» ja prille ning räägib nii imeilusasti armastusest, nõnda vastata. Alles hiljem taipas Lonni asja sisu, taipas, et Irma oli neid, ema ja teda, kogu aeg ninapidi vedanud ning polnud neile rääkinud pooli asjugi. Härra sõnad ja talitusviis juhatasid Lonni mõttele, et Irma on kui uss, keda tema oma põues soojendanud, sest härra vastas Irma hirmsatele sõnadele käsi sirutades:

«Armas, kallis, siin ma olen ja ootan, kiskuge mind tükkideks või tehke muga mis tahes.»

Ja mis tegi Irma oma hirmsate sõnade teostamiseks? Ta kargas toolilt ja langes härra käte vahele, peites oma pea, ta isegi ei teadnud kuhu, et hoiduda praegusel silmapilgul suudlusest. Aga kui härra ei püüdnudki teda suudelda, hoidis muidu niisama tema ümbert kõvasti, kõvasti kinni, siis hakkas Irmal nii imehea, et selle headuse pärast oleks ta võinud lasta ennast isegi tädi ja Lonni silme ees suudelda, pealegi veel kas või hingetuseni, nagu tol korral köögis, kui ta valas härrale kastruliga pähe. Ja kui härra hoopiski ei katsunud teda suudelda, tõstis Irma ise oma pea kõrgemale, nagu tahaks ta härrale otsa vaadata, ja nõnda sattusidki nende huuled kokku. Härra ohkas, Irma tundis, et ta ohkas, nagu oleks tal millegipärast valus. Aga Irmal ei olnud enam kuigi valus, mitte kuigi, suudeldagu teda ei tea kui tugevasti.

XII

Veel samal päeval, niipea kui härra Ikka oli tädi Anna juurest lahkunud, algas kõik, mis pidi kestma nädalaid. Tädil endal oli vaja kohe kuhugi välja minna ja Lonnil oli nüüd päevaselge, et täna peab kinno saama, maksku mis maksab, pealegi veel «šikilt», kas või kuhugi looži

või rõdule, kus Lonni polnud juba ammust ajast olnud, sest kavalerid muutusid päev-päevalt aina närusemaks ja oma sissetulekud olid napid.

Täna pidi šiki kino eest muretsema Irma, sest oli tal raha nii pisut palju kui oli, seda polnud nüüd enam vaja hoida. Sest milleks veel raha hoida, kui hakkad mehele minema? Nüüd las hoiab mees, aitab sellestki, kui perekonnas on üks kokkuhoidlik inimene. Üldse on mehed selleks, et raha muretseda ja hoida, kuna naise kohus on teda liikuma lasta. Nõnda arvas Lonni ja arvasid väga paljud tema tuttavad. Mis sõbrad oleksid sellest arvanud, seda tema ei teadnud, sest need puudusid tal. Tema arvates meestel peab olema sõprus ja raha, naistel pillamine ja armastus. Pealegi pole ju armastuski muud kui paljas pillamine — enesepillamine. See oli tema elutarkus ja ilmakunst. Ja mida kaugemale nihkusid aastatega need ilusad ajad, seda õiglasema südamega Lonni unistas neist, s. t. armastusest ja pillamisest.

Nii siis — niipea kui ema oli kodust läinud, kargas Lonni oma elutarkuse ja ilmakunstiga Irma kallale. Aga sel oli asjast vastupidine arusaamine. Tema arvas, et just nüüd ei või ta ainustki penni asjata kulutada, sest tal on ju üht või teist vaja osta. Kuid Lonni arvas selle kohta nõnda:

«Sina hakkad oma sentide eest ostma? Ä'ä ole napakas. Las mees ostab. Sest pea meeles, mida rohkem ta sinu peale kulutab, seda kallimaks sa talle lähed. Kui ta paneks kogu oma varanduse sinu kaela ja selga, siis ta ka hoiaks sind, nagu oleksid sa kogu ta varandus. Nii on meestega. Nemad ei armastagi meid endid, vaid seda, mis nad ise meile külge riputavad. Ise riputavad ja ise ka imetlevad, kuna teised naised põlevad kadedas vihas. Oma mehe või kavalerigi armastust mõeda sellega, kui kadedad on teised naised. Ja pea meeles: seni kui su mees sind armastab, ei ole sul naiste seas sõpru, sured ära, ikkagi ei ole, ehk olgu siis et mõni üsna vana, kel pole enam lootustki armastuseks, või mõni üsna noor, keda armastatakse veel rohkem kui sind ennast. Teised kõik käivad kui ässad ringi ja aina poogivad ja pinnivad sind, kus aga iganes saavad, sest nad kõik on õnnetud, et pole armastust. Abielus pole armastust, abielus on ainult raha või hea, kui seegi on. Ja sellepärast ütlen ma sulle: hoia oma sendid iseendale, sest kui mees ei too sulle rahagi, siis ei too ta midagi . . .»

Irma kuulas kaua Lonni elutarkust, ja kuigi ta teda päriselt ei uskunud, ometi tuli ta otsusele, et nende sentidega, mis ta kulutab täna kinole, ei valmista ta mingisuguste pulmade vastu, kui tulevane mees raha ei anna. Ja kui siis Lonni lõpuks ütles, et on viimne aeg minna, sest kinode kassad suletakse varsti, nõustus ta temaga, et kui on täna suur püha, siis olgu õieti suur.

Aga ta oleks targemini teinud, kui ta oleks jäänud koju, arvas ta kinost lahkudes. Ja mitte sellepärast, et ta oleks kahetsenud oma kulutatud raha, vaid et ka härra Ikka oli samas kinos, kus nemadki Lonniga, ainult selle vahega, et nemad istusid all, tema ülal rõdul, pealegi veel daami seltsis.

Irma ise poleks vististi oma tulevast märganud, sest tema vahtis kinos oma ette, mitte selja taha, aga Lonni tahtis ka seda teada, mis on selja taga, eriti mis ülal rõdul, nõnda ta siis avastaski härra Ikka ja sosistas sellest kohe ka Irmale. Aga see ei söandanud istmel ümber pöörduda ega üles vaadata, kartes pilkude kohtumist oma tulevasega. Tal hakkas äkki piinlik ja häbi, et ta on ilmunud kinosse sellisel tähtsal päeval nagu täna, kus ta laual kummuli nii südamest nuttis. Härra Ikkaga on teine asi, sest tema ei nutnud, tema ei võtnud seda nii hirmus tõsiselt, nii et temast on veelgi arusaadav, kui ta istub kinos.

«Näed sa nüüd ise neid mehi ja nende armastust,» sosistas Lonni Irma mõtete sekka, «alles oli teine meil, «kõva» peos ja armastus suus, aga juba istub teine kellegi daamiga. Igatahes on see väga ilus, palju ilusam kui sina, kuid karta'i maksa, sina oled temast kindlasti hulga noorem. Ja kes tema ilugi siitmaalt õieti näeb, küllap see on ainult paljas poleer. Nüüd on ju kõik poleeritud. Sina pead ka selle peale mõtlema, ega sinagi muidu saa. Kui vabrikuski muidu ei aita, aina poleeri, mis siis veel seltskonnas! Aga sellega harjub varsti ära ja siis ei pane tähelegi.»

Irma ei pannud ka Lonni sõnu lõpuks tähele, sest ta mõtles ainult ühte: Rudolf istub daamiga, kes on ilusam kui tema, Irma. Miks ta küll selle ilusa daamiga ei abiellu, vaid tahab teda? Kas tõesti ainult nooruse pärast? Ja kui noorust enam ei ole, mis siis? Siis tuleb poleer, ütleb Lonni. Aga Lonni jõuab oma suuga liiga, nagu tädi Anna ütleb. Siiski, kes on see daam? Ega ometi mõni «õde»? Kas see oleks üldse võimalik, et ta istub täna, homme või ülehomme, kuni pulmadeni mõne oma endise või isegi uue «õega»?

«Kui see oleks minu teha,» sosistas Lonni Irmale edasi, «siis tead, mis mina praegu teeks? Ma läheks vahetaks kassas need piletid ümber rõdupiletite vastu, maksaks juurde, mis nõutakse, ja läheks üles talle nina alla, küllap ma siis näeks, mis näo ta teeb. Küll saaks nalja! Aga sina ei saa sellega hakkama, oled alles söss. Oota pisut, küll elu sind õpetab nagu mindki. Elu õpetab kõiki. Mis sa arvad, kas lähme üles rõdule?»

Aga ei, Irma ei nõustunud sellega. Ta oleks kõige parema meelega istmelt tõusnud ja välja läinud, niipea kui kino tehti pimedaks, sest nüüd poleks härra Ikka teda ülalt milgil tingimusel näinud. Seegi jäi tegemata, sest Irma ei söandanud seda soovigi Lonnile avaldada.

Igatahes oli seegi kinoõhtu Irmale jälle seks, nagu millalgi varem, sest ta ei kuulnud ega märganud midagi muud, kui aga Lonni sosinat või oma mõtteid. Piinavad olid need mõlemad. Irma meel rahunes ainult siis pisut, kui Lonni teatas, et härra Ikka on ülalt juba kadunud. Kuid Lonni lisas sellele rahustavale teatele kohe juurde:

«Daam on ka läind! Muidugi, kuhu seegi pidi jääma. Lähevad kindlasti veel kuhugi lokaali üheskoos õhtust sööma. Need, kel «kõvad» peas, viivad ikka oma daamid õhtusöögile, sest see on fein ja šikk. Vahel minnakse ka kabinetti. Kui ometi teaks, kuhu nad läksid, kas muidu niisama lokaali või kabinetti, see oleks väga tähtis. Sest kui kabinetti, siis on see peigmehel täiesti keelatud. Sinna lähevad ainult need, kes ei mõtlegi abielluda või kes on juba ammugi abielus, neile on kabinetid.»

Kinost koju minnes Irma tundis, et suurest ja ilusast päevast oli saanud pisitilluke ja inetu. Seda võlgnes ta Lonni elutarkusele ja ilmakunstile. Kui elu peaks tõesti niisuke olema, nagu Lonni seda seletas, ja kui armastus oleks pisutki seda moodi, nagu Irma seda kinos istudes mõtles, siis ei maksaks elada ega armastada. Nõnda Irma otsustas endamisi, kui lamas asemel vaiba all ja ootas und.

Aga järgmisel päeval hajus see ähmane eluudu ruttu ja armastus lõi Irma südames hullemini leegitsema kui

kunagi varem. Lubatud tunni ajal Rudolf ilmus täpselt ja võttis Irma endaga kaasa. Kõigepealt läksid nad ja teatasid büroos oma soovist abielluda. Siis viis Rudolf oma mõrsja kõige paremasse valmisriiete ärisse ja laskis talle seal valida sobiva kleidi. Päris sobivat ei leidunud, tuli pisut midagi kohendada. See pidi silmapilk sündima ja kleit pidi peale lõunat kella nelja, viie vahel Irmal kodus käes olema. Kleidile lisaks seltsis mantel, kübar, kindad, kingad, sukad ja muud kribu-krabu. Kui see tehtud, nii-öelda äriliselt ja asjalikult korraldatud, ütles Rudolf Irmale:

«Soo, mu kallis, see oleks alguseks, et pääseksime liikuma. Nüüd on aega veidi ümber vaadata ja midagi päris omast nõutama hakata.»

Irma oli keeletu ja meeletu, keeletu imestusest, et see on ainult algus, ja meeletu armastusest, puhtast pühast armastusest, nagu ta ise arvas. Ja kui siis Rudolf ta veel kuhugi lokaali viis — mitte kabinetti, nii et ta pidas peigmehe-seadusest kõvasti kinni, nagu Lonni seda seletanud, olgugi et Irma oleks temaga praegu kas või põrgupõhja kaasa läinud, nii suur ja püha oli tema armastus praegu — ning kui ta seal pärast einet, mis Irma suus ainult põles, muidugi ainuüksi suure armastuse pärast, jah, kui ta pärast einet talle veel nii suure summa raha pihku pistis, nagu ta seda veel kordagi oma kätte polnud saanud, harva teiste käes ainult näinud, siis oli tal suurest õnnest nii hirmus valus, et ta oleks valju häälega keset linnatänavaid karjunud. Ja viimaks lõppeski sellega, et tal Rudolfi kõrval kõndides silmad hakkasid vett jooksma, nii et kõik vastutulijad imestusega teda vahtisid. Nõnda ärkas ka Rudolf tema pisaraid nägema ja ütles tal käe alt kinni võttes:

«Armas laps, mis sinuga on? Olen ma jälle sind millegagi haavanud?»

«Andesta, kallis,» vastas Irma, «see on ainult õnnest ja armastusest.»

«Siis lase või tõnn lahti,» ütles Rudolf ja surus teda kättpidi endale lähemale. Ja nagu lohutades rääkis ta temale: «See raha, mis ma sulle andsin, kallis, tead, see on selleks, et sa omale seda ostaksid, mis kuulub puht naiste riiki, teie asjandusse. Minule meeldib, et sinu ümber oleks kõik minule kuuluv. Sest mina tunnen seda nõnda, et mina pean teadma, kas asjad, mis sinuga ja sinu küljes, ka tahavad minu päralt olla, nagu tahad

seda sina ise. Sinult ma võin seda küsida, aga asjadelt ei saa. Asjad on salalikumad ja kavalamad kui inimene ise. Asjad, kui nad kuuluvad minevikku, kisuvad inimese sinna tagasi, aga mina ei taha, et sind miski kisuks minevikku tagasi, mina tahan, et sinul oleks tänasest päevast saadik ainult tulevik, tulevik ja mina ja minu antud asjad. Selleks ma andsingi selle raha, sest raha avab tee tulevikku, raha ja armastus. Õnngi on ainult tuleviku küsimus, sest minevik on õigupoolest surnud. Nõnda saan mina elust ja armastusest aru.»

Ka Irma tundis praegu, et tema arusaamine elust ja armastusest on samasugune nagu tema peigmehelgi: temagi tahtis kuuluda ainult sellele ja tulevikule, kus on õnn ja armastus. Tal ei tulnud praegusel hetkel sedagi meelde, et enne Kalmult lahkumist ta oli emale pühalikult tõotanud nõnda teha, et tema ei oleks enam popsieit. Töötades oli ta mõelnud seda saavutada iseoma töö ja vaevaga ning kokkuhoiuga ja oli arvestanud aastaid. Jah, alles aastate jooksul ta oli lootnud sinnamaale jõuda, et võiks oma ema vabastada popsieide alandavast nimest, nagu ta siis seda arvas. Aga nüüd oli kõik hoopis teisiti läinud ja kõik oli ilma töö ja vaevata, oli läinud teisiti, ilma et Irma ise oleks osanud õieti seletada, miks see nõnda oli läinud. Ja kui ta oleks praegu pisutki suutnud mõelda, s. t. kui ta poleks olnud nii õnnelik ja poleks nõnda armastanud, siis oleks pidanud temas tahes või tahtmata kahtlus tõusma, et kui kõik on talle langenud rüppe ilma oma töö ja vaevata, kas ei või siis ka kõik ühel ilusal päeval samuti ilma oma töö ja vaevata rüpest ära lennata? Kas ei ole tema ehk muutunud mängukanniks mingisuguste imelikkude jõudude käes, mis tegutsevad ja talitavad temaga ilma temalt küsimata? Aga selliseid küsimusi ei esita enesele keegi, kes armastab ja on õnnelik, miks pidi siis Irmagi seda tegema? Nõnda siis võis ema tänapäev rahulikult olla edasi popsieit, hea seegi, et tema tütar Irma ujus õnnes ja armastuses.

Aga ei tädile ega Lonnile lausunud Irma sellest sõnagi, kui hirmus suur õnn on tal südames ja kui suur rahasumma uues, moodsas käekotis ning et see on ainult algus, nagu Rudolf ütleb. Tädile ja Lonnile jatkus sellestki, mida Irma kuidagi nende eest varjata ei saanud ja mida nad oma silmaga nägid ja käega katsusid. Seegi võttis neil une silmist, nii et aeg oli ammugi üle poole

öö, kui tädi Anna korteris põles ikka veel tuli ja kostis jutukõma.

«Kas ma'i öelnd, et ükskord sünnib ka meie sugukonnas ime!» hüüdis tädi Anna pühalikus ekstaasis. «Ja nüüd sünnib see ime otse minu silma all, nagu oleksin mina mõni äravalitsetud eesti naiste seast.»

«Ei, ema, see äravalitsetud eesti naiste seast on Irma,» tähendas Lonni pilkavalt.

«Muidugi Irma, kes siis selle vastu vaidleb, aga mina ikka ka, sest mina olen tema tädi, pealegi veel praegu tal ema asemel. Isegi sina, mu tütar, oled pisut äravalitsetud ja äravalitsetud on see kompvekivabrikki, kus sina tööl käid, sest sina oled Irma täditütar, oled ka tema verest,» seletas tädi Anna veendunult.

«Ja minu kompvekivabrik on ka Irma verest,» jatkas Lonni endise irooniaga.

«Küll oled sina üks õnnetu loomake maailma loodud,» ütles tädi nüüd Lonnile. «Et sina ka ühestki asjast ei saa puhast rõõmu tunda, just nagu oleksid kassid sul südame seest ära söönd. Nõnda on ainult vanatüdrukud, kui poisid neid pole puutund. Aga sina pole ju veel nii vana, et peaksid juba tigedaks ja õelaks minema, sest sa pole ju veel kolmekümnenegi.»

«Oota pisut, olen värsti ülegi,» vastas Lonni emale.

«Noh, oled kord üle, mine siis tigedaks ja õelaks, aga nüüd rõõmusta veel ühes teistega,» seletas ema. «Ega siis see poleks ausam ja õigem olnd, kui Irma asemel oleks sinuga see ime sündind. Irma on noorem ja noortega sünnivad imed ikka kergemini kui vanadega, noortega ja lastega. Näe, neitsi Mariagi oli alles nooruke, kui temaga ime sündis, et sai käima peale, kui ta mehest ei teadnud.»

«Ema, jäta testament rahule,» ütles Lonni vahele, «sa tead, et mina seda ei usu.»

«Tean, sest see on see kompvekivabrik,» ütles ema. «Enne uskusid, aga nii kui läksid sinna, enam ei usu, nagu oleks kompvekitegemine jumalavastane asi. Lihahimu, mis muud.»

«Mitte kompvekid, vaid Ruudi sõi mu usu,» seletas Lonni. «Tema ütles alati, et ta ei või jumalat silma otsaski kannatada, ei või tema varjugi näha, sest miks on ta tema loonud tisleriks, kui ta oleks tahtnud olla katelsepp.»

«Aga Ruudit pole sul ju enam,» ütles ema.

«See'p see ongi, pole Ruudit ega pole usku, mõlemad on läind.»

«Pole usku ega pole imesid, nõnda on siinilmas,» arvas ema.

«Ei, ema,» vaidles Lonni vastu, «siinilmas on nõnda, et kui pole meest, siis pole ka imet, ainult meeste läbi sünnivad siinilmas veel imed.»

«Mehed on jumala asemikud siin maa peal, sellepärast,» seletas ema. «Kui usud jumalat, siis usud ka meest, ja kui usud meest, siis tuleb ime.»

«Ema, sa pöörad kõik pea peale,» ütles Lonni pisut nagu kärsitult. «See oli ehk enne nõnda, aga nüüd on otse vastupidi: kui ei usu meest, siis tuleb ime. Irma ei uskund ju oma Ruudit, kui see talle esteks kallale kargas, ja sellepärast tuligi tal ime. Niipea kui oleks uskund, oleks seesama sündind mis minugi Ruudiga: oleks läind Ruudi ja ime ühes Ruudiga.»

Aga kui Lonni ja ema hakkasid Irmalt pärima, kas ta uskus tol korral jumalat ja oma Ruudit, kui see tikkus teda esimest korda suudlema, siis arvas see, et temal pole jumal ja usk meeldegi tulnud, sest tema mõelnud ainult iseendale, et mis temast küll saab, kui Ruudi teda nõnda edasi suudleb ja temale see ehk viimaks endalegi meeldima hakkab. Nõnda mõelnud tema, nagu poleks tal jumalaga mingit tegu ja nagu elaks jumal taevas oma elu, Irma aga maa peal oma.

Magama heites võisid kõik kolm imestada, kui hirmus lahkuminevad on lähedaste sugulastegi arusaamised jumalast, mehest ja imest, mis siis veel rääkida teistest inimestest. Tädi Anna arvas, et usu jumalat, siis usud meest, ja kui usud meest, siis sünnib sinuga ime. Tema tütar Lonni oli veendunud, et kui ei usu jumalat, siis ei usu ka meest, ja kui ei usu meest, siis teeb ta sinuga imet, nagu sünnib praegu Irmaga. Irma, see imelaps, aga ütles, et ära mõtle jumalale ega mehele, kui see kuidagi võimalik, vaid ainult iseendale, siis sünnib sinuga ime. Sina ise võid endaga imet teha.

Nii lahkuminevate arvamustega uinusid kõik kolm, aga hommikul oli raske otsustada, kes oli maganud kõige magusamat und, nii et vajaduse korral oleks võinud siit järeldada: arvamustel pole une ega, võib olla, ka elu peale vähematki mõju. Arvamused ja usk käivad oma rada, elu oma, nagu jumalgi taevas elab oma elu, inimesed maa peal oma. See oleks olnud neljas lahkuminev

arvamus ja temast oleksid järgnenud ikka uued ja uued.

Aga ometi ei järgnenud, sest neist polnud keegi huvitatud. Siin majas polnud kellelgi järelduste tegemiseks aegagi. Sest aeg oli äkki nii napiks muutunud, et tädi Anna ei saanud enam pesugi pesema, vaid tõttas hommikul turgu, et sisseoste teha lõuna valmistamiseks. Ei ju võinud enam lubada, et Irma ajaks lõunakorra ükskõik kuis mööda nagu tänini, vaid temal pidi olema nüüd kaetud laud, taldrikud ja noad ning kahvlid — juba kas või uue kleidi, kingade ja sukkade pärast, mantlist rääkimata. Seda nõudis vurhv, kuigi vahmiil rääkis selle vastu..

Ent üks oli arvamus ja usk, teine elu, seda nägi tädi oma lõunasöögigagi. Ta ootas ja soojendas teda kaua, et Irmal oleks võtta, kui ta tuleb, aga see ei tulnud ega tulnudki ja nõnda istus tädi lõpuks ise lauda ning temaga kaasas paar teist tädi, kes olid juba kuulama tulnud, kuidas selle Irma laulatusega siis lõpuks ometi jääb, kas pääseb kirikusse või ei pääse hoopistükkiski. Parajaks ajaks saabus ka Lonni oma vabrikust ja nõnda istuti siis neljakesi.

«Mis pidu sinul siis täna õige on?» küsis Lonni emalt.

«Tahtsin Irmale head meelt teha, et kui tuleb, siis lõuna lauale panna, aga, näe, ei tule teine,» seletas ema.

«Oled sa küll naljakas,» ütles Lonni. «Irmal veel sinu lõunast kedagi või! Sellele laseb peigmees puljongi ja prae Pariisist raadioga tulla! See elab nüüd ainult imedest! Meiesugune ei tule tal enam meelegi.»

Nõnda see Irmaga peaaegu oligi. Hommikul ärkas ta varmalt, pani endale kähku riided selga — oma endised riided, nagu polekski ta end veel päriselt Rudolfile lubanud, — ja läks välja, nii et ta oli enne kaupluste akende taga, kui kauplused ise avatigi. Muidugi, kui omanikud oleksid teadnud Irma tulekust, siis nad ehk oleksid täna oma ärid pisut varem avanud, aga nad ei teadnud ju, sest see oli neile alles saladuseks. Aga Irma ei pannud seda neile põrmugi pahaks. Tal oli isegi hea meel, et nad ei teadnud, kust ta selle raha saanud, mis ta täna asjade eest maksab.

Ja ta maksis oma arvates palju. Kaupmeestegi arvates maksis ta nähtavasti palju, sest need muutusid aina lahkemaks, viisakamaks ja vastutulelikumaks, nii et oleksid talle kas või kogu oma poe lõpuks kaela tõstnud.

Nad nägid viimaks ainult seda, mis ta valis ja ostis, mitte aga, mis ta praegu oma keha ümber kandis, kuna alguses oli olnud otse vastupidi — nad nägid ainult tema kehvi riideid. Ka sellest oleks võinud Irma oma järeldused teha, aga ei teinud, rõõmutses ainult, et see nõnda oli, sest ka see tundus imena. Kooli lõputunnistust vastu võttes oli ta seda pidanud tõenduseks oma isiklikule väärtusele, täna aga unustas ta oma isiku hoopis ja laskis mõjuda rahal ja hilpudel, sest nõnda oli kergem ja lihtsam.

Kui ta lõpuks oma pakkidega kodu poole tõttas, oli tal ainult üks hirm, nimelt, et ta polnud ehk küllalt ostnud või et ta polnud küllalt kallist ostnud. Sest tal oli ju veel hulk raha järele ja ega siis Rudolf ometi selleks talle nii suurt summat polnud pihku pistnud, et näha, kas ta oskab raha hoida või mitte. Ei, Rudolf pidi seda hoopis teist viisi mõtlema, kui ta andis raha. Aga polnud parata, praegu ei osanud Irma ülejäänud rahaga enam midagi mõistlikku peale hakata, nii et pidi tahes või tahtmata koduteed jatkama.

Kodus ajas ta endal vanad hilbud ümbert maha, võttis kausiga leiget vett ja hakkas ennast küürima — silmist, kaelast ja käsivartest kuni jalgadeni. Isegi oma rindu pesi ta täna nagu esimest korda hoolega ja täie teadmisega, et need on tema rinnad, sest talle meenus, kuidas Rudolf oli oma näo nende vastu surunud, nagu tahaks ta end nendega lämmatada. Siis oli see tundunud jõhkrana ja peaaegu vastikuna, nüüd tagantjärele näis, et see oli ilus ja pisut nagu heagi, sest vahepeal oli tulnud elu ja armastus.

Vaevaline oli niisuke väikesest ja auklise emailiga tädi kausist pesemine, kuid lõpuks tuli Irma sellega ometi toime. Ja kuhu oma käed ei ulatunud, sealt hõõrus tädi üle, sest tema tundis end oma väikese ja katkise kauši pärast vastutavana ja abiks kohustatuna.

«Pehme oled sa küll, nagu tapa-ani,» rääkis tädi oma õetütart pestes. «Sellepärast see härragi sind ei jätt.»

«Tädi, ära räägi nõnda, mul tuleb hirm peale, nagu valmistuksingi tapatalgule,» ütles Irma, aga niihästi tema ise kui ka tädi teadsid, et nõnda võib ainult rääkida, mitte tõelikult mõelda või tunda. Tunda võis ainult ühte: on imeline hea, kui tead, et keegi ei või sind millegi pärast jätta, ja kui see midagi on midagi niisukest, mida ei saa sinult keegi võtta, sest see oled sina ise.

«Kui sa ise ennast igalt poolt sama hoolega küürisid nagu mina oma osa, siis oled sa küll puhas, nagu tuleksid just praegu emaihust,» lõpetas tädi, kui oli oma tööga valmis.

«On siis laps sündides tõesti nii puhas?» küsis Irma oma keha kuivatades.

«Aga mis sa siis arvad?» küsis tädi vastu. «Laps on puhas, või kui ongi mustus, siis see on puhas mustus.»

Kas minul võiks ka puhast mustust olla? mõtles Irma endamisi. Ja kui oleks, mis see siis oleks? Aga ta unustas selle tähtsa küsimuse peagi, sest ta hakkas endale hilpusid ümber panema — kõik uued, kõik tuliuued, nii et esimest korda seljas. Nende tuliuute pärast oli Irma end nii väga küürinudki, et oleks ka tema ise nagu tuliuus, kui katab enda uute riietega.

Pidi olema nõnda, nagu Rudolf oli öelnud: kõik pidi olema tema oma, mis Irmas või Irma ümber, temaga ühenduses. Mis Irmas endas, selle oli Irma ise lubanud, kuigi ta õieti ei teadnud, mis ta lubas. Mis tema ümber, see oli Rudolfi rahaga ostetud, enamasti tema maitse järele valitudki, nagu ta oli valinud Irmagi. Nõnda siis oli nüüd kõik tema, täiesti kõik, seda tundis Irma, kui ta läks kodust uuesti välja, et Rudolfiga kohtuda. Aga tädi võttis oma kõrgeima tabureti, tõstis selle akna alla, viskas talle midagi pehmet peale, ronis ise põlvili otsa ja pistis pea õhuaknast välja, et Irmale järele vaadata, kuni ta kaob lähema tänavanurga taha. Tädi vahtis sellepärast ja vaevas akna all oma vana keha, et ta ikka veel uskus imet ja jumalat. Selles usus ta pärast lõunatki valmistas, mida Irma sööma ei tulnud, nagu oleks temal imest hoopis teine arusaamine kui tädil.

Irmal algasid juba seltskondlised kohustused või vähemalt ettevalmistused selleks. Kõigepealt läksid nad kohvikusse, kus Rudolf tutvustas teda oma tuttavatega. Aga täna pakkus see Irmale enam piina kui lõbu, sest ta ei tundnud end kuigi kodusena: oli raske istuda, oli raske süüa või juua, oli raske rääkidagi, sest talle näis, nagu oleks tema oma laudkonnas, võib-olla kogu kohvikus ainukene, kes rääkides tahab midagi öelda. Teiste sõnad olid nii libedad, mõttetud või ebamäärased, et nad ei puutunud nagu kedagi või puutusid kõiki, ja need sõnad nähtavasti meeldisid, sest neid kuulati ja nende üle naerdi või muiati, nagu oleks neil mingisugune salajane mõte. Irma piina suurendas veel see, et Rudolf

tundus teiste seas võõrana ja ükskõiksena, sest ta pidi end tükeldama paljude vahel. Täna temaga kohtudes Irma oli tundnud, et ta millegipärast häbeneb ja kõrvuni punastub, aga nüüd arvas ta, et see punastumine oli sündinud asjata.

Peale kohvikut Irma ja Rudolf jalutasid pisut, esteks ühes tuttavatega, pärast kahekesi, peatudes akende taga ja vaadates üht või teist. Viimaks astusid nad kuhugi kullassepa juurde sisse ja sealt valis Rudolf Irmale sõrmuse mingisuguse särava kiviga.

«See olgu minu esimene kingitus,» ütles ta, kui nad tulid ärist välja. Aga kui Irma parajasti mõtles, mis oli siis kõik muu, rääkis Rudolf edasi: «Sest teised asjad, need on hädavajalikud ja sellepärast mitte kingitused. Kingiks kõlbab ainult see, mida pole elus põrmugi vaja ja mida võib iga silmapilk rahaks ümber vahetada. Kink peab olema viisakalt väljendatud raha. Ja nüüd lähme uue kingi liiku jooma,» lõpetas Rudolf ja astus auto juurde, mis pöördus oma masinaga linnast välja, niipea kui nemad olid kahekesi sisse istunud.

Linnataguses restoranis võeti neid kui vanu tuttavaid vastu. Neile toodi midagi juua, mis maitses Irmale hea, aga võttis jalust võimu. Aga kui nad hiljem lõunat sõid, siis tuli elu jalgesse tagasi. Ka täna olid nad kogu aeg teiste inimeste silmapiiril, mitte kabinetis, nii et Irma peaaegu hakkas juba imestama, miks Rudolf ei vii teda sugugi kabinetti, sest tema tahaks nii väga näha, mis see kabinet õieti on, et Lonni sellest nii halvasti rääkis. Aga polnud parata. Ühes asjas oli Lonnil ometi õigus: peigmehed ei tohi kabinetti minna, isegi oma mõrsjaga mitte. Tähendab, pidi kannatama, kuni Rudolf pole enam peigmees, vaid mees, siis nad lähevad kahekesi kabinetti. Nõnda arutas Irma, kui ta arvas, et tal on aru selge, ainult jalad on kui nartsud all.

Kui nad ükskord linna tagasi jõudsid, oli juba pime ja kinod särasid tulestikus.

«Tahad sa kinno?» küsis Rudolf, kui nad autost välja astusid.

«Ma kardan, et jään sinna magama,» naeris Irma vastu. «Aga lähme pealegi, küll ma silmad lahti hoian.»

«Kuhu tahad, alla või rõdule?»

«Vii mind rõdule, ma pole seal veel kordagi olnud,» palus Irma.

Nõnda nad siis läksidki rõdule ja istusid esimestele toolidele looži, kust oli nii hea alla vahtida.

«Ma nägin sind eile õhtul,» ütles Irma Rudolfile ja tundis, et ta võis seda teha ainult nende pehmete jalgade pärast, mida ta oli esteks tundnud restoranis.

«Siin?» küsis Rudolf.

«Ei, ühes teises kinos,» vastas Irma.

«Ah jaa! Õige,» ütles Rudolf. «Ma istusin ühe daami ja härraga.»

«Härrat ma ei näinud,» ütles Irma.

«Kas tõesti ei näinud?» imestus Rudolf. «Härra istus ühel pool, daam teisel, mina keskel.»

«Õieti öelda, ega ma näinud sind ega daamigi,» seletas Irma nüüd. «Täditütar Lonni ainult ütles mulle, et sina istud ülal daamiga, kes olla palju ilusam kui mina.»

«Ütles see täditütar tõesti nõnda?» küsis Rudolf.

«Just nõnda, mina ei olla pooltki nii ilus kui see daam,» kinnitas Irma.

«Kallis, sina ära usu nii väga oma täditütart, sest tema on nähtavasti sinu peale pööraselt kade. Tema on kindlasti arvamusel, et tema oleks mitu korda rohkem väärt sinu asemel minu kõrval istuma. Selle eilse daami ilu on värvali juurest nagu paljud teisedki maailma iludused. Aga sellest ei tohi seltskonnas rääkida, sest praegu on moes ainult värvitud iludused ja aseaine on eelistatum kui ehtne . . . Ah siis sina olid ka eile kinos?» lõpetas Rudolf.

«Täditütar ajas peale kui uni, sellepärast,» seletas Irma. «Aga mina ülesse ei vahtinud, ei vaadanud kordagi, nii et mina ei teagi, kas sa tõesti olid seal või luiskas Lonni.»

«Ei, seekord ta ei luisanud,» ütles Rudolf. «Aga üldse on sul seal vist kaunis raske olemine.»

«Noh, nii nagu ta niisukeses kohas ikka on,» vastas Irma. «Igatahes sinu juures oli parem.» Ja nagu oleks tal ikka veel jalad pehmed kui nartsud all, lisas ta: «Kas nüüd ei võiks tagasi? Ma enam ei karda sind.»

«Aga nüüd kardan mina sind,» vastas Rudolf ja puutus Irma kätt.

«Ah siis sellepärast sa minuga kabinetti ei lähe?» küsis Irma.

«Kuule, mu tüdruk, kust tuled sa niisugustele küsimustele? Mina tunnen end sagedasti sinu ees lollina, sest sina oled nagu hoopis midagi muud, kui mina usun

ja arvan. Ütle ometi, kust sa võtad selle kabineti? Kes sulle rääkis sellest? Jälle ehk täditütar?» Rudolfi kõnetoonis oli midagi karedat ja ähvardavat.

«Anna andeks,» lausus Irma ja otsis omakorda Rudolfi kätt. «Ma ei oleks pidanud sulle sellest rääkima, aga see on vist kingi liikude tagajärg. Täditütar ütles, kui sa selle daamiga kinost lahkusid, et nüüd lähete vist õhtust sööma kuhugi kabinetti. Ja et sa kõik teaksid, siis räägin sulle ka selle viimase: Lonni ütles, et peigmeestel pole viisakas võõraste daamidega kabinetti minna, sinna lähevad ainult need, kes üldse ei mõtlegi abielluda või kes juba ammugi abielus. Nõnda ütles ta ja mina ei tea praegugi veel, on see nõnda või ei ole mitte. Soo, ja nüüd olen ma sulle kõik öelnud.»

Õieti sellega nende jutt lõppeski, sest kinosse tuli uusi inimesi, kes asusid nende lähedusse. Ainult niipalju sai Rudolf veel tähendada, et see kallis täditütar püüdvat teda, Rudolfi, ja Irmat otse elavalt ära süüa. Aga Irmal valutas kogu aeg kinos istudes süda, et mis kuri oli teda küll kõike seda rääkima ajanud. Selletõttu läks ka tänane kinoõhtu peaaegu täiesti luhta ja Irma jõudis otsusele, et tema peaks hakkama üksinda kinos käima, siis ehk on tal sellest tulu.

Viimasel vaheajal Rudolf juhtis Irma tähelpanu noormehele, kes istus all teisel või kolmandal kohal ja kes vahtis üksisilmi nende poole üles. Kui Irma oli juhatuse järele tähendatud noormehe leidnud, kippus tal süda sees seisma jääma ja ta tundis, et ta näost kahvatub, nagu oleks teda tabatud häbistavalt kuriteolt. Rudolf ei öelnud talle midagi, aga kui ta teda pärast koju saatis, küsis ta:

«Kes oli see noormees, keda ma sulle näitasin? Või on see saladus?»

«Mul ei ole sinu ees saladusi,» vastas Irma. «See on see, kellest ma sulle kui oma peigmehest kord rääkisin.»

«See, kes armastab?»

«Just see, keda mina ei armasta.»

«Aga poiss pole sugugi halb,» ütles Rudolf.

«Joob ja kakleb,» ütles Irma.

«Kõik poisid joovad ja kaklevad, kui neid ei armastata,» arvas Rudolf ja küsis siis: «Elab ta linnas?»

«Ta tuli mulle järele, et mind silmas pidada.»

«Ja kipub tülitama?»

«Ei, vagane kui lammas.»

«Aga pole sugugi seda moodi,» arvas Rudolf.
«See on armastus,» seletas Irma. «Purjus peagagi ei ole ta mind puutunud.»
«Mis ta siin teeb?»
«Mehaaniku juures.»
Rudolf hoidis Irmal käe alt kinni ja nad astusid pikkamisi linnaserva poole, pillates üksikuid sõnu teineteise kõrva. Ja imelik küll, Irma ei saanud kuidagi tundmusest lahti, et Rudolf kardab pisut Eedit, kardab teda sellepärast, et see armastab ja on vagane kui lammas. Selle tõttu Eedi väärtus nagu tõusis Irma silmis ja Rudolf muutus kallimaks. Sest kui see tõepoolest kardab, siis mitte iseenda, vaid Irma pärast. Aga kui tal on niisuke kartus, siis tuleb see armastusest, ei kuskilt mujalt. Nõnda otsustas Irma.
Armastusest rääkis muidugi ka kõik muu. Armastusest rääkis kõigepealt see, et Rudolf ei tahtnud järgmised päevad midagi muud teha, kui aga Irmaga olla, viies teda peale kino küll teatrisse, küll kontsertidele, lokaalidesse jazzi kuulama, tantsinguile, olenguile. Ja aina uued inimesed, uued tutvused, uued sõbrad, nii et Irmal kippus kõik peas segi minema, sest ta jõi siin-seal jooke, mis ei võtnud ainult jalgu alt, vaid mis kippusid ka pea otsas teisipidi pöörama või silmad uduloori siduma. Irma lõbutses, tantsis, kinotses, muusitses ja tutvutses paari nädalaga nagu rohkem kui tänini kogu elus.
Ah siis niisuke on pruudipõli! mõtles ta vahetevahel. Aga kui juba pruudipõli on niisuke, milline on siis veel abielu? Või ehk on see hoopis midagi muud, hoopis selle vastand? Ja Irma sooviski ajuti, et tuleks midagi muud, sest see, mis praegu, kippus teda juba väsitama.

XIII

Kõik läks teisiti, kui tädi Anna ja Lonni ning kogu nende suur tutvus- ja sõpruskond lootnud: laulatust ei tulnud. Vaene Irma pidi oma abielu algama ilma kirikliku pühitsuseta, nii et jumala õnnistusest jäi ta hoopis ilma.
«Ja sina lepid sellega?» küsis Lonni Irmalt.
«Aga mis ma siis teen, kui Rudolf ei taha,» vastas Irma.
«Aga kui sina tahad? On siis tema tähtsam kui sina?»

«Minul on see üsna ükskõik,» vastas Irma.
«On sul tõesti ükskõik, kas laulatusega või ilma?» küsis Lonni nagu täis imestust.
«Aga kui ei Rudolf ega ka mina ei usu?» küsis Irma vastu.
«Oled sa küll laps!» hüüdis Lonni. «Mis on siin usuga tegemist? Aga pruutkleit? Aga slepe? Aga loorberid? Aga peiupoisid? Aga pruutneitsid? Ja rahvas, kes pealt vaatab? Ah see ei ütle sulle midagi? Ah see ei ole usk? See on rohkem kui usk. See on elu. Ja kui ei ole elu, siis pole ka abielu. Oleksin mina sinu asemel, tead, mis mina teeks? Ütleksin üsna lihtsalt: kallis Ruudi, kui sa mind tõesti armastad, kas sa siis ei või kordki oma usu vastu teha, nii et võiksime laulatusele minna? Sest pole ju midagi, et sa ei usu, ega mina ka ei usu, ükski ei usu enam, aga ikkagi lähevad, sest et on kirik, rahvas, orel, õpetaja ja köster.»
«Õpetaja juurde koju ta ehk läheks ennem,» arvas Irma.
«Mis see siis aitab? See ju seesama registreerimine, mitte midagi targemat,» ütles Lonni halvakspanevalt. «Tead, tüdruk, ma hoiatan sind, et kui sa juba enne abiellumist nii väga tema pilli hakkad tantsima, siis sina oma kapsad veel sööd.»
«Mis sa tahad neid õige enne juba lahutama hakata, kui nad pole veel paari pandudki?» küsis nüüd ema vahele, kes uksest sisse astus ja Lonni viimaseid ähvardavaid ennustusi kuulis. «Sina, tüdruk, jäta teised rahule. Ise sa pole osand mehele minna, siis ära takista ka teist. Sina, Irma, ära kuula, mis tema räägib. Muidugi oleks ilusam ja säädsam, kui oleks kristliku kombe järele ka, nii et oleks kaks laulatust, ilmalik laulatus ja vaimulik laulatus. Kurja see igatahes ei teeks, kui oleks kaks. Pisut ikka kindlam, kui kaks. Kui ehk jumal enam nõnda ei aita kui enne, aga eks ta pisut ikkagi aitab. Ometi ütlen sulle, et kui mees ei taha, et jumal teda aitaks, siis ära sina teda sundima hakka, sest naine peab mehe meelevalla all olema kõigis asjus. Ennem ikka ütle tänapäev jumalast lahti kui mehest, sest jumala juurde võid sa alati tagasi pöörda, aga mehe juurde harva.»
«Aga mina jään ennem vanakstüdrukuks, kui et lepiks ilma laulatuseta,» kinnitas Lonni.
«Ei, lapsuke, sinul pidi ju peaasi auto olema,» ütles ema.

«Auto ja loorberid, vähemaga ei lepi,» ütles Lonni emale nagu kiuste.

Aga Irma leppis vähemaga, sest tema oli niikuinii rohkem juba saanud, kui ta kunagi osanud loota või unistada. Rudolf varustas teda kõigega, mida pidas tarvilikuks. Kõik need päevad enne registreerimist oli neil käimist, vaatamist, ostmist, tellimist, selgakatsumist ja kõik, mis valmis, rändas otseteed nende tulevasse korterisse, sinnasamasse, kus nende vahekord oli alanud pettuste ja valedega. Aga Irma oli kõige selle juba unustanud või tal oli nüüd kõigest sootuks teine arusaamine: pettus ja vale oli sellepärast, et oli armastus, sest kui poleks olnud armastust, mis mõte oleks Rudolfil olnud teda, Irmat, petma hakata. Selline oli Irma arusaamine nüüd. Ühte oleks ta ainult tahtnud: minna oma endisse või tulevasse asukohta ja vaadata seal nüüd ümber, vaadata hoopis teiste silmadega kui siis, kus ta seal elas. Pealegi, ta oleks tahtnud kõike seda näha ja puutuda, mis oli sinna kogutud nende päevade jooksul, sest tal oli mingisugune salajane aimdus, et seal peab olema palju sedagi, mida tema silm pole üldse veel näinud. Aga Rudolf oli järelandmatu.

«Sa kuulsid, mis su täditütar ütles,» seletas ta Irmale: «Peigmehed ei lähe võõraste daamidega kabinetti, veel vähem oma korterisse.»

«Aga ma ei ole ju võõras,» vaidles Irma vastu.

«Tahad sa siis, et mina peaksin peigmehena minema tuttava daamiga korterisse, kus mõtlen alata oma abielu?»

«Ma olen ju su tulevane naine,» ütles Irma, nagu ei saaks ta millegist aru.

«Ah sina ise nõuad minult, et mina peaksin nii-öelda vormilikult oma tulevase naisega juba enne abiellumist abielu rikkuma?» küsis Rudolf.

«Tähendab, sa kardad inimeste jutte?» küsis Irma.

«Ei, mu armas,» vastas Rudolf, «ma juba ütlesin sulle, keda ma kardan: ainult sind, sest sina oled mulle kõige hädaohtlikum naine maailmas.»

«Milleks sa mind nõnda meelitad?» küsis Irma nagu etteheitvalt.

«Või meelitan,» kordas Rudolf nagu osatades. «Minul on tõsine hirm nahas, aga sina ütled, et mina meelitan.»

«Tead, kallis, andesta mulle, aga mina ei saa sinust

sagedasti hästi aru, praegu ka mitte. Mis hirm sul on või mida sa kardad, lihtsalt ei mõista sind,» rääkis Irma.

«Sina, mu armas, andesta mulle samuti, et ma sulle asju räägin, millest peaks ehk vaikima. Mõistad sa: ma kardan abielu, õigem — ma kardan abielu sinuga.»

«Aga miks sa siis abiellud?» küsis Irma, nagu oleks asi üsna lihtne niihästi temale kui ka Rudolfile.

«Ma tahan, see on kõik. Ja et endalt võimalus võtta taganemiseks, selleks teengi ma nii suuri ettevalmistusi, et ei saaks oma tahtmist enam täitmata jätta. Sulle oli muidugi nii mõndagi vaja, aga vaevalt nii suurel määral või nii hädaliselt, nagu me seda oleme muretsenud. Sa oled küll noor ja neis asjus vilumatu, aga kas sulle siiski ei paistnud, et pisut nagu oleks liig, mis me need päevad oleme teinud? Kõik need ostud, kinod, kohvikud, kontserdid, koogid ja kohvid liklööriga või ilma. Juba see rahasumma, mis ma sulle esteks kohe andsin...»

«Jah, see paistis mulle tõesti imelikuna,» ütles Irma, kuna ta ise tundis, kuidas tal süda sees värisema lõi, nagu oleks tulemas midagi saatuslikku. «Ma ei osanud temaga midagi peale hakata. Ostsin ja ostsin ning ikkagi ei saanud teine otsa. Murdsin oma vaest pead, et mis ma veel peaksin ostma, aga ei tulnud enam midagi meelde. Mõnel teisel poleks ehk sellest rahast jatkunudki, aga minule oli ta hirmus palju, sest minul pole teda kunagi olnud ja ma ei oska temaga ümber käia. Süda valutas, et vist olen ma liiga odavad asjad valinud, mis sinule põrmugi ei meeldi, sest sina tahtsid ehk kallimaid ja selleks andsidki mulle selle summa.»

«No vaata, mu armas, see oli hirm, mis selle summa sulle pihku pistis,» seletas Rudolf. «Ma isegi sain sellest alles pärast aru, kui jäin üksi ja kogusin mõtteid. Midagi ebateadlikku pidi minus olema, mis ütles nõnda: ahah, sa ei taha selle kena tütarlapsega abielluda, s. t. sa ju tahad kõigest hingest, aga ise kardad oma tahtmist, noh, hea siis küll, ma pistan sulle sellised riivid ette, et tee aga proovi taganeda! Ja nõnda siis hakkaskí sulle kaela sadama nagu küllusesarvest, just kui mina oleks tõepoolest mõni põhjatu rikas. Aga ma ei ole ju. Sa ju ise nägid minu juures olles, et ma elan üsna tagasihoidlikult. Ja seda peame tulevikuski, kui me ei taha nii paljude viisil põhja minna.»

«Ma ei saa ikkagi aru, mis see siis kõik on,» ütles Irma.

«Mina ise ka mitte, vähemalt mitte täiesti,» seletas Rudolf. «Aga ma katsun seletada — iseendalegi. Üks on igatahes kindel — ma kardan. Muidugi, kui seda üldse kartuseks nimetada, nagu mina seda teen. Õige sõna on ehk hoopis teisiti. Aga ükskõik, sõnades see küsimus ei seisa. Tegelikult puutub asi kõlblust: mina pelgan abielu, s. t. mitte just abielu üldse, vaid abielu sinuga kõlbluse pärast. Ja pane nüüd tähele, mis ma ütlen, sest see on alguses uskumatu rumalus, kuid lõpuks on tal ehk ometi pisut mõtet. Mina kardan sinuga, mu kallis, abielluda, sest et olen selleks liiga kõlbline. Pea, pea! Ära ütle midagi! Ma tean, mis sa öelda tahad. Sul on täiesti õigus, et minu elu tänini pole olnud ju kuigi kõlbline, otse selle vastand, nagu sinu omagi kogemused kuu aja jooksul sulle tõendasid. Aga ometi pole asi nõnda, nagu sina arvad, sest sina arvad, nagu arvavad kõik inimesed ja nagu arvab sellepärast jumalgi, kuid jumal on ikka inimesest, eriti minusugusest mehest valesti arvanud. Sellepärast kordan ma uuesti sinu, kõigi inimeste ja nende jumala arvamuse vastu: mina kardan sinuga abielluda oma kõlblise tundmuse pärast. Muidugi, ka sina oled kõlbline, hirmuäratavalt kõlbline, aga sina ei tea veel, mis lugu sinu kõlblusega õieti on. Mina ka ei tea ja see sinu kõlbluse mitteteadmine ongi minus äratanud minu kõlblise tundmuse sellise hooga, et ta ajab mulle hirmu peale. Ja ma küsin endalt nõnda: mis on minu senine elu kõlblisest vaatenurgast? Miks olen ma elanud tänini nii ebamoraalselt, nagu kõik arvavad? Kas tõesti sellepärast, et ma olen nii-öelda raiskunud inimene? Ei! otse selle vastu: olen elanud ebamoraalselt suurest moraalsusest, suurest kõlblusest.»

«No kuule, kallis, sa...» tahtis Irma vahele öelda, kuid Rudolf takistas teda ja rääkis edasi:

«Jäta, jäta! Ära nüüd sega, muidu läheb mul kõik segi. Mul on praegu peas kõik selge. Sa tead, mis on üks hea asi sinuga olles: mina saan iseendast palju paremini aru kui üksi või teistega olles.»

«Aga mina kaotan enda hoopis, kui olen sinuga, kallis,» ütles Irma. «Nii kui olen sinuga, mind nagu ei olegi ja oled ainult sina, aga et ma ometi ei saa sina olla, siis ei ole lõpuks enam midagi, mitte midagi. Ma kuulan praegu sind ja...»

«Ei, kallis, otse ümberpöördult — mina kuulan praegu sind,» ütles Rudolf.

Nad hakkasid mõlemad naerma, nagu olekski kõik ainult nali. Aga siis seletas Rudolf:

«Sina eksid, mu armas, kui sa arvad, et minu juures olles kaotad iseenda ja tahad olla mina või minuga kokku sulada...»

«Ei eksi, kallis, ei eksi!» hüüdis Irma.

«Küllap juba eksid,» vastas Rudolf. «Minu arvates on asi vastupidine: minuga olles tundub sulle, et mina kaon ära ja sulan sinuga ühte. Nõnda on see. Ja see olekski loomulik, kui sa mind pisutki armastad.»

«Pistaksin su kas või siinsamas kinni,» naeris Irma.

«Kuulsid sa nüüd oma sõnu?» ütles Rudolf. «Sina pistaksid minu kinni, mitte aga ei soovi, et mina pistaksin sinu. See on kogu seletus. Meie oleme ikka veel üsna algelised loomad — tunneme teise lähedust õieti ainult siis, kui oleme ta oma kõhtu pannud, nii et võime teda seedima hakata.»

«See on hirmus!» hüüdis Irma. «Aga ma ei mõtle ju seda, kui ma ütlen, et pistaksin su kinni.»

«Aga mis sa siis mõtled?»

«Ma ei tea õieti isegi, mis ma mõtlen,» vastas Irma. «Mõtlen, et poeks sulle ligi, ligi, kas või sinu sisse kohe, nii et mind ei olekski, nii et me oleks üks.»

«Tähendab — mitte krokodill ei taha metskitse süüa, vaid metskits tahab, et teda söödaks ja krokodill alistub lõpuks metskitse tungivale soovile, nõnda arvad sina?»

«Ma ei arva enam midagi,» naeris Irma, «mul on ainult sinu juures hea olla ja sellest aitab. Pista sina mind kinni või las mina pistan sinu, teeb üks välja, ainult et oleks hea ja veel parem.»

«Kui meil on liiga hea, siis saavad jumalad meile kadedaks, öeldakse, ja see ongi, mis mind mõtlema ajab. Aga oma mõttelõnga olen sootuks kaotanud.»

«Ära mõtle üldsegi, see on kõige parem,» andis Irma nõu.

«See on sama hea kui öelda, et ära tunne üldsegi. Aga kuis me siis teineteist seedime, kui me ei tunne ega mõtle? Olgu kuis on, aga päris krokodillid me ometi enam ei ole, nii et peaksime oma kaaslase, keda armastame, otseteed kinni pistma, s. t. kõhtu panema. Meie teeme seda pisut teisiti, sest meil pole enam krokodilli hambaid, lõuga ega kõhtugi. Meie teeme seda vaimliselt, hingeliselt, moraalselt, kõlbliselt — nõnda teeme meie. Kui hakkame kedagi armastama, siis hakkame teda ka

õilsalt seedima, nagu see meile kohane, kel pole enam krokodilli lõugu. Oled sa tähele pannud, kui jutukas olin mina sinuga juba algusest saadik? See oli tõenduseks, et mina juba armastan ja katsun hakata sind seedima. Ning kui ei suutnud sind seedida, sest sina andsid mulle kastruliga pähe, siis . . .»

«Kallis, kuidas sa sellest küll räägid!» hüüdis Irma õrnutsevalt, nagu tahaks ta oma tookordse sammu heaks teha, ja surus end vastu meest.

«Palun, ära nüüd sega, mul tuleb uuesti kõik meelde,» ütles Rudolf. «Asi pole selles, kuis ma sellest räägin, vaid kuis see oli. Aga oli ju nii, et mina rääkisin sulle maad ja taevad kokku, olin raske kõhuhaige ja kippusin jääma ka vaimuhaigeks, sest kauake see vaimgi vastu peab, kui kõhtu tuleb nii kuumaga kompressitada.»

«Ja ometi oli see nii ilus, kui nüüd sellele tagasi mõelda!» ohkas Irma.

«See ongi see kõige ilusam siinilmas, see seedima hakkamine, see nii-öelda söömahakkamine, kui isu aina kasvab ja isuga illusioonid, pettepildid, viirastused, kangastused. Ma mõtlen nimelt vaimlist või hingelist seedimist. Aga siis tuleb silmapilk, kus tunned, et ei jaksa enam — et ei suuda seda seedida, mida nii väga tahaksid. Siis tulebki vägivald ja kastruliga pähe valamine, siis tulevad pussid ja püssid, vesi ja mürk, nöör ja veerevad rattad, kui ei jõuta enam vaimliselt ja hingeliselt seedida. Sest inimene ei tapa ei iseend ega teist sellepärast, et miks see või see läheb selle või sellega, vaid — miks tema ise ei suuda seda või seda vaimliselt ja hingeliselt ära seedida. Inimene tapab sellepärast, et ta tunneb oma hingelist ja vaimlist nõrkust, ja nõnda astub ette krokodill, kes töötab lõugade ja hammastega. Mina valisin krokodilli lõugade ja hammaste asemel abielu.»

«Fui, kallis!» hüüdis Irma. «Nõnda ei peaks sa meie abielust enne abielu rääkima.»

«Muidugi ei peaks,» nõustus Rudolf. «Aga see ei ole haavav ei sinule ega meie abielule, vaid ainult minule, kui ta üldse on haavav. See tähendab ainult niipalju, et kui inimene ei suuda enam seedida, muidugi vaimliselt ja hingeliselt, siis tema muutub kas kurjategijaks või moraalseks, kõlbliseks. Mina muutusin kõlbliseks, sest abielu on ju kõlbline asutus. Või ei ole, mis sina arvad?»

«Abielu on minu arust ainult armastus,» arvas Irma.

«Kui ta oleks ainult armastus, siis poleks ta mitte kõlbline, sest armastus ei ole kõlbline asi,» ütles Rudolf. «Mina olen oma eluajal küllalt armastanud, aga kõik arvavad, et mina olen ebakõlbline, sinagi arvad seda vähemalt arvasid.»

«Armasta ainult mind, siis oled kõlbline,» ütles Irma paluvalt.

«Tüdruk, sinus tõstab pead egoism ja see pole kõlbline tundmus,» seletas Rudolf. «Mina olen armastanud ilma egoismita, aga ka see polnud kõlbline, nii et olgu armastus egoismiga või ilma selleta, ikka pole kõlbline. Kõlbline on ainult abielu ja seda kas egoismiga või egoismita. Mina armastasin ebakõlbliselt, sest et ma kartsin oma kõlblust, nagu ma juba kord ütlesin . . .»

«Ma mäletan küll, et sa midagi selletaolist juba kord ütlesid, aga ma ei saanud sellest ei siis midagi aru ega saa ka nüüd,» seletas Irma, nagu tahaks ta läbi lille öelda, et ei maksaks arusaamatust asjast enam edasi kõnelda. Aga mees ei võtnud seda õrna viibet kuuldavaks, kui see viibe üldse oli olemas, vaid ütles:

«Sest pole midagi, et sa aru ei saa, aga sa tahad vähemalt kuulatagi, kui mina seda sulle ütlen. Sest sa oled alles noor ja usud, et sõnadega võib midagi öelda. Aga sõnadega ei saa midagi muud teha kui aga oma tundmusi vaigistada, oma mõtteid laiali ajada. Ongi parem, kui sa ei saa aru, sest asjad, millest ma räägin, ei kõlba veel sinule. Et sa aga siiski valmis oled mind kuulama, tõendab sinu armastust minu vastu, sest mina ei räägi praegu niipalju sinu kui iseenda pärast. Kuid minu kaudu puutuvad need asjad ka sind, puutuvad meie abielu. Aga mitte meie armastust. Sellega pole minu rääkimisel midagi tegemist.»

«Kui sa oma sõnadega meie armastust ei puutu,» ütles Irma, «siis räägi mis tahes, ma kuulan sind hea meelega, aga kui sa mõtled hakata armastust kahtlustama, siis . . .»

«Ei, mu kallis, armastus jääb, see on puutumatu,» kinnitas Rudolf. «Mina ise armastan armastust, kui nõnda võiks öelda, üle kõige maailmas ja sellepärast võid sa üsna julge olla. Ja kui on õige armastus, kui on õige armastuse armastus, siis ei hakka tema peale ükski sõna, sest ta on sõnadest olenematu. Loom ju ka armastab, taimgi armastab, ja kui loodusteadus endise kiirusega edasi areneb, siis tõendame varsti, et ka kivid armastavad — et armastab õhk, eeter, puht tühi ruumgi. Aga

kus on taime, kivi või tühja ruumi sõnad? Loom veel häälitsebki, nii et sellest aitaks armastuseks. Aga taim, kivi ja tühi ruum ei tee ju häält. Usu, kallis, inimene tõendab tingimata kord, et kus enam midagi ei ole, seal on ideaalne armastus — niisugune imelik loom on inimene. Mis aga puutub minusse, siis mina pole kunagi tühja ja päris vaikset ruumi armastanud, mulle ajab ta isegi pisut nagu hirmu peale. Sellepärast olen ikka neid otsinud, kes häälitsevad — räägivad, naeravad, nutavad, karjuvad. Olen otsinud niisuguseid, kes arvavad, et neil polegi elus muud ülesannet ega otstarvet, kui et nad pisut räägivad, nii-öelda pisut lobisevad, pisut lõbutsevad, pisut naeravad, pisut nutavad ja siis kõigega endastki mõistetavalt lepivad, ühesõnaga — alluvad oma pisitillukesele ja tühisele saatusele. Inimesed, kes seda nägid, pidasid mind ebakõlbliseks ja mina ise pidasin end sellekssamaks. Kuid sina, mu kallis, tegid mulle selgeks, et eksivad inimesed ja eksin ka mina ise. Mitte et mina olen ebakõlbline, ei elanud ma nõnda, vaid et ma olin kõlbline. Mina elasin nendega, kes ei ole kõlblusest põrmugi huvitatud või kes mängivad, nagu nad ei oleks. Mina elasin nendega sellepärast, et nõnda oli kõige kergem, sest nendega kokku puutudes ei tulnud mul kunagi kokku puutuda oma südametunnistusega, oma kõlblise tundmusega. Olin eland ja armastand ning võisin iga silmapilk kõik katkestada, ilma et oleksin pidanud endale kõlbliselt etteheiteid tegema. Ma pole ühtegi süütut tütarlast või truud abielunaist ära meelitanud. Tänini arvasin, et see sündis sellepärast nõnda, et mul pole luulelisi lokke, põrisevat bassi ega romantilist baritoni ja et ma kartsin sissekukkumist, s. t. fiaskot, nii-öelda äpardumist, mis oleks häbistav ja alandav iseenda ja teiste ees. Aga ma teadsin ju ometi ammugi, et suurem hulk fiaskosid ei tule bassipõrina või lokiluule puudusest, vaid lihtsalt rahanappusest. Miks ma siis oma raha liikuma ei pannud? Miks ma vaatasin pealt, kui teised seda minu ümber tegid, võrgutades neitsisi ja vooruslikke noori naisi? Puudus mul lugupidamine neitsilikkuse ja vooruslikkuse vastu? Miks ma ei teinud ammugi seda, mis ma praegu teen sinuga? Miks ma ei kallanud mõnda süütut last üle oma küllusesarvest?»

«Sa ei tahtnud temaga abielluda, sellepärast,» ütles Irma.

«Ah, armas laps, abiellumiseks pole kuigi palju raha tarvis, küll aga armastuseks,» rääkis mees. «Ja kui mina armastust armastasin ning ometi oma küllusesarve ei avanud neitside ja vooruslikkude naiste ees, siis ainult suurest kõlblusest, see on mul nüüd selge. Kui mul oleksid looduselt ei tea kui luulelised lokid või põrisev bass, mis nii väga võluvad noori tütarlapsi või vooruslikke naisi, siis neidki vahendeid poleks ma julenud kasutada, oleks mul olnud nii kõlbline südametunnistus nagu praegu. Sa ju nägid isegi, mis minuga sündis, kui mul oli tegemist sinuga. Ma ju mõtlesin välja oma kõhuvalu ja kompressi, mis olid ehk rohkem väärt, kui nii mõnegi mehe raha või lokid, aga mis ma sellega saavutasin? Ma rääkisin sulle isegi ristikheina lõhnast ja võlusin su peaaegu täiesti, ma panin su uskuma, et sa saad jumalaks, kui kummardud minu juurde, lohutades mind mu kõhuvalus ja kuumas kompressis, aga mis ma sellest sain? Ei midagi! Ah jaa, mu armas, kas sa ei ütleks mulle nüüd, kus see enam sind ei tarvitse haavata ega häbistada — varem pole ma julenud sinult seda küsida —, kas sa ei ütleks mulle: läks su süda tol korral kummardumisest tõesti halvaks või oli sul mõni muu põhjus ärajooksmiseks? Ma ei küsi sinult, mis muu põhjus, vaid ainult — kas oli mõni muu põhjus?»

«Oli, kallis,» vastas Irma, olles mehele südamepõhjani tänulik, et see nõnda küsis, mitte teisiti.

«No vaata, siis olen ma kõik õieti mõistnud,» jatkas Rudolf. «Mis ma aga varemalt iseendast selle juhtumuse kohta seletasin, nimelt — nagu poleks ma oma tõotuse või lubaduse tõttu siis käsi vaiba alt välja võtnud, siis polnud see seletus mitte üsna õige või täpne: mina jätsin oma käed siis vaiba alla kartusest, et niipea kui ma nad sealt välja võtan, sünnib paratamatult kohe midagi, mis viib mind varem või hiljem kokku mu südametunnistusega, mu kõlblusetundega. See kartus oli ainukeseks takistuseks. Ja et mu kartus oli põhjendatud, tõendab sinu tunnustus, et sinul ei läinud süda pahaks, vaid oli mingi muu põhjus. Mina teadsin ja tundsin, vähemalt aimasin siis, et sina võtad iseennast alles tõsiselt, eriti kui armastad, ja et armastus tähendab sinule alles abielu, s. t. kõlblust. Ja kuna mina tundsin ainult ebakõlblist armastust, siis sa võid isegi arvata, mis siis oleks sündinud, kui ma poleks sugugi kartnud ja oleks oma käed vaiba alt välja võtnud.»

«Siis me oleks pärast abiellunud,» ütles Irma.

«Aga mina poleks pärast abiellunud, selles see asi ongi,» seletas Rudolf. «Ma pole ju ühegagi pärast abiellunud.»

«Siis ma oleks endale otsa peale teind, aga sind ma poleks ikkagi süüdistand.»

«Mina ise oleks end süüdistanud ja see oleks raskem olnud kui teise süüdistus.»

«Milles siis sina oleksid süüdi olnud, kui mina ise tahtsin?» küsis Irma.

«Tahtsid sa tõesti siis, et ma oma käed vaiba alt välja võtaksin?» küsis Rudolf vastu.

«Tahtsin ja isegi ootasin ning olin pettunud, kui mitte midagi ei sündinud, nüüd võin ma seda sulle öelda. Mul hakkas lõpuks hirmus häbi, et ma nõnda seal kummargil asjata ootan, ja siis ma jooksingi ära. Aga pea oli mul tõepoolest üsna segi ja süda lõi harva pamp, pamp, pamp.»

«Aga mida sa siis õieti ootasid?» küsis mees. «Kui oled kõik muu öelnud, siis ütle veel ka see.»

«Ma ootasin, et sa võtaks ja suudleks mind kuklasse, kus pidi olema kõige kangem ristikheina lõhn,» vastas Irma.

«Mitte midagi muud?» päris mees.

«Ei midagi muud,» kinnitas neiu ja küsis: «Aga mida siis veel?»

«Selleks, et sind kuklasse suudelda, mul polnud vajagi käsi vaiba alt välja võtta,» ütles Rudolf, «sest su kukal oli mulle nii lähedal, et kui oleksin ainult pisut oma pead kergitanud, siis oleks mu suu sinu kuklas olnud. Aga ma ei teinud sedagi, nii suur oli mu hirm oma kõlblise tundmuse ees.»

«Kas siis kuklasse suudlemine on nii kõlblusevastane?» küsis Irma.

«Ja muidugi,» vastas Rudolf. «Väga! Suudlus ükskõik kuhu on kõlblusevastane, sest ta tekitab himu ja himud kas on või lähevad kohe kõlblusevastaseks. Ja et mina selles kõiges oleksin süüdi olnud, selles pole vähimatki kahtlust; sest sina mõtlesid ainult suudlust kuklasse, aga mina mõtlesin palju enam. Pealegi, ega sina ise ei mõelnud seda kuklasuudlustki, vaid mina viisin su oma valede ja pettustega sinnamaale, nii-öelda võrgutasin su ilma lokkideta ja rahata, kasutasin sinu vilumatust, lihtsameelsust ja süütust, nii et isegi see kuklasuudlus oleks jäänud minu hingele, muust hoopis rääkimata.

Õnneks päästis mu ainult kartus, et nii kui suudlen sind korra kuklasse, siis hakkan ka mujale suudlema, ja niipea kui hakkan mujale suudlema, siis ei tulegi enne lõppu, kui kokkupõrge kõlblustundega ongi käes. Tänini olin oma elu nõnda seadnud, et minu kõlblustunne elas neitside ja vooruslikkude naistega, mina ise aga niiöelda õdedega . . .»

«Kallis, sa ei peaks mulle praegu neid asju meelde tuletama,» ütles Irma.

«Muidugi ei peaks, sest see on sigadus, et ma sellest kõigest sinuga räägin. Aga siingi on põhjuseks vististi ainult minu kõlblus. Ma püüan sulle näidata, milline vilets ja närune loomake on see mees, kellega sa tahad abielluda, nii et sa pärast ei võiks mind süüdistades öelda: kui kahju, et ma sind õigel ajal ei tundnud, ma poleks tõesti sinuga mitte abiellunud. Sest mis aitab, et oled rikas ja seltskonnas lugupeetud, kui oled ometi tühine näru, kes ei saa niigi palju oma südametunnistusest ja kõlblusetundest võitu, et oleksid võinud võrgutada süütuid tütarlapsi ja vooruslikke naisi. Ning pane tähele, mu armas: selline süüdistus, ükskõik millise naise suust, on kõige loomulikum. Auasjaks pole see, kui paljusid see või teine mees on võrgutanud, vaid kelle ta on võrgutanud. Ja kõige suurema au toovad ikka noored neitsid või vooruslikud naised, kes lõpetavad otsa-pealetegemisega, nagu sina seda ütlesid. Mees, kes võib nõnda naistele otsa peale teha, on õige mees ja tema väärib ikka armastust. Mina olen selle vastand. Mina olen otse loomusunniliku hirmuga hoidunud naiste eest, kes võiksid enesele otsa peale teha. Selles ongi minu kõlblus.»

«Ja ometi said ühe niisukesega kokku,» naeris Irma.

«Jah, ja ometi sain temaga kokku,» kordas Rudolf. «Sellest võid sa siis mõista, millises hädas ma olen.»

«Aga nüüd sa ju abiellud,» ütles Irma, lisas aga kohe juurde: «Ah jaa! Sa ju ütlesid ise, et kardad alles ja loodad, et ehk pääsed veel kuidagi.»

«Ei, seda ma ei ole sulle veel öelnud, aga mõelnud olen ma küll,» rääkis Rudolf.

«Mõtled sa tõesti seda?» küsis Irma ja hakkas naerma, aga häälest tundus, et tal ei ole põrmugi naerutuju.

«Jumala eest mõtlen,» kinnitas Rudolf. «Mitte nõnda, et otseteed, et kas saaks sust kuidagi lahti . . .»

«Usu, kallis, meie abielust ei tule midagi välja, kui me veel kaua nõnda räägime,» ütles Irma vahele.

«Kuidas ei tule?» küsis Rudolf nagu hirmunult. «Ega sa ometi ümber hakka mõtlema? Või kadus sul armastus minu vastu, kui kuulsid, milline kõlbline loomake ma olen? Tahaksid sa tõesti, et ma oleks enne sind juba mõne neitsi võrgutanud ja ta õnnetuks teinud?»

«Ah, kallis, kallis!» ohkas Irma. «Kui sa teaksid, mis sa minuga nõnda teed. Mina lubasin tädi juures sinu tol korral tükkideks kiskuda, aga nüüd sina kisud minu.»

«Ma armastan sind, see on sellepärast,» seletas Rudolf. «Ma värisen sinu õnne pärast, sellepärast ei tea ma, mis ma teen. Sest sa pead ometi mõistma, et see minu kõlbline kartus, millest ma räägin, ei muutu sellepärast ometi olematuks, et me abiellume. Mina ühelt poolt ootan seda abielu, nii et ei jõua ega jõuagi teda ära oodata . . .»

«Vii mind oma juurde, ootame seal,» palus Irma.

«Ei, mu armas, see oleks viimse lootusesädemekese kustutamine,» vastas Rudolf.

«Mis lootusesädemekesest sa räägid?» imestus Irma, omal värin südames.

«Ma olen vististi pisut aru kaotanud, kui otsustada minu tegude ja sõnade järele,» rääkis Rudolf. «Ma ei jõua meie abielu ära oodata, aga ometi on tundmus, et oleks hea, kui seda abielu ei tulegi. Et kui juhtuks äkki midagi niisukest, mis katkestaks meie abiellumise võimaluse, pealegi nõnda, et see ei oleneks meist kummastki, ei sinust ega minust.»

«Mis võimalus see niisuke sinu meelest siis oleks?» küsis Irma nagu asjalikult.

«Ma ei tea midagi konkreetset,» vastas Rudolf. «Mujal ilmas võiks see olla mõni maavärisemine, tulepurskamine kusagilt mäest, suur veeuputus või hävitav torm, aga meil neid asju ei ole. Meil on ainult jumal oma piksega, kuid kust võtaks jumal piksegi nii hilja sügisel. Siis mõtlen äkki, et mis siis, kui see oleks mõni kuul, ja nüüd meenub see noormees seal kinos, kes armastab ja on vagane kui lammas . . .»

Irma tahtis karjatada, aga ei saanud, ta ainult tundis, kuidas tema jalad lõid nõtkuma. Tähendab, tema aimas sel õhtul õieti: Rudolf kardab Eedit, kardab tema, Irma õnne pärast. Aga seda ei või sündida, Irma ei lase, ei luba. Ennem tehku ta Irmaga mis tahes, aga Rudolfi ei tohi ta puutuda. Irmal on kergem Rudolfi eest surra kui ilma temata elada, see on tal nüüd selge.

«Aga muidugi, midagi selletaolist ei sünni,» jätkas Rudolf samal ajal, kui Irma oli iseendaga ametis. «See võiks sündida ainult siis, kui imed oleksid võimalikud.»

«Kas sina ei usu siis imesid?» küsis Irma. «Kas see ei ole ime, et me kahekesi siin nõnda kõnnime ja kõneleme?»

«See juba võiks olla,» vastas Rudolf. «Aga arvad sa siis tõesti, et kui oleme alles jaluli ühe ime otsas, et samal ajal lendab sulle teine ime pähe või südamesse? Ei, mu armas tüdruk, imed pole nii sagedased. Hädad käivad karjas, aga imet ei saa suurem hulk üldse nähagi, sureb ilma ainsa imeta. Kui siis meile on üks ime juhtunud, siis peame sellega leppima vististi kogu eluaeg. Nii et meil on oma ime käes ja nüüd läheb kõik tuntud rada mööda. Meie ripume sel mööral teineteise küljes, et me abiellume tingimata. Aga sind oma juurde viia, et oleks kergem meie abielu oodata, ma siiski ei või. Sest nüüd pole mul kõhuvalu ja käed pole ka teki all kõvasti kinni. Ma hakkaksin tingimata sind suudlema . . .»

«Suudle mind!» palus Irma ja jäi pimedas peatuma.

«Ja kui kord hakkaksin, siis ei lõpetakski enam,» jatkas Rudolf, kui oli suudelnud.

«Veel, veel, mu kallis!» mangus Irma ja sirutas suu mehe poole.

«Ning nõnda seoksin oma südametunnistuse, oma kõlblusetunde sinuga paratamatult,» lõpetas Rudolf oma seletuse, «ja mul poleks enam mingit pääsu. Sellepärast las ma ootan veel mõni päevgi oma elu teist imet.»

«Annaks jumal, et see teine ime ei tule!» hüüdis Irma.

«Annaks jumal, et esimene kestaks võimalikult kaua,» vastas Rudolf.

XIV

Kõik läks nõnda, nagu Rudolf tol korral oli ennustanud, kus ta katsus oma mõrsjale arusaadavaks teha, et see riskib abielluda hädaohtlikult kõlblise isikuga, kes võib tunda südametunnistusepiinagi: ei tulnud enam mingit uut imet, nii et pidi leppima olevaga, s. t. armastusega, mis ühendas neid määratud päeval abieluks.

See abielu oli õieti kõigile pettumuseks peale abieluliste eneste, vähemalt esiotsa. Tädi Annast ja tema tüt-

rest Lonnist on juba teada, mis nemad arvasid abielust, kui pole enne laulatust. Lisaks võiks öelda veel, et Lonni muutus abiellumispäeva lähenemisega oma arvamustes aina radikaalsemaks ja kinnitas lõpuks, et abielu ilma laulatuseta on hullem kui laulatus ilma abieluta. Ja keegi ei võinud öelda, et tema arvamus oleks olnud põhjenduseta. Sest tänapäev on ju ilmas nõnda, et laulata või ära laulata, ikka kipuvad abielud lörri minema, isegi elatanud inimeste käes, noortest ja keskealisist hoopis rääkimata. Aga paljuke on lörriläinud laulatusi? Väga vähe, hoopis vähe. Sellepärast on palju tähtsam kinni hoida laulatusest kui abielust, et oleks ometi midagi, mis jääb, et oleks midagi kindlat. Jah, kui see oleks Lonni teha, kes hakkab juba vanadusest tigedaks ja õelaks minema, siis tema seaks laulatused kas või hoopis ilma abieluta sisse. Kuidas seda just tuleks korraldada, see pole tal veel päris selge, aga üks on kindel: auto ja loorberid ei tohiks puududa.

Ka Irma emal Kalmu popsionnis langes süda sootuks ära, kui ta sai linnast tütre ja tulevase väimehe pildid ühes teatega, et nende registreerimine toimub siis ja siis ja seal ja seal. Tule jumal appi! Ja laulatusest mitte sõnagi! Mis ta vanainimene sinna linna siis nii kauge maa tagant otsib, kui ei ole laulatust kas või õpetaja juures koduski? Ja pisarsilmil kujutles ema, mis küll oleks olnud, kui nõnda oleks tulnud, et Irma oleks ühes peigmehe ja saatjatega ilmunud kodukoha kirikusse otseteed linnast rea autodega, mis üleni mustas poris, kuid pruut üleni valges. Jah, kui tõesti midagi niisugust oleks sündinud, siis oleks Irma ema tundnud, et jumal taevas elab alles ja laseb oma päikest paista mitte ainult õelatele, vaid ka õiglastele. Vähemalt linnaski peaksid nad ikkagi laulatama, kui peigmees on põhjatu rikas, nagu õde Anna kirjutab, sest rikkad armastavad jumalat ja jumal õnnistab neid. Aga ei see või head tähendada, et rikas inimene nõnda jumala ja tema koja unustab, otsustas ema lõpuks. Iseasi, kui oleks vaene, siis kannaks ehk jumalale viha, et miks ta nii vaene, ja jätaks südametäiega laulatusele minemata.

Ja ema ei sõitnudki linna, vabandudes hädise tervisega. Nõnda ilmus Irma sootuks ilma omasteta ja sugulasteta abiellumisbüroosse, sest tunnistajad olid kõik mehe poolt. Tädi Anna ja Lonni, kui ei saanud laulatusele, siis oleksid läinud vähemalt registreerimiselegi,

aga keegi ei kutsunud neid. Nõnda oli üks neist pesu pesemas ja teine kompvekke pakkimas, kui Irma pandi Rudolfiga paari.

Aga Lonni ütles sama päeva õhtul emale, kui asi jutuks tuli, et tema imestab enda siniseks või hakkab tulevikus oma vanu kalosse kompvekkide asemel lutsima, kui niisugusest abielust midagi välja tuleb. Kui ainult mõelda, mis kõik pidi olema ja tulema ja mis nemad oma tuttavatele rääkinud ja lubanud, kõlistades peaaegu juba kirikuvõtmeid oma käes! Kas ka nüüd ema ei usu, et Irma on kui uss urus, kellest sa kunagi ei tea, millal või millega ta sind sälvab? Ajab aga kõik Rudolfi kaela: see nende isiklik asi, millega teistel pole pistmist. Mis ajast saadik abielu on isiklik asi? Armukest elada on isiklik asi, aga mitte abielluda. Kui on isiklik asi, milleks siis registreeridagi. Kas Irma läks end enne registreerima, kui kauples enda üksiku juurde, nagu oleks ta kõigega nõus? Noh, eks läinud nüüd ka ilma registrita, kui on isiklik asi, mida aetakse kahekesi. Ei, va vennike, abielulahutuski pole isiklik asi, veel vähem siis abielu. Abielu on nagu kompvekki: kui tehakse, siis on avalik asi, aga kui süüakse, siis isiklik. Ainult niipalju on vahet, et abielu ei sööda, vaid peetakse või elatakse, seni kui tuleb surm või lahutus, mis on jällegi avalikud asjad, sest ühel on pärjad ja puusärk, teisel kohus ja advokaadid.

Rudolfi sõpradel ja tuttavatel olid tema abieluga omad hädad. Mitte et nemad just oleksid tema ainult registreeritud abielu heaks kiitnud, aga suurt numbrit nad sellest igatahes ei teinud. Muidugi oleks viisakam olnud, kui pärast sellist elu, nagu Rudolf elanud, oleks mindud kirikusse end puhastama või ravima, nii et kõik oleksid näinud, kuidas vana saast aetakse jumala ja inimeste ees avalikult maha ja sünnitakse uuesti, kui nõnda võiks öelda, värskest verest ja vaimust, sest et alatakse uut elu. Ometi ei pandud eriliselt imeks, et see nõnda ei sündinud, sest kõik teadsid, et Rudolfil on napakas viis kohe rääkida usust, niipea kui teised tegid juttu kirikust. Ainus, mida tähendati, oli, et Rudolf on juba neis aastais, kus usuasjade üle hakatakse kainelt ja reaalselt mõtlema, aga temasse aastad nagu ei mõjugi, nii et tema võiks ehk isegi sellega toime tulla, et laseb enda mattagi kirikuta, nagu oleks ta ei tea mis või kes.

Peaasi, mis Rudolfi sõpradele ja tuttavatele, eriti naisperele, rahu ei andnud, nad otse nagu mõistatuse ette seadis, oli see, et ta abiellus kellegi Irma Vainuga. Sest kes ta oli, mis ta oli või kust ta tuli? Omastest polnud registreerimisel kedagi, tähendab — ei tihatud neid näidata. Aga mis oli selles tüdrukus endas, et Rudolf just tema valis? Oli ta eriliselt ilus või šarmikas? Kui ometi keegi oleks sellest aru saanud! Aga mitte keegi! Oli tal konti või kuju, oli tal erilist joont või jumet? Vast ehk ainult pisut jumet. Kuid seegi oli kultiveerimata, ilma igasuguse ravita, nii et mõjus pisut nagu kasimatuna. Jah, just seda sõna tarvitas keegi proua, kel kaks täiskasvanud tütart, üks saledam kui teine, teine kultiveeritum kui esimene, mõlemad hoolega ravitud. Aga neid Rudolf ei näinud, tantsis nendega, aga ei näinud siiski. Ometi olid tüdrukud kui osjad ta käte vahel. Ah, imelikud on inimesed ja asjad tänapäev!

Rudolfi teo ainukeseks seletuseks jäi lõpuks see, et ta oli niikaua elanud ulaelu, ilma et oleks lähemalt kokku puutunud kultuursete elementidega viisakate naiste näol, kes oleksid teda hingeliselt õilistanud ja kehaliselt ravinud parajuse ja korralikkuse piirides. Aga nüüd oli tema maitse laostunud, kultuursed tarvidused kängunud, viisakast naisest arusaamine ja lugupidamine langenud, nii et ta õieti kõlbaski mõnele Irma Vainule, mitte seltskonnadaamile. Sellepärast polnud eriliselt midagi kahetseda ja oleks võidud päevakorras edasi minna, kui mitte tulevikus vajadust poleks nende inimestega kokku puutuda. Tjah! See'p see ongi seltskonnas, et kelle kõigega sa seal ei pea kokku puutuma! Nüüd tuleb Rudolf veel oma noore naisega lisaks, kes enne teeninud tema kui üksiku juures. Ainult seda ei teatud, kas ta oli kõigega nõus olnud, ei, seda ei teadnud viisakad vanemad daamid mitte. Ja kui arvatigi teadvat, siis ei öeldud, sest kardeti, et kui viisakad nooremad daamid seda kuulevad, siis ka nemad tahavad hakata kõigega nõus olema, et mitte jääda vanakstüdrukuks. Aga ühes asjas leppisid vanemad kui ka nooremad daamid sõnalausumata kokku: Irma Vainule tuleb mõista anda, muidugi viisakalt, kes on tema, kes nemad. On ta üksi, siis on ta neile ainult õhk, lihtsalt tühi ruum, on ta aga ühes Rudolfiga, siis on muidugi teine asi, sest siis pole parata: Rudolf pole ju milleski süüdi ja tema oleks väärinud paremat saatust. Just nii: daamid rää-

kisid Rudolfi saatusest, mille määranud tüdruku noorus. Kuid noorus ei ole igavene ja varsti leidub maailmas nooremaid naisi kui see tüdruk, siis ehk Rudolf pääseb oma saatusest. Igatahes üsna lootusetu polnud asi mitte.

Mehed olid sellest abielust pisut teises arvamuses, nemad olid Irmastki pisut teises arvamuses kui daamid. Nii mõnedki leidsid Irma olevat võluva. Temas olevat midagi, kuigi ei tea, mis see on. Küsiti, kust küll Rudolf sellise välja võtnud, kuidas üles nuuskinud, ja imetleti tema head nina. Arvati, et Irmal on haruldased silmad, korralikud kulmud ja tihedad ripsmed ning mis peaasi, kõik loomulik! Juba see pidi midagi maksma. Ja mis puudus joones, see tasuti kaares, mitte lopsakalt, aga küllaldaselt, et tunda liha ja verd. Jalg ometi peen ja pisike, aga mitte nõnda, et keha kepp ja jalg pakk. Ei, ei, Rudolf on veel kord tõendanud, et mis puutub naistesse, siis temal on maitset ja arusaamist. Arusaamatu on ainult see, miks ta temaga just abiellus, jah, see on Rudolfist pisut arusaamatu, kui teda lähemalt tunda. Armus ta ehk tõesti temasse? Just tõenäolik see ei ole, aga päris võimatu pole see ka mitte, sest temal lähenevad ehk kardetavad aastad. Või ei saanud ta tüdrukut muidu kätte? See on ehk kõige õigem: ei saanud kätte, sest ei mallanud oodata, nõnda see siis kõik tuligi.

Kui Irma ise neid arutlusi oleks pealt kuulanud, siis oleks ta ehk küsinud: aga kuhu jäi minu kumer otsaesine, mis peab tähendama aru ja mõistust, üldse vaimu, kas siis sellel mingit tähendust ei ole? Või arvasite ka otsaesise kumeruse minu keha kaarte hulka, kui tahtsite vabandada puudulikku joont? Ja minu puhtus, hingeline ja kehaline karskus ning puutumatus, kas siis need midagi ei maksa? Kas Rudolf oleks hakanud oma kõhtu valutama ja kompressitama mõne «õe» pärast või kas tal oleks kunagi tulnud mõttesse hakata valetama ristikheina lõhnast, kui ta kõht oleks tõesti valutanud ja kui kompressi oleks pannud mõni «õde»? Või öelge ometi, kas see «õde» oleks samuti oma häbiga võidelnud nagu minagi ja kas ta oleks oma härrale öelnud, et see peab enda viisakaks tegema, kui ta tõesti tahab, et tema, õde, peab talle kompressi panema, sest et kõlbulikumat abi ei ole majas? Nõnda ja veel teisitigi oleks Irma meestelt küsinud, kui ta oleks nende juttu pealt kuulanud. Aga ühte poleks ta osanud mitte küsida, kuigi

tal oli kumer otsaesine, mis ei kuulunud meeste arvates tema keha kaarte hulka, nimelt seda mitte, et — kas mehed ka teavad, kui põhjatu rumal oli Irma oma härrat kompressitades ja ristikheina lõhna uskudes, ja kas nemad tõesti arvavad, et maailmas maksab tarkus rohkem kui rumalus?

Aga muidugi, Irma ei kuulnud ega küsinud midagi. Tal polnud selleks aegagi. Sest registreerimiselt sõitsid nad ühes tunnistajatega kuhugi lokaali, nüüd juba kabinetti — Rudolf polnud enam peigmees — ja seal oli söömіng ja jooming, kuni hääled läksid juba üsna valjuks ja Irma jalad pehmeks, nii et olid jällegi peaaegu nagu nartsud all. Lauast tõustes pidi Rudolf teda toetama ja riietudes ning autosse minnes abiks olema, sest Irma vajas seda. Aga ükski ei pannud seda mikski ega tähelegi, sest täna olid pulmad ja tunnistajad kinnitasid, et nüüd, kus noorpaar sõidab koju, neil alles päris pulm algab, ainult teises lokaalis ja hubasemas seltskonnas. Pruut ja peigmees on harilikult kõige igavamad inimesed maailmas, eriti kui nad on armunud, nõnda arvasid tunnistajad ja sellepärast tahtsid nad pulmapeo lõpetada nende seltsis, kes pole ei abielus ega armunud, vaid ainult armsad ja lõbusad.

Autos hakkas Irma süda sees värisema, sest ta mõtles eneste korteri peale, kust ta mõni nädal tagasi teenijana ja suure nutuga lahkunud, viimseks saatjaks kojamadam tänaval, kes aina kordas, et kauem on püsinud ikka saledamad ja väledamad, kes nagu «ipodromi» hobused. Aga nüüd pidi Irma kõige kauemaks jääma, nagu oleks tema see kõige saledam ja väledam. Uksest sisse astudes ta jäi imestanult seisma: korter oli lühikese vaheajaga uueks muutunud — igal pool olid uued tapeedid.

«Ah siis sellepärast sa ei lasknudki mind varemalt siia,» ütles Irma, seistes keset tuba, kasukmantel alles seljas, mille nööpe mees avas. «Sa tahtsid mind üllatada.»

Aga Rudolf ei lausunud sõnagi, võttis ainult Irma oma käte vahele ja suudles teda siinsamas, nagu oleks ta juba ammu selle järele janunenud. Siis viis ta tema saali, kus seisid asjad ja pakid virnas, nagu nad siia äridest toodud ja pandud. Seda kõike nähes Irma tundis äkki, et tema jalad lähevad hoopis pehmeks, nii et mees peaks ta kätele võtma ja nagu paki teiste pakkide

juurde panema või kuhugi mujale viima, kui see on tema tahtmine.

«Milleks on see kõik nõnda siin?» küsis Irma lõpuks.

«Et sina ise kõike esimesena puutuksid ja vaataksid,» vastas mees.

Aga Irma süda langes äkki sees ära, sest tal tuli meelde, mis Rudolf oli rääkinud oma hirmust, ja ta mõtles: tähendab, see kõik on selle suure hirmu pärast. See kõik on selleks, et ta poleks saanud taganeda ega mind jätta.

«Kardad sa ikka veel?» küsis Irma mehelt, aga see ei vastanud, naeratas ainult ja suudles. «Miks sa ei vasta?» küsis Irma uuesti.

«Kas ma üldse kunagi olen kartnud,» ütles Rudolf nüüd nagu mõttes.

«Aga seda kõike nähes tuleb minul hirm peale,» ütles Irma.

«Karda, karda, mu kallis, hirmuta pole õiget armu,» lohutas mees teda, ja kui oli võtnud tal mantli ümbert ning visanud siiasamasse toolile, küsis: «Ah siis hirmu pärast sa ei tahagi näha, mis neis karpides ja pakkides?»

«Mitte hirmu pärast!» hüüdis Irma vastu. «Olen praegu nii roidunud, et ei jõua õieti rõõmustada, sellepärast. Kui sa lubad, siis jätan muist rõõmu homseks, täna on juba niikuinii kõike küllalt olnud.»

«Pole ju veel midagi olnud, mu kallis,» vastas Rudolf.

Mis nüüd järgnes ja sündis, oli nagu unenägu ja muinasjutt.

Mees oli toolile istunud ja tõmbas Irma kättpidi enda juurde, nagu tahaks ta tema oma sülle istuma panna. Vähemalt oli Irmal eeltundmus, et nüüd tuleb see, kui üldse midagi tuleb, sest tema on nii väsinud ja roidunud, et peaks tingimata kuhugi istuma — peaks istuma kuhugi mehe juurde ja puhkama. Aga et mehe juures praegu muud paika ei ole, siis võtku ta naine omale sülle.

Aga mehel polnud nagu oma naise väsimusest ja roidumusest vähimatki aimu. Sellepärast tõmbas ta tema endale ainult üsna ligi, nii et naine jäi seisma tema põlvede vahele, ja võttis tal kahe käega ümbert kinni, kuid mitte pihast, nagu tol korral köögis, vaid madalamalt, hulga madalamalt. Ainult oma näo surus ta temale samuti vastu rindu nagu siiski ja jäi nõnda tükiks ajaks

liikumatuna püsima, nagu loeks ta mõnda palvet jumalale, keda Irma veel ei tunne.

Ja kuna Irmal selle palve ajal midagi teha ei olnud, pealegi, et vabalt rippuvad käed äkki hirmus raskeina tundusid, siis tõstis ta nad mehele pähe, et las needki seal pisut puhkavad, kui tema ise peab nõnda püsti seisma. Aga käed ei tahtnud puhata, vähemalt sõrmed mitte, vaid hakkasid mehe juustes sasima, nagu otsiksid nad sealt neid muhke, millest mees millalgi rääkis, kui Irma pakkis nuttes oma asju.

Ühes Irma käte liikumisega tuli elu ka mehe kätesse, nii et ka need vabanesid oma hiljutisest palvehardusest, hakates liikuma mööda Irma keha pikkamisi üles ja alla — kallistades, paitades, õrnutsedes ja nagu ettevaatlikult järele katsudes, millised on need ihuliikmed, mis ajavad nõnda palvetama. Viimaks parem käsi peatus ülal Irma rinnal, peaaegu kurgu all, otsides seal nagu sissekäiku kuhugi. Irma ei teadnud isegi miks, aga tema parem käsi haaras samal ajal mehe juustest kukla tagant kinni ning sellega seltsis peagi pahem, kuna Irma ise samal ajal mõtles: pole viga, see kleit käib üle pea, tal pole nööpe ega trukke. Kuid nüüd sündis midagi üsna ootamatut: mehe käsi tegi järsu liigutuse ja Irma haakide ja nööpideta kleit oli eest lõhki. Aga mis kasu on nööpidest või trukkidest, kui kleit on juba pisutki kurgu alt lõhki? Sest kui on juba pisut, siis võib varsti olla ka palju, ja kui on palju, siis nagu polekski enam ei kleiti, nööpe ega trukke.

Aga mehe käsi ei käristanud kleiti kuigi palju, nagu oleks tal temast lõpuks ometi kahju. Selle asemel asus ta näpitsema kehakatteid, mis peitusid kleidi all. Irma oleks tahtnud teda selles takistada ja tõstiski juba oma käe mehe käe juurde, kuid seal olid tal vastas mehe kuumad ja nagu värisevad huuled, mis halvasid tema jõu hoopis. Pealegi meenusid tal sel silmapilgul pakid ja karbid, mis kuhjatud lauale ja millede üle ta täna küllalt ei jaksanud rõõmutseda, meenusid kõik need viimased päevad ja pisarad, mis ta nutnud suure õnne pärast keset tänavat kõigi silma all, kui tal oli see kole suur rahasumma käsikotis, ja ta mõtles: kui tema on minule nii palju andnud ja lubanud, kuidas võin siis mina temale seda natukest keelda, liiatigi kui ta näpitseb selle kallal, mis tema oma rahaga ostetud. Ja mina ise, kes asub selle sees, mille kallal ta näpitseb? Enda

ma ju lubasin ka temale, kuigi ma siis õieti ei teadnud, et ma lubasin enda nõnda.

Seega siis mees näpitses edasi, kuni tal polnudki enam midagi näpitseda ja võis hakata kustutama oma silmahimu, mis pidi olema ühes elukõrkusega raskeks patuks. Algab siis abielu patuga? oleks ehk Irma mõelnud, kui ta oleks üldse midagi mõelnud. Aga temale tundus äkki, nagu oleks ta tõepoolest lähedane mõnele taimele, mis lõhnab kord nagu ristikhein, kord nagu vaarikas ja kord nagu midagi niisugust, mille lõhna tunnevad ainult mehed, sest neil on sellekohane nina. Kuid milleks peab siis mõtlema, kui lähened taimele, mis lõhnab? Parem on lihtsalt seista ja lasta end imetleda, kui on keegi, kes sind imetleda tahab.

Ja Irmal oli see keegi, sest ta tundis tema käsi oma puusadel, mis alles kaetud riietega, tundis, kuidas need käed lükkasid Irma pisut eemale, et paremini imetleda seda, mida riided enam ei katnud. Ja et mehe imetlusele vastu tulla, Irma omad käed tõttasid loomusunnilikus ajes lõpuni vabastama imetletud kehakenadusi rõivaste vangistusest. Käed talitasid nagu üsna omapead ja iseseisvalt, ilma et oleksid oodanud käsku peaajult, mis sai asjast aimu alles siis, kui kõik oli juba sündinud. Ometi leidis peaaju, et mis käed teinud, on hästi ja õieti tehtud, sest mees, kes tahab imetleda, on ju tema oma mees ja sellepärast pole ju pattu ega kurja himu, on ainult armastus. Patt ja kurjus oleks see, kui ta ei lubaks himude vaigistust sellele, kes teda armastab.

Aga kui mees oli küllalt imetlenud, tõmbas ta Irma uuesti lähemale ja puudutas tasa, tasa, vaevalt tunduvalt oma huultega tema kehakenadusi, nagu kardaks ta neile haiget teha, öeldes: «Tüdruk, mu naine, sa oled otse hirmus oma neitsilikkuses.» Ent see neitsilik haaras nüüd kahe käega mehe pea ja surus selle nägu- või suudpidi kõigest jõust, peaaegu kramplikult ikka ja jälle vastu oma paljast ihu, nagu tahtes näidata, et kui üldse suudelda, siis nõnda.

Kuid äkki mehel kadus nagu himu suudlemiseks, ta haaras naise kätele ja kandis ta teise tuppa, kus pani ta voodile, hoolimata sellest, et Irmal olid alles tänavakingad jalas, mis kolksatasid teineteise järele voodiotsa taha põrandale, nii et Irma otse võpatas. Siis kärises kleit eest üleni lõhki, nagu mõtleks mees temast mantlit teha. Ometi jäi mantel täna tegemata ja kleidinärud lendasid

lõpuks sinnasamasse, kuhu olid kolksatanud kingadki, ainult üsna vaikselt, nagu oleks nõnda viisakam. Kui mees asus teiste kehakatete kallale, Irma haaras tal käest kinni ja palus, mees lubagu, et Irma ise. Mees mingu teise tuppa ja oodaku, küllap juba Irma siis ütleb, kui kõik tehtud. Aga Irma pidi kaua paluma, enne kui mees temaga nõustus, sest tema tahtis maksku mis maksab ise täna oma naise rõivist vabastada.

«Ükskord tegi seda ema,» rääkis mees, «ja suudles sind armastuses, siis hakkasid seda tegema sa ise, ilma et oleksid end suudelnud, sest sa ei teadnud, et ka iseend peab armastama, ja nüüd teeb seda sinu mees, kes jällegi tahab sind suudelda, nagu oleksid sa muutunud üleni väikeseks lapseks.»

Aga ei, Irma jäi oma palves kindlaks, et lubagu mees veel ainuskord tal endal oma riided seljast võtta, pärast seda sundku, nagu mees soovib.

«Kallis, sa ju armastad mind, kuule mu palvet!» mangus Irma.

«Just armastuse pärast ei võigi ma su palvet kuulda,» ajas mees vastu. «Sest mõtle ometi, homme pole sa enam üleni laps, kuis ma siis sind veel üleni saan suudelda.»

«Küll saad, kallis, kui armastad,» vastas Irma. «Oota ainult natukene, ma olen kohe valmis.»

Lõpuks ometi mees lahkus toast. Aga kui ta ilmus kutse peale uuesti, seisis naine noore jumalatarina keset põrandat, omal silmad kramplikult suletud, nagu peaks ta neid kõige rohkem häbenema. Mees jäi peaaegu kangestunult oma naise ette seisma ja tal hakkas temast lõpuks peaaegu kahju, nii et ta kummardus tema ette nagu härdas meeles ja suudles tema värisevaid põlvi. Irma ootas ja lootis, et nüüd tuleb see ülenisuudlemine, nagu mees seda oli nimetanud, tuleb kätelevõtmine ja voodiviimine, aga ta eksis, nagu ta eksinud elus ja armastuses nii sagedasti. Sest mees kargas äkki üles ja jooksis teise tuppa, kust tuli pappkarbiga tagasi.

«Issand jumal!» hüüdis ta häälel, milles oli nagu ülemeelikut nalja, aga ka haletsevat härdust. «Minu naine on palja jalu ja kingi on kõik kohad täis!»

Ning ta avas toodud karbi, kust võttis helevalged kingad, mida hakkas Irmale jalga toppima, tehes seda nõnda, nagu oleks ta naine täies ehtes, ainult kingad puuduvad veel. Aga enne kui pistis jala kinga sisse,

kattis ta suudlustega ühe kui ka teise, nagu ei peakski maailmas neid jalgu enam muud ümbritsema kui aga suudlused. Ja kui oli mõlema jala ning kingaga talitanud nõnda, kargas ta kergendatud südamega maast ja ütles:

«Soo! Jumal tänatud! Mu naine on kaetud.»

Ja ta võttis Irmal aupaklikult käest kinni, kõnnitas teda mööda tuba ja viis ta lõpuks peegli ette, nagu tahaks ta temale endalegi näidata, millised imelised ehted katavad nüüd tema noori ihuliikmeid. Aga märgates, kuidas naine oma valgeis kingis hingeldab, mees viis ta kättpidi teise tuppa, kus hakkas pakkidest ja karpidest uisapäisa midagi otsima, kuni leidis mingisuguse pika särgi, mille ajas Irmale üle pea selga. Siis leidis ta mingi pika, pehme ja laia mantli ning tõmbas selle särgile peale ja talutas naise nüüd uuesti peegli ette. Kui Irma end sellises ülikonnas nägi, langes ta mehele kaela ja ütles nagu etteheitvalt:

«See rõõm pidi ju homseks jääma.»

«Rõõm las jäädagi homseks, täna mängime muidu niisama,» vastas mees ja viis Irma uuesti teise tuppa, kus kiskus tal esteks mantli ja pärast ka särgi seljast, nagu poleks need küllalt head ja kõlbulikud katma noore jumalatari keha.

«Sa külmetad mu nõnda ära,» ütles jumalatar, kellele hakkas mehe jändamine juba nalja tegema, sest hingeldamine andis pisut järele ja silmad söandasid lausa naeratades vaadata.

«Pole parata, mu kallis, pole põrmugi parata,» seletas mees nagu tõsiselt ja hoolitsevalt, ilma et oleks väljagi teinud asja tõelisest seisukorrast. «Pead algusest saadik sellega harjuma, et abielu pole sugugi naljaasi.»

Ja jällegi segas ning tustis ta pakkides ja karpides, kuni leidis mingi imeliku poisipärase kehakatte, mida Irma polnud veel kunagi puutunud, vaevalt ainult näinud, sedagi kinos, ning hakkas seda talle selga ajama. Aga äkki ta katkestas alatud toimingu, sest tal tuli meelde, et ei või ometi oma naise liikmeid katta uute hilpudega, kui neid pole enne kaetud suudlustega. Nõnda ta siis hakkaski teda suudlema, nii et Irma meeled läksid hoopis segi ja ta langes mehe käte vahel rammestunult kokku. Alles nüüd see ärkas nagu uimastusest, pani oma naise sohvale ja ajas talle seal selle imeliku ülikonna selga. Siis võttis ta tema kätele, kandis ta

teise tuppa ja seadis teda kui lõtvade liikmetega nukku peegli ette seisma, et oleks võimalik vaadelda ja imetleda.

«Soo, mu kallis,» ütles ta siis suudluste vahele, «alles nüüd võib vaiba alla sooja pugeda.»

Ning ta lükkas voodil vaiba kõrvale, pani Irma voodiservale istuma, võttis tal valged kingad jalast, suudles iga varvast üksikult, suudles jalapõhjaaluseidki, misjuures tõstis sääred sedavõrd kõrgele, et naine langes voodi selili, nii et mehel polnud muud kui katta teda vaibaga. Aga kui Irma arvas, et nüüd on hullamisest ja mängust küll ja et nüüd mees poeb oma voodi, mis seisab Irma voodi kõrval, siis eksis ta jällegi nagu esteks. Mees ilmus küll varsti samasuguses ülikonnas, mis ta Irmalegi selga ajanud, aga oma voodisse ei läinud ta ometi mitte. Selle asemel hakkas ta Irmat sellise innuga uuesti suudlema, nagu näeks ta teda täna alles esimest korda.

«Sellest ju aitab tänaseks,» palus Irma.

«Ei, kallis, mitte ei aita,» vastas mees.

«Kui sa väga armastad, kas siis ei aita?»

«Siis just ei aita. Armastusele aitab ainult armastus.»

«Aga kui ma väga palun, et tänaseks aitaks?»

«Ära palu, kallis, ma palun, ära palu, kui väga armastad,» rääkis mees südamliku härdusega.

«Jätame muist armastust homseks.»

«Homme on uus armastus, kui on uus päev, ja kui jumalal pole enam päevi, siis lepime öödega, nõnda on armastusega, mu kallis,» seletas mees endiselt paluva härdusega.

Irma ei öelnud enam midagi, nagu usaldaks ta lõpuks mehe kogemusi rohkem kui iseennast. Ta muutus nagu väikeseks lapseks, keda võetakse ja pannakse, kohendatakse ja hellatatakse, silitatakse ja suudeldakse. Uuesti tundis ta, et mees hakkab samu riideid tal ümbert võtma, mis ta ise talle suure vaeva ja jändamisega selga toppinud, nagu peaksid nende asemele tulema veel ilusamad ja kallimad, veel peenemad ja pehmemad, veel õhemad ja õrnemad, nii õhukesed ja õrnad, et nad enam põrmugi ei sega suudlusi.

XV

Mehe sõnad läksid nähtavasti täide, mis ta oli rääkinud esimeses armuuimas Irmale: tulid uued päevad, tuli ka uus armastus. Ja kui päevadest ei jatkunud, siis võeti öödest lisa või tagurpidi: kui jumala ööd polnud küllalt pikad, siis võeti päevadest lisa. Ometi oli jumal määranud neile armastuseks oma kõige pikemad ööd, nii et kui ka neist ei jatkunud, siis ei võinud jumal enam midagi parata. Aga ta ei pannud põrmugi imeks, et tema pikemadki ööd polnud küllalt pikad, sest ta teadis juba ammust ajast, et inimene on täitmata armastuses nagu vihas ja vaenuski. Inimene on nagu liivakell, mis ei jää kunagi enne peatuma, kui ta on tühi, nii et jumal võtku ja pööraku tal teine ots, kui ta tahab, et liivakell hakkaks uuesti käima.

Aga see jumala liivakell, mis ühest otsast vaadates oli Irma, teisest Rudolf, käis alles oma jõuga, nii et jumalal polnud temaga muud vaeva, kui et andis öid ja päevi, päevi ja öid, ikka kordamööda, et oleks seegi vaheldus, mitte ainult armastus. Ununes söök ja jook, ununes maailm ja inimesed, ununesid kehakatted ja ehted, sest oli see kõik ei tea kui ilus ja armas, inimene ise ja tema armastus oli ikka veel ilusam ja armsam.

Irma polnud kunagi osanud aimata, et tema võiks olla kellegi meelest nii ilus ja armas, nagu ta nüüd tundis enda olevat. Nüüd ta alles hakkas taipama, milline õigus oli Rudolfil temale nõnda valetada, teda nõnda petta, nagu ta seda alguses teinud, ja ta jõudis tahes või tahtmata otsusele, et, õieti öelda, Rudolf polnudki talle valetanud ega teda petnud, vaid ainult armastanud, omal viisil armastanud, kuni Irma õpetas talle õige armastuseviisi.

Nüüd ei olnud enam mingit valet ega pettust, seda tundis Irma, sest see hellitus ja õrnus, see nagu jumaldamisest küllastatud õhkkond, mis teda ümbritses, ei andnud ruumi mingisugustele kahtlustele. Oli ikka ja jälle uus imetlus tema ihuliikmete ümber, oli uus palvetamine armuandide altari ees. Oli korduv joobumus nagu salajase ihaga, et veel pisut, veel veidikese, ja siis tuleb see suur unustus, see kõige suurem, mida nimetatakse surmaks. Irma oleks tahtnud mõnikord sel silmapilgul surra, kus ta tundis, et teda armastatakse kuni hingetuseni, kuni pööraseni. Sest mida võib elu veel anda,

kui oled nõnda armastanud, et hakkad küsima, kas nõnda üldse armastada võib ja tohib? Aga mees ei küsinud, tema ainult armastas, armastas just sellepärast nõnda, nagu ta kinnitas, et on surm.

«Seni kui armastame, seni kui suudame armastada,» ütles ta, «kestab elu, sealpool armastust pole enam midagi. Lõpeb armastus, siis lõpeb ka elu.»

«Aga mina tahaks surra, kui on veel armastus,» seletas Irma.

«Surm tuleb tahtmata nagu armastuski, sellepärast ära taha surra, mu kallis, kui on veel armastus,» rääkis mees nagu paludes.

«Siis armasta mind,» vastas Irma. «Ära lakka kunagi mind armastamast, muidu tuleb ehk surm.»

Nõnda sonisid nad vahetevahel peaaegu üksisõnu, nagu ei oskaks nad enam õieti rääkidagi suure armastuse pärast. Nende sõnad muutusid sama mõttetuiks, nagu olid nende teodki, kui neid poleks seletanud, valgustanud ja õilistanud armastus.

Ah, Irma polnud kunagi teadnud ega kuulnudki, et inimesed muutuvad nii seletamatuiks, mõttetuiks, peaaegu hirmsaiks ja hullumeelseiks, kui nad armastavad! Ometi oli see hirmsus ja hullumeelsus hea ning ilus, nagu peaks neil tingimata õigus olema, kes kinnitavad, et pole midagi paremat ja ilusamat, kui on armastus.

Millalgi Irma oli tahtnud armuda selge peaga, täie aruga, sest ta arvas seda võlgnevat oma haridusele ja kumerale otsaesisele, aga nüüd ta alles taipas, kui vähe ta siis oli aimanud, mis on armastus. Ta oleks nagu kõik muu, mitte aga aru ja haridus.

Kui tahad õieti armastada, siis unusta, et oled inimene, ja saa loomaks, isegi taimeks. Jah, saa lihtsalt selleks, mis õilmitseb ja lõhnab ning mille lõhn röövib igalt lähenejalt aru, muutes ta samuti mõneks loomaks või taimeks nagu sa isegi.

See ongi kõige muinasjuttude sisu, kus teotsevad kurjad nõiad, kes muudavad printsid ja printsessid loomadeks või lilledeks, mis häälitsevad täis ihaldavat või igatsevat nukrust. Aga elus pole see nõidus mingi nõidus ega kurjus mingi kurjus, vaid puhas, paljas armastus, mis otsib omale eluasemeks mõne looma või lille. Mehed teavad seda, sellepärast räägivad nad kord ristikheina, kord vaarika, kord jumal teab millise taime lõhnast,

tahtes öelda, et kui sa ei saa nagu lilleke väljal või nagu osi ojakäärus, siis ei pääse sa armuriiki.

Aga lõpuks näis ometi nõnda, et jumal jääb ka armastuses võitjaks: temal jatkus rohkem öid ja päevi kui inimestel armastust. Õieti oli Rudolf see, kes tuli kõige enne mõttele, et inimene ei ela ainult paljast armastusest, vaid ka paljudest teistest asjadest. Inimene tahab maiustuste ja armastuse kõrval ka süüa ja juua, tahab teisi inimesi näha, nagu peaks ta ka neile näitama oma armastust. Inimene tahab lõbu ja lahutust, alles siis hakkab ta õieti taipama, kui imeline asi on armastus.

Nõnda siis algasid uuesti kinod ja kontserdid, lokaalid ja lõbustused, teater ja ooper. Aga Irma ei saanud hästi aru, milleks sinna minna, milleks seda kõike näha ja kuulda, kui ka seal on ainult armastus. Milleks näha ja kuulda teiste armastust, kui sul on omal armastus kodus? Teisi las lähevad vaatama ja kuulama need, kel omal ei ole kodus midagi muud kui aga asjad ja seinad, söök ja jook, ükskõiksus ja tüdimus, igavus ja igatsus.

Aga üks kasu oli Irmal ometi, et ta nägi teiste armastust ja igatsust, teiste piina ja vaevu, teiste õnne ja õndsust: ta nägi, et olgu armastus ei tea kui suur, ometi võib ta lõppeda, sest et on surm või et kaob vastuarmastus. Ja sellest teadmusest kasvas tema oma armastus äkki nagu mitmekordseks, muutus hellaks ja valusaks, nii et oli alati tundmus — armastagu mees teda ei tea kui palju, kunagi ei jõua ta teda nii palju armastada, nagu Irma seda tahaks. Mees ei jõua teda küllalt piinavalt ja valusasti armastada, et tunneks ikka ja alati seda armastust oma kehas ja meeles.

Ja kui enne oli mees Irmat pool hullumeelsena imetlenud ja hellatanud, siis nüüd kippus Irma oma mehega sedasama tegema, nagu oleks täditütre Lonni sõnadel ometi tõsi taga, kui ta armastusest rääkides ütles, et pane tähele, pane hästi tähele, sest inimestega on nõnda, et kui armastab mees, siis ei armasta naine, ja kui armastab naine, siis ei armasta mees.

Aga ei, ei, see on ainult Lonni armastusega nõnda, sest temal on armastusest hoopis teine arusaamine kui Irmal või Rudolfil. Lonni näeb armastuses ainult lõbu ja ajaviidet, neile aga Rudolfiga on armastus püha kui palvetus, tõsine kui tõotus, raske kui suur rõõm, piinav ja valus nagu surma eeltundmus.

Et aga Rudolf peab päevas paarikski tunniks kodust

lahkuma, siis seegi ei tähenda muud kui ainult armastust. Eriti tundis Irma seda kodustlahkumist armastusena sel päeval, kui Rudolf temalt küsis, kas ta ei tahaks pisikest ärireisi temaga kaasa teha? Kuhu? Küll juba Irma ise näeb. Kui kauaks? kui kaugele? kuidas? Kas see pole ükskõik, kui nad on kahekesi.

Oh jaa! Irmal oli üsna ükskõik, kuhu, kui kauaks, kui kaugele või kuidas, kui aga võis olla oma mehega kahekesi. Nõnda siis läksid nad kõrvuti, kuni mees valis parima auto ja hakkas selle juhiga rääkima, temale midagi seletama. Lõpuks istusid nad sisse ja sõit algas.

Kui nad jõudsid linnast välja maanteele, tundus ajuti, nagu peksaksid porilained neil üle pea kokku. Sest lumi, mis paar nädalat maad katnud, oli vihmade käes uuesti sulanud ja porile kõik sügiseväravad avanud. Aga mis tähendus oli poripõhjatusel armujoovastuse kõrval! Kogu maailma pori uhtugu meist üle, ikka jääme puhtaks, kui oleme ümbritsetud armastusega.

Nõnda nad sõitsid õõtsutavas autos, mis roiutas ihu, nagu hakkaks seal miilima armastus. Ja alles nüüd Irma taipas, et ta pole oma mehega kahekesi, vaid et neid on kolm: tema ise, mees ja autojuht. Ja äkki oli tal tundmus, et see kolmas, see autojuht, on kuri saatus, mis on enese poetanud tema ja mehe vahele: täna küll esimest korda, aga juba kord esimestki, küllap siis järgnevad ka teised korrad. Nüüd muutus autoõõtsutusest tekkinud roidumus hellaks valuks, nii et hõõgas kogu keha, kui nad lõpuks pöördusid maanteelt väiksemale põlluvaheteele.

«Kuhu nüüd?» küsis Irma nagu hirmul.

«Meie uude koju,» vastas mees.

Ja varsti auto peatuski vana ja madala talumaja ees. Kui Irma ja mees autost välja astusid, ilmus neid nähtavasti kogu pere uudishimus vastu võtma, muude seas ka habemik vanamees, kelle poole Rudolf pöördus sõnadega:

«Noh, peremees, tulin veel kord teie talu vaatama ja nüüd juba ühes noore perenaisega, ehk saame ometi kaupadega kokku.»

«Seda on näha jah, et ühes perenaisega,» muheles vanamees.

«Liiga nooruke meie koha perenaiseks,» arvas vana küürakas eit.

«Küll ta läheb iga aastaga vanemaks, seda ärge kartke,» vastas Rudolf naljatades, aga Irmale torkas nagu pussiga südamesse, kui ta kuulis meest rääkivat oma vanadusest.

«Seda küll, seda küll, härrakene,» kiitis eit, «küllap me juba kõik vanemaks lähme, ikka vanemaks.»

«Kas võiks veel korraks krundi üle vaadata?» küsis Rudolf.

«Miks ei,» vastas vanamees. «Kas saksad tahvad üksi minna või pean kaasa tulema, kui ehk enam hästi ei mäleta?»

«Küll ma juba mäletan,» ütles Rudolf, «las me läheme pealegi kahekesi, siis meil hea isekeskis aru pidada.»

Viimaste sõnade eest oli Irma mehele otse surmani tänulik. Just nii! Irma mõtles endamisi: kuni surmani, nagu peaks see saabuma juba õige pea, nii-öelda tänahomme. Tema nii suur tänu põhjenes sellel, et ta enne seda arutas: soo, esteks tuli minu ja mehe vahele autojuht, nüüd tuleb see vanamees, ja kui tuleb tõepoolest ka see vanamees, siis pole üldse enam loota, et saaks kahekesi olla, sest kolmandana ilmub linnas juba teenija või passija, et Irmal poleks vaja kogu majatalitust endal teha. Just nõnda arutas Irma, kui Rudolf ütles vanamehele oma tänuväärsed sõnad.

«Ah siis selleks käskisidki mul kõrged kalossid jalga panna?» küsis Irma mehelt, kui nad pöördusid juba põllult heinamaale.

«Just selleks, et võiksid minna ühes minuga läbi nurme ja niidu, läbi metsa ja padriku,» vastas mees ja hakkas seletama, kuidas tema arvates ei saa olla õiget rahvast ega kultuuri, samuti mitte õiget abielu, kui juured, abielujuured ei ulatu maamulda. Just selle mulla pärast mõtlebki ta talu osta, et oleks paik, kuhu nende abielu ajaks oma juured. Muidugi, praegu pole siin õigeid hooneid ega õiget majapidamistki, sest siin pole õiget mulda. Aga küllap nemad, Irma ja Rudolf muretsevad siia kõik — hooned, majapidamise ja parema mullagi, sest kultuur, ka põllukultuur võib kõik. Kultuuri väärtus selles seisabki, et ta nii palju võib. Ta võib luua ja võib ka hävitada. Ja et kultuur ei ulatuks neid nii kergesti hävitama, kui ta tuleb oma mürskude, pommide ja mürkgaasidega, selleks Rudolf valinudki koha nii kaugele linnast ja raudteest.

Aga Irma arvas, et tema ei karda hävingut, kui on

armastus, nagu tahaks ta mehele mõista anda, et ärgu ta nii väga muretsegu kultuuri ja hävingu pärast, vaid mõelgu kõigepealt armastusele. Nõnda näis ka mees sellest aru saavat, sest ta ütles:

«Vahel on elu armsam kui armastus.»

«Minule mitte,» rääkis Irma. «Minule on mu armastus kõik ja ma tahaks, et oleks ainult armastus.»

«Ainult armastus,» kordas mees nagu mõttes, kui nad seisatasid heinaküüni ees, kust oli esimese lume aegu heinu viidud ja suu hooletult hagudega suletud nagu selleks, et järgmisel päeval heinu edasi vedada, mis aga jäi tegemata, sest et lumi läks maast ära.

«Tunned, kuis lõhnab,» ütles Irma joovastuses, sest talle meenus, kuidas mees oli millalgi rääkinud ristikheinast ja selle lõhnast. Ja ta lükkas sõnalausumata haod küünisuult pisut kõrvale, puges sisse ja heitis hõbedastele heintele pikali. «Kui hea!» ohkas ta, tõstes käsi üle pea ja sirutades oma roidunud liikmeid.

Rudolf jäi kummargil küünisuust sisse vahtima, nagu peaks ta aru, kas naisele järele ronida või oodata, kuni see välja tuleb. Kuid Irma lõpetas tema kahtluse, sest ta sirutas oma käed tema poole ja ütles:

«Kallis mees, armasta mind, kuni lõhnavad heinad ja pole veel pomme, kultuuri ega muid hirmsaid asju, millest sa esteks rääkisid.» Ja kui Rudolf oli ka küüni roninud ja tema kõrvale pikutanud, jatkas ta: «Tead, mees, niipea kui räägid mulle surmast ja hävitusest, mõtlen ma ainult armastusele, ainult sellele, mõtlen ja tahan armastada, et poleks pärast kahju nagu siis, kui pole küllalt armastanud. Ja kui sa veel ütled, et ma lähen iga aastaga vanemaks, siis ei taha ma midagi muud, kui aga et sa mind armastaksid, kuni olen noor, nii et ma vanalt mäletaks, kuis sa mind noorelt armastasid.»

Irma oleks ehk veelgi midagi öelnud, kuid mees kattis suudlusega ta huuled, nagu kardaks ta tema sõnu, mis sonivad armastusest. Aga suudeldes sai lämmatatud sõnadest hõõguv kirg, kirest meeletud teod, nagu polekski nad seaduslikud mees ja naine, kel oma korralik kodu, kus seisab kaks voodit viisakalt kõrvuti, vaid mingisugune armupaar, kes peidab oma südamesaladust mööda metsi ja urkaid. Ometi õnnistas Irma tänast päeva ja kiitis jumalat, et ta on lasknud ehitada selle küüni, loonud nii lõhnavad heinad, ümbritseva niidu ja metsa ning selle ämuse hilissügisepäeva, kus ei liigu

ükski jalg ega vaata ükski silm, kui nemad kahekesi loovad oma esimest armupalvet tulevasel eluasemel.

Ja kui nad lõpuks küünist lahkusid, et edasi minna, oli Irmal tundmus, nagu oleks iga põõsas ja puu, iga mätas ja küngas omasemaks ja armsamaks muutunud, sest nad kõik olid nagu nende armastuse tunnistajaiks.

«Seda küüni ei unusta ma kunagi,» ütles Irma mehele.

«Selle küüni lasen ma maha kiskuda,» vastas mees.

«Milleks?» küsis Irma peaaegu hirmul.

«Ta on vana ja liiga väikene, suurema peab ehitama, kui kultiveerime selle heinamaa,» seletas mees.

«Aga mina laseks ta olla, nagu ta on,» ütles Irma, nii et mees pidi omakorda küsima:

«Milleks?»

«Sa küsid veel!» imestus Irma. «Kas siis see, mis täna seal oli, temale eluõigust ei anna?»

«Ah nõnda arvad sina,» ütles mees nüüd ja lisas: «Hea küll! Kui arvad, siis laseme ta olla, kuni ta ise kokku langeb. Las ta seista nagu meie armumuuseum.»

«Nagu armumuuseum,» kordas Irma. «Ja heinu paneme talle ka iga aasta sisse, et oleks lõhn nagu täna.»

«Et oleks armastus nagu täna,» tähendas Rudolf naljatavalt.

Kui nad oma ringkäigult tagasi jõudsid, polnud Irmal enam midagi selle vastu, et mees ostab maatüki, kus asub nende armumuuseum, mida tunnevad ainult nemad kahekesi. Teistele on see ainult vana küünilogu, mille katust peab iga aasta uuesti parandama, sest muidu laseb ta vihma läbi ja määndab heinad.

Jällegi algas pori ja roiutav õõtsumine, sest nad pidid linna tagasi sõitma. Rudolf rääkis vaadatud kohast ja sellest, mis seal võiks teha ja mis seal tingimata peaks tegema. Sõna «võiks» pidi tähendama kauget tulevikumuusikat, sõna «peaks» paratamatut reaalset tegevust — uue elamu ja uute karjalautade ehitamist, põldude parandamist, heinamaade laastamist ja silumist, et pääseks neile masinatega ligi, sest mõtteta olevat talupidamine, kui puuduvad masinad.

Irma nagu kuulas mehe arutusi ja ei kuulanud neid ka mitte. Ta hõljus kuidagi ebamääraselt oma mõtete ja unistuste ning mehe arutuste vahel. Mees rääkis reaalseist võimalusist ja Irma mõtles, et kui kaua seisaks küll see vana küünilogu veel ülal, kui jätta ta tema saatuse hooleks, nii et ta oleks kui mitte just reaalseis võima-

lusis, siis vähemalt reaalseis tingimusis. Ja kui seda küünilogu enam ei ole, kui ta on sootuks kokku langenud või seisab muidu niisama ilma katuseta seal endiste puude ja põõsaste vahel, mis saab siis nende armastusest? Laguneb nende armastus samuti nagu see vana küün? Ainult heinad lõhnavad veel endiselt, kuid nüüd juba kusagil uues suuremas küünis. Ja milleks mehele õieti seda talu vaja? On see tõesti nõnda, nagu ta rääkis kultuurist ja hävitusest, pommidest ja mürkgaasidest? Aga kui ta ehk ainult räägib seda, ise aga mõtleb hoopis muud? Võib-olla on see endine kartus, mis teda taga ajab? Võib-olla pole ta veelgi eneses kindel, vaid katsub alles kindlustada? Selleks siis see talu, need plaanid ja tulevikumuusika. Kuid see polnud mõeldav ega võimalik. Irma ei nõudnud ju temalt kindlustusi ega tagatisi, tema nõudis ainult armastust. Seal vanas küüniski, kus olid nii lõhnavad heinad, ei himustanud ta midagi muud kui aga armastust. Kohaostugagi ta nõustus nii kergelt ainult armastuse pärast.

Linnas läksid nad kuhugi lokaali õhtust või lõunat sööma, nagu seda keegi tahtis võtta, ja uue koha liiku jooma. See oli esimene kord nende abielu ajal, kus nad midagi üheskoos jõid. Pärast tahtis mees veel kuhugi minna, üsna ükskõik kuhu, aga et Irma kippus koju, siis mindigi sinna, sest sõiduväsimus ja kerge alkoholiuim nõudsid oma. Irmal oli imelik tundmus, nagu oleks ta ei tea kui kaua kodust ära olnud, ja kui ta üle läve oli astunud, langes ta kohe mehele kaela.

«Oled sa sellest natukesest purjus või?» küsis mees.

«Purjus elust ja armastusest,» vastas Irma naerdes.

«Aga me peame varsti hakkama kaineks muutuma,» ütles mees, «eriti pean seda mina, kui tahame elada.»

«Veel mitte, palun, kallis!» ajas Irma vastu. «Lase mind ühedki pühad nõnda üle elada. Ühedki jõulud! Siis tee, mis tahad.»

«Hea küll, siis jõulud üle,» oli mees nõus.

Aga mehe nõustumisele vaatamata taandus armastus ometi pikkamisi, kuid järjekindlalt elu eest. Juba see, et nad passija võtsid, kes pidi tube koristama ja nõutaval korral ka lõunat tegema, tõi majja sootuks teise õhkkonna ja meeleolu. Ainult õhtuti ja hommikuti, kui nad olid kahekesi, katsusid nad endisest elevusest kinni pidada, kuid Irma tundis oma hellas ja valutavas südames, et elu kulutab ikka rohkem ja rohkem armastuse

tema hingest ja silmist. Juba tabas ta silmapilke, kus mees enam tema kehakenadusi ei märganud, kui selleks oli sobiv võimalus. Või polnud need kenadused enam endised? Uurivalt silmitses ta end mehe salaja peegli ees ja tasakesi katsus ta siit-sealt oma keha, nagu tahaks ta tõendada, et kõik on alles muutumata. Aga nagu oleks mees tema mõtteid lugenud, tähendas ta kord nagu möödaminnes ja muu seas:

«Minu naine on kõhnemaks läind.»

Need lihtsad sõnad panid Irma võpatama. Pidid nad tähendama kiitust või laitust? Oli see ergutus või hoiatus? Irma mõtles mehelt seletust küsida, aga ei söandanud. Ta kartis kangesti, et ta kuuleb, mida ta kuulda ei taha. Viimaks lausus ta ainult:

«Arvad?»

«Kindlasti,» vastas mees. «Hakkad moodsaks minema. Armastus teeb naised moodsaks.»

«Teeb armastus tõesti kõhnaks?» küsis Irma.

«Mis sa siis arvad?» küsis mees vastu.

«Nii et need, kes minust kõhnemad, on kõik rohkem armastanud,» järeldas Irma.

«Jah, neil kõigil on suurem armastus kui sinul,» nõustus mees naljatades.

«Usud sa ise seda ka, mis sa räägid?» küsis Irma.

«Ei usu,» vastas mees üsna lihtsalt, ja nüüd hakkasid nad mõlemad naerma.

«Nii et ma ei ole kõhnemaks ka jäänud?» päris Irma.

«Seda oled sa siiski,» vastas mees, viis naise peegli ette ja näitas seal tema kehal neid kohti, kus olevat kõhnenemine tunda. Aga ka nüüd tegi ta seda nõnda, nagu ei puutuks see põrmugi temasse ega nende armastusse, nii et Irma jäi endiselt kahevahele kõikuma. Selle-eest sai ta aga kelleltki teiselt üsna selge ja otsekohese vastuse. See sündis paar päeva pärast mehega jutlemist. Irma läks üksipäinis mööda tänavat ja temale tuli vastu Eedi, kes vahtis kramplikult kõrvale, teeseldes mittenägemist, et poleks vaja teretada. Aga kui ta oli parajasti möödumas, pöördus Irma tema poole ja ütles:

«Tere, Eedi, sa mind enam ei tunnegi.»

«Vabandust, proua,» vastas Eedi piinliku kohmetusega, «aga ma ei tahtnud häbi teha.»

«Kellele häbi teha?» küsis Irma.

«Endale muidugi mitte, ikka kellegile teisele,» vastas Eedi.

«Nii et minule?» küsis Irma etteheitvalt.

«Aga muidugi,» seletas Eedi. «Sina oled ju äkki nii peeneks läind, et... Ja kõhnaks, vaevalt tunneb ära.»

«See hakkab mulle, mis?» küsis Irma nagu edvistavalt.

«Minu meelest mitte,» vastas Eedi nagu ükskõikselt. «Pilpad pole minu maitse.»

«Ma pole ju veel sugugi pilbas,» ütles Irma.

«Vaata ennast peale jõuluid peeglis, kui see nõnda edasi läheb,» soovitas Eedi ja küsis nagu halvakspanevalt: «Mis, sa näljutad ennast või?»

«Mu mees ütleb, et see on armastusest,» naeris Irma poisile vastu, nagu heidaks ta ülemeelikut nalja, sest ta oli oma armastusele uhke.

«Sinu mees on suur naljahammas,» ütles Eedi.

«Miks nii?» imestus Irma.

«Miks siis mitte,» seletas Eedi, «kui ta ütleb, et armastus teeb kõhnaks. Minul ei peaks siis enam peale luu ja naha midagi olema.»

«Kas siis sina ka armastad?» lööpis Irma, tahtes poissi millegipärast nokkida ja temale nagu öelda, et mis teab tema ka armastusest. Kuid juba järgmisel silmapilgul kahetses ta oma sõnu, sest Eedi astus talle sammu lähemale ja ütles nõnda, et möödaminejadki võisid kuulda, ütles nagu südametäiega:

«Jah, proua, ma armastan sind, armastan sind ikka veel. Mine või Hiina keisrile, minu armastuse eest ei pääse sa kuhugi. Kaeba või iga päev kord oma mehele, et ma sind armastan, see ei aita, sest ma armastan sind sinu mehe kiuste, armastan ja rikun sinuga abielu oma südames.»

«Eedi, sa oled ju purjus!» ütles Irma nüüd ja pöördus hirmunult minema.

«Sest pole ühti, et purjus,» hüüdis poiss talle järele, «ka kainelt armastan.»

Irma põgenes, nagu oleksid tal tagaajajad kannul. Süda peksis rinnus, nii et hakkas kuum valu. Milline laps ma olen, mõtles ta, kui nüüd mees oleks kuulnud, mis siis küll oleks saanud! Ma olen ju abielus ja seda ei tohi kunagi unustada, et oled abielus.

Koju jõudnud, ta jäi oma meest suure kärsitusega ootama, ja kui see tulekuga pisut viibis, hakkas Irmal

süda valutama, nagu aimaks ta mingit suurt õnnetust. Aga kui õnnetus jäi tulemata, nii et mees ilmus koju, kargas Irma talle kaela, nagu oleks see just praegu pääsnud kusagilt surmasuust.

XVI

Irma oli nii-öelda põksuva südamega oodanud jõuluid, sest siis pidi olema nende armastuse viimne suur palang — vähemalt seks korraks, lisas ta lohutavalt iseendale juurde. Peale seda pidi armastusele tulema vaheaeg, sest elu nõudis oma. Ja nagu mees seletas, ei saa ju muidu armastada, kui pole elu, nii et õieti peaks nõnda olema, et enne elu, siis armastus, millele järgneb uus elu.

Otsustati jõulud veel üsna omaette pühitseda, nagu poleks teisi inimesi maailmas olemaski: elab ainult kaks inimest, ühe nimi Irma, teise Rudolf, ning neid ühendab keegi kolmas, keda ükski ei näe, nemad isegi mitte, ainult et nad tunnevad, see on armastus. See on see, mis tõi Irmale siidsukad, tuliuued kingad, pealegi veel mitu paari, imelised tuhvlid, mantlid, tualetid, ootamatu hulga muinasjutulist pesu, millest Irma polnud osanud unistadagi, mõttetuid ehteid, mis omandasid mõtte ainult aegamööda, nagu Irma märkas; lõhnaõlid mitmet sorti, et Irma prooviks, milline talle kõige rohkem hakkab, või kui meeldib, siis tarvitagu kõiki vaheldamisi; maiustused, mis võtsid söögiisu, maitsvad road, mis rikkusid kõhu, lõbustused, mis jätsid ta varsti ükskõikseks, sest lõpuks polnud kusagil midagi muud kui aga armastus, mis põletas keha ja meeli, või kui oligi, siis Irma seda praegu ei näinud ega kuulnud.

Aga jõulupuu ostsid nad siiski, et oleks, mida ehtida, ja et seisaks midagi heledat keset tuba, nagu loitva armastuse sümbol. Nõnda mõtles nimelt Irma, mõtles, et samal ajal, kui väljas on pilkane pimedus, sest jõulud olid tulnud ilma lumeta, jah, väljas on pilkane pimedus, vilu ja rõskus, mis lõikab luusse ja lihasse, aga nende juures kodus heledus, valgus, soojus, nagu paistaks neil igavene päike, ümbritseks neid igavene kevade.

Ja et jõulupuu, see Betlemma täht, võiks kas või ööd läbi särada nende eluhooneis, laskis Rudolf talle tippida elektriküünlad. Irma oli alguses selle vastu, sest

elektriküünlad tõid talle meelde elektrilokid, millest mees oli millalgi nagu halvakspanevalt või naljatades rääkinud. Aga Irma ei tahtnud praegu midagi enda läheduses tunda ega näha, millel oleks pisutki halba naljamaiku. Tema põles suures, vagas, peaaegu härdas tõsiduses, nagu teeks ta oma senise eluga mingisuguseid lõpparveid. See, mis olnud, on üks, ja see, mis tuleb, on teine. Mis aga just tuleb, seda Irma ei tea, sellepärast polegi tal naljatuju.

Viimaks lepiti eneste vahel ometi ilusasti kokku, sest mees arvas, et elektriküünlad ei takista kuidagi teisi küünlaid. Irma ostku steariinlasi — just nõnda nimetas mees teisi küünlaid — niipalju kui süda kutsub ning valigu nad värvilised või valged, keerulised või siledad, pikad või lühikesed, jämedad või peened, nii et neil oleks käepärast lõhnav või lõhnata valgus.

Jah, mees rääkis lõhnavast ja lõhnata valgusest ning ütles, et temal pole oma lapsepõlve jõuludest ilusamat mälestust kui jõulupuuküünalde rasvalõhn, mis täitnud hooned. Ainult hiljem hakanud ta mõtlema, et mis lõhn võis küll olla Betlemma laudas? Või mis lõhna tõid kaasa need targad, kes tulid kaugelt hommikumaalt, et kummardada Õnnistegijat? Võib-olla on lugu tähest, mis seisis Betlemma lauda kohal, ainult muinasjutt, tõepoolest tulid hommikumaa targad, suured, suured rasvaküünlad käes?

Nõnda siis Irma otsiski ühes mehega valgust, mis lõhnaks, ostes küünlaid jämedaid ja peeneid, punaseid ja valgeid, siledaid või soonilisi. Aga ta ostis ka jõululund, sest ilma rahata polnud teda tänavu kusagilt saada, või kuigi oleks olnud, siis see poleks kannatanud tuppatoomist — oleks sulanud; ostis mitmesuguseid hõbenarmaid ja kuldlõngu; ostis klaaskuulikesi, mis särasid nagu kalliskivid ja olid kerged ja õrnad nagu seebimullid; ostis mingisuguseid säravaid tähekesi ja igasugust mõttetut tühja-tähja, sest muidu polnud ju jõulupuul mingit mõtet. Ta ostis lõpuks ainult selleks, et osta ja et oleks midagi käes koju kanda, sest kui nende armastus oli võinud alata ostude ja kojukandmisega, miks ta siis ei võinud samuti lõppeda, kui ta just peab lõppema hakkama, sest et on elu, nagu mees ütleb.

Aga veel ei olnud lõpp käes, sest jõulupuu ootas alles ehtimist ja Irma ei teadnud midagi, mis oleks huvitavam ja isegi põnevam kui asjade riputamine rohelistele,

lõhnavatele okstele, mis torgivad sind erutavalt, peaaegu ärritavalt. Asjad tulevad ikka ükshaaval, ikka üksteise järele, kuni puu on üleni täis. Kodus kutsuti neid emaga ikka Kalmu jõulupuule, sest neil enestel polnud seda, või kuigi oli, siis polnud midagi külge riputada peale mõne odava prääniku või vissõuna, mille ema oli salaja tagavaraks pannud. Ja kui siis Irma aitas Kalmul jõulupuud ehtida, polnud tal suuremat unistust, kui et neil emaga oleks ka kord suur jõulupuu, peaaegu sama suur nagu pereski, ja et neil oleks ka sinna midagi külge riputada. Irma polnud siis kunagi mõelnud, et neil emaga võiks sama palju ehteid olla nagu Kalmulgi, vaid ta oli ikka palju vähemaga leppinud.

Kuid nüüd! Mis olid kõik Kalmu jõulupuud olnud tema tänavuse jõulupuu kõrval? Mitte kui midagi! Ainult ema ei näinud seda, ei, ema ei näinud. Ema istub ehk ka tänavu Kalmu jõulupuu all või ehk jääb koju koguni, laulab üksinda omaette tasakesi «Neil karjastel väljal vist mure on käes» ning poeb siis magama. Aga tuba on soojaks köetud, see tingimata, nii et emal külma ei ole, kui ta üksinda kõverdab oma asemel. See oli Irmale praegu suureks lohutuseks, nagu oleks tema see, kes vajab seda, mitte ema oma popsionnis.

Ja imelik küll, Irmal ei tulnud kordagi mõte pähe, et ema võiks praegu tema juures olla. See mõte ei saanud sellepärast pähe tulla, et Irma ei osanud üldse kujutella, nagu võiks keegi kolmas peale jõulupuu seista tema ja mehe vahel või juures. Ei, praegu veel mitte! Võib-olla on millalgi jõulud teisiti, aga tänavu on see nõnda.

Kui Irma sai juba jõulupuu ehtesse ning istus silmapilguks puhkama, sest et tundis väsimust, meenus talle uuesti ema, kui see üksinda laulab karjastest, kel mure käes, ja äkki viirastus talle, et temagi on üksinda, nagu vana ema oma saunas. Ei aita see särav jõulupuu, ei aita mees, ei aita armastus, ikka oled üksi, nagu oleksid juba vana. Ja Irmal hakkas kahju oma emast, iseendast, oma mehest, nagu jõulupuustki, mis ka seisis üksinda. Oli muidugi hulk teisi jõulupuid, aga need kõik seisid omaette nagu seegi jõulupuu siin, seisid nagu inimesedki, igaühel oma jõulupuu silme ees ja südames.

Alles nüüd Irma taipas õieti, et tema oli alati seisnud kõik jõuluõhtud üksinda, kui ta oli seisnud Kalmu jõulupuu all. Temale oli alati tundunud, et teised seisavad hulgakesi, sest neil on midagi, mis neid seob ja ühendab,

aga temal ei ole. Ja isegi õieti ei tea miks, aga tal tulid pisarad silma. Mitte et ta oleks tahtnud nutta, sest selleks polnud tal praegu vähimatki põhjust, vaid silmad hakkasid muidu niisama vett jooksma, ikka tilk tilga järele, mis valgusid mööda palgeid alla, kuna Irma ise aina mõttes kinnitas: milleks need pisarad, ma olen ju õnnelik.

Aga nagu oleks ta oma õnne kinnitamisest kartnud paha ennustust, lisas ta endamisi kohe juurde: vähemalt esiotsa. Jah, vähemalt esiotsa on ta õnnelik ja sellepärast on pisarad üsna mõttetud. Neid peab hoidma seks ajaks, kui neil on ehk mõte. Aga kuna pisarad olid tõesti mõttetud, siis voolasid nad tilk tilga järele edasi, nagu tahaksid nad Irmat ja meestki, kes teisest toast sisse astus, uskuma panna, et neil on ometi mõte, kas või mõttetu mõte.

«Lapsuke, sul voolavad ju pisarad ojana!» hüüdis mees. «Mis see siis peab tähendama?»

«Ma mõtlesin meie armastusest,» ütles Irma.

«On sul kahju või hale meel, et me armastame?» küsis mees.

«Et me ehk ükskord enam ei armasta, sellest on kahju,» seletas Irma.

«Ükskord ei elagi me enam, milleks siis kahetseda?» lohutas mees.

«Mulle näib, nagu oleks surra kergem kui lahkuda armastusest,» rääkis Irma. «Elu pole mul kunagi nii ilus olnud, kui on mu armastus. Isegi mu lapsepõli pole nii ilus olnud.»

«Sa pole veel küllalt vana, et lapsepõli oleks ilus,» seletas mees. «Aga selleks, et armastus oleks ilus, oled sa veel küllalt noor.»

«Kallis, armasta mind, kuni olen ilus ja noor,» palus Irma ja langes mehele kaela, omal alles silmad märjad. «Armasta mind ikka rohkem ja rohkem, sest mina ise armastan rohkem ja rohkem. Ma nagu alles hakkan armastama.»

«Esteks oli sul armastus südames, siis läks kehasse ja nüüd hakkab tõusma pähe,» rääkis mees.

«Nüüd on ta igal pool,» kinnitas Irma.

«Just nõnda,» nõustus mees. «Ja kui armastus on juba igal pool, siis ajab ta hulluks.»

«Esteks olid sina hull, mäletad, ja nüüd hakkan mina minema, päev-päevalt lähen.»

«Üks hull peab ikka majas olema,» pööras mees nagu kogu kõneluse naljaks, võttis naise kaenlasse ja läks temaga magadistuppa, nagu tahaks ta tema voodisse panna. Aga ei, selle asemel vaba käsi leidis sängi otsalt kokkupandud vaiba ja tõi selle jõulupuu juurde, kus laotas ta katteks põrandavaibale.

«Mis sa mõtled teha?» küsis Irma.

«Teen jõuluõhtut,» vastas mees.

Nüüd Irma arvas teda mõistvat ja millegipärast tundis ta end üleni punastuvat, kui ta läks helevalget lina otsima, et sellega katta vaipu.

«Puuduvad veel padjad ja meie ise,» ütles mees nüüd.

«Puudub rohkem,» vastas Irma, kuna ta ise tundis, nagu ei suudakski ta enam vabaneda oma punastusest.

«Mis siis veel?» küsis mees, aga nähes, kuhu läheb Irma, lisas ta: «Õige! Olin hoopis unustanud! Meil on ju viina ja...»

«Palun, viina mitte,» ütles Irma, «ainult maiustused ja puuvili.»

«Miks siis viina mitte?» küsis mees.

«See võtab sellegi arunatukese, mis mul peas, aga ma tahan, et mul oleks täna täis aru,» seletas Irma.

«Tead, mu ritsikas, ei ole hea, kui inimesel on täis aru peas, siis ta on igav. Usu või ära usu, aga mina ei tea igavamaid loomi, kui on täie aruga inimesed, sest nemad söövad parajasti, joovad parajasti, vihkavad parajasti ja armastavad parajasti. Aga sa ometi ise veel praegu ütlesid, et hakkad hulluks minema. Ja kui mina voodivaiba põrandale laotasin, siis ei võinud ka minul täit aru enam peas olla. Täie aruga inimene laotab voodivaiba voodisse, kas sa seda pole veel tähele pannud, armas naine?»

Nõnda rääkides oli Rudolf Irma juurde astunud, temal esteks käest, siis ümber piha kinni võtnud ja teda nagu õrritades kord palgele, kord suunurka suudelnud, sellest hoolimata, et sel oli midagi käes, mida tahtis kuhugi viia või panna. Ja kui Irma oli hoolega mehe seletused ära kuulanud, tuli ka tema otsusele, et ükski täie aruga inimene ei laota voodivaipa põrandale, kui ta üldse laotab, ammugi ei laota ta selle peale helevalget lina, nii et neil mehega peab tõepoolest juba mõlemil pisut arust puudu olema. Sellepärast siis pole suuremat häda, kui nad kaotaksid oma poolikust arust veelgi natukene magusa viina tõttu, mille järele käivad mehe himud. Las

tulla viin, las tulla maiustused, las tulla karske puuvili, et oleks õige jõulutundmus, kui särab puu lõhnavas ja lõhnata valguses!

Seega siis laoti põrandale kõik, mis leiti söödavat ja joodavat, et oleks käepärast võtta, kui tuleb isu. Ja kui padjadki olid voodist toodud, ei puudunud enam midagi muud kui aga pererahvas ise. Irma jäi põrandale tehtud aseme juurde seisma, nagu mõtleks ta juba pikali heita, või nagu peaks ta aru, kuis seda teha, et oleks õieti tehtud. Seal astus mees tema juurde ja ütles, pakkudes viisakalt talle kätt:

«Tohin ma paluda, proua?»

Ja nagu ei läbeks ta ära oodata, millal tal käe alt kinni võetakse, haaras mees naise sülle ja kandis ta magadistuppa aseme äärele, kus hakkas tal vahetama kingi tuhvlite ja päevaseid rõivaid öösiste vastu. Aga et see toiming sünniks rutemini, naine ise asus mehele appi, nagu põleks ta aseme järele, mis tehtud põrandale.

«Kannatust, armuline proua, majahärra ilmub kohe,» ütles Rudolf, kui oli kandnud naise jõulupuu alla, ja tõttas ka iseend ümber riietama.

Irma lamas oodates ristseliti, käed üle pea tõstetud, nagu sirutaks ta nad selle järele, keda ta ootab. Kui mees lõpuks ilmus, keeras ta jõulupuu lõhnata valgusse, nagu ta ütles, ja kustutas kõik teised tuled.

«Mina panen ka omad küünlad põlema,» ütles Irma ja kargas maast. Aga mees takistas teda, öeldes, et see tuleb pärast, sest mis lõhnab, tulevat ikka pärast.

Nõnda siis läksid nad asemele ja hakkasid sööma ning jooma. Nad sõid ja jõid ise ning söötsid ja jootsid kordamööda teineteist, nagu ei saaks kumbki omal jõul õieti söönuks ja joonuks. Eriti hea maitses kõik siis, kui söödi ja joodi pooleks, aina pooleks, nagu oleksid nad lapsed, kes himustavad hammustada samast palast. Ja mida rohkem nad nõnda sõid ja jõid, seda suuremaks kasvas nende isu — teineteise järele. Aga nad hoidusid lähenemast, nagu oleks paik ja silmapilk selleks liiga püha. Kui Irma tegigi selleks katset, tõrjus mees ta pool naljatades, pool tõsiselt tagasi, öeldes:

«Viin ja armastus lähevad seda kangemaks ja paremaks, mida kauem nad seisavad.»

Aga kui nad olid küllalt söönud ja joonud ning oma armastust hoidnud, et ta läheks kangemaks, ütles Irma viimaks:

«Nüüd lähen süütan ka omad küünlad, et tuleks õige pühade tuju.»

Aga mees tahtis tingimata tal abiks olla. Ja kui jõuti nende küünaldeni, mida ei ulatunud käega põrandalt süütama, võttis mees Irmal jalge ümbert kinni ja tõstis ta lae alla.

«Sa tudised, vaata, et sa mind ei pilla,» hoiatas Irma. «Viin on sul pähe hakanud.»

«Mitte viin, vaid armastus,» vaidles mees vastu. «Ma tudisen armastusekoorma all, mida kannan süles.»

«Veel ainult paar küünalt, siis saad oma raskest armastusekoormast lahti,» naeris Irma, sest tal oli nii imeliselt hea, et mees teda nõnda hoidis. Tal oli praegu peaaegu sama hea, nagu oli siis, kui mees võttis tal pulmaõhtul esimest korda niuete ümbert kinni, hoides teda oma põlvede vahel. Kahju, väga kahju, et ainult paar küünalt veel süüdata, sest siis mees vabastab ta oma käte vahelt ja paneb ta põrandale! Ja et selle silmapilgu saabumine vähegi viibiks, Irma kustutas salaja paar põlevat küünalt, et oleks ikka veel midagi süüdata. Ise ütles ta nõnda:

«Viimased küünlad ei taha kuidagi tuld võtta.»

«Ma pean su veel kõrgemale tõstma,» arvas mees teda upitades.

Lõpuks ometi põlesid kõik küünlad ja mees pani Irma põrandale. Siis süütas ta toas ka kõik teised tuled, nagu ei seletaks ta muidu õieti jõulupuud. Ise laulis ta ruumi helendavas valguses:

> «Seekemis, kus meie karjad
> sõivad jõulupuude all . . .»

«Mis sul nüüd arusse tuleb, et ka kroonlühtri põlema paned?» küsis Irma, kes tahtis ainult jõulukuuse valgust.

«Muidu ei näe küllalt hästi jõulupuuküünlaid,» vastas mees üsna asjalikult.

«Sa oled tõepoolest hulluks läind,» naeris Irma ja tahtis minna kroonlühtrit kustutama, kuid mees astus talle teele ette, haaras ta sõnalausumata sülelusse ja suudles teda sellise innuga, nagu poleks ta teda juba mitmendat-setmendat päeva oma kaisutuses hoidnud.

«Muidugi olen hulluks läind,» ütles ta viimaks. «Karistamatult ei või keegi sinu jalgu hoida.» Ja kui ta oli naise talutanud jõulupuu alla asemele, mida ümbritsesid

maiustused, puuvili ja viin pudeleis ning klaasides, jatkas ta: «Täna oled sina mu jõululaps ja mina võin sind, jumala eest, puhtama südamega ringiratast ära suudelda kui neitsi Maria oma poega, sest oli kuis oli, aga Maria süda pidi ikka pisut valutama, et . . .»

«Kallis, ma palun, ära ütle Mariast midagi halba,» rääkis Irma vahele. «Tema oli esimesel jõuluõhtul emaks saanud, aga mina võin seda täna. Emadest ei pea halba rääkima. Ah, mees! Tee mind täna emaks, tee selles suures valguses, tee jõulupuu all, et oleks jõululaps!»

Viimased sõnad Irma rääkis nagu mingis ekstaasis. Mehe rumala nalja tõttu teda oli tabanud emakssaamise mõte, mis polnud talle tänini veel kunagi pähe tulnud. Ja siis tundus äkki imelise unistusena saada emaks jõuluõhtul, selles heledas valguses, armulõõmas, mis täitis ta hinge ja keha.

«Mu jõululaps, mu jõululaps,» kordas mees oma naist suudeldes ja teda kehakatteist vabastades, nagu tahaks ta helendavas valguses järele vaadata, kas see, kes nii väga tahab emaks saada, on selleks ka kohane ja kõlbulik.

«Tee mind emaks, armas mees,» mangus Irma otse lapseliku lihtsusega, kui ta oli juba paljalt mehe käte vahel.

«Oled sa minu armastusest juba tüdind, et ihkad last, kes sind armastaks?» küsis mees suudluste vahel.

«Mees, ma tahan ainult emaks saada, jõululapse emaks,» palus naine.

«Ma kadestan last, keda sa alles minult palud, nõnda on minu armastus,» seletas mees.

«Aga mina armastan sind lapse pärast, keda ma sinult alles palun,» rääkis naine.

«Hele jõuluvalgus ajab meie armastused lahku, sest armastus ei armasta valgust,» arvas mees.

«Aga mina armastan.» tunnustas Irma, «täna ma juba armastan, et oleks valgus. See on nagu päikesepaiste. Tunned, jõulupuu hõõgab?»

«See hõõgad sina ise, hõõgab sinu keha, mis on lapsevaevas.»

«Siis vaigista mu keha vaev. kui armastad mind!» palus naine.

Nõnda rääkisid nad, kui tundsid esimest korda, et armastus pole ainult joovastus, vaid ka kannatus. Kui

Irma hiljem oleks tahtnud endale seletada, miks joovastus muutus äkki kannatuseks ja miks kannatus sai veel siduvamaks kui paljas joovastus, siis poleks ta leidnud muud põhjust, kui et oli jõuluõhtu, oli jõulupuu, olid küünlad lõhnava ja lõhnata valgusega, olid seebimullidena kerged ja õrnad, kalliskividena kiirgavad klaaskuulikesed, olid säravad tähekesed ja hulk igasugust mõttetut tühja-tähja. Sellepärast pani armastus neid kannatama.

Aga Irmal oli lõpuks muidki põhjuseid kannatamiseks. Veel kordagi polnud nende abielu ajal juhtunud, et mees pärast küllaldast ohverdamist armualtaril oleks uinunud ja jätnud oma naise üksinda valvama, aga täna sündis see ometi. Nad pikutasid parajasti nagu hinge tagasi tõmmates ja uut jõudu kogudes kõrvuti jõuluõhtu valguses, kui Irma kuulis äkki mehe sügavat hingamist. Üllatatult pööras ta oma pea tema poole, et vaadata. Aga näha polnud midagi, kui aga seda, et mehe suu oli pisut lahti, silmad kinni ja näojoontes ning kogu kehas jumalik rahu. Irma tilgutas kompvekist pisut likööri mehe huultele, mille tulemuseks oli korraks silmade paotamine. Kuid nende pilk oli nii ükskõikne ja võõras, et Irma jättis mehe üsna rahule, kui see pöördus pisut teisele küljele.

«Mu väsinud jõululaps,» lausus Irma pool naljatades, pool nukralt, kui hakkas katma mehe paljast keha, et see ei külmetuks. Hea meelega oleks ta selle suure lapse sülle võtnud ja voodisse kandnud, aga ei jatkunud jõudu. Ta tõusis asemelt, pani endale öökuue selga ja hakkas küünlaid kustutama, mis olid juba lõppemas. Siis kustutas ta ka elektriküünlad ja jättis kroonlühtrist ainult paar lampi põlema. Sest milleks see hele valgus, kui armastaja imetlevad silmad on suletud? Milleks need paljud tuled, kui armutuli on kustunud?

Toas oli nüüd endisega võrreldes hämarik ja Irma läks istus mehe kõrvale, tõmbas põlved kõverasse lõua alla ja võttis kätega nende ümbert kinni. Nõnda jäi ta liikumatuks tükk aega — jäi üsna üksinda ja mõtles, kuis ta oli esteks oma südant valutanud, et tema oli end ikka üksikuna tundnud Kalmu jõulupuu all juba lapsepõlvest saadik. Jälle meenus talle ema, kes kõverdab ehk mahajäetuna oma saunas asemel, hea, kui oleks tubagi soe nagu Irmal siin. Aga temal ei ole meest kõrval magamas ja tema ei põle enam armastuses, või kuigi, siis

aitab talle «Neil karjastel väljal» laulmisest. Nõnda on tema armastusega.

Aga Irma istub alles ja hoiab oma põlvi, sest see, kes neid peaks hoidma, on magama uinunud. Jah, Irma tahab alles, et see, kes uinub, hoiaks väsimatult tema põlvi. Nõnda on tema armastusega.

Talle meenusid ema sõnad, mis see talle korduvalt öelnud: «Sa oled täitmata! Sinu lõõg ei saa kunagi täis!» Just neid sõnu oli ema tarvitanud, nagu räägiks ta mõnest loomast. Kes rääkis veel loomast, kui ta tahtis rääkida armastusest, loomast ja lõhnast? Ah jaa! See oli see süsteemilise masinkirja härra oma parukaga. Tema rääkis loomast ja lõhnast, taimest ja tendeerimisest. Ja preili Sinimets, mis pidi sellega olema? Temal ei olnud enam ühegi taime lõhna ja tema ei tendeerinud enam kuhugi. Kas Irmal ka ei ole enam ühegi taime lõhna, et mees võib tema kõrval nõnda magada?

Irma tõusis äkki asemelt, läks magadistuppa, sulges vahelmised uksed, nagu kardaks ta, et muidu võiks magav mees teda näha, pani põlema kõik elektrilambid, viskas öökuue ümbert, astus peegli ette ja hakkas ennast igast küljest silmitsema. See tõi talle südamerahu tagasi, sest ta leidis, et kõik on alles endine: rinnad ilma vähemagi langusevviiruta, puusad vooljas kaares, nahk liikmeil valge, pehme ja sile, nagu oleks keegi ta meelega pinguli kiskunud, et sünniksid, kus tarvis, kumerused, kaared ja lohud. Irma naeratas lõpuks. Milline laps ta alles oli! Ainult kuu, poolteist armastuses põlemist ja armastust ning juba läheb ta end peaaegu preili Sinimetsaga võrdlema, läheb otsima mehe suudluste ja kallistuste jälgi! Või on ta ka siin nii täitmata, et juba soovib neid jälgi? Ruttu lähed vanaks, kui nii hirmus palju himustad, oli ema õpetanud. Käis see ka armastuse kohta? Võib-olla käis ka armastuse kohta.

Irma pani endale ööriided selga, korraldas voodi ja läks meest äratama, suudeldes teda esteks otsaesisele, siis silmile, lõpuks huulile, kus tundus joodud viina ja söödud maiustuste ning välismaise puuvilja lõhna. Mees avas nagu imestades silmad, vahtis esteks Irmale küsivalt otsa, tõusis siis istukile ja ütles:

«Mis see siis peab tähendama? Jõuluõhtu, ja kuusk ei põle! Betlemma väljal laulavad karjased ja meie oleme puht pimedas! Ja tüdruk, mu naine, mu kallis jõululaps, mis on sinuga juhtunud?»

«Jõululapsed on unised, nad hakkavad magama minema,» ütles Irma, omal ütlematа hea meel, et mees oli teda veel tüdrukuks nimetanud.

«Naine, nüüd oled sina hulluks läinud!» hüüdis mees ja kargas üles. Silmapilguga pani ta jõulupuu elektriküünlad ja ka kroonlühtri uuesti põlema. Siis tuli ta asemele tagasi, täitis klaasid ja ulatas teise Irmale, mispeale ladus kõik maiustused ja kõik puuvilja ühes karpide ja vaasidega tema ette, rääkides: «Täna on meie esimesed jõulud, seda ei pea silmapilgukski unustama.»

«Aga miks sa siis unustasid?» küsis Irma nagu naljatava etteheitega.

«Kuis nii?» küsis mees imestanult.

«Kes see kippus norskama?» küsis Irma uuesti.

«Kas ma tõesti norskasin?» küsis Rudolf vastu. «See ei või ju olla! Ma ainult unistasin sinust.» Ja nagu tõenduseks, et ta mitte ei norsanud, vaid ainult oli unistanud, suudles ta naise pahema jala pahkluud esteks ühelt, siis teiselt poolt ja küsis: «Kas sa nüüd usud, et ma ei norsanud?» ning kui see ütles, et ta mitte ei usu, jatkas ta oma suudlemist jalasäärel, sest naine pidi uskuma, kuigi selleks oleks vaja teda uuesti üleni suudlustega katta.

XVII

Kogu maja viis, üks varem, teine hiljem, oma vanad jõulupuud välja hoovile ja viskas nad prügikasti juurde nurka, kus oli nagu meelega just nende tarvis jäetud kena kohake. Siin totsutas nende ümber jutukas kojarahvas, siin tallas või tõukas neid jalaga mõni teenija, kel prügikastile asja, aga siia tulid ka koerad nuuskima ja oma jalga kergitama, esteks omad, aga pärast ka võõrad, kui hoovivärav juhtus paokile jääma, või kassid oma värisevat saba püsti ajama, nagu oleks nüüd nende aeg osa saada möödunud aust ja uhkusest. Millal või kuhu need poolkuivad, varisenud okastega ja radjatud kuuserisud lõpuks kadusid, seda ei teadnud õieti keegi, sest keegi ei olnud sellest enam huvitatud. Võib-olla hävitas nad kojamees, võib-olla viis nad prügivedaja, aga võib olla ka, et nendega sündis, nagu on teada mõnest vagast mehest: teda nähti ikka jumalaga kõndimas, kuni teda enam kõndimas ei nähtudki. Ka pühad jõulu-

kuused seisid ikka prügikasti juures, kuni nad seal enam ei seisnudki.

Nõnda on lugu vagade meeste ja pühade kuuskedega.

Aga Irma ei tahtnud, et tema jõulupuuga sünniks, nagu oleks ta mõni vaga jumalamees. Tema ei tahtnud, et see, mis oli kord pühas valgusesäras ja mille all lõõmas tema oma armuloit, läheks prügikasti ja koerte ning kasside kaudu jumal teab kuidas või kuhu. Ja nagu murraks ta kaheldes pead, millise saatuse osaliseks peab saama siis tema jõulukuusk, laskis ta tal toas seista ka siis veel, kui tema kaaslased olid juba ammugi prügikasti juures inimeste jalgade tõugata ja koerte ninade nuuskida. Jõulud läksid — puu seisis, uusaasta läks — puu seisis endiselt, kolmekuninga läks, kuid puu seisis ikka veel omal paigal. Passija kaebas, et kuusk varistab hirmsasti okkaid, ajab põranda prügi täis, aga Irma käskis need puu alla kokku pühkida. Mees küsis, et kas Irma ei tahagi kuuske lasta välja viia, aga tema vastas, et see on tema esimene jõulupuu, nii et seisku ta veel pisut.

«Mis tast veel hoida, ta ei lõhna ju enam,» ütles mees.

«Kas sa tõesti ei tunne tema lõhna?» küsis Irma.

«Näe, okkad juba hunnikus teisel all,» tähendas mees ja lisas hoiatavalt: «Nüüd ei või enam küünlaid põlema panna, puu võib tuld võtta.»

«Tuli peabki ta võtma,» mõtles Irma, ilma et oleks sõnagi lausunud. Ja järgmisel päeval, kui meest polnud kodus, laskis ta endale kojarahvalt tuua kiini ja väikese sae, klaasis jõulupuult oksad ja tükeldas siis tema tüve. Iseoma käega tegi ta seda, sest ta oli ju popsitütar. Nõnda sai kuusest väike risuhunnik ja mõni kamalutäis kuivi, teravaid okkaid. Irma ajas need kõik ahju, esteks jämedamad oksad ja tüvetükid, mis põledes praksusid, ja pärast peenema risu ning ka okkad, mis tules tasakesi vingusid, nagu oleks neil valus. Irma arvas, et neil ehk on, sest et temal endal oli. Iga murtud oksaga, iga tüvetükiga, iga kamalutäie okstega viskas ta natukene oma armu- ja eluvalust tulle, aga see ei põlenud ära, see loitis kord-korralt aina heledamalt. Ja kui kuusest polnud enam midagi järele, kui olid kokku pühitud ja tulle pillutud viimsedki laialipillatud okkad, siis tundus Irmale, nagu oleks ta täna oma elu ja armastusega ahju kütnud. Kaua istus ta kurduva ahju ees, nii kaua, et seal

leidus veel ainult tulist tuhka, ja jällegi oleks mees võinud ta tabada märgade silmadega, kui ta oleks õigel ajal koju tulnud. Aga et ta pisut hilines, siis ei näinud ta koju jõudes midagi iseäralikku, tundis ainult, et toad on haruldaselt soojad, nagu läheneks uus jõuluõhtu.

«Miks täna nii palju on köetud?» küsis ta.

«Mina ise kütsin,» vastas Irma.

«Milleks sina ise?» imestus mees.

«Tahtsin,» ütles Irma.

Mees ei lausunud ahjukütmisest enam midagi, selle asemel küsis ta:

«Mis lõhn see täna siin on?»

«On siin siis mõni eriline lõhn?» küsis Irma vastu.

«Midagi nagu oleks,» seletas mees. «Oleks nagu suitsu ja vaigu lõhna.»

«Mina ei tunne midagi,» kinnitas Irma pisut muiates. «Naljakas, kust sina seda võtad?»

«Naine!» hüüdis mees, kargas lauast ja avas saaliukse. «Sa oled ju oma kuuse ära põletanud! Tegid sa tõesti seda ise?»

«Kõik tegin ise,» vastas Irma. «Klaasisin oksad ja saagisin tüve tükkideks ning oma kätega ajasin ahju.»

Mees vahtis talle natukene aega tõsiselt otsa, nagu arupidades, kas ta teda õieti mõistab, siis astus ta sõnalausumata tema juurde, võttis tal käed ja hakkas neid suudlema, nagu tahaks ta kustutada neilt kuuseokste torgitud roosakad jäljed, mis olid tipitud siia-sinna heledamale nahale.

«Sa oled otse kohutav oma vagaduses,» lausus mees, kui oli istunud oma endisele paigale. Ja tema silmad kilasid pisinatukene, nagu võiksid ka need märjaks tõmbuda. Aga Irma ei näinud seda, sest tal oli millegipärast piinlik ja häbi, nii et pidi üürikeseks kõrvale vaatama. Kui ta pärast pilgu mehele heitis, polnud seal enam midagi ebaharilikku ja Irma poleks võinud kunagi uskuda, et ka meestel on silmad, mis annavad vana jõulupuu pärast vett. Ennem oleks võinud temaga samuti olla, nagu oli teiste inimestega — passijaga, kojarahvaga, teenijatega, teiste passijatega, teiste kojarahvastega, prouade, preilide ja isegi härradega. Neil kõigil oli ilma pikemata selge, et härra Ikkal, sel Eindorfil või Eindorhvil, kes elas enne niisugust ulaelu, et ei pidanud armukestki, vaid otsis neid, kes armastavad teenida üksiku juures ja on kõigega nõus, jah, sel Ein-

dorhvil on alamast soost naine, sest ta võtnud kojarahvalt kiini ja sae, et jõulupuud räguda ja ahju ajada otse iseoma paljaste kätega. Mis käed küll sel proual pidid olema? Mis proua see küll pidi olema? Vana jõulupuurisu pärast oma käsi rikkuda! No mis temast saab? Vaevalt kord ahju soojaks. No mis see maksab?

Jah, selle Eindorhvi või Ikka proua peab küll väga «alatust» ja vaesest soost olema, kui ta ei raatsi vana jõulupuudki ära visata, vaid ajab iseoma kätega ahju. Suppi peab ta küll kartulikoortest ja paljastest kontidest keetma. Nii et igal mehel on oma rist kaelas. Aga Eindorhvile on see muidugi paras tema patuelu pärast, üsna paras. Sest jumal ei anna end pilgata, ja mis inimene iial külvab, seda tema ka lõikab. Aga mõned, kes passijalt kuulsid, et Eindorhvi proua pole sugugi kitsi, sest kojarahvale saatnud ta kiini ja sae tarvitamise eest viiskümmend senti, mõistate — tervelt pool krooni, ja seda ainult mõne minuti eest, sest proua teinud kuuse üks, kaks, kolm peeneks, nagu oleks ta vana puulõikaja, jah, kes seda kuulsid ja lisaks veel teada said, et proual on aina maiustused ja puuvili laual, nagu antaks seda talle kusagilt jumalamuidu, ei osanud lõpuks muud arvata, kui et proua peab pisut hull olema. Hull oli Eindorf ise oma eluga ja vaevalt on teda nime muutmine parandanud, hull on ka tema naine, nii et kaks parajat on kokku saanud: söövad šokolaadi ja koorivad apelsine ning kütavad vanade jõulukuuskedega ahju. Puudub veel, et hakkaksid teiste vanu kuuski prügikasti juurest sisse kandma! Aga esiotsa veel nii hullud ei ole, proua põletab ainult iseoma kuuski šokolaadiste kätega.

Kui Irma ise oleks võinud neid oludega põhjendatud jutte pealt kuulata, siis oleks pidanud ta peaaegu vastupidisele arvamusele jõudma, kui need head inimesed. Ta oleks pidanud ütlema: meie olime ühes mehega mõlemad kas üsna või pisut hullud, aga enam ei ole. Jõulukuuse põletamisest saadik võtsime aru pähe, esteks mees ja siis ka mina ja praegu elame nõnda, nagu kõik arukad inimesed: mees käib tööl, mina talitan kodus ja õhtul oleme väsinud. Mees on nähtavasti tõepoolest väsinud, sest elu on tänapäev raske, ja mina teen, nagu oleksin ma väsinud, sest muidu tüütan ma meest, väsitan teda veel enam. Aga kodu peab olema mehele puhkuseks, naisele tööks.

Nõnda oleks Irma võinud öelda, kui ta oleks kuulnud

nende heade inimeste juttu, kes olid neist ja nende jõulukuusest nii väga huvitatud. Aga temal endal oleks süda valu pärast rinnas kokku kiskunud, sest tal oleks meelde tulnud, et ta oli elu ja armastusega kütnud ahju, mitte jõulupuuga, nagu teised arvasid. Ja et osa elu ja armastust oli ära köetud, siis pidi nüüd vähemaga läbi ajama. See oligi nii raske, et meeski pani seda tähele Irma näost, silmist, kõnnakust, häälest, kogu olemusest. Sellepärast ütles ta kord:

«Tead, naine, mu kallis ritsikas, sa hakka midagi tegema, kas või ajaviitekski.»

«Ma ju teen,» vastas Irma vaikselt ja alistunult, nagu oleks ta tõepoolest ainult ritsikas.

«Mitte seda sinu tegevust ei mõtle ma,» seletas mees. «Sa hakka väljas midagi tegema, mis sind lahutab, sest nagu sa näed, minu aeg sinu tarvis kipub napiks minema.»

«Seda ma näen,» lausus Irma.

«Aga sa ei pea seda nõnda võtma, nagu oleneks see minust, nagu võiksin mina sinna midagi parata.»

«Ega ma võtagi seda nõnda,» seletas Irma. «Ma saan väga hästi aru, et elu ja . . .»

«Just,» kinnitas mees Irma sõnade vahele, «elu on niisugune, tema ei lase end pöörata. Ja sellepärast peaksid ka sina harjuma teda võtma, nagu ta on, ilma tühiste unistuste ja illusioonideta. Peab harjuma elu reaalsusega, muidu jääd tingimata kuhugi rataste alla. Elurataste alla muidugi, sest teised rattad pole kuigi hädaohtlikud. Teised rattad lömastavad silmapilkselt ja nõnda on kõik kohe möödas, aga elurattad veeretavad, lohistavad, vintsutavad . . .»

«Milleks sa seda mulle õieti räägid?» küsis Irma, kellel süda lõi tasapisi värisema, nagu oleks tulemas midagi õudset.

«Sa küsid seda, nagu oleks ma sulle oma tühiste sõnadega hirmu peale ajanud,» ütles mees.

«Oledki ajanud,» kinnitas Irma.

«Kahju küll, aga mina ei oska sinuga õieti rääkida. Või ei saagi sinuga tõsiselt rääkida?» küsis mees.

«Sa ütle otseteed välja, kui sul midagi südame peal on,» õpetas Irma. «Õnnetust oodata on raskem kui õnnetu olla.»

«Mis õnnetusest sa kohe räägid, ei mina sind mõista,» ütles mees.

«Ah sinu arvates pole see mingi õnnetus, et ma päev-päevalt sind ikka vähem näen?»

«Olen nõus, et see on õnnetus,» rääkis mees, «aga mina tahaksin sind selles õnnetuses aidata, seda paratamatut elulist õnnetust kergendada.»

«Muidugi sellega, et soovitad mul sind veel vähem näha,» ütles Irma.

«Küsimus pole selles, vaid tõsiasjas, et mina pole küllalt rikas alati sinuga olemiseks: ma pean ka mujal olema, pean ka teiste inimestega kokku puutuma, sagedasti niisugustega, kes on huvitatud ainult minust kui ärimehest, mitte aga minu naisest, s. t. sinust. Sellest sa saad ometi aru, eks? Noh, kui see on paratamatult nõnda, kui see on raudne eluseadus, siis võime ainult ühte: seada nõnda, et see raudne seadus meid võimalikult väherõhuks. Sellepärast arvan mina: sina peaksid endale ka tegevuse leidma väljaspool kodu, nagu on minul, ja kui me siis väsinult siia tuleme, maitseme meie oma kodurahu üheskoos kui eluõnne.»

«Milline see tegevus siis sinu arvates oleks?» küsis Irma.

«Sa hakka esiotsa midagi õppima,» vastas mees. «Hakka või sealtsamast peale, kus sa enne meie abielu lõpetasid.»

«Nii et sinna tagasi, kus tunti minu kuklas vaarika lõhna?» küsis Irma.

«Milleks siis just sinna?» küsis mees ja lisas: «Aga sinuga on peaaegu mõttetu rääkida, sa näid ikkagi arvavat, nagu oleneks see minust või nagu katsuks mina sulle midagi peale sundida.»

«Ma ei arva ega usu midagi, ma lihtsalt ei taha nende ahvide hulka minna,» vastas Irma, ilma et isegi teadis, miks ta nimetas teisi inimesi äkki ahvideks. Veel mõni kuu tagasi oli ta maalt maksku mis maksab ära kippunud ja just nende hulka, keda nimetas nüüd ahvideks.

«Aga kuhu me nende ahvide eest pääseme, kui elada tahame,» ütles mees. «Pealegi on ometi vaks vahet, kas sa läksid nende ahvide hulka noore neiuna, kel alles maalõhn küljes, või lähed sa jõuka prouana. Ja kui sul ehk masinkirjast himu otsas — muidu võiksin sulle viisaka paiga muretseda, kus keegi sinu juustes mingit lõhna taga ajama ei hakka, — aga ma kordan, et kui sa sellest ehk ometi oled tüdind, siis võiksid raamatupida-

misega algust teha, mis oli sinu esimene unistus siin majas.»

«Minu esimene unistus siin majas oli armastus,» ütles Irma ja püüdis naeratada, nagu heidaks ta nalja, «ja see on ka minu viimane unistus. Aga ühte tahaksin ma ometi teada: milleks mul praegu masinkiri või raamatupidamine? Kas ma muidu ei saa oma majapidamise-arvetega toime?»

«Sa küsid milleks? Lihtsalt selleks, et kunagi ei või teada, liiatigi kui ollakse alles sinuvanune, milleks elu võib muutuda, millega ta lõpeb. Oleta kõige lihtsamat tänapäeval: ma lähen pankrotti. Mis siis? Muidugi, ma ei ütle, et ma lähen, s. t. tahan minna, nagu oleks pankrot mõni eluõnn, aga selle võimalusega peab ometi arvestama. Mina olen ettevaatuse pärast oma kapitali küll mitmesse ettevõttesse paigutanud, kuid päris kindel ei või ometi olla, et midagi ei juhtu. Äpardub ühes paigas, see tõmbab teise kaasa, teine kolmanda, kolmas neljanda jne., kuni kogu ring või rida pikali. Ja ole reas või kümnes, ikka tuleb ka sinu kätte kord. Äris on samuti nagu meestega, kes hoiavad ridamisi köit ja köie otsas elevant. Elevant sikutab või köis katkeb äkki ja kogu köietäis mehi on laabakil maas. Äri-elevandi nimi on kapital ja köieks, paelaks või punemeks tema järele on meie üksikute inimeste pisitillukesed summakesed, mis sõlmitakse kokku. Võid isegi arvata, mis sünnib, kui kapitali-elevant end nõnda liigutab, et meie sõlmitud punemekesed rebenevad.»

«Ma olen valmis sinuga kas või keldrikorterisse minema,» ütles Irma.

«Hea küll,» vastas Rudolf, «aga sealgi tahad ju süüa ja kehakatet. Pealegi, mina võib-olla ei taha keldrikorterisse minna, kui on veel mõni muu pääsetee olemas.»

«Seda parem,» arvas Irma.

«Kellele parem, kellele halvem,» ütles mees. «Sest mina võib olla — ma ütlen ju ainult võib olla, sest kõik on paljas oletus, paljas arutus, nii-öelda unistus ja luule, mitte reaalsus, vaid vaatelikud olud, kui nõnda võiks öelda, mõistad, ainult puhtpaljad vaatelikud olud — nii et mina võib olla, et ennast päästa, ennast elusügavusest uuesti üles upitada, tulen mõttele uuesti abielluda, rikas naine võtta, muidugi mitte armastusest, vaid lihtsalt äri tõttu...»

«Kui sina tõesti seda teeksid, siis pole mul mingit

masinkirja ega raamatupidamist tarvis, sest surra oskan ma muidugi,» ütles Irma.

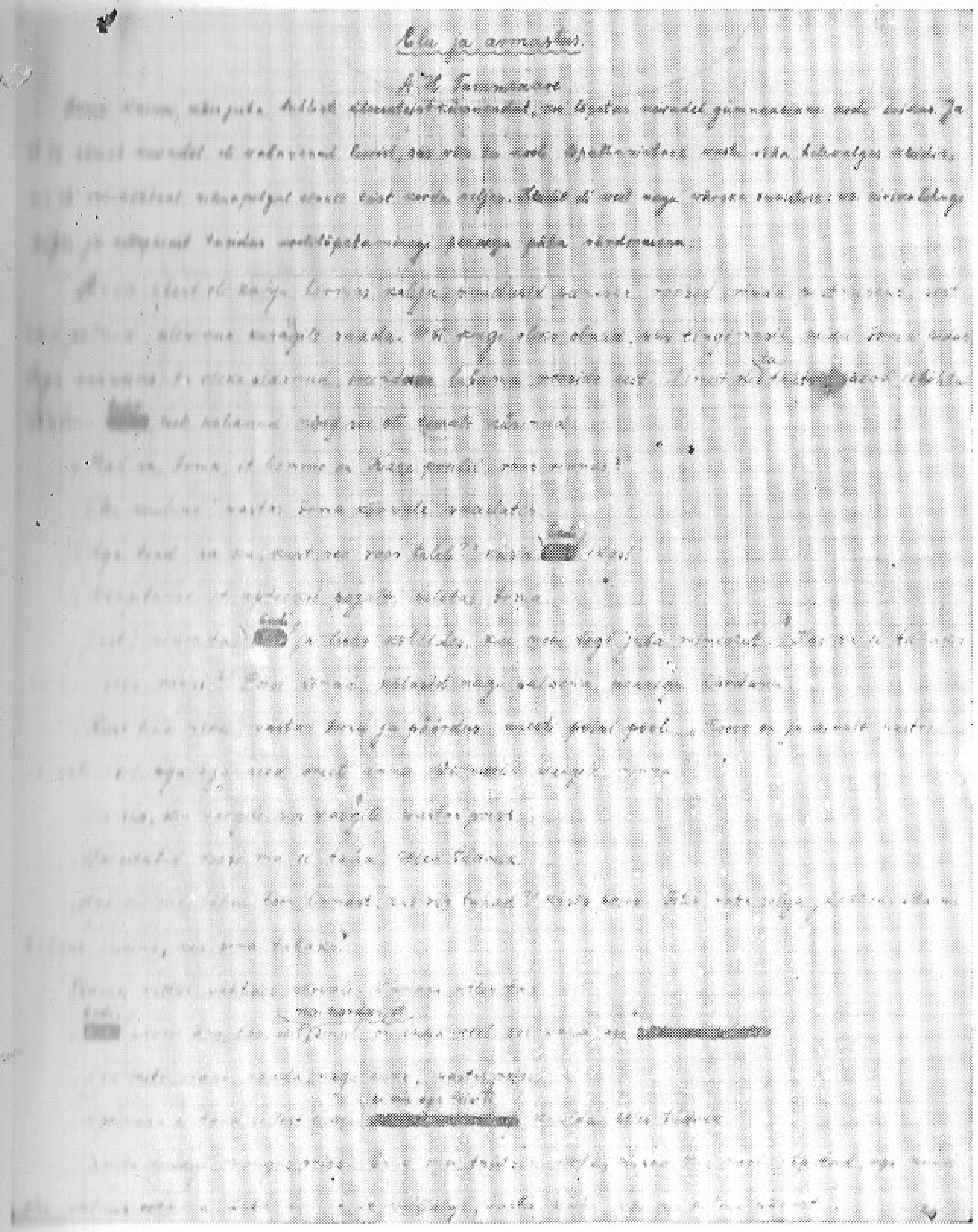
«Noh, aga kui mul tuleks haigus, nii et sa üksi jääksid, siis ka läheksid surma?» küsis mees.

«Milleks sa ometi mind hirmutad?» hüüdis Irma.

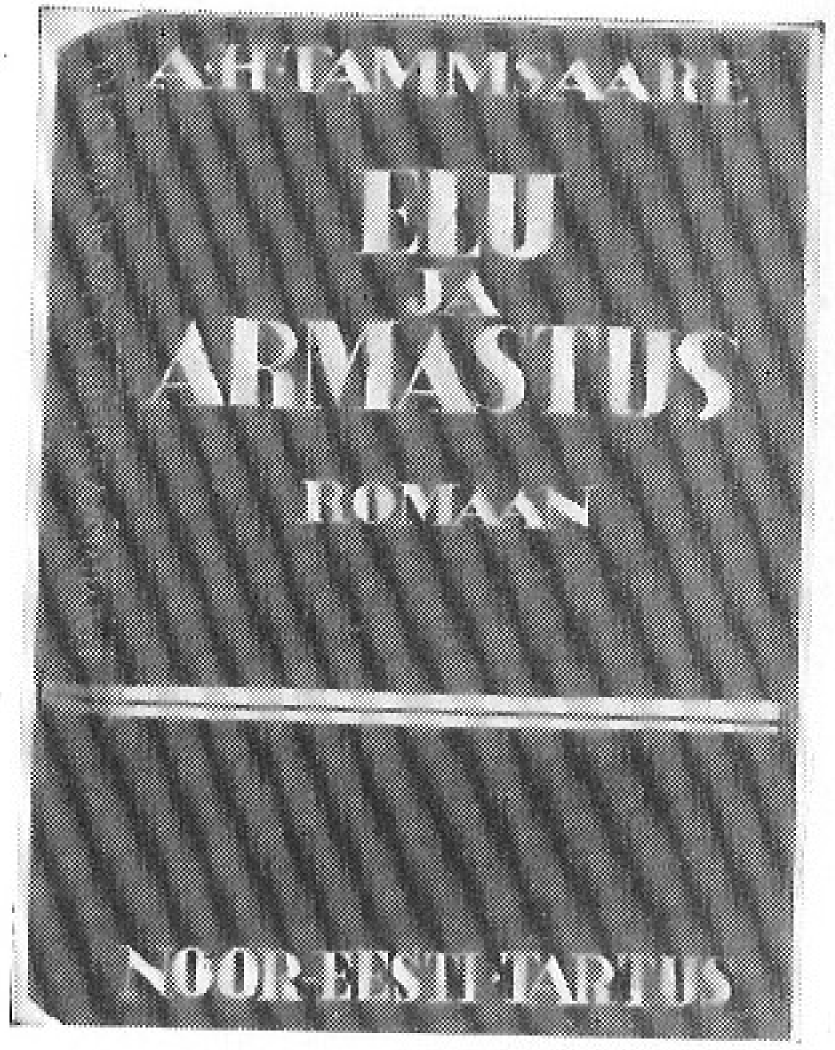
«Tahan sulle inimesearu uuesti pähe panna, mis armastus sult võtnud,» seletas mees. «Sa oled ju isenõus, et ühe pärast, kes sureb, ei pea ka teised kõik surema, kes temaga lähedas ühenduses, sest muidu oleks inimsool varsti lõpp. Teise surm on küll raske, aga oma surm on enamasti veel raskem. Noh, ja kui üksi edasi elada, siis peab võima end kuidagi toita. Selle võimaluse annab oskus midagi teha ja oskuse omandame õppimisega. Pealegi on õppimine kui töö väga hea ajaviide ja lohutaja, sellepärast ei oska mina sulle paremat nõu anda, kui — hakka õppima. Aga tõtt öelda, me võtame, s. t. mina võtan seda küsimust liiga tõsiselt, sest minul on õnnetus kõike liiga tõsiselt võtta. Selleks, et otsida sulle viisakat ja tarvilikku ajaviidet, lasen ma enese kõigepealt pankrotti minna, siis lasen enda sinu maha jätta, siis võtan endale uue naise, keda ma ei armasta, ja lõpuks lasen endale raske haiguse tulla, nii et sa leseks jääd. Nii põhjaliku ettevalmistuse teen ma sinu tööks ja ajaviiteks. Ometi on asi üsna lihtne, aga inimene ei komistu kunagi kõige lihtsamale, vaid aina kukerpallitab kõige keerulisemaga. Lihtne on liiga lihtne, sellepärast inimene ei armasta teda. Aga sinule meeldib see lihtne tingimata. Juba ette võid sa mind selle eest suudelda. Jumala eest, tule suudle mind, siis ma usun, et sa oled mulle kõik mu rumalused andeks andnud.»

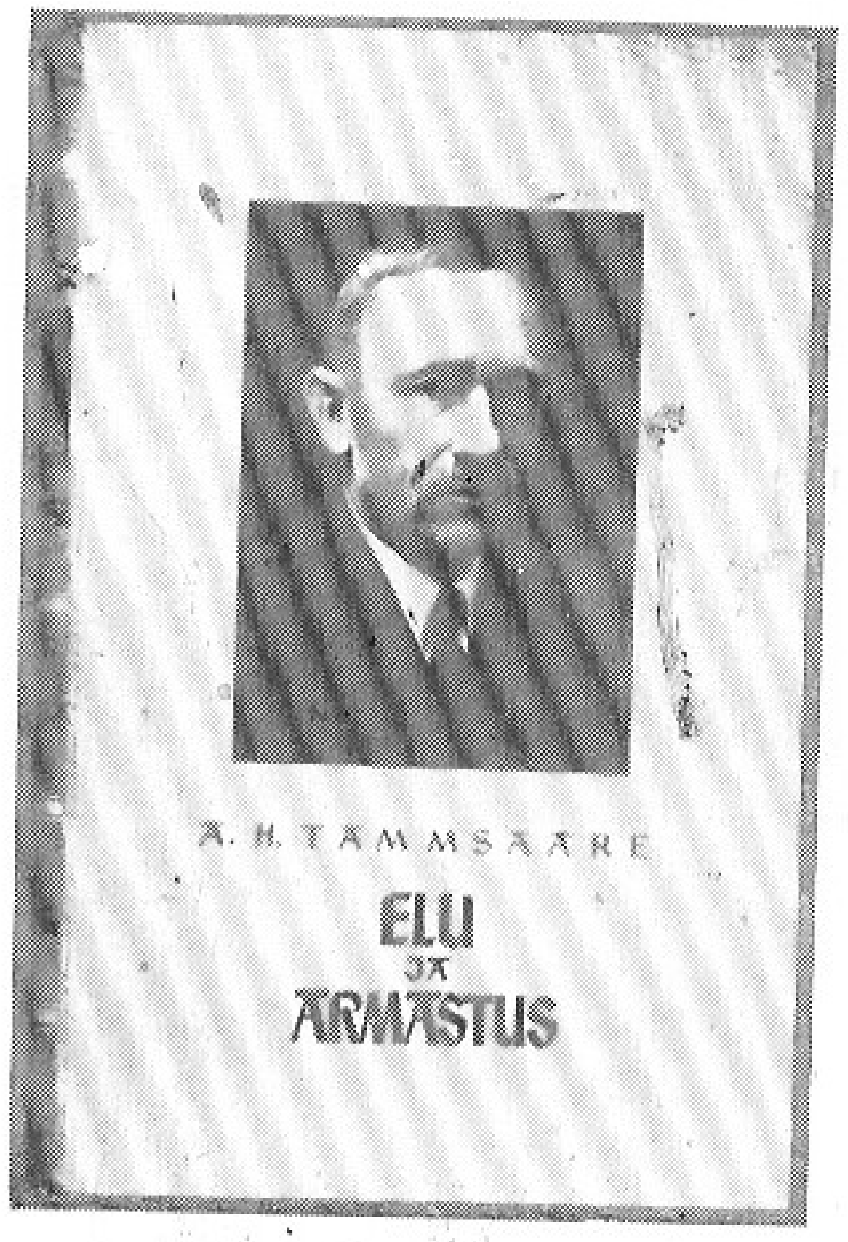
Aga kui Irma läks mehe juurde ja see tal ümbert kinni võttis, oli tal tundmus, nagu oleksid mehe käed üsna ükskõiksed tema noore keha vastu, mida ta kord nii imetlenud ja hellatanud. Ometi pani mees ta oma põlvele istuma ja jatkas:

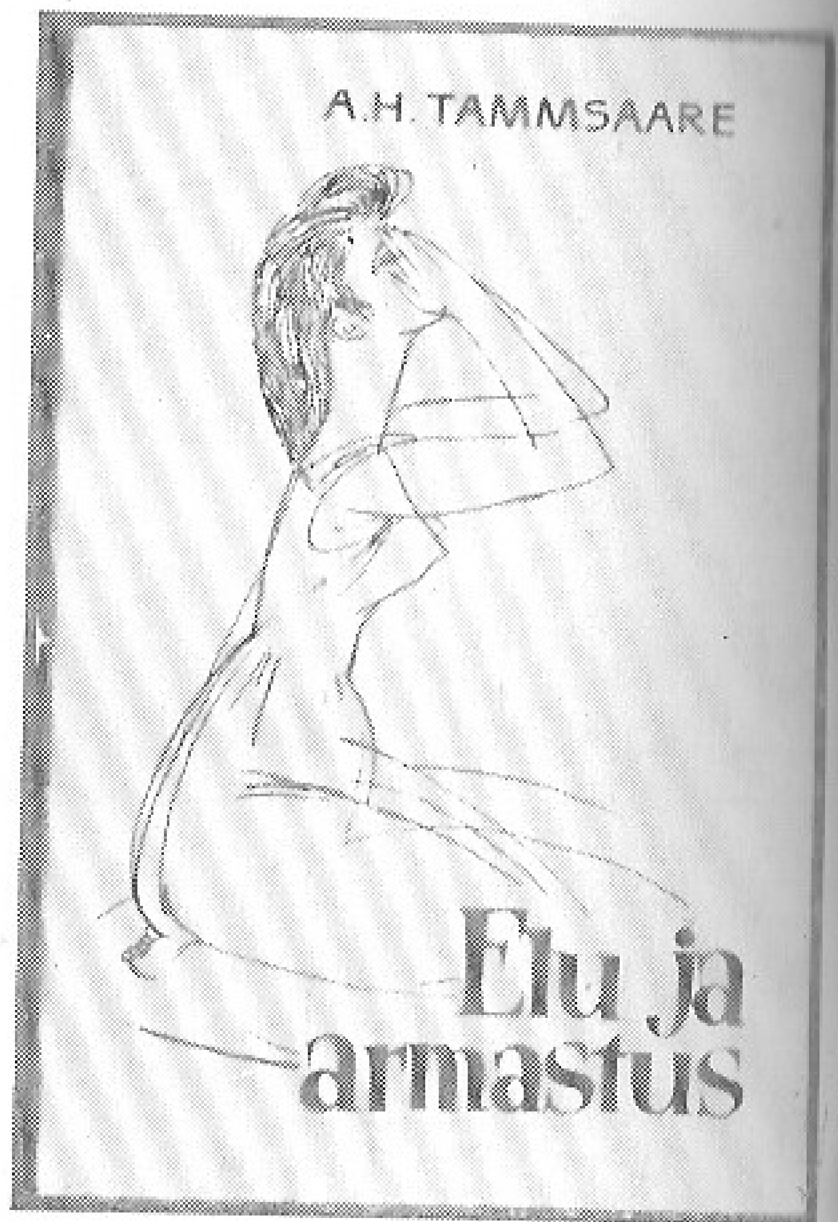
«Kardinaalküsimus pole ju selles, mis siis sinuga sünnib, kui mind enam nii või teisiti ei ole, vaid otse vastupidises: mis sünnib sinuga tegelikult, kui sa oled minu naine ja tahad nii-öelda kauemaks jääda minu naiseks? Mis sünnib meie mõlemiga, kui oleme abielus? Kas meie võime samuti edasi elada, nagu oleme seda tänini teinud? Kas meie saame kogu oma abielu nõnda elada, nagu oleks meil aina mesinädalad?»

«Elu ja armastuse» käsikiri.

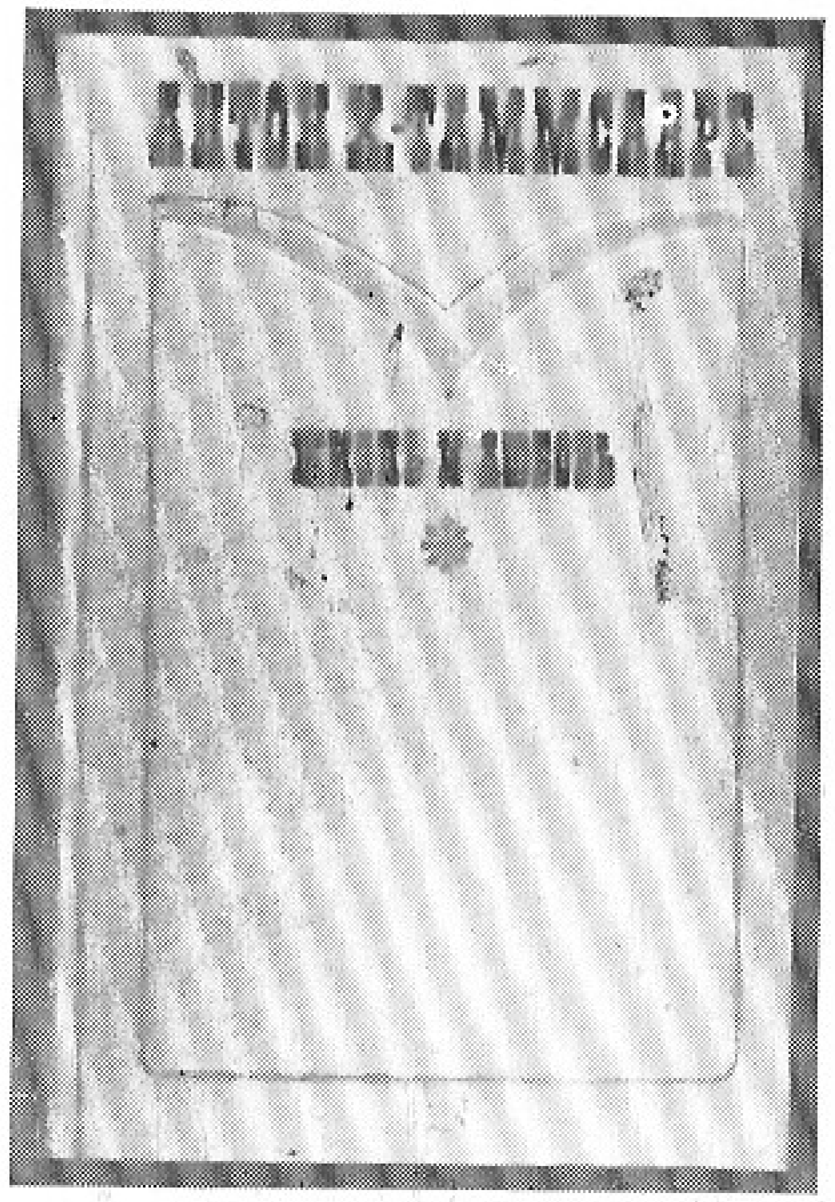

J. Vahtra kaas «Elu ja armastuse» esitrükile (1934).
H. Vitsuri ümbrispaber «Elu ja armastusele» (1966).
K. Polli ümbrispaber «Elu ja armastusele» (1966).

K. Polli illustratsioon romaanile (1966).

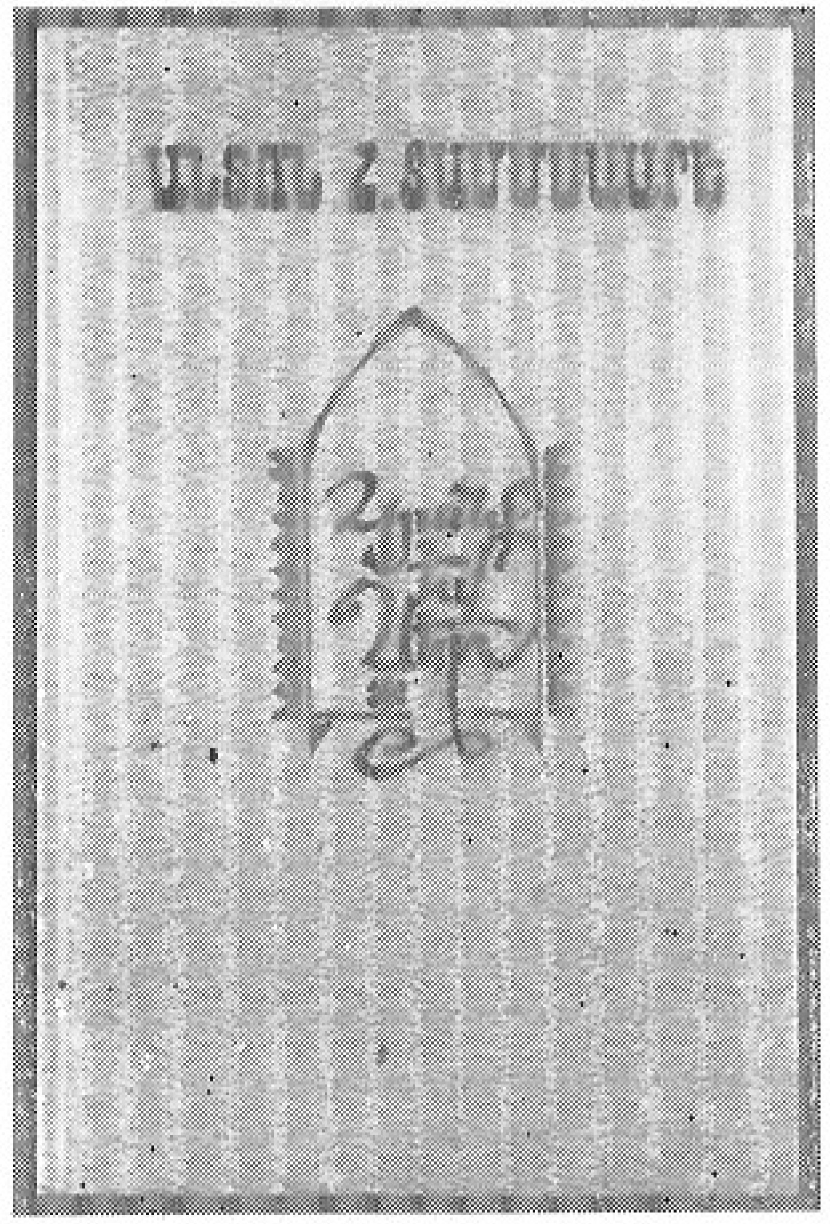

«Elu ja armastus» läti (1938) ja vene keeles (1975, 1982).

«Elu ja armastus» leedu (1978), armeenia (1978), bulgaaria (1978) ja tšehhi keeles (1981).

«Elu ja armastus» «Estonias» 1942. a.
Dramatiseerija ja lavastaja A. Särev. Rudolf Ikka — K. Karm, Irma Vainu — M. Parikas.

«Elu ja armastus» L. Koidula nim. Pärnu Draamateatris 1957. a.
Dramatiseerija A. Särev. Lavastaja A. Ots. Lonni — H. Elviste, Anna-tädi — A. Hiielo, Irma — Õ. Maasik.

«Elu ja armastus» L. Koidula nim. Pärnu Draamateatris 1957. a.
Irma — Õ. Maasik, Rudolf Ikka — P. Ruubel.

«Elu ja armastus» «Ugalas» 1968. a.
Dramatiseerija A. Särev, lavastaja A. Sats. Rudolf Ikka — P. Jürgens, Irma — A. Vabamäe, Kalmu Eedi — R. Malmsten, M-me Polli — A. Veskimäe.

«Miks me ei saa, kui me ise tahame,» arvas Irma.

«Oleneb see nii väga meie eneste tahtest?» küsis mees. «Võtame asja sootuks lihtsalt ja reaalselt. Mina ei saa ei enesele ega sinule muidu ülespidamist, kui pean teiste inimestega kokku puutuma. Mina arvestan neid, nemad arvestavad mind. Mul on teatud kohustused, mis võivad levida ka minu naisele, s. t. sinule. Kõik teavad, et ma olen abielus. Kui nad kutsuvad mind, siis kutsuvad nad sagedasti ka sind ja me ei või neile ära öelda, me peame minema, muidu arvatakse meist jumal teab mis. Pealegi võib see äriliselt halvasti mõjuda. Et aga inimeste seas liikuda, on tarvis mõista keeli, euroopa keeli, saksa, inglise, prantsuse keelt, aga ka vene keelt mõista ei teeks kurja.»

«Ma saksa keelt mõistan, inglise keelt ka,» ütles Irma.

«Mitte ainult, et sa mõistad, vaid neid peab hästi mõistma,» seletas Rudolf. «Mina tahaksin, see oleks mu au ja uhkus, et mu naine valdaks euroopa keeli, valdaks neid hästi, nii et mis minul omal puudub, see oleks minu naisel. Mina ise esindaks saksa ja vene kultuuri, naine peaks võtma inglise ja prantsuse oma erialaks. See oleks tarvilik ka siis, kui me läheme reisima. Ja et me millalgi läheme, selles pole vähematki kahtlust. Mõistad sa nüüd, mis ma mõtlen? Meie eluks, meie abieluks on keeleoskust vaja, pealegi oleks see oskus sel juhul kasulik, kui minu endaga või minu seisukorraga midagi paratamatut juhtuks. Aga kui on kõigepealt meie elu, meie abielu ja ainult hädakorral sinu elu, kas sa siis ei või midagi tegema hakata, kui sa mind armastad?»

Oh jaa! Miks mitte, kui on küsimuses nende elu ja armastus! Siis muidugi! Selle vastu ei võinud Irmal midagi olla ei sõna ega teoga. Elu ja armastuse nimel mees nõudku temalt ükskõik mida. Kui vaja inglise keelt, siis Irma õpib inglise keelt, kui vaja prantsuse keelt, siis Irma õpib sõnalausumata ka seda. Peaks aga elu ja armastus nõudma hererode või hiina keeli, siis Irma õpib ka need selgeks, nii et mehel poleks vaja tema pärast häbeneda ei seltskonnas ega mujal.

Keelte õppimisele asudes Irma mõtles, et kuna masinakirjast ja raamatupidamisest on nii palju juttu olnud, siis võiks ta ka nendega peale hakata, nii et mees näeks, kuis ta arvestab tema soove. Seega puuduks veel ainult kiirkiri, et omada kõik oskused, mis tänapäev hädavaja-

likud õigeks elu ja armastuse säilitamiseks. Aga sellegi võiks Irma selgeks õppida, kui mees tahab.

Nõnda polnud nüüd enam sugugi aega, hommikust õhtuni pidi aina kuhugi tõttama või kusagilt tõtates tulema, ja kui polnud minemist ega tulemist, siis oli harjutamist ja tuupimist. Mees pidi nägema, mis Irma suudab armastuse pärast: armastuse pärast saab ta isegi oma armastusest ajutiselt võitu ja talitab kui arukas inimene, kes ei teagi, mis on armastus. Tema tahab ja suudab ohvrit tuua, kui on mängus nende tulevik ja ühine elu.

Aga õppimine oli raskemaks ja keerulisemaks muutunud, kui ta oli alles Kalmu popsisaunas elades. Siis oli kõik vaev ja närvipingutus nii lihtis ja arusaadav, praegu ta nõudis nagu järelmõtlemist, seletust ja põhjendust. Eriti raske oli süveneda õpitavasse ainesse, sest oli ju peale selle palju muud veel huvitavamat mõelda, mis enne puudus. Sellepärast Irma tabas end sagedasti tühjusse-vahtimiselt, nagu puuduks ümbrus oma kuuldava ja nähtavaga hoopis. Silm luges ridu, aga mõte jooksis ridade vahelt, sonides armastusest, mis olnud ja mis pidi jälle tulema. Ei võinud ju ometi igavesti kesta need kursused ja tuupimised, ükskord ometi pidi jällegi armastus astuma nende asemele. Nii või teisiti, aga kevadeks Irma vabaneb igasugusest rimpsust-rämpsust ja siis sõidavad nad maale, nagu mees ütleb, sõidavad sinna, kus seisab keset õitsvat niitu roheliste puie ja põõsaste vahel nende armumuuseum.

Seni aga elavad nad nagu nii paljudki teised või nagu kõik — mees ütles, et kõik: mehed omaette, naised omaette, nagu polekski ilmas armastust või nagu ei huvitaks see enam kedagi. Ühel kui ka teisel tekivad omad mured ja huvid, omad tutvused ja toimingud. Ainult vahetevahel tullakse koju puhkama, nii-öelda elust hinge tagasi tõmbama ja siis on ka armastust, pisut armastust, sest päris ilma armastuseta pole elu kunagi.

XVIII

Oma elus, töös või õpinguil Irma puutus kokku enamasti noortega, omaealistega ja ikka sellistega, kelle kogu tulevik ja elumõte seisiski selles, mis nad tegid. Need olid inimesed, nagu Irmagi oli olnud enne abiellumist, kui otsis vaevaseks ülespidamiseks kohta, kus oleks

võimalik edasi õppida, et siis see õige koht ja elu saavutada. Kuna aga Irmal õige koht oli juba leitud, siis oli tema töö ja tegemine teiste töö ja tegemise kõrval nagu mäng ja paljas ajaviide. Tema ise tundis seda nõnda ja tundsid ka teised, kes põlesid ajuti juba ette kadeduses, et tulevikus kohasaamisel on neil võistlejaks selline prouakene ja et koht antakse tutvuse tõttu tingimata temale, mitte aga neile, näljastele, kellele oleks see eluküsimus, kuna sellele on ta ainult lõbuks või luksuse lisaks. Seda eeldust aimates Irma oleks tahtnud igale noormehele, neiule või puudustkannatavale proualе kas või iga päev uuesti kinnitada, et ärgu nad kadestagu ega kartku teda, tema nendega kohta otsides võistlema ei tule ega oma mehe mõju mängu ei pane. Ennem, kui nad just tahavad, võiks ta oma meest paluda, et ta neile, kes seda nii väga vajavad, mõne koha aitaks sobitada. Jah, ennem ta ehk tõesti teeks seda, kui et ta tuleks nende nina eest mõnda kohta ära näpama.

Ja nagu oleksid hädalised noored tema mõeldud sõnu mõistnud, kodunesid nad peagi temaga, nagu oleks ka tema üks neist, kes õpib elu ja olemise pärast. Oli nii mõnigi noormees või neiu, kes viibis nähtava heameelega tema läheduses, kuigi nende jutt jumal teab kui hästi ei sobinud, nagu oleksid nad oludelt ja arenemiselt üksteisele võhivõõrad. Aga nende hingedel või loomudel pidi leiduma mingisugune salajane sugulus, mis kisub neid teineteise poole, arvas Irma mõnikord. Pidi olema midagi selletaolist, nagu oli tal oma mehega, kellesse ta armus esimesest silmapilgust. Jah, nüüd juba Irma uskus, et tema oli armunud Rudolfisse ja see ka temasse algusest saadik kohe, mitte küll üsna, aga pisut ometi, nii et see, mis tuli pärast, polnud midagi muud kui esialgse saladusliku ja seletamatu tundmuse arenemine.

Kuid siis sündis midagi, mis hävitas Irmas kõik tema ilusad oletused ja seletused. Tema juurde tuli noor neiu, kes talle eriti sümpaatne, ka vist maalt pärit, ja kes rääkis avameelselt ja otsekoheselt, nagu oleks tal ikka ainult heatahtluse ja sõprusega tegemist. Teda kuulates Irmale meenus tema oma usaldus inimeste vastu, millest järgnes sissekukkumine Rudolfiga ja lõpuks armastus ning abielu. Irma ei osanud praegu üldse midagi millegi muuga mõõta ja võrrelda, kui aga iseoma elu ja armastusega.

«Proua, kas lubate oma kõrvale istuda?» küsis neiu, ise nagu häbelikult punastudes.

«Palun väga, preili,» vastas Irma, meelega küsijat preilitades, sest miks ta teda nii väga prouatas.

Neiu istus ja punastus veel enam, kui ta nagu vabanduseks suure naeruga seletas:

«Proua, te lõhnate nii kole hästi, et ma ei tahakski mujal olla kui teie juures. Kõik ütlevad, et nii hirmus hästi ei lõhna keegi kui teie. Issand jumal, mis küll niisuke lõhnaõli võib maksta! Kui teda tilgakaupa kusagilt müüdaks, siis ostaks ma vähemalt ühegi tilga ja paneks kas või taskurätikussegi. Aga teate, proua, kui ma koha saan ja esimese kuu palk mulle välja makstakse, siis ostan endale kohe nii head ja kallist lõhnaõli.»

Nii siis — küsimus polnud põrmugi hingede ja loomuste suguluses, vaid lõhnas, mis Irma riiete küljes ja mis kõigil teistel puudus, nagu see neiu kinnitas. Kui teistel oleks seesama olnud mis Irmalgi, siis poleks ei see noor neiu ega teisedki tulnud. Aga neil ei olnud ja sellepärast nad tulid, tulid võib-olla noormehedki, et nuusutada lõhna, mis saadud tema mehe rahaga, sest et on armastus.

Ükskord oli Irma ise lõhnanud, mees seletas seda nii ilusasti, kui ta rääkis ristikheinast ja selle kärbisest, mis pidi olema nagu krinoliinis daam. Aga kas siis Irma ise nüüd enam ei lõhna, et kõik tulevad lõhnaõli peale? Lõhnaõli võib igaüks saada, kui jätkub raha, aga sinu oma lõhna pole kellelgi teisel kui aga sinul endal. Nende armastus algas sellest lõhnast, mitte raha eest ostetust. Rudolfil ei olnud tema lõhna, kellelgi ei olnud seda ja sellepärast tuli ta, nii et mitte sugulus, vaid ebasugulus, otsustas Irma. Temal oli siis, kui algas nende armastus, karskuse ja neitsilikkuse lõhn, nagu mees seletas, see ajas ta hulluks, sest Rudolfil ei olnud enam seda lõhna, nagu polnud ka teistel, neil «õdedel», kelledega ta puutus kokku. Seega oli ka siin ebasugulus — karskus ja ebakarskus, neitsilikkus ja ebaneitsilikkus. Niisugune oli armastuse tee ja elutõde. Irma oli üpris õnnelik, et ta on juba armastuse ja elutõe teel.

Inglise keele tundides puutus ta kokku pika, häbeliku või pelgliku, natuke vimmas noormehega, kes ikka tunnist lahkus, kui Irma sinna läks. Sagedasti oli nõnda, et kui üks ajas üliriideid selga, siis teine võttis neid seljast ära. Nad ei pääsenud kuhugi, et mitte teineteist puutuda

või vastamisi teineteisele tüliks olla, kuigi noormees püüdis sellest kramplikult hoiduda. Nende vahekorras pidi midagi naljakat ja saamatut olema, sest tunniandja, vanem proua, vaatles neid nähtavasti erilise lõbu ja mulgega. Ta tuli nagu ainult selleks esikusse, et neid kahte vaadelda, nagu näeks ta neis iseoma noorust.

«Härra Liegenheim, olge ometi pisutki džentelmen ja aidake proual mantel seljast ära võtta, te räägite ju mõlemad inglise keelt,» ütles proua Brett kord nagu naljatades ja lisas kohe: «Tohin ma tutvustada, proua Ikka ja härra . . .»

Aga härra oli nüüd sootuks aru kaotanud, sest ta ei teadnud, mis ta peab enne tegema, kas proual mantli seljast võtma või temale tutvunemiseks käe andma. Seisukorra tegi eriti raskeks veel see, et kolmandaks hädaks oli noormehel oma palitu, mille ta juba varnast kätte võtnud ja ei teadnud, mis temaga teha, kas varna tagasi panna, ruttu selga tõmmata või kuhugi mujale visata. Viimane võimalus jäi lõpuks võitjaks: noormees viskas pool tagasikätt oma palitu tooli ja laua poole, kuid nõnda õnnetult, et rabas veepudeli ümber ja klaasi laualt maha, kus see purunes.

«Härra Liegenheim, teie talitate, nagu ei oskaks te veel põrmugi inglise keelt,» naeris proua Brett ja tõttas veepudelit päästma, kuid Irma jõudis temast ette.

Nõnda oli siis tutvus tehtud ja Irma lausus noormehe kohta endamisi:

«See ei tea veel, mis on armastus, ei, see kindlasti ei tea.»

Aga proua Brett ütles sama noormehe kohta:

«Ah, proua, kui te teaksite, kuidas ta mulle meeldib! Ta meenutab mulle nii väga minu teist meest, kes oli mõni aasta minust noorem.»

«Kui vana härra Liegenheim võiks praegu olla?» küsis Irma.

«Kakskümmend kolm, ainult kakskümmend kolm,» vastas proua Brett sellise andumuse ja innuga, et Irmagi tundis selle mehe noorust. Aga ise mõtles ta: Tähendab, minust on ta kolm, isegi neli aastat vanem ja siiski ei tea, mis on armastus. Nii et mina olen õieti vanem kui tema, sest mina tunnen elu ja tema ei tunne. Oma mõtetele vaatamata ütles ta prouale imestanult:

«Ah siiski juba kakskümmend kolm! Mina pidasin teda nooremaks.»

«Kallis proua,» ütles proua Brett nüüd ja pani oma käe usaldavalt Irma käele. «See on see kõige ilusam aeg mehes, kui ta on rikkumata. Nooremalt on ta liiga noor ja vanemalt juba rikutud, enamasti alati rikutud, naised rikuvad ta ära, muidugi halvad naised. Aga kakskümmend kaks, kolm, mõnikord ka neli, see on ilus, uskumata ilus!»

Ka minu mees, tähendab, on rikutud, mõtles Irma; mina olen rikkumata, tema rikutud, nii et pikapeale rikub ta ka minu ära. Ja ta küsis — ning ta võis seda ainult sellepärast, et kõnelus sündis inglise keeles, kuna eesti keeles Irma poleks kunagi küsinud, et:

«Kas kõik mehed üle kahekümne viie on rikutud?»

«Peaaegu kõik, jah, ma arvan kõik, sest elu on niisugune, elu ja naised,» seletas proua Brett. «Mina arvan nimelt, et miski ei riku meest rohkem kui naine. Kui mees on rikkumata, siis rikub halb naine ta ära, ja kui ta on juba rikutud, siis tuleb mõni veel halvem naine ja rikub ta veel rohkem ära, nii et nüüd on see mees juba üsna rikutud.»

«Aga kui on rikutud mees ja rikkumata naine, kas siis rikkumata naine ei või oma rikutud meest natukenegi parandada, pisinatukenegi, et mees poleks enam nii väga rikutud?» küsis Irma ja ikka veel sellepärast, et kõnelus sündis inglise keeles, millest Irma sai küll aru ja mida oskas tarvitadagi, kuid mille sõnade tähendust või sisemist, intiimset mõtet ta nagu õieti ei taibanud. Ja küsides õnnistas ta oma südames keelt, milles nõnda võib küsida, ja ka oma meest, kes teda, s. t. Irmat, ajanud end selles keeles täiendama. Kui kõik eestlased täiendaksid end inglise keeles, nii et nad teda mõistaksid, siis võiksid nad kõik asjust rääkida, millest eesti keeles rääkida ei või, sest et temast saadakse liiga selgesti aru. Nõnda mõtles Irma, kui proua Brett talle naeratades vastas, nagu teeks ta pisut nalja:

«Nii rikkumata naist ei olegi, et ta võiks oma rikutud meest pisinatukenegi parandada. Mina otsustan muidugi iseenda järele. Sest minuga oli nõnda, et kui ma esimest korda abiellusin, siis sain ma rikutud mehe, nii et nõudsin sellepärast lõpuks lahutustki, sest mina olin oma arvates sootuks rikkumata. Peale seda ma abiellusingi sellega, kes nii väga oli härra Liegenheimi moodi. Te arvate muidugi, et see sündis armastusest, sest teie aastais tähendab abielu ja armastus ühte ja

sedasama. Aga et mina olin juba rikutud mehega kord abiellunud, siis oskasin ma juba abielu ja armastust teineteisest eraldada. Sellepärast ütlesin ma iseendale, kui tutvusin oma tulevase teise mehega: vaene poiss, sa oled alles nii rikkumata, et ei tea, mis on armastus, ja sellepärast satud sa tingimata halbade naiste kätte, kes rikuvad su enne ära, kui saad teada, mis on armastus. Ja niipea kui olin nõnda endamisi öelnud, hakkas mul temast kahju, peaaegu hale meel ja ma otsustasin ta päästa, nii-öelda oma elu sellele noormehele ohvriks tuua. Mina olin ju alles hiljuti oma abielu lahutanud sellepärast, et mu mees oli rikutud. Sellest järeldasin ma, et mina ise pole mitte rikutud, sest muidu poleks ma end oma rikutud mehest ju lahutanud. Ja mis võis sellele rikkumata noormehele sobivam olla kui rikkumata naine, kel on juba elus ja armastuses teatud kogemused — rikutud mehe tõttu muidugi. Nõnda siis abiellusin teist korda. Aga kas te võite arvata, mis sündis mõne aja pärast? Mina pidin oma silmaga nägema, kuis mu mees oli nii rikutud, et jättis minu sinnapaika ja läks teise naisega, kellega ta oli mind juba varemalt petnud. Siis ma küsisin endalt: kes rikkus mul siis selle mehe, ta oli ju ometi rikkumata, kui mina ta oma rüppe sain? Pealegi pidin ka mina rikkumata olema, sest milleks ma muidu oma esimesest rikutud mehest lahutasin. Oma rikkumata mehe sabas olin ma ka alati, nii et ta ei võinud kusagil rikutud naisi kohata. Ja ometi lõpuks rikutud, nii et rikkus ka noore tüdruku, kes ei võinud veel kuidagi rikutud olla! Aga mis see siis lõpuks oli? küsin ma. Ei muud midagi, kui et mina ise pidin oma mehe rikkuma, sest kedagi teist rikkujat polnud ju olemas. Olin küll rikkumata, kuid rikkusin oma mehe, nagu oleks see naiste saatus, et nad rikuvad kõik rikkumata mehed, kuid ei paranda ühtegi rikutut, nagu poleks mees üldse parandatav.»

Siinkohal Irma oleks tahtnud kangesti küsida, mis siis mehega on, mis tal on või mis ta teeb, kui ta on rikutud, nagu proua Brett ütleb, aga ei julenud seda isegi inglise keeles mitte. Ta ei kartnud niipalju küsimust ennast kui seda, mis küsimuse vastamisest võiks selguda või järgneda. Sõna «rikutud» või «rikkumata» pidi ju tingimata nii või teisiti puudutama muu seas ka armastust, mitte ainult elu. Ja kui nüüd proua Brett oleks hakanud rikutud armastust eraldama rikkumata armas-

tusest, nii-öelda õigest armastusest, siis oleks võinud Irmale paista, et temal pole veel õiget armastust olnudki, vaid ainult rikutud, mis polegi õieti öelda armastus. See oli põhjus, miks Irma ei julenud enam küsida inglise keeleski.

Aga proua Brett, nähes, et Irma enam ei küsi, vaid meeleldi kuulab, rääkis edasi, nagu oleks täna temal, mitte Irmal, inglise keele praktiline harjutus:

«Mehed on ju kenad ainult enne kahtekümmend viit ja pärast kolmekümmend viit. Vaesed vanemad naised, kes pisut küpsemas eas ja elust vintsutatud ning rikutud, ei saaks enam kunagi teada, mis on tõsine armastus, kui jumal poleks loonud mehi alla kahtekümmend viit. Ja nooremad neitsilikud tüdrukud ei leiaks kunagi oma nooruse ja puhtuse õiget hindamist, kui mehed ei elaks üle kolmekümne viie. Sest pole ühti, et nad siis juba rikutud. See on isegi hea, kui mees on pisut rikutud, sest muidu pole tal noorusest ja neitsilikkusest õiget arusaamist, mis tuleb aastatega. Naistega on muidugi niisama ja sellepärast pidin minagi juba üsna rikutud olema, kui ma nii väga hindasin oma teise mehe neitsilikku puhtust ja saamatust. Ja kui ma praegu poleks nii vana, nagu ma olen, siis armuksin ma härra Liegenheimi uuesti, sest ma tahaksin ka teda päästa halbade naiste käest.»

Irmal hakkas proua Bretti kuulates süda sees värisema suure rõõmu pärast. Tähendab, Rudolf võib tema noorust ja neitsilikkust õieti ja tõsiselt hinnata, sest ta on selleks vististi küllalt rikutud. Nende armastus on õige armastus, sest üks on vajalikult rikutud ja teine sootuks rikkumata.

Nõnda tegi Irma oma elu huvitavama ja väärtuslikuma avastuse inglise keele tunnis ja sellepärast hakkas ta seda keelt kahekordselt armastama. Ta hakkas isegi neid inimesi eriliselt armastama, kellega võis kõnelda inglise keelt. Kui ta poleks praegu mehel või kui ta oma meest nii väga ei armastaks, sest et see on toonud talle õige armastuse, nagu proua Brett seda nii ilusasti seletas, võiks ta igal mehel, ka igal madruselgi käe alt kinni võtta, kui see hakkab temaga kõnelema inglise keeles.

Üldse oli imeline mõelda, et on olemas keel, milles räägitakse nii palju pööraselt huvitavaid asju. Ja see noormees, see härra Liegenheim, ka tema räägib inglise keelt, kuigi ehk pisut halvemini kui Irma. Enne ta seda nii selgesti ei teadnud, aga sestsaadik, kus nad kahe-

kesi heitsid gruppi, et oleks odavam ja ka lõbusam, hakkab see talle ikka selgemini tunduma. Nüüd nad lähevad mõlemad ühel ajal tundi, mitte nagu enne, et kui üks läks, siis teine tuli või vastupidi. Ka ühte teed on neil tükk maad käia, nii et sagedasti lähevad nad üheskoos ja kõnelevad kas inglise keelt, milles Irma kangem, või saksa keelt, milles noormees kangem.

Õieti juhtub üsna sageli, et nad lähevad kahekesi proua Breti uksest sisse, nagu oleks neil üleni ühine tee või nagu oleksid nad oma tulekut kuidagi eriliselt seadnud, nii et tunniandjal oleks üks ukseavamine. Tunnist lahkuvad nad niikuinii ühel ajal ja härra Liegenheim aitab Irmale alati enne mantli selga, kui ta võtab varnast oma palitu, nii et veepudel, mis laual, ei lähe enam kunagi ümber ega klaas kuku maha, külvates põranda teravaid kilde täis.

Ühel päeval noorhärra aitas Irmal kalossiketigi kinni tõmmata, sest Irma enda käes ei võtnud ta kuidagi vedu. Aga proua Brett ei näinud seda mitte, sest tema ei tule sestsaadik enam kunagi esikusse, kui ta otsusele jõudis, et veepudel ja klaas seisavad väljaspool hädaohtu. Nii et Irma ja see noormees on alati kahekesi, kui nad on esikus riietumas või üliriietest vabanemas.

Samal päeval, kus oli see lugu kalossiketiga, noormees suudles jumalagajätul Irma kätt keset tänavat ja rahvamurdu. Aga Irmal hakkas vaesest poisist nagu hale meel, sest ta pidi ju tema kätt suudlema läbi kinda. Järgmisel päeval Irma võttis jumalagajätul meelega kinda käest, aga nüüd noormees unustas käesuudluse.

Siis läks Irma kalossikett uuesti käkerpussi ja ei tahtnud kuidagi vedu võtta, tiri kas või käed otsa siniseks, nii et noormees pidi jällegi viisakalt appi tulema. Sel päeval andis Irma jumalagajätuks jällegi palja käe ja nüüd haaras noormees sellest oma kahe käega kinni ja surus peaaegu kogu oma kõhna näo tema käele, nii et ninaotski läks lössi.

Ja Irmal hakkas sellest lössivajutatud ninaotsast hirmus häbi, nii et ta läks üleni punaseks, sest ta mõtles: see on armastusest, see lössivajutatud nina, nii et vaene poiss juba teab natukene, mis on armastus. Aga kumb on õigem armastus, kas minu mehe ristikheina-kärbis või selle noormehe lössivajutatud nina? Ah jaa! Eedil olid roosid, ka need olid ju armastus ... keset teed ... jalge all ...

«Armuline proua, tohin ma teid pisut saata?» küsis noormees, kui ta nina enam polnud lössis.

«Palun väga!» vastas Irma.

Nõnda siis läksid nad üheskoos edasi, nagu tahaksid nad veel kord jumalaga jätta, et noormees võiks oma nina Irma käel lössi vajutada. Aga kui see oli nende salajane mõte, siis läks selle teostamine täiesti nurja, sest neile tuli äkki vastu Rudolf ja Irma kaotas millegipärast sel määral pea, et tutvustas härra Liegenheimi oma mehele, nii et ka noormees kaotas pea ja ei teadnud, mis teha, mis öelda või kuhu minna. Seisukorra päästis härra Ikka, kes ütles haruldase loomulikkuse ja viisakusega, nagu Irma seda märkas:

«Noorhärra, ma olen teile väga tänulik, et te mu naisele seltsiks olite, ehk on teil veel aega ja lusti meiega üheskoos pisut jalutada?»

«Väga hea meelega, kuid, kahjuks, mind oodatakse kodus,» vastas noormees.

«Noh, siis pole parata, jällenägemiseni!» ütles Rudolf.

Mehe käitumine mõjus Irmasse rahustavalt. Tõepoolest, milleks see erutus? Pole ju midagi olnud, noormees saatis teda ainult pisut, saatis kõige viisakamal kujul, ainult et vajutas käesuudlusel oma nina lössi.

«See oli see noormees, kes minuga ühes inglise keelt õpib,» seletas Irma, kui võõras oli läinud.

«Kena poiss,» kiitis Rudolf.

«Eks ole,» kinnitas Irma. «Isa olevat tal sakslane, ema eestlane.»

«On näha jah, et temas on midagi teist, nagu peenemat,» rääkis Rudolf.

«Jah, mulle paistis ka kohe, et midagi peenemat,» nõustus Irma. «Meie oleme nõnda kokku leppinud, et tunnist tulles üks päev räägime inglise keelt, kus mina parandan teda, ja teine päev saksa keelt, nii et siis tema parandab mind. See on väga huvitav ja kasulik meile mõlemile. Ega sinul midagi selle vastu ole, et me nõnda harjutame ja teineteist parandame?»

«Absoluutselt mitte midagi,» vastas Rudolf. «Ainult, kallis laps, milleks sa teda mulle tutvustasid, seda poleks sugugi vaja olnud, sest . . .»

«See tuli mulle endalegi ootamata,» seletas Irma. «Ega ma ei kavatsenudki seda teha, aga kui sa äkki meile vastu tulid, siis mõtlesin ma, et las sa ometi ka tead,

kellega ma käin ja kes mind vahel koju saadab, ja nõnda ma siis tutvustasingi.»

«Suurt häda sellest tutvusest ei ole ju,» rahustas Rudolf naist, «aga tulevikus ole ettevaatlikum, sest sa mõtle ometi, mis sünniks, kui sina kõiki oma kursuslasi ja kaasõpilasi hakkaksid mulle tutvustama. Ma peaksin mütsi peos hoidma, ei saaks teda teretamise pärast pähe pannagi. Pealegi, sinule on nad kaaslased, minule mitte. Sina lähed nendega keeleharjutamiseks üheskoos jalutama või istud kinos . . .»

«Ei, armas mees, kinos pole ma käinud ei selle ega ühegi teise kaasõpilase seltsis,» ütles Irma vahele.

«Ega ma ju ei ütle, et sa oled juba käinud,» seletas mees, «ma ütlen ainult, et tulevikus juhuslikult sa võid minna, kui . . .»

«Kas sul siis tõesti selle vastu midagi ei ole, kui mina, näiteks, selle noormehega kinno läheksin?» küsis Irma.

«Kuidas sa võid minult üldse nõnda küsida?» ütles Rudolf nagu haavunult. «Olen ma siis tõesti sinu meelest niisuke hirmuvalitseja või türann mehe nahas, kes ei luba oma naisel mõne tuttava seltsis paariks tunniks kinnogi minna, sest et seal tehakse vahetevahel pimedaks? Kust sa üldse tuled sellele mõttele?»

«Ma armastan sind, sellepärast,» vastas Irma üsna lihtsalt. «Ja ma arvan, et sina armastad mind samuti, ning nõnda siis . . .»

«Nõnda siis panen su kodus klaaskappi ja tõmban riide ette, kui mõni võõras uksest sisse astub, eks,» jätkas Rudolf. «Aga milleks ma sul siis kursustele soovitasin minna? Mitte ainult tuupimiseks, vaid ka selleks, et tutvuksid inimestega, õpiksid neid tundma, harjuksid neid käitlema, neid nii-öelda ümber sõrme väänama, kui vaja.»

«Kui kõik inimesed oleksid niisukesed nagu see noormees, siis võiksin nad kõik endal ümber sõrme väänata,» naeris Irma. «Ta on küll minust kolm, neli aastat vanem, aga ometi on ta minu kõrval nagu laps.»

«Õpi esteks ühte ümber sõrme väänama, küll siis oskad varsti ka teisi,» rääkis mees elutargalt.

«Küll ma õpin,» lubas Irma ja jällegi hakkas ta ise naerma, nagu oleks inimeste tundmine ja nende ümber sõrme väänamine naljaasi.

Aga nagu ta varsti nägi, oli isegi seda noortmeest, kes nii häbelikult punastus, kaunis raske ümber sõrme vää-

nata. Eriti tõrksaks läks ta pärast seda, kus Irma teda
oma mehega oli tutvustanud, nagu oleks see teda sala-
jas hoiatanud või ähvardanud. Sest millegi muuga ei
osanud Irma seda seletada, et noormees aitas talle küll
endiselt mantlit selga, aga kui kalossikett ei tahtnud
vedu võtta, teeskles ta kurti ja pimedat, nagu tahaks ta,
et Irma peaks lahtise ketiga lohva, lohva tänavale mi-
nema. Irma pidi teda enne mitu päeva järjestikku otse-
teed paluma, et ta aitaks kalossiketi kinni tõmmata,
alles siis hakkas ta sellega õieti harjuma, nii et ta tegi
seda sama endastmõistetavalt, nagu ta aitas mantlitki
selga. Ja kui oldi uuesti sealmaal, kus nad olid enne Ru-
dolfiga tutvumist, s. t. kui noormees suudles jällegi
Irma käel oma nina lössi, siis läksid nad üheskoos kino-
uste taha pilte vaatama — muidu niisama juhuslikult,
nii-öelda mööda minnes. Aga parajasti juhtus olema mi-
dagi väga ilusat, mida Irma kangesti tahtis näha, ja kuna
ta üksi hästi ei julenud pimedas kinos istuda, siis palus,
lõpuks otse mangus ta noortmeest kaasa, sest see ei taht-
nud kuidagi minna. Nad pöördusid juba kinoukse tagant
tänavale, kui Irma võttis viimse abinõu tarvitusele,
öeldes:

«Vabandage, härra Liegenheim, aga kuna mina teid
kinno kutsun, kas te ei lubaks siis, et mina kulud kan-
nan? Muidugi, te peate endale alandavaks, et daam...»

«Ja muidugi, armuline proua,» ütles noormees.

«Kui saate oma inglise keelega koha ja kohalt esimese
palga, makske siis tagasi,» ütles Irma. «Makske või ühes
protsentidega, nii et on ainult äri, nagu minu mees ütleb,
mina võtan vastu, ainult tulge mulle seltsiks, mul on nii
hirmus suur kinohimu.»

Nõnda siis läksid nad viimaks ometi ja istusid rõdu
ääre alla, et kui Rudolf juhtuks ka kinos olema, siis
nad teineteist ei näeks, või olgu siis, et sisse astudes või
kinost lahkudes. Üldiselt oli Irma süda üsna rahul, sest
mehega oli asi enne jutuks olnud, ainult et Irma mõle-
mad piletid lunastas, see oli kogu loos uudis. Aga see oli
asja tühisem külg, sest muidu oleks mees ka sellest rää-
kinud, nagu ta rääkis kino pimedaks tegemisestki. Mui-
dugi, õigem oleks olnud rääkida kino valgeks tegemi-
sest, ja seda mees vist mõtleski, sest ainult valges näeb
õieti, kes kellegagi istub ja kuidas ta istub.

Nõnda Irma mõtles kino valgusest, kuni valgus kadus
ja algas pimedus. Ning nüüd oli tal äkki tundmus, et

mees oli ometi tõepoolest pimedust mõelnud, kui ta sel-
lest oli rääkinud, mitte aga valgust. Pimedas meenus
Irmale kõigepealt see kiilaspea, kes millalgi tema kõr-
val oli ohanud ja röötsakile tema toolile vajunud. Aga
tänasest noormehest polnud kippu ega kõppu, ei ohkeid
ega küünarnukke, nagu oleks ta äkki ära auranud.

«Kus te olete?» küsis Irma inglise keeles, sest nõnda
oli ta kõige julgem.

«Ma olen siin,» vastas noormees ka inglise keeles ja
liigutas end, nii et Irma tundis korraks tema küünar-
nukki ja ka põlve. Kuid ehmunult tõmbusid nad mõle-
mad tagasi, nagu oleks see puutumine olnud valus. Aga
jumal tänatud, nüüd oli kindel, nad istusid kõrvuti ja
vaatasid sama pilti, kuulsid samu sõnu ja helisid, neid
ümbritses sama pimedus. Pikkamisi harjusid silmad sel-
lega, nii et hakkasid rohkem seletama. Pikkamisi har-
jusid ka nende käed ja põlved, nii et nad ei tundnud
teise puutumisest enam nagu torkavat valu. Eriti toe-
tusid nende põlved lõpuks peaaegu usaldusega teine-
teise vastu ja Irma tundis äkki loomusunnilikult, et
mitte ainult oma mehe, vaid ka selle pelgliku noormehe
puutumine on hea.

«Tähendab, ma olen juba rikutud, et mul on hea,»
mõtles ta, «ja ma rikun ka seda noormeest, sest ka temal
on vististi hea, kui ta tunneb minu põlve. Nii et mees
mõtles ikkagi pimedust, kui ta üldse midagi mõtles. Ja
see noormees mõtles ehk ka pimedust, kui ta ei tahtnud
kinno tulla, sest ta kartis, et teda hakatakse pimedas
rikkuma. Et aga mees nõnda seda pimedust nimetas,
siis pidi ka tema teadma, et nii kui tehakse pimedaks,
hakatakse ka kohe rikkuma, ja kuna ta ometi mind ei
keelanud tulemast, siis ei võinud temal midagi suurt
selle vastu olla, et mina seda noormeest pisut rikun, sest
ta ise ütles, et kena poiss. Palju ma teda niikuinii rik-
kuda ei saa, sest et ma ise pole veel kuigi palju rikutud.
Minu mees hindab mind, nagu proua Brett seletas, tema
oskab minu noorust ja puhtust hinnata, sest ta on üle
kolmekümne viie. Iseasi, kui ta oleks alla selle, nii et
tal poleks minust õiget arusaamist, siis ta oleks ehk mu
hoopis ära rikkunud ja mina oleks ka selle nooremehe
rikkunud, nüüd õpin teda ainult ümber sõrme väänama,
nagu mees ütles. Ja inimesi peab oskama ümber sõrme
väänata, muidu ei saa ilmas läbi, elu on niisugune.»

XIX

Irma käis veelgi mõned korrad ühes härra Liegenheimiga kinos, nagu kavatseks ta noormeest sootuks ära rikkuda või teda enesel ümber sõrme mässida, nagu Rudolf oli öelnud. Aga ei, varsti Irma ei mõelnud enam noormehe rikkumisele, sest oli ju liiga imelik kedagi iseoma raha eest rikkuma hakata. Nemad käisid kahekesi kinos ainult sellepärast, et seal oli nii mugav võimalus inglise või saksa keele harjutamiseks, sest seal oli nii palju mõnusat kõneainet, uut sündmustikku, armastustki, milles Irma oli targem kui noormees, hulga targem, nagu ta ise arvas, nii et võis teda õpetadagi.

Aga Irma ei käinud kinos ainult härra Liegenheimiga, vaid paar korda võttis ta endaga kaasa ka selle neiu, kes raamatupidamise-kursustel talle suure naerulaginaga ja punastudes tunnustas, et tema, Irma, lõhnavat kõigist kõige paremini. Irma võttis ta lihtsalt selleks kaasa, et neiu võiks rohkem tema kõrval istuda ja ta lõhna nuusutada. Sest miks mitte inimestele head teha, kui see nii vähe maksab nagu kinopilet. Ainult üks imelik asi sündis: läks Irma ühes noormehega kinno, siis võttis ta pileti alla, läks ta aga neiuga, siis ostis ta tingimata rõdupileti, nagu tahaks ta näidata, et ta võib ülal ja ka all istuda. Aga neiu polnud kaaslasena nii huvitav kui noormees, sest temaga Irma pidi rääkima eesti keelt, nii et ei olnud mingit harjutust, ja filmidest said nad mõlemad nii omamoodi aru, et neil polnud teineteisele peaaegu midagi öelda, ainult mõtle iseoma mõtteid. Aga kas maksab selleks pimedas kinos istuda?

Ja Irmal oli ikka nõnda, et kui istus kinos ühes selle neiuga, siis mõtted kippusid kas härra Liegenheimile või oma mehele, üldse meestele, nii et kui puudus mees, siis ta mõtles endale mehe. Istus neiuga, aga mõtles, nagu istuks ta mehega, sest nõnda oli palju huvitavam ja nagu julgem. See oli viimasel ajal isegi nagu hädavajalikum, eriti iseoma mehe suhtes, keda ta hakkas nägema ja kelle seltsis ta hakkas viibima kord-korralt ikka vähem. Mitte et mees kunagi temaga kuhugi poleks läinud, ei, seda mitte. Ka mehega käis Irma vahetevahel kinos, teatris, kontserdil ja lokaalides, kus puutus kokku paljude inimestega, naiste ja meestega, eriti viimastega, kes suudlesid tema kätt. Aga need tegid seda teisiti kui see inglise keele noormees, kes suudles oma nina lössi.

Lokaalides ei sündinud ühegi ninaga nõnda ja sellepärast polnud käesuudlemine seal kuigi huvitav, ennem ainult lihtis tükitöö, mis oleks võinud ka ära jääda. Sagedasti oli isegi vastik, kui tuli oma pooljoobnult himutseva suuga mõni kolkunud näoga noorevõitu tiivaripsutaja, kel pole arusaamist ega lugupidamist ei naise noorusest ega ka tema puhtusest. Nende suudlusteks oleks Irma omale ikka hea meelega kinda kätte tõmmanud, nii et oleks sündinud üsna imelik asi: kui suudeldakse kätt väljas külma käes, siis on ta paljas, aga kui soojas lokaalis, siis kindas, nagu peaks suudlus olema külmaga soojem, soojaga külmem.

Nõnda kadusid päevad ja nädalad askeldades ning keeli või masinkirja harjutades, ilma et oleks sündinud midagi erilist. Aga siis Irma hakkas tähele panema, et proua Bretil pole mitte päris õigus, kui ta ütleb, et mees oskab naise noorust õieti hinnata alles pärast kolmekümmend viit. Oleks see tõesti nõnda, miks siis Rudolf kipub viimasel ajal kojutulekuga viibima, nagu poleks tal Irma ootamisest sooja ega külma? Või on tal tõepoolest mingisugused ootamatud äriasjad, nagu ta ise hapu näoga seletab, püüdes Irmat lohutada, et ega sellised asjad alati juhtu? Aga mis äri see küll võiks olla, mis venib mõnikord isegi sinnapoole kesködd? Üks rõõm on neist äridest ometi: kui Rudolf nende tõttu tulekuga hilineb, on ta Irma vastu haruldaselt kena ja õrn, nii et see tahes või tahtmata peab mõistma, mil määral mees tema järele on igatsust tundnud.

Mõnikord oli Irmal isegi hea meel, et mees kojutulekuga hilines, sest ka tema ise hilines vahetevahel ja oli üsna piinlik koju ilmuda, kui mees seal ees ootas, nagu see paaril korral oli juba juhtunudki. Pealegi polnud Irmal oma hilinemise vabanduseks mingisuguseid äriasju, vaid ainult masinkiri, raamatupidamine või inglise keel, mida harjutades ta rikkus natukesehaaval oma pelglikku kaaslast või laskis ka iseennast rikkuda, tõmmates mõne sõõmu suitsu sama paberossi otsast, mis oli käinud juba noormehe suus.

«Kui mu mees seda näeks!» hüüdis Irma ise sellisel juhul. Aga noormees lohutas teda üsna lihtsalt:

«Ärge kartke, armuline proua, ega ta ei näe ju.»

Ja tõepoolest Rudolf ei näinudki, kui tema naine suitsetas härra Liegenheimiga, selle kena poisiga, sama paberossi. Tema ainult nähtavasti hakkas uskuma, et

Irmale maitseb vabadus kord-korralt ikka enam ja sellepärast hakkas ta ka ise kord-korralt ikka rohkem vabadust maitsma, kuni ühel ilusal päeval juhtus nõnda, et ta tuli koju alles teisel päeval.

Tol korral see oligi, kus Irma lõi äkki kahtlema proua Breti elutarkuses meeste suhtes. Ta istus siis kogu öö ülal ja ootas meest. Esteks õppis ta tarbe pärast inglise keelt, siis õppis ta samuti prantsuse keelt ja jändas raamatupidamisega, aga kui mees ikkagi ei tulnud, hakkas ta inglise keelt õppima ajaviiteks, siis prantsuse keelt ajaviiteks, ja kui oleks pidanud ajaviidet otsima ka raamatupidamisest, siis hakkas selle asemel nutma, mis polnud juba mingi viisakas ajaviide.

Ja see sündis nõnda, et kui Irma oli kord nutuotsa kätte saanud, siis jäigi ta kogu ööks nutma, vahetevahel ainult tegi nagu pisikese puhkuse, nagu oleksid pisarad otsa lõppenud, aga siis hakkas ta uuesti otsast peale. Esteks ta otse karjus, aga seda ei suutnud ta kuigi kaua, vaid istus varsti üsna vaikselt ja kössivajunult kord siin, kord seal, nagu otsiks ta kohta, kus poleks vaja enam nuttu. Aga seda kohta ei leidunud kogu korteris.

Suu ja kogu nägu väsisid või kangestusid lõpuks sedavõrd, et nad ei teinud enam mingeid nutuliigutusi, ainult silmad jooksid veel vett, nii et nemad pidasid kõige kauem vastu. Nemad oleksid vististi magadeski edasi nutnud, kui Irma oleks saanud uinuda, aga ta ei saanud, kuigi katsus, sest kogu keha hõõgas nii kuumast valust, et isegi pikali heita oli raske. Sellepärast ta siis pidigi istuda kössitama nagu elus viletsusehunnik.

Nõnda siis mees ta leidiski, kui ta hommikul tuli, otseteed raudteelt, nagu ta ütles. Ta tahtis rohkemgi seletada, aga kui naine talle läbi ukse magadistoast ei vastanud ja ta ukse avas, muutus ta tummaks: Irma oli nutukrampides, ta nuuksus nagu laps, mitte kui naine, seda nägi Rudolf ainsa pilguga. Ta seisis natukene aega lävel, astus siis tuppa ja seisis ka seal, nagu peaks ta aru, millest peale hakata. Viimaks istus ta naise juurde voodiservale ja ütles:

«Kallikene, sa pole ju täna öösel üldse maganud. Kuis siis nõnda võib! Üks ja teine kord pean ma ometi reisil olema, ja kui sina siis igakord . . .»

«Ära vähemalt valeta mulle enam,» nuuksus Irma vahele.

«Ma ei valeta ju,» ajas mees vastu.

«Muidugi valetad,» ütles Irma tihkudes, lõuapärad kanged, pea nõks-nõks otsas. «Sa arvad, et pettus on mulle kergem, sellepärast. Sa üldse katsud, et oleks kergem, ja minuga on sul raske, sest et mina armastan sind.»

«Aga sul oli ju see noormees, keda sa mullegi tutvustasid, see kena poiss,» rääkis mees.

«Mis?!» hüüdis Irma ja oleks tahtnud, et ta lõuapärad poleks enam kanged olnud ega pea nõksatlenud. «Sina tuled sellega? Sina ise tõmbasidki ta mulle kaela!»

«Armas laps, mis su arus on? Mina ei teadnudki, et niisuke noormees on maailmas olemas, ja peale tutvustamistki ei tunne ma teda ära.»

«Aga kes ajas mu inglise keelt õppima?» küsis Irma. «Seal sain ma ju temaga tuttavaks.»

«Inglise keel on meie tuleviku pärast, sest . . .»

«Meie tulevikul pole inglise keelega midagi tegemist,» kinnitas Irma kramplikult peaga nõksatelles. «Või milleks sa soovitasid mul selle kena poisiga» — Irma toonitas viimset kaht sõna Rudolfi osatades — «kinno minna? Kas ka meie tuleviku pärast?»

«Ma pole ju seda soovitanud,» vaidles Rudolf vastu.

«Muidugi soovitasid, sest milleks sa siis kino pimeduse mängu lasksid, kui sa poleks soovitanud?»

«Armas naine, sa hakkad aru kaotama,» ütles Rudolf tõsiselt.

«Ei, mees, vaid mul hakkab alles aru pähe tulema,» vastas Irma, «kogu tänane öö on tulnud, sest ma oleks nagu kümme aastat selle ööga vanemaks läinud.»

«Su nägu on küll lihtsalt hirmus,» ütles mees nagu õudusega, «ma poleks võinud kunagi arvata, et sa . . .»

«Et ma sind ikka veel nõnda armastan,» rääkis Irma mehe sõnade vahele.

«See muidugi ka,» nõustus mees, «aga et sa seda nii traagiliselt võtad, kui mina . . .»

«Kui sina pöördud oma õdede juurde tagasi, eks ole nõnda?» küsis Irma.

«Ah, kallis ritsikas, tead, mis on sinus nii hirmus, otse kole? Et sul on neitsi süda ja peaaegu nagu mehe aru, ainult et sul alati pole seda aru meeles. See on ehk veel see kõige hullem, sest nõnda unustan ka mina sinu aru ja hakkan uskuma, et sul on ainult armastus, arutu armastus, mis ei näe ega kuule midagi. See on algusest

saadik nõnda olnud ja sellepärast olen ikka mina sisse kukkunud, mitte sina.»

«Tähendab, sa oled juba nõus, et kõik need keeled, kursused ja tutvused, kenad poisid, kinod ja kino pimedused olid ainult selleks, et minust lahti saada ja võimalust leida ka ööseks kodust ära jääda?» küsis Irma, kuna ta ise tundis ikka veel lõuapärade kangestust ja pea nõksatlemist.

«Sinu peas on need asjad liiga lihtsad,» ütles mees. «Sina arvad, et mina püüan sind ettekavatsetult sisse või ninapidi vedada. Aga nõnda see ei ole.»

«Aga kuidas see siis on?» küsis Irma.

«Seda on raske öelda,» vastas mees. «Oletame, näiteks, et sina armastad mind . . .»

«Milleks seda siis näiteks oletada, kui ma sind tõepoolest armastan?» küsis Irma imestanult.

«Noh, olgu siis nõnda: sina armastad mind tõepoolest ja sul on hea minuga olla. Aga ega sul siis ometi alati, s. t. vahetpidamata pole minuga hea olla, sest . . .»

«Mul on sinuga alati hea,» ütles Irma vahele, kuna tal endal pea nõksatas kolm korda tahapoole.

«See on siis küll hirmus,» arvas mees ja lisas: «Nii et sa pole veel kunagi minust väsinud, tüdinud ega tülpinud olnud?»

«Mitte kordagi,» kinnitas Irma. «Ma pole sinust kunagi küllalt saanud.»

«See on siis küll lihtsalt kole,» lausus mees ja Irma tundis, ta mõtleb oma sõnu tõsiselt, ainult kahju, et Irma neid tõsiseid sõnu hästi ei taibanud. «Minuga on lugu pisut teisiti . . .»

«Tähendab, sina oled minust juba tüdind,» ütles Irma. «Seda ma arvasin kohe, arvasin kogu öö siin nõnda istudes.»

«Ja arvasid üsna asjata,» lausus mees. «Minu armastus pole ju sugugi nõnda, et praegu ta on ja siis teda enam ei ole, vaid kui olen küllalt armastanud, siis tahan pisut puhata, nii-öelda armastatud armastust seedida.»

«Ja sellepärast on vaja ööseks kodust ära jääda?» küsis Irma peaaegu kurjalt.

«Armas ritsikas, ära ole minuga kuri,» rääkis Rudolf. «Sina, mu tüdruk, armastad esimest korda, aga minu armastus on kulunud armastus, võiks isegi öelda rikutud armastus. Sest mida rohkem inimene armastab, seda rohkem rikub ta oma armastuse ära, nõnda on inime-

sega. Muidugi, sina ei saa sellest veel aru, aga mina saan, ja et minul on, nagu ma juba varemalt seletanud, kõlbline südametunnistus, siis mõtlen ma palju sinu ja oma armastuse üle järele. Nõnda meenub mulle vahel mingisugune lill kusagil troopika ürgmetsas. Tema õitsvat ainult ühe öö, ja on inimesi, kes annaksid kas või oma hinge, et kordki näha selle öökuninganna õitsemist.»

«Milleks sa seda mulle räägid?» küsis Irma.

«Ma räägin sulle esimesest armastusest,» seletas mees.

«Milleks räägid sa mulle esimesest armastusest, kui ma ise parajasti just esimest korda armastan?»

«Selleks, et sa teaksid, et see on tõepoolest sinu esimene armastus, mitte aga armastus üldse. Sest ükski ei näe oma esimest armastust enne, kui ta juba möödas.»

«Minul ei lähe ta kunagi mööda,» ütles Irma.

«Võib olla,» arvas mees, «aga minul on ta juba ammugi läind. Ja sellepärast näib mulle, et minu armastus oleks nagu mõni kirvetöö. Sest ei pea kunagi unustama, et minu armastuse tõttu saime meie mõlemad muhud pähe ja pärast seda ei osanud ma enam midagi muud, kui tulin abielu ettepanekuga.»

«See oli ju kõige õigem, mis sa üldse võisid teha,» ütles Irma.

«Aga mitte kõige ilusam,» arvas mees. «Ma talitasin kui käpard, kes ei saa armastusega armastusest võitu.»

«See ei ole õige,» vaidles Irma vastu, «mina armastasin sind juba enne, kui sa tulid ettepanekuga.»

«Seda halvem minule,» ütles mees. «Seda suurem käpard ma olen, mida rohkem sa mind armastasid, kui ma tulin abieluga, mis oli minu ainuke võlu. Aga sina, mis tegid sina? Sina ei tulnud millegagi, ainult armastusega, puh't palja armastusega. Mis minult kõige hullemini aru röövis, oli aimdus, et sina mind armastad ja et mina ometi ei oska või suuda sind nõnda vastu armastada, et sa mind pimesi usuksid. See on kõige valusam punkt minu või meie armastuses. Ja sellepärast, mu ritsikas, olen ma vahel mõelnud, et sina ei teagi veel õieti, mis on armastus. Sest kui tuleb õige armastus, see päris õige, siis ei piisa miski, abielugi ei piisa. Sellist armastust peaksid sa kordki tundma, olen ma mõelnud, nagu tundsin mina, kui tulin sinu kätt paluma. Sest pane tähele: ma tulin oma tahtmise vastu, needsin ja vandusin sind maapõhja, mu ritsikas, aga tulin siiski, sest et

ei saanud teisiti puht palja armastuse pärast. Ja kuna ma sulle abielulingu kaela heitsin ja sina seda nii tõsiselt võtad, siis olen ma sinult alatiseks võimaluse röövinud tundma õppida, milline on see päris õige armastus, mille vastu ei piisa miski.»

«Ja nõnda siis ajasid sa mu igasugustele kursustele, sobitasid mulle igasuguseid tutvusi, et ma ehk kusagil kohtaks seda õiget armastust?» küsis Irma teatud irooniaga ja uskmatusega.

«Ei ning jaa,» vastas mees. «Ei selles mõttes, et otse armastuse peale ma sind välja ei saatnud, sest mina ei usu üldse, et õige armastus oleks heast-paremast kusagilt võtta. Mina mõtlesin nõnda: õige armastus on seal, kus on mingisugusedki ühised huvid, nii et tuleb üheskoos kannatada ja võidelda, kas või elu ja surma peale, kõige parem, kui just elu ja surma peale. Kui sa nüüd lähed ja satud umbes samade inimeste hulka, kust sa alles hiljuti tulid, ning hakkad ühes nendega tööle, siis võibki ehk sind tabada see õige, mille ees ei piisa miski, isegi meie abielu mitte. Juhtub aga, et õiget ei leidu, siis oled ometi kasulikult oma aja viitnud ja minu süda on rahul, sest mina olen sulle võimaluse andnud, et sa ei jääks ainult minu armastusega, mis on juba kulunud ja isegi rikutud, nagu ma esteks ütlesin. Nõnda arvasin ma ja lisasin endamisi: nüüd mu ritsikas juba pisut teab, mis on armastus, ei tea küll päris õieti, ometi midagi teab. Mina võisin ju armastuses ükskõik milline käpard olla, aga pisinatukene pidin minagi teda õieti armastama. Ja kui ta nüüd oma pisinatukese õige armastuse tundmisega läheb, siis võib ta kellegiga kokku sattuda, kes ei tunne seda pisinatukestki, nii et tal võib himu tõusta seda pisinatukest ka sellele õpetada...»

«Ütle juba parem otsekohe välja, et sa räägid härra Liegenheimist,» tähendas Irma.

«Ei, mu ritsikas, seda noormeest ma siis veel ei tundnud, kui ma esimest korda neid mõtteid haudusin. Aga kui sa teda mulle tutvustasid, laususin ma endamisi: see on see õige, kelles mu ritsikas võiks tundma õppida, milline imeline lill on öökuninganna, s. t. esimene armastus.»

Mehe viimaseid sõnu kuuldes Irma süda lõi sees värisema ja ta ütles:

«Ah selle noormehe tõttu jäidki sa täna öösel kodust ära? Aga tead, mees, mis mina sulle ütlen: sa räägid

sina õigest armastusest, aga minul pole maailmas õigemat armastust olemas, kui on sinu armastus. Mõne teise mehe esimenegi armastus võib mind ainult siis pisut huvitada, kui on sinu armastus, hakkad aga sina seda kodust välja kandma, siis on minuga lõpp. Või arvad sa, et mina peale tänase öö lähen veel kuhugi tundi või kursusele? Eksid! Mina ei lähe enam kuhugi ja mina ei tee enam midagi, kui pole sinu armastust. See on kõik, mis mul sulle öelda. Peale seda oleneb kõik sinust.»

«Kui lihtsalt ja süütult sa seda ütled!» hüüdis mees.

«Sina muidugi arvasid, et kui kaotasin oma neitsilikkuse, siis kaotasin ka süütuse,» ütles Irma.

«Ei, mu ritsikas, mina arvan, et sa pole veel oma neitsilikkustki kaotanud,» lausus mees nagu alistunult.

«Küll oled sa häbematu, nii et ei taha sulle otsagi vaadata,» ütles Irma ja pöördus mehest kõrvale.

«Mis on selles häbematut, et ma sind neitsiks nimetasin?» küsis mees.

«Ära tee ennast lolliks!» hüüdis Irma. «Ma lihtsalt ei mõista, kuidas võid sa seda hirmust sõna tarvitada, kui ma sind nii ihust ja hingest olen armastanud.»

«Ah, naine, mu tüdruk, mu kallis ritsikas!» hüüdis mees nagu ohates. «Ma üldse ei tea, mis nimega sind nimetada, sest ükski nimi pole sinu tarvis küllalt hea, ükski nimi ei ütle ligilähedaltki seda, mis sa oled. Sa ütled, et neitsi on hirmus sõna, kui oled kõigest väest ja vaimust...»

«Kõigest ihust ja hingest,» parandas Irma.

«Hea küll: kõigest ihust ja hingest, kui nõnda on ilusam ja õigem.»

«Ei, nõnda on inetum ja jõhkram,» seletas Irma. «Ma ütlen meelega inetult ja jõhkralt, sest et sina räägid nõnda.»

«Vana häda,» ohkas mees, «ma ei oska sinuga rääkida. Ja tead, miks? Sa oled neitsi...»

«Selle sõna pärast võiksin iseenda ja ka sinu tappa, esteks iseenda ja alles siis sinu, kui see oleks võimalik, sest seni kui ma elan, ei saa ma sind tappa, kartes jääda kuidagi üksi elama,» rääkis Irma otse südamepõhjast ja hakkas jällegi nutma.

«Kuidas seda küll öelda, mis ma öelda tahan, pealegi veel nõnda öelda, et see sind ei haavaks, vaid ennem meelitaks, sest ma tahaks sind praegu meelitada,» rääkis mees nagu mõttes.

«See on ilus meelitus küll, kui pärast niisukesi jõuluid ja armumuuseumi nimetad mind neitsiks. Eks sa nimeta juba parem otseteed vanakstüdrukuks!» ütles Irma otse vihaselt.

«Sa tahtsid ju jõululapse emaks saada ja jõululapsed sünnivad neitsidest,» vastas mees.

«Milleks niisuke rumal nali, kui me räägime tõsiselt?» küsis Irma.

«See pole ju nali, ammugi mitte rumal,» vaidles mees vastu. «Just meie jõuluõhtul hakkasin ma uskuma, et lapsed võivad ometi neitsidest sündida. Ainult kuidas seda sulle seletada? Ütleme nõnda: Kui inimene hakkab armastama, muidugi õieti armastama, siis pole ju midagi muud kui aga see õige armastus. Midagi nagu õilmitseb, midagi lõhnab, midagi hakkab olema. Aga ükski ei pane seda tähele, ükski ei tea sellest midagi, sest õigel armastusel pole mõtteid, pole õieti tundmusigi, kui nõnda võiks öelda, on ainult unistused. Mõtted ja tundmused tulevad pärast, kui armastus hakkab juba ära minema . . .»

«Tähendab, temal enam õiget armastust ei ole, kui ta nii väga juba mõtleb,» arutas Irma endamisi, kuna mees jatkas:

«Tundmused algavad siis, kui märkame, et sellel, kes kannab meie armastust, on midagi. Mina, näiteks, panin kõige enne sinu silmi tähele, nii et hakkasin äkki vaatama, mis silmad sul õieti on. Aga siis pidi juba armastus olema, sest milleks ma muidu hakkasin su silmi tähele panema. Armastus oli juba siis olemas minu silmis, mis vaatasid, ja ka sinu silmis, mida vaatasin, ainult et mina teadsin sellest ammu enne kui sina. Aga ma teadsin vööriti, sest ma arvasin, et see on ainult himu, paljas himu, mitte armastus. Oleks ma kohe teadnud, et see on armastus, siis oleks ma su, mu ritsikas, jalamaid minema saatnud. Aga mina ei teadnud, ja sellepärast panin su silmi edasi tähele, esteks ainult silmi endid, pärast ka lauge, ripsmeid, kulme. Ja ma mõtlesin: ahah, temal on sinised silmad, sootuks sinised, aga ripsmed ja kulmud on mustad, loomulikult mustad muidugi, ja tema silmad istuvad harilikust pisut sügavamal, sest tal on kumeram otsaesine kui naistel viisiks. Just nõnda ma mõtlesin siis: naistel viisiks, sest naised ei armasta otsaesist kanda, ammugi mitte kumerat. Aga sinul oli kumer otsaesine ja allpool silmi palenukid, mis nagu suurest naerust kõrgemale kerkinud kui vaja, sest on ju naisi, kes naeravad oma palenukid kõrgemale. Saad sa aru: ise juba armastan sind, aga ikkagi mõtlen, et su palenukid on kõrgemal kui vaja. Aga nüüdki ei teadnud ma veel, et see on armastus, vaid arvasin, et ainult himu, sest oleks ma teadnud, et armastus, siis oleks mul kohe selge olnud, et ei ole midagi hullemat, kui et näed viga ja ikkagi armastad. Sinu silmad aga, kui mõtlesin üksi olles neile tagasi — ja seda tegin ma sagedasti, sest nõnda nägin ma neid selgemalt, nagu oleksid mulle nii-öelda vaatelikud olud arusaadavamad kui reaalsed — sinu silmad aga otsaesise ja palenukkide vahelistes koobastes polnudki nagu silmad, vaid mingisugused õiekarikad, mis päikesest soojad ja naeratavad, kui neile tuleb puhkama mõni liblikas või ritsikas. Ja nii kui mõtlesin seda viimast sõna, nii ka nimetasin sind ennastki selleks, öeldes: oled sa mul küll ritsikas! Mis sinus muud oli, see tuli hiljem. Sa ju mäletad, kuis ma köögis sinu ümbert kinni võtsin, aga see polnud otseteed himu, vaid midagi nukruse taolist. Sest sel silmapilgul märkasin ma esimest korda sinu rinda ja mul hakkas imeliselt kahju, et pole kedagi, kes teda imetleks või hellataks. Ja nõnda ei osanudki ma midagi viisakamat teha, kui surusin oma näo sinna vastu. Aga niipea kui olin seda teinud, laususin endamisi: see on armastus. Jah, just siis taipasin ma esimest korda, et see on puht paljas armastus, mitte aga himu, mis tuli õieti alles hiljem. Aga sina pidasid seda ainult himuks ja andsid mulle esimese kättesattuva asjaga pähe . . .»

«Ma oleksin võinud su sinnasamasse maha lüüa,» ütles Irma, kuna ta samal ajal mõtles: ometi oskas ta mu noorust ja süütust hinnata.

«Seda ma nägin ja nõnda ma mõistsingi, et ka sinul on armastus, ainult et sa ise veel ei tea. Ja nõnda siis tuligi kõik, nagu see tulnud. Esteks oli puht paljas armastus, see üsna õige, ja siis tuli ka himu. Sest ka kõige õigema armastusega tuleb lõpuks ometi himu ja tema ongi see, mis armastuse ära rikub, nii et vahel ei jäägi enam armastust, vaid paljas himu. Nõnda on minuga ja ka kõigi teistega, nagu mina tänini arvasin. Ainult sinuga pole see mitte nõnda. Sinu armastust himu ei riku. Selles veendusin jõulupuu all ja veendun iga päev uuesti, sest sinu armastus on nagu neitsi armastus, millesse pole hakanud veel kuri himu. Sellest tegin

muuseas järelduse: minu armastus sinu vastu pole ometi see päris õige, sest muidu peaks ta sinus tekitama himu, mis rikub pikapeale armastuse hoopis. Teiste sõnadega: kui minu armastus oleks õige, siis peaksid sa mitte ainult kehaliselt, vaid ka hingeliselt kaotama oma neitsilikkuse, sest muidu ootab sind saja-aastaseltki vanatüdruku surm. Sellepärast ma hakkasingi pead murdma, kuis küll sind päästa sellest õudsest surmast.»

«Proua Bretil on tõepoolest õigus: meeste suurim mure on, kuis oma naisi rikkuda,» ütles Irma.

«Kes on see proua Brett?» küsis Rudolf.

«Juba oled selle unustanud!» hüüdis Irma.

«Ah jaa! Sinu inglise daam. Noh, Inglismaal võivad mehed oma naisi rikkuda, aga . . .»

«Ei, Inglismaal naised rikuvad oma mehi, ütleb proua Brett,» seletas Irma.

«Aga mina pole põrmugi mõelnud sinu rikkumisele, vaid mina tahtsin su panna nii-öelda loomuliku naise seisukorda, et sa vabaneksid oma neitsilikkusest ja saaksid täisealiseks. Ainult seda tahtsin ma. Selleks tutvustasingi sind niipaljude lokaalilõvidega, sest ma olin tähele pannud, et lõvide ees ei piisa ühestki neitsilikkusest, olgu see kehaline või hingeline, eriti kui lõvid on pisut purjus. Jah, mu armas ritsikas, seda olin ma tähele pannud. Aga sinusse ei mõjunud ükski lõvi ei kainelt ega joobnult. No, mu ritsikas, mõtlesin ma seda nähes, kuis ma su siis neitsiliku vanatüdruku surmast päästan, kui lõvidki sinu peale ei hakka? Kas tõesti pean ma selle häbiplekiga hauda minema, et minu naine jääb neitsiks?»

«Sa peaksid ise õigel ajal hullumajja minema, muidu tuleb mul sinuga veel häda,» ütles Irma ja katsus naerda, sest talle näis, nagu pööraks mees kõik rumalaks naljaks. Kuid see rääkis üsna tõsiselt edasi:

«Hullumajja või mitte, kuid ma olin sinu pärast tõsises mures. Siis ma tulingi lõpuks kõigi nende keelte ja kursustega, et ehk aitavad need.»

«Aga ka need ei aita,» muigas Irma.

«Ka need ei aita, vähemalt tänini pole aidanud,» nõustus mees alistunult.

«Ja nüüd nad enam ammugi ei aita,» ütles Irma veendunult.

«Ei, nüüd nad enam ei aita, peaks ehk midagi muud katsuma,» arvas mees.

«Kas sul tõesti häbi ei ole nõnda rääkida?» küsis Irma. «Kui sa nii väga tahad ja tarvilikuks pead, et ma oleks rikutud, eks siis riku mind ise, milleks tahad mind teiste kätte rikkuda anda. Riku mind, kuis tahad, ma olen kõigega nõus.»

Irma oleks ehk veel midagi öelnud, aga niipea kui kuulis iseoma suust sõnad «kõigega nõus», jäi ta tummaks. Selle lipukirjaga oli Lonni soovitanud tal kohta otsida ja Irmal oli see siis täiesti vastuvõtmatu, nüüd oli ta ometi sinnamaale jõudnud, et oli kõigega nõus.

«Mina ei oska sind rikkuda, mu ritšikas, see'p see häda ongi,» ütles mees.

«Oh sa vaene mehike küll, iseoma naistki ei oska sa rikkuda!» haletses Irma.

«Kahju küll, aga nii see on,» rääkis Rudolf. «Sest millega sind rikkuda, kui isegi kuld ja kalliskivid sus himu ei ärata. Kinkisin sulle mõned ehteasjad, aga sa ei kanna neid. Isegi lõhnaõlid seisavad viimasel ajal puutumata, ainult küürid end. See on lihtsalt kole!»

«Ma ei taha, et nad tulevad mind nuusutama,» seletas Irma. «Kui oli ristikheina lõhn, mis oli vale, siis oli mul hea, aga kui on õli lõhn, mis tõsi, siis on mul vastik, kui tullakse haistma, nii et ninasõõrmed liiguvad. Ma tahaks alles ise lõhnata, sedagi ainult oma mehele, aga mul pole enam meest!»

«Ometi on, mu ritsikas, ikka veel on,» kinnitas Rudolf.

«Ei ju ole,» vaidles Irma vastu ja tundis äkki jällegi lõuapärades kangestust ja nutunõksatusi kuklas. «Aga tead, mis otsusele mina tänase ööga jõudsin? Peta mind ükskõik kui hirmsasti ja jälgilt, ega sa must ikkagi lahti saa: ma armastan sind ikkagi, armastan iseoma ja sinu tahtmise vastugi. Pealegi mõtlesin ma, et kui sa muidu kuidagi ei või, kui pead mind tingimata petma, eks siis peta, küll ma juba välja kannatan, sest et on armastus, see üsna õige. Aga vanaks lähen ma nõnda ruttu ja silmad kustuvad nutust pähe, see on kindel. Tundsin maal omavanust naist, kel kustusid silmad poole aastaga. Siis ma ei teadnud, mis see oli, aga nüüd mõistan, et see oli armastus, see üsna õige armastus.»

«See on nii hirmus,» ütles mees. «Aga on sul veel pisutki minusse usku, kui ma tõotaks, et . . .»

«Parem ära tõota,» ütles Irma vahele, «sa ju ise seletasid kord, et sa oma tõotusi ei pea.»

«Ma ütlen siis muidu niisama: seni kui sina mind armastad, mina sind enam ei peta,» rääkis mees.

«Sa seod end surmani,» hoiatas Irma. «Luba vähem, siis on ehk kindlam.»

«Kui surmani, siis surmani,» ütles mees.

«Enne abiellumist tegid endale tõkkeid, et sa ei saaks taganeda,» rääkis Irma, «kas sa ei tahaks nüüd sedasama teha? Kas me ei teeks midagi, mis aitaks sul lubadust meeles pidada?»

«Mida nimelt?» küsis Rudolf.

«Jõuluõhtul palusin sinult last,» rääkis Irma kangestunud ja värisevail huulil.

«Armas naine, usu, kui ma sulle ütlen: laps ei aita, kui ei aita armastus. Ei aita miski, kui ei aita armastus,» kinnitas mees.

XX

Nüüd algasid imelised päevad, imelisemad kui kogu Irma elu. Tema polnud kunagi osanud kujutellagi, et on olemas sellised päevad. Ta mäletas palju kevadeid, jah, Irmal meenus õieti alles tänavu esimest korda, et ta mäletas suure hulga kevadisi talvepäevi, aga nad polnud kunagi olnud sellised kui nüüd. See oli ehk sellepärast, et maal elades seisid sätendavad lumeväljad alati silme ees, nüüd aga nägi neid ainult siis, kui sõideti linnast välja. Pealegi, siis nägi Irma neid lumevälju ja lumistunud puid ikka üksi, ainult oma silmadega, nüüd nägid nad kõike kahekesi ja kahe vahel seisis armastus nagu kevadine päike, mis paistis taeva kord-korralt aina sinisemaks, pilved aina valgemaks.

Oo, nüüd jatkus Irmal ja Rudolfil aega üheskoos jalutamas käia ja väljasõitusidki teha, kuigi kummalgi oli samal ajal oma töö ja omad mured. Peale selle nähti neid igal pool, küll kinos ja kontserdil, küll teatris ja tantsimas, küll kohvikus ja muis lokaales. Irma hakkas nimelt meelega meest igale poole vedama, et see ei tüdineks kodust ega põgeneks sealt salaja. Ta mõtles: kui armastus on kõige kallim, siis peab tema heaks kõik tegema, kõik ohvrid tooma. Pealegi, kui ma nõnda temaga käin ja võõraste inimestega kokku puutun, siis ehk kulub minu küljest see maha, mida mees nimetab neitsilikkuseks.

Irma küll ei mõistnud hästi, mis asi see niisugune oli,

sest mees polnud osanud või tahtnud seda talle selgeks teha, aga küllap see juba midagi oli, mis omane ainult temale, mitte teistele. Ja kui nüüd võimalikult sagedasti nende teistega olla ja elada, neid külg külje vastu tunda, küllap see ehk siis viimaks hakkab mõjuma, nii et mehel pole enam tarvis karta, nagu võiks Irma hingeliselt surra vanatüdruku surma.

Jah, lõpuks Irma oli oma mõttes mehega ometi ühes nõus, et tema on ehk tõesti mingisugune omataoline imeloom, kellel nimeks hingeline vanatüdruk. Sellest pidi aga üle saama. Sellest peab üle saama, kordas Irma endamisi, kui ta katsus teha teiste eeskujul asju, mis temale omale polnud meelt mööda.

Meeletõrksaist asjust rääkides oli tal kergendamise vahendiks võõras keel, inglise keel, aga millega kergendada samasuguste asjade tegemist? Millega aidata, et ei tunneks teatud erilist käesuudlust või pilku, mis kisub su jõhkralt kõigi nähes alasti, või et ei mõistaks, kui keegi sul tantsides ümbert kinni võtab, nii et sa kogu kehaga aimad, nüüd võtab ta sul kõigi silme ees täie teadmisega ümbert kinni, teeskleb ainult, nagu tahaks ta sinuga tantsida?

Ei, siin polnud mingit abi, ainult pidi harjuma, harjuma, harjuma. Ja Irma hakkas pikkamisi uskuma, et sellega harjumises ongi neitsiliku vanatüdruku surmast päästmine, mitte aga selles, et mõnikord pisut jood või suitsetad, inglise keeles lubamatuid asju räägid või mõne noormehega pimedas kinos istud ja seal teda pisinatukene rikud. Küsimus on selles, kuis iseennast rikkuda või rikkuda lasta, mitte aga, kuis teisi rikkuda. Nii et kuigi proua Bretil oleks õigus, et ka rikkumata naine rikub rikkumata mehe, siis pole sellest veel kasu, vaid vastupidisest: rikkumata mees peaks võima rikkuda rikkumata naise. Kui see oleks võimalik, siis oleks mõtet härra Liegenheimiga pimedas kinos istuda.

Irma hakkas ka kõiki oma ehteid kandma, mis mees talle kinkinud, ja viipas mõnikord isegi sellele, nagu oleks neist talle vähe. Ta tegi seda meelega, sest mees oli ju muu seas öelnud: millega sind rikkuda, sa ei armasta isegi ehteid, kulda ja kalliskive. Samuti hakkas ta jällegi oma lõhnaõlisid tarvitama, kas vaheldamisi ühte ja teist või isegi mitut korraga. Oma juukseid korraldades ta oleks tahtnud ka ripsmeid ja kulme värvida, aga polnud võimalik, sest nad olid küllalt mustad ja

muuvärvilised ripsmed ja kulmud polnud moodis. Ta mõtles oma silmalauge ja silmaaluseid pisut varjundada, kuid talle seletati, et need olevat juba looduse poolt varjundatud. Aga näojumet, huultepuna ja küünte poleeri õppis ta ometi kasutama, sest kui tegid seda teised, siis pidi ka tema tegema.

Mitte et ta oleks äkki ärisse läinud ja kõik need asjad lasknud endale letile laduda ning küsinud: mis see maksab? vaid kõik sündis üsna aegamööda, ikka samm-sammult, tasapisi, nagu oleks Irma arvanud, et kui kedagi on raske rikkuda, siis peab temaga üsna ettevaatlikult talitama. Ise ootas ta pikisilmi ja põksuva südamega, kas mees tema muutust märkab, mis ta ütleb või kuidas ta seda teeb. Aga ei, mehel ei olnud silmi ega suud peas, tema ei näinud midagi ega lausunud sõnagi. Ainult proua Brett küsis Irmalt kord (muidugi inglise keeles, nii et oli vaba vastata), kui see oli oma huultele puna pannud:

«Teil on noor abikaasa?»

«Kuis nii?» küsis Irma üllatunult vastu, sest ta teadis, et ta oli nii mõnigi kord oma mehe aastaid proua Bretile nimetanud. «Kust proua sellele mõttele tuleb?»

«Te olete oma huuli jumestanud, sellepärast,» seletas proua Brett.

«Kas siis need, kel noored mehed, teevad seda?» küsis Irma imestanult.

«Jah, ma arvan küll, sest noortel meestel pole naise tõelisest ilust kuigi palju arusaamist,» seletas proua Brett. «Pealegi, noored mehed on harilikult hirmus tühised ja edevad, nemad tahavad, et nemad ise ja eriti nende naised oleksid nagu kõik teised. Nemad ei tea veel, et õige šarm on harukordsuses. Te võite isegi arvata, proua, mis teab noormees naisest või tema ilust, kui tema oma naine on ehk esimene, keda ta üldse tunneb. Oma naine on tal ainult edvistamiseks ja abinõuks, et saada tähelpanelikuks teiste naiste tõelikus ilus. Pärast seda alles oskaks ta ka oma naise kenadusi õieti hinnata. Noor mees usub väga kergesti, et aseaine võib asendada ehtsa, et naise kunstlik ilu võib tasuda tema loomuliku šarmi, aga kunstlik ilu ei tasu meie juures midagi, uskuge mind, proua, sest mina olen vana ja ma tean, mis ma räägin. Noored on ju kõik kangesti vaimustatud kunstist, tänapäev kinost, kus on kõik värvitud, ja oma suure kunstiarmastuse tõttu armastavad nad

meiski, s. t. naistes aina kunstipärasust. Aga mehed küpsemas eas, nagu ma juba varemalt ütlesin, mehed üle kolmekümne viie, nemad teavad, et tähtis pole kunst, vaid see, millest kunst elab. Ja kunst elab meist, armas proua, tema on ikka meist elanud, sellepärast armastavadki küpsemad mehed rohkem meid endid kui meie kunsti.»

«Minu mees on üle kolmekümne viie,» seletas Irma, nagu tahaks ta näidata, et proua Brett oma arvamustes eksib. Kuid see sai sellest hoopis teisiti aru, sest ta ütles:

«Tähendab, te ei ole oma mehega õnnelik.»

«Ma olen väga, väga õnnelik,» kinnitas Irma, omal nagu eriliselt hea meel, et võis seda teha inglise keeles, sest nõnda tundus see veel ilusamana ja kindlamana. Kuid proua Brett küsis üsna lihtsalt, nagu ei teekski ta seda inglise keeles:

«Kui kaua olete juba abielus? Või on see ehk saladus? Sest tänapäev on abielude vanadusega peaaegu sama häda nagu meie aastatega: nad panevad meid punastuma.»

«Mind mitte,» ütles Irma, «sest mina ise pole veel kahtekümmend ja minu abielu pooltki aastat vana.»

«Ja teie mees on üle kolmekümne viie?» küsis proua Brett imestanult.

«Minu mees on üle kolmekümne viie,» kinnitas Irma, kuid lisas kohe: «S. t. tema passi või ristitähte pole ma vaadanud, nii et kui dokumentaalselt, siis . . .»

«Siis pange tähele, proua,» naeris proua Brett, «teie mees on alla kolmekümne viie ning isegi tublisti.»

«See ei või olla!» hüüdis Irma nagu pettunult. «Milleks ta mulle oma vanust oleks luisanud?»

«Et imponeerida,» vastas proua Brett, «sest noortele naistele meeldivad küpsed mehed. Meil on, teate, proua, otse loomusunnilik õige arusaamine, et noorele mehele meeldida pole mingi auasi, aga kogenule, elutargale, kes juba teab, mis on naine ja naise võlu, suitsuprillid pähe panna, see on hoopis teine aines. Sellepärast luiskavad mehed enese sagedasti vanemaks, nagu meie luiskame end nooremaks.»

«Aga ma ikkagi ei suuda uskuda, et ka see, tähendab, mehe vanus oleks vale,» rääkis Irma.

«Miks ka mitte see, kui on teisigi valesid,» tähendas proua Brett.

«Oo, teisi valesid on küll!» hüüdis Irma, sest inglise

keeles oli seda nii kerge ja mõnus teha. «Minu mees armastab üldse väga valetada. Meie tutvuse algusest saadik ta muud pole teinudki, kui aina luisanud, nii et ma vahel ei teagi õieti, mida uskuda, mida mitte.»

«Armas proua, kas te ei leia, et luiskamine on mehe võluvamaid omadusi, eriti abielus, sest muidu on hirmus igav ja üksluine, otse puine. Aga kui mees oskab, siis keerutab ta sulle päevade ja nädalate kaupa midagi ette. Esteks oled tema rääkimisest üllatatud, siis vaimustatud, kuni hakkad pisut kahtlema, mõtlema, juurdlema, oletama, südant valutama, pisaraid valama, kahetsema . . .»

«Mina ei ole kunagi midagi kahetsenud,» ütles Irma vahele. «Nutnud olen, seda küll, aga kahetsenud mitte.»

«Nii et mees oli teie esimene armastus,» järeldas proua Brett.

«Jah, mees oli esimene,» kinnitas Irma imestanult, kuis nad küll jutuga sinnamaale olid jõudnud.

«Iseenesestki mõista, sest muidu oleksite nuttes kohe kahetsenud, et miks te ei abiellunud mõne teisega,» seletas proua Brett. «Aga uskuge, kallis noorproua, olgu kuis on, kahetseda ei maksa kunagi, mehed on kõik ühesugused: kõik nad valetavad ja on lõpuks ühtemoodi igavad.»

«Minu mees ei ole igav,» ütles Irma.

«Siis lubage endalt üsna viisakalt küsida: miks te olete hakanud tarvitama jumet ja puna? Üks kahest: teie mees on noorem, kui ta ütleb, või tema ei huvita teid enam, nii et teie hakkate püüdma teiste pilke.»

Irma jäi peaaegu ammuli suuga proua Bretile otsa vahtima. Ah siis niisugune oli kogu rääkimise lühike mõte! Kuid see mõte oli vale, põhjani vale. Sellepärast vastas Irma lõpuks:

«Minu mees võib alla kolmekümne viie olla, selles suhtes ei või ma vanduda, aga teised mehed ei huvita mind põrmugi, see on kaljukindel.»

«Siis on teie mees tõepoolest alla kolmekümne viie, muidu ta ei lubaks teil endaga seda teha, mis te olete teinud,» järeldas proua Brett veendunult.

Aga nüüd oli ka Irmal nii-öelda lõõg täis. Sellepärast ütles ta:

«Ma katsun ennast rikkuda, sest minu mees armastab, et tal oleks rikutud naine.»

«Pange tähele, noorproua, teie mees on lõpuks alla kolmekümne,» naeris proua Brett puhtast südamest,

küsis aga siis üsna asjalikult: «Kas te armastate oma meest?»

«Väga!» ütles Irma. «Nii, nii väga, ega ma siis muidu katsu ennast rikkuda.»

«Teie näete asjata vaeva,» ütles proua Brett. «Seni kui naine armastab, pole teda üldse võimalik rikkuda. Isegi mees ei suuda armastajat naist rikkuda.»

«Jah, minu mees ütleb sedasama,» rääkis Irma, «ütleb, et tema ei oska mind rikkuda, on küll katsunud, aga ei oska.»

«Oma mees muidugi ei oska,» nõustus proua Brett, «aga mina ei mõelnud oma meest, vaid võõrast. Mina tahtsin nimelt öelda, et armastajat naist ei või võõras meeski rikkuda, veel vähem siis naine ise. Armastajat naist ei suuda miski rikkuda, selles on asi. Sellepärast ongi armastus meil naistel selliseks ristiks kaelas, olgu abielus või muidu. Mehed ei armasta ju meie armastust, vaid armastavad lõbu. Armastus on neile koormaks. Sellepärast jätavad nad meid meie armastusega sinnapaika ja lähevad nende naiste juurde, kes ei armasta, vaid ainult lõbutsevad.»

«Jah, ega armastus pole küll kuigi lõbus,» lausus Irma mõttes.

«Ah olete juba seda tähele pannud!» imestus proua Brett. «Armastus pole meestelegi lõbus, veel vähem siis meile naistele. Te näete, meie kallis härra Liegenheim puudub tunnist. Teate, miks? Ei? Noh, siis pange tähele: ta on armastama hakanud, sellepärast. Mõistate, kallis proua: meie kena noorhärra on armunud ja ei tule sellepärast enam tundi.»

«Armunud! Kellesse siis?» küsis Irma ja tundis ise, kuidas rinnas tegi pisut valu, üsna pisinatukene. Tähendab, Irma ei maksnud talle midagi. Samal ajal, kui nad kahekesi harjutavad inglise keelt ja istuvad pimedas kinos, armub tema mõni teab kellesse. Irma mõtteid segasid proua Breti sõnad, mis kostsid nõnda:

«Seda peaksite teie kõige paremini teadma, sest teie harjutasite üheskoos inglise keelt ja olete isegi kinos käinud.»

«Seda küll,» vastas Irma, «aga minul pole vähematki aimu.»

«Noh, siis teeb härra Liegenheim väga targasti, kui ta enam tundi ei tule,» ütles proua Brett.

«Kuis nii?» imestus Irma. «Ma ei saa millestki aru.

Sellepärast, et mina ei tea, kellesse tema armunud, ei pea ta enam tundi tulema?»

«Ja muidugi, sest see tõendab, et ei ole vastuarmastust,» seletas proua Brett.

Irma tundis, kuidas ta äkki läks üleni kuumaks, nii et veri tõusis palgeisse, nagu oleks temaga räägitud eesti keelt, sest inglise keeles polnud ta veel kordagi punastunud.

«Proua, teie ajate mulle hirmu peale,» ütles Irma lõpuks, kui suutis silmad tõsta.

«No näete, kuis on armastusega: ta ajab vastasele poolele ainult hirmu peale,» ütles proua Brett. «Nõnda on ikka inimestega: oli siis, kui ma olin noor, ja on ka nüüd, kui olen juba vana. See ei muutu vist peale minu surmagi.»

«Aga mul on ju mees, keda ma armastan,» rääkis Irma nagu vabandudes, sest ta tundis end süüdlasena proua Breti ja puuduva noormehe ees.

«Ja muidugi, kallis proua, teil on mees, aga teie nähtavasti hirmutate teda oma armastusega samuti, nagu see kena noormees teid omaga,» naeris proua Brett. «Inimesed otsivad lõbu, mitte armastust, tööd ja lõbu otsivad inimesed.»

Irma oleks peaaegu tahtnud proua Bretile öelda, et see ei peaks temaga armastusest nõnda rääkima, aga talle meenus, et ega see polegi mingi õige rääkimine, vaid ainult ingliskeelne rääkimiseharjutus, nii-öelda õppetund, mis antakse talle tema oma raha eest. Pealegi oli ta ju ise otse meelega lasknud jutu niikaugele minna, lootes nõnda ometi kord õieti taibata, mis on rikutud või rikkumata naine. Ja nüüd arvas ta, jumal tänatud, selle endal enam-vähem selge olevat, ainult enam-vähem. Sest kui ta proua Breti juurest lahkus, nii et ta võis eesti keeli mõtlema hakata, vilas tema peas nõnda ringi: rikutud naine ei armasta, rikkumata armastab ja on sellepärast neitsilik; aga see on pahe, vähemalt Irma küljes, sest neitsilik pole lõbus; nii siis on tema abielu peahäda selles, et armastab ja pole küllalt lõbus oma neitsiliku armastuse pärast ning et teda pole võimalik rikkuda, ebaneitsilikuks teha. Tähendab, peaküsimus on ikkagi armastuses ja temast lahtisaamises, sest muidu pole võimalik olla rikutud, ebaneitsilik ega lõbus, mida kõike armastavad mehed, muu seas ka Rudolf. Jah, armastusest pidi üle saama, kui ei tahtnud mängu panna abielu,

mida Irma hakkas või tahtis peaaegu hakata hindama kõrgemalt kui armastust.

Samal ajal kui Irma arutas armastuse keerdküsimust, tema mees elas ja talitas, nagu oleksid tal lahendatud kõik küsimused. Tema oli viimati oma suure lubaduse andnud, mis pidi kestma surmani, ja seega oli ta nii-öelda oma elu lõpuarvele kriipsu alla tõmmanud: elu nagu polnudki enam seda väärt, et tema üle pead murda. Aga elada maksis. Ja et Rudolfi arvates iga õige elu algallikas on maal, siis pööras ta oma tähelpanu talule, oma Soonikule, mille ta mineval sügisel hilja ostnud, sest et seal leidus armumuuseum. Irma heakskiitmisel otsustas ta seal oma tulevase suve veeta, muidugi ühes Irma endaga. Teised sõidavad suvituskohtadesse, mereranda, nemad lähevad oma tallu. Aga selleks oli vaja sinna ehitada uus eluhoone või vähemalt mõni varjualune, mis peaks tuult ja vihma.

Nõnda siis pöörduti arhitekti poole. Aga see oli suurte esteetiliste kalduvustega ja ei võinud kannatada katuseid, sest tema tõsine kunstiline harrastus seisis raidkunstis ja seal puudus katus. Pildil on veel raamgi, muidu pole ta täielik, aga raidkunstis on ainult puhas vorm ilma ühegi kõrvalise aksessuaarita, mis oleks tingitud praktilisusest. Aga tõsine või puhas kunst hülgab praktilisuse täiesti.

Arhitekt püüdis ka hoonete püstitamisel või vähemalt nende kavatsemiselgi puhta kunsti poole. Sellepärast oleks ta hea meelega ehitanud ilma katuseta. Et aga hoopis ilma polnud võimalik, seda mõistab igaüks, siis võimalikult vähe katust, nii et ta ei häiriks esteetilist silma. Selle kunstilise tundmuse ja sundivate tingimuste — asula olgu odav ja ruttuehitatav — tulemuseks oli nii-öelda ajutine ulualune, mis polnud üsna ilma katuseta, sest muidu puuduks ja ulualune, vaid mille katus oli ainult ühe poolega, ilma teise pooleta, ning seegi võimalikult lame, et ta nagu polekski katus, vaid nagu kastikaas, mille üks serv pisut üles kergitatud.

Sellise kaanelise katuse alla pidi tulema kolm ruumi: üks magamiseks, teine elamiseks, kolmas toitlustamiseks ühes toidu valmistamisega. Nõnda oli plaan valmistatud. Isegi värvid olid märgitud: seinad rohelised — kooskõlas lehestiku ja ümbritseva niiduga, katus must, sest tõrvatud — kooskõlas kuuskede tüvedega, muidugi teatud määral, ja aknaraamid valged — kooskõlas val-

gete kasetüvedega. See kõik tehti juba lumepõlves, nii et võidi õigel ajal tarvilik materjal kohale toimetada.

Aga see polnud härra Ikkal ainuke üritus oma Soonikul. See oli ainult nii-öelda urituste alus. Ei olnud ju võimalik muidu tallu ja tema iseolemisse sisse elada, kui pidi endale kõigepealt hädavajaliku peavarju looma, päris eluhoonega oli siis aega. Päris eluhoone pidi alles siis tulema, kui kõik muu tarvilikum juba tehtud — kui talu majapidamisvõimalused sinnamaale arendatud, et härra Ikka võib talu oma kätte võtta. Esiotsa ajab ta rentnikuga läbi, kelleks hakkas endine peremees, sest see arvab, et rentniku muresid suudab ta veel kanda, omaniku muresid aga mitte enam.

Härra Ikka kui uus omanik kavatseb kõigepealt hakata siin ehitama eeskujulikku sealauta, sest tema on veendunud, et eesti õige kultuur või kultuuri alus peitub sigades. Muidugi peab seda õieti mõistma, ütleb härra Ikka neile, kes talle vastu vaidlevad, soovitades kultuuri alusena sarvedega tõpraid või piiritusevabrikuid.

Sigadekasvatamine, muidugi kui seda eeskujulikult teha, avaldavat aja jooksul härra Ikka arvates tingimata mõju ka lastekasvatusele. Vähemalt olevat see mujal nõnda sündinud, näiteks Taanis. Inimene ei saavat muidu oma lapsest õieti aru, kui peab õppima käituma põrsastega, sest põrsas on kui lill, mis ei vaja ainult vett ja valgust, vaid ka isiklikku armastust.

Just nimelt — isiklikku armastust! Ja kui inimene õpib ärilise kasu pärast oma põrsast armastama, siis pole ta enam kuigi kaugel arusaamisest, et iseoma lapsigi peab eelkõige armastama. Härra Ikka oli valmis igale inimesele kinnitama, kui see oli sellest huvitatud, et muretsetagu Eestis rohkem eeskujulikke sealautu ja sinna sisse rohkem põrsaid, siis väheneb peagi laste tapmine ja võib-olla isegi nende enneaegne kõrvaldamine, jah, võib-olla isegi see.

Sest naine, olgu ta vallaline või vallatu, s. t. abielus, kui ta harjub kord põrsaste kisaga, nii et hakkab seda armastama, armastab ka iseoma väetikese häält. Ja ega ta siis hull ole, et ta läheks seda tapma, keda ta armastab! Pealegi, lapsed seisavad taevariigile lähemal kui meie, täiskasvanud. Nõnda siis — kui õpime põrsaste kaudu armastama lapsi, läheneme vagadusele, nii-öelda oma hingeõnnistusele.

Niisugune oli selle eeskujuliku sealauda eetiline mõte,

mida härra Ikka tahtis oma päristallu Soonikule ehitama hakata ja millest ta seletas oma noorele naiselegi küllaldase põhjalikkusega. Muidugi, sealaudal, nagu inimese eluhoonelgi, on ka oma esteetiline mõte, aga sellest härra Ikka ei kõnelenud. Esteetilised perspektiivid pidid jääma arhitekti hooleks, kes katsus kogu oma loomingut lähendada raidkunstile.

Irma, kuulates oma mehe seletusi, jõudis otsusele, et ta oli eksinud, arvates, nagu oleks mees juba kõik elulised keerdküsimused lahendanud. Ei, Rudolf murdis oma pead samuti nagu temagi, ainult et Rudolfi peamurdmine algas nii-öelda ühest otsast, Irmal teisest. Irma algas ikka iseendast, mees aga kusagilt kaugelt, kas või põrsastest, kelle lautki alles alustamata.

Nõnda erinesid need kaks inimest, kes pidid üheskoos elama, teineteist armastama ja õnnelikud olema. Sedapuhku oligi õnn nendega niihästi töös kui ka armastuses. Aga kui algas lumelagunemine, mees kaotas oma suurima töö- ja huviala, sest talus polnud põhjatute teede tõttu midagi peale hakata ja sinnagi sõita oli raskustega ühendatud. Nüüd pani Irma tähele, õigem, tal algas ainult aimdus, et mees läheneb jällegi mingisugusele kriisile. Ta muutus sõnakehvaks, rahutuks, mõtlikuks, närviliseks, tahtis nagu kuhugi minna, aga ei läinud ometi mitte. Siis ep Irma tuligi sellele targale mõttele katsuda meest kuidagi abistada ja viia ta mingisuguse ettekäändega sinna, kuhu ta ise nii väga tahtis minna. Nõnda ta siis ütleski kord:

«Tead, mu kallis, ma tahaks kangesti midagi teha, mida ma veel kunagi pole teinud, või kuhugi minna, kus ma kunagi pole käinud. Mäletad, et me rääkisime kord kabinetist? See oli siis, kui olime alles pruut ja peigmees. Kas sa ei tahaks mind nüüd kuhugi kabinetti viia, seal pole ma veel kunagi olnud.»

«Me oleme ju praegu kabinetis,» vastas mees naerdes. «Me elame kogu aeg oma kabinetis.»

«Kas siis mehed oma naistega kunagi ei lähe kabinetti?» küsis Irma.

«Miks ei,» vastas mees, «kui on teisi ka kaasas. Terve kamp.»

«Noh, siis lähme kambaga!» ütles Irma. «Vii mind, mu kallis, ma kangesti tahaks minna kambaga!»

«See on eksitus,» ütles mees, «sa ei taha sugugi kabinetikambaga minna.»

«Tahan, usu, et tahan!» kinni as Irma ja lisas naljatades: «Võtame kampa ka rikutud inimesi, nii et nad ka mind pisut rikuksid. Katsume mind neitsiliku vanatüdruku surmast päästa, nagu sa tol korral ütlesid.»

«Sa oled laps ja ei tea, mis sa räägid,» ajas mees vastu.

«Tean väga hästi,» ütles Irma. «Mina tahan näha, mis teevad rikutud inimesed, kui nad on kambaga kabinetis, ja mina tahan teada, mis kohad need on, kus mehed käivad, kui nad petavad oma naisi.»

«Ütle parem otsekohe, et sa tahad teada, kus oli su oma mees, kui ta polnudki veel sinu mees ja kui ta tuli öösel hilja või ei tulnud üldse mitte, eks!»

«Jah, kallis, just seda ma tahangi teada,» kinnitas Irma paluvalt. «Sest ega sul ju nüüd enam midagi salata ole, me oleme juba kõigest rääkinud.»

«Sa arvad, et rääkimine ja tegemine on üks ja seesama.»

«Ma tahaks kangesti midagi niisukest ka teha, mitte ainult rääkida. Ja me lähme ju kahekesi, mis sest siis on.»

«Hea küll, laseme käia,» lausus mees. «Sündku sinu tahtmine.»

«Tore, tore, tore!» hüüdis Irma ja lõi käsi kokku, nagu oleks ta alles rõõmutsev laps.

Nõnda siis mindi veel sama päeva õhtul kuhugi lokaali, kus alguses joodi, siis söödi ja pärast ainult joodi. Sest keegi tüse härra, kes nendega ei tea kuidas seltsis, arvas, et tema on eluajal juba küllalt söönud, nii et aitab, kuna keegi noormees, kes oli ka kuidagi nende lauda siginenud, ütles, et jumalavilja ei pea raiskama ega toiduga segama, sest siis ei hakka ta pähe. Tüsedal härral oli kaasas keegi proua Kõrendik, keda Irma nägi täna esimest korda. Noormees tuli preili Sinimetsaga, kes kohtas Irmat kui suurimat südamesõpra. Ka Irmal olid täna kõigi vastu ainult sõbralikud tundmused.

Mis oli tüseda härra nimi, seda Irma hiljem ei mäletanud, ta teadis ainult, et proua Kõrendik hüüdis teda Totoks, nagu preili Sinimets hellitas oma noormeest Pobiga. Peale selle oli lõpuks veel üks noormees ja veel üks daam ning lõpuks keegi keskealine härra kusagilt ministeeriumist või mõnelt muult tähtsalt kohalt.

Aga neist Irma teadis veel vähem, sest need liitusid

esialgse kambaga hiljem, kui Irmal juba pea enam hästi ei töötanud. Võimalik, et oli veel teisigi inimesi, kellega tuli üheskoos juua, naerda või rääkida, väga võimalik, küll see Irmat ei huvitanud. Tema teadis ainult seda, et noormees, kes tuli preili Sinimetsaga, tähendab Pobi, jättis peagi oma preili ja asus Irma lähedusse, rääkides temaga vahetpidamata. Preili Sinimets katsus proua Kõrendikult tema Totot üle lüüa, ja kui see ei õnnestunud, seltsis ta tähtsa keskealise härraga. Nimetu noormehe nimetu daam, sale ja painduv ning üleni jumestatud ja värvitud, seltsis Rudolfiga, kuna üksijäänud noormees jäigi üksinda, vahtis hallide, elutute silmadega oma ette ja jõi vahetevahel.

Selline oli seisukord, kui tõusti lauast. Irmal oli pea küll segi, aga niipalju märkas ta ometi, et ka täna mees ei viinud teda kabinetti. Ja nagu kättemaksuks selle eest nimetas ta oma seltsilist juba Pobiks, nagu oleks ta kõigi preili Sinimetsa asemik, ja võttis veel enne temal käe alt kinni, kui oma mees jõudis otsustada, kas minna nimetu daamiga või oma naisega.

Väljas asuti autodesse. Aga siin Irma unustas äkki oma Pobi ja istus Rudolfile suure naeruga sülle, kellele nimetu daam tikkus intiimselt ligi. Irma langes oma mehele kaela ja suudles teda kõigi silme ees kaua ning innuga, sest tal oli tundmus, et ta on juba pisut rikutud, kui ta võib teiste ees oma meest nõnda suudelda, nagu põleks ta himus.

«Kallis mees, küll on täna hea,» tunnustas ta mehele puhtast südamest, nii et kogu auto naeris. «Sa oled kõige kuldsem mees kogu maailmas, nii et pista sind kas või siinsamas kinni.»

«Ma annan su kellegi teise kätte, nii et las see pistab sinu kinni,» ütles mees naerdes ja tõstis Irma Pobi kõrvale, peaaegu selle sülle, kes pani talle käe kallistavalt ümber piha ja vahtis nii lähedalt silmi, nagu valmistuks ta suudlema.

«Proua, küll olete teie pehme ja soe,» rääkis Pobi natukese aja pärast, kui ta nägi, et teine daam oli asunud Rudolfi kallale, nii et sel oli oma tegevus.

«Väikesed linnupojad on pehmed ja soojad, ka värske leib,» ütles Irma.

«Värskel leival on krõbe kooruke, nii et leib te küll ei ole,» seletas Pobi.

«Linnupoegadel on suled . . .»

«Ennem on teil suled kui krõbe kooruke,» arvas Pobi ja nad hakkasid mõlemad naerma.

Samal ajal vuras auto edasi, kuni nad jõudsid linnast välja ja peatusid lõpuks kuskil valgustatud maja ees. Jälle Irma võttis Pobil käe alt kinni ja nad läksid ühes teistega sisse. Nüüd asuti juba kabinetti, Irma arvas, et nüüd nad on juba unistatud kohas. Aga kusagilt olid veel ilmunud mingisugused inimesed: pika habemega vanamees, kel olid suured, tugevad ja harvad esimesed hambad, kui ta naeris, nii et nende ja tema habeme pärast Irma seda vanameest tähele panigi; veel mõned daamid, üks ilusate kollaste lokkidega, teine musta kräsus peaga, nende kaasas paar nooremat või küpsemat meest, lõpuks muusika, nii et võis tantsida. Kõik tantsisid, pealegi nõnda, nagu Irma kunagi polnud näinud tantsitavat. Irmagi tantsis, kord Pobiga, kord oma mehega, kord isegi vist harvahambulise vanamehega, sest siis ta tema hambaid nii hästi nägigi, kord ta isegi ei tea kellega, sest peas oli pisut tume, nii et oli üsna ükskõik, kellega keerelda või mis teha. Pobi hoolitses selle eest, et vahetevahel Irmal oleks ikka midagi juua, sest ka teised aina jõid, aga mitte ei söönud. Vähemalt Irma ei mäletanud, et keegi oleks midagi söödavat pakkunud või ise suhu pistnud.

Siis tuli mingisugune vaheaeg. Inimesed olid nagu kuhugi läinud või kadunud, Rudolfki oli oma daamiga juba kadunud või kadumas. Nimetu noormees istus laua ääres ja jõllitas oma halle silmi. Habemik vanamees kõneles preili Sinimetsaga ja hoidis tal teise käega piha ümbert kinni. Pobi tahtis Irmaga sedasama teha, aga see tõrjus teda endast eemale, taganedes kuhugi nurka, kus piiras neid ühelt poolt sein ja teiselt poolt mingisugune suur kapp või midagi selletaolist. Pobi surus ühe käe vastu seina, teise vastu mööblit ja jäi nõnda nagu mõni kaitseingel Irma ette seisma, kuna ta ise rääkis:

«Nüüd olete mul peos! Nüüd saan ikkagi katsuda, kui soe ja pehme te olete.»

Irma kummardus äkki, et lipsata Pobi teise käe alt läbi. Millegipärast nõtkusid ta põlved ja ta kukkus käpuli. Pobi, kes katsus teda püüda, kukkus Irma peale, kas meelega või ka põlvede nõtkumise pärast, see jäi teadmatuks, ainult ise ta naeris ja haaras Irma ümbert kinni. See püüdis end kõigest väest kaitsta ja kargas lõpuks maast. Aga Pobi oli temas kui takjas kinni, nagu

oleks ta äkki aru kaotanud. Uuesti olid nad endises nurgas ning nüüd hüüdis Irma äkki oma mehe nime — üks, kaks, kolm või ka mitu korda — hüüdis meest heleda häälega appi, nagu oleks ta surmahädas. Ja viimaks Rudolf ilmuski parajasti sel silmapilgul, kui Pobi oli Irma ümbert kinni saanud ja tahtis teda suudelda.

«Noorhärra, ärge vägistage daami!» ütles Rudolf ja tõmbas Pobit õlast, aga see vastas sellele rusikatõukega. Nüüd tegi ka Rudolf midagi ja sellepeale kukkus Pobi laua äärde toolide vahele maha. Irma tundis, kuis tal haarati käest kinni ja kisuti toast välja. Viimasena jäid tal meelde preili Sinimetsa parastavalt naervad silmad teisel pool lauda, kus seisis ka pika habemega ja harvahambuline vanamees.

Järgmisel silmapilgul olid nad Rudolfiga väljas, kus istusid autosse, üliriided ja kübarad lahtiselt käes. Kui nad olid juba natukene maad ära sõitnud, laskis Rudolf autol peatuda, et võimalik oleks üliriideid selga ajada.

«Pobi on ju suur kakleja, sel pole joobnult aru, mis ta teeb,» rääkis Rudolf Irmale.

«Kas nad järele ei sõida?» küsis Irma, kel hirmuga ja välisõhus peagi oli selgemaks läinud.

«Pole karta, poistel ei ole raha,» rahustas Rudolf ja hakkas ise südamest naerma.

«Mis üle sa siis nõnda naerad?» küsis Irma peaaegu pahaselt, sest ta tundis, et mehe naer riivas teda.

«Naeran sinu üle! Naeran sind!» vastas mees endiselt.

«Naerad, et ma sind appi hüüdsin? Arvad sa siis, et ma lasen ennem end sellest mölalõuast suudelda? Ma ei saanud ju kusagilt midagi kätte, muidu oleks ma talle kohe pähe valanud,» rääkis Irma.

«Nii et oleks olnud täpselt seesama, mis minuga tol korral köögis!» naeris mees kõigest südamest. «Ja ikka veel tunned end haavatuna, kui mina nimetan sind neitsiks. Sinu neitsilikkus nähtavasti aina kasvab, sest mida sa enne ei kannatanud kainelt, nüüd ei kannata sa enam joobnultki. Kui nõnda edasi areneb, siis tunned viimaks oma neitsilikkust surnultki.»

Nüüd Irma isegi hakkas naerma. Ta puges nagu häbistunult mehe ligi ja rääkis:

«Mul ei tulnud see põrmu meelde, mitte põrmugi. Minu armastus sinu vastu peab küll hirmus kange olema, kui ma joobnultki seda ei unusta. Joobnult armastan

sind veel rohkem, nii et joobnult on mind veel raskem rikkuda.»

«Jah, mu kallis, joobnult oled sa veel neitsilikum kui kainelt,» naeris mees tal ümbert kinni võttes.

«Armasta mind siis neitsilikult,» palus Irma.

XXI

Et härra Ikkal oma neitsiliku naise rikkumine juba esimesel katsel nii haledasti oli ebaõnnestunud, siis lõi ta lootusetult käega sellega üldse toime tulla. Ka naine ise oli veendumusele jõudnud, et pole parata, tema peab oma elupäevad lõpetama, nagu ta loodud. Ainult mehest oli tal kahju ja tema pärast tundis ta nagu muretki, sellepärast kordas ta temale igal kohasel ja ka kohatulgi silmapilgul oma tolleõhtust palvet: «Kallis, armasta mind niisamuti,» nagu tunneks ta, et ta pole oma abieluõnne õieti ära teeninud.

Mees näiski Irma palvet kuulvat ja nõnda elasid nad nagu kaks turteltuikest, ainult et askeldust oli mõlemil palju, sest Irma lõpetas oma kursuseid ja mees sõitis talu vahet kas üksinda või arhitekti ja mõne muugi eriteadlase seltsis. Naist ta kaasa ei võtnud, tema pidi siis tulema, kui nende oma peavari juba valmis, nii et oleks pisutki üllatust. Sealauda ehitamist võis ta oma silmadega pealt vaadata, kui ta soovis, selle vastu polnud mehel midagi, ta võis vaadata, kuidas üks koorem teise järele hakkab põllult tulema lõhutud kive, mis muutuvad hiljem müüriks, nii-öelda kõlbliseks sealaudaks, nagu mees seda mõistis.

Aga ometi läks asi pisut teisiti, kui mees soovinud, ja seda tema oma süü läbi, sest kui ta kutsus naise endaga kaasa tapeete valima, ei saanud või osanud ta kuidagi ütlemata jätta:

«Kui sa teaks, kui palju meie uue maja ümber on jaanikanne ja kullerkuppe! Puhas lillemeri!»

Niipea kui Rudolf seda oli öelnud, vastas naine kohe:

«Ja sina ei lase mind ikkagi sinna? Ootad, kuni kõik on ära õitsenud? Aga mina enam ei oota. Kui sina mind kaasa ei võta, sõidan üksinda, teed ma ju tunnen. On seal ka toomingaid?»

«Sa peaksid ainult nägema,» vastas mees.

Nõnda siis oli otsustatud: Irma sõitis kaasa.

Oli imeline kevadepäev. Tuul oli küll viluvõitu, aga helesinine taevas tundus soojana. Liikusid ainult üksikud valged pilvelajud ja needki kusagil madalamal, kaugemal taevaserval, ilma et oleksid ulatunud varjama helendavat päikest, mis tegi silmadele haiget. Metsatukad rõkkasid lindude laulust. Lõokene trillerdas enda nii kõrgele, et teda oli vaevalt kuulda. Väljadel kõndisid künnivaos varesed ja linavästrikud. Igal pool hellitas silmi värske ja õrn haljus. Maast hoovas midagi, mis hakkas nagu pähe ja ängistas rinda. Seda tundes Irmal tuli meelde, et see kevadine rinna ängistus on tal ikka olnud, rinna ängistus ja südamevalu, nagu oleks tulemas midagi suurt ja ilusat. Nüüd oli see ju tulnud, oli rohkem tulnud, kui ta kunagi oleks osanud unistadagi, aga ometi oli südames ikka veel kevadevalu, nagu peaks tulema midagi veel ilusamat ja suuremat. Sellise südamevaluga jõutigi pärale.

Mehel oli tõepoolest õigus olnud öelda, et nende maja ümber on puht lillemeri. Kogu metsaäärne, metsaalunegi, põlluveered ja kaugemad niidud valusid jaanikannides ja kullerkuppudes, nii et Irma ei saanud muud, kui hakkas minema, läks ummisjalu lillede sekka, nagu tahaks ta nad kõik ära tallata või pihku noppida. Aga üht kui teist oli võimata teostada nende suure hulga pärast, nõnda ei teinud Irma midagi muud, kui ainult läks, et liikuda, sumada selles lillemeres. Kui ta oli juba tükk maad nõnda läinud, kuulis ta oma selja taga mehe häält, mis ütles:

«Kuhu sa siis nüüd oma aruga lähed?»

Irma peatus ja just kusagil toominga all, kus tundis selle lõhna ja vaatas üles, tõmbas käega suure valge õiekobara ligi ja surus omale vastu nägu. Alles pärast seda pöördus ta ümber, et tagasi vaadata. Mees seisis uue maja ees ja küsis:

«Kui kaugele või kuhu sa mõtled minna?»

«Ma ei tea,» vastas Irma. «Ainult minna, ükskõik kuhu või kui kaugele. Tule kaasa, lähme kahekesi!»

«Sa maja ei tahagi vaadata?» küsis mees.

«Pärast,» vastas Irma.

Nõnda läks mees talle toominga alla järele, mille õiekobarat Irma ikka veel vahetevahel vastu nägu surus.

«Paiguti on ju veel märg,» ütles mees.

«Ega ta kalossidest üle tule,» vastas Irma. «Ja kui kipub tulema, siis otsime teed.»

Irmal oli oma eriline, peaaegu ebateadlik soov: minna keset lillemerd kuni armumuuseumini ja vaadata, kas ka tema ümber on lilled, vaadata, kas saab keset lilli kõndides armumuuseumini. Seda tahtis ta teha kõigepealt, alles siis võib hakata maja vaatama ja muud toimetama.

«Ma pole kunagi enne näinud, et kevade oleks nii ilus,» ütles Irma, kui nad ühes mehega edasi läksid.

«Vaata siis hoolega,» vastas mees, «ega teist nii ilusat ei tule enam.»

«Arvad sa tõesti, et ei tule?» küsis Irma nagu hirmul.

«Harilikult ei tule,» lausus mees.

«Siis vaatame nelja silmaga, vaatame kahekesi, sa aita mul vaadata,» rääkis Irma ja võttis mehel käe alt kinni, surudes end tema vastu. «Mul jääb lihtsalt hing rindu kinni. Ja valus on, näe, siin, siin ja siin, igal pool. Suudle mind, ehk siis läheb valu ära, hing pääseb uuesti lahti. Suudle siin põõsa varjus, siin ei näe meid keegi, suudle mind selle toominga all, näe, õied hakkavad juba pudenema.»

«Kui kaua sinul see armuvalu õige vastu peab?» küsis mees naiselt, kui oli teda suudelnud ja see öelnud, et tõepoolest olevat nüüd nagu pisut kergem.

«Kas sul ei ole siis valus?» küsis Irma vastu.

«Ei ole,» vastas mees.

«Mis sul siis on?» päris naine.

«Mul on ainult hea,» naeris mees, aga naisele tegi see naergi haiget, sest kuis võib inimene naerda, kui on nii hea, et hakkab valus.

Juba eemalt kaugelt Irma märkas, et nende armumuuseum otse upub lilledesse. Aga tema ise paistis selles toreduses ja värskes haljuses veel vanemana ja viletsamana, nii et Irmal hakkas temast peaaegu hale meel. Tema kaks suud, ülemine ja alumine, mustasid sisemisest tühjusest. Krabisevate lehtedega hagudest, millede vahelt nad mineval sügisel olid sisse pugenud, polnud jälgegi järele. Need olid ühes lõhnavate heintega koju viidud, heinad lakka või lattu aetud ja sealt loomadele söödetud, sületäis sületäie järele, haod tuhaks põletatud, raag-raolt. Järele oli jäänud ainult mälestus, mis tegi valu. Aga see oli hea ja ilus, nagu peakski kõik, mis on ilus ja hea, ka pisut valus olema.

Kui nad jõudsid küüni lähedale ja Irma tahtis minna suust sisse vaatama või selle aluspalgil istuma, peatas

mees teda järsku käest, nagu ta tegi seda harilikult linnas, kui Irma kippus pimesi minema mõne auto või isegi trammi alla. Loomusunnilikult lõi Irma silmad oma ette maha ja nägi otse küünisuu ees päikesepaistel sarapuukarva ussi, mis oli enda ilusasti rattasse kerinud, pea keskel püsti. Häirijaid nähes ta sirutas pisut kaela ja näitas korraks musta kaheharulist keelt, nagu tahaks ta oma ilusa ratta rikkuda ja põgeneda, aga kui inimesed jäid seisku, vajus ka tema kael uuesti alla ning mõnulemine päikesepaistel pärast pikka talveund kestis edasi.

«See talvitas vist küünipõhjas hagude all,» ütles Rudolf tasakesi.

«Ta oli ehk juba siis seal, kui meie mineval sügisel küüni armumuuseumiks tegime,» ütles Irma vastu.

«Aga muidugi, kindlasti,» arvas mees ja lisas: «Vaata ta järele, ma lähen toon malaka, löön ta maha.»

Aga Irma haaras mehel käest kinni ja ei lasknud teda minna. Sest tema ei tahtnud, et mees tapaks selle, kes kuulus nende armastuse, nende armumuuseumi juurde. Pealegi meenus talle, et ta millalgi aastate eest oli näinud, kuidas samasugune sarapuukarva uss oli põiminud enda teise suurema, punaka savi karvalise ümber, nii et nad olid kahekesi kui palmik päikesepaistel. Ja Kalmu Eedi, see, kes viskas oma roosid hiljem tema jalge ette teele, oli siis seletanud, et nii on usside armastus. Irma ei saanud sellest tol korral midagi aru, sest siis ta teadis vähe inimeste armastusestki, aga nüüd viirastus tal äkki peas, et inimesed, armastagu nad teineteist ei tea kui palju, ei või end ometi kunagi palmikuks kokku põimida, nagu oli seda teinud kaks ussi. Ja tal oli tundmus, nagu ei saaks inimesed kunagi sama õnnelikud olla, nagu on ussid. Nõnda uneledes ütles ta mehele paluvalt:

«Las ta elab. Ärme algame oma esimest kevadepäeva siin tapmisega. Lähme lihtsalt minema ja jätame ta siia päikesepaistele.»

«Valvuriks meie armumuuseumi ukse ette,» naljatas mees.

«Jah, valvuriks meie armumuuseumi ukse ette,» kordas Irma tõsiselt, nagu mõtleks ta ikka veel, et ussid on armastades õnnelikumad kui inimesed, sest nemad muutuvad palmikuks, kuna inimesed jäävad ikkagi inimeseks. Ja et pisutki usside armuõnnest nagu tasa teha,

hakkas ta armumuuseumi eest lagedalt korjama vaheldamisi jaanikanne ja kullerkuppe, kullerkuppe ja jaanikanne.

«Aita sina ka,» ütles ta mehele, kes alles hiljuti tahtis minna ussi tapma, «millal ma üksi jõuan.»

«Peab neid siis nii hirmus palju?» vastas mees.

«Kas või terve autotäis,» ütles Irma ja korjas kärmesti, kärmesti edasi, «sest kui me kord tagasi tuleme, siis pole neid enam ainustki olemas.»

«Tuleval kevadel tulevad uued,» lohutas mees.

«Sa ju ise ütlesid, et nii ilusat kevadet enam ei tule,» vastas Irma.

«Ega seda küll,» lausus mees nagu mõttes.

«Noh, siis korja ometi, kui enam nii ilusaid ei tule,» pööras Irma kevade mõiste lilledesse.

Ja mees hakkaski ka lilli korjama, nagu oleks temagi mures kordumata kevadeilu pärast. Aga kui Irmal oli lilli juba mitte enam peo- või kamalutäis, vaid kaenla- või sületäis, arvas ta, et nüüd aitab, ainult toomeõisi olevat veel vaja, mees murdku neid, nii et nad alatiseks mälestaksid — see on nende esimene saak või lõikus Soonikult.

«Meie esimene saak Soonikul oli armumuuseum,» vastas mees.

«Selle eest suudleksin sind ümberringi ära, kuid kuhu panna lilled,» ütles Irma, astus mehe juurde ja ulatas suu tema poole. See ulatas oma suu vastu, hoides ise kätega toomeõisi, kuna naise süle oli täis jaanikanne ja kullerkuppe.

Maja juurde tagasi jõudnud, kus taoti parajasti põrandaid alla, mees seletas Irmale üksikasjaliselt, kuhu nad paigutavad ühe või teise asja ja kuis nad üldse asuvad siin elama. Pliit pidi tulema nagu titekapp, et sõiduta teist või ratastel. Majaesine pidi planeeritama nii, et oleksid omad põõsad, lillepeenrad ja liivateed, mis ulatuvad eemale puie alla. Just nimelt — ka metsatukka peavad viima liivased jalgteed, sest muidu ei pääse juhtuva vihmahoo järele kuivi jalu üldse liikuma, samuti ka mitte hommikul kastega või õhtul hiljagi, kui rohi tõmbub märjaks. Muidugi oma pumbakaev suure veepaagiga, kust toru tuleb otseteed kööki ja ka vannituppa. Sest ka oma vannitoa saavad nad, kuigi mitte selles ajutises asulas, vaid pärises eluhoones, las nad aga ehitavad selle kord valmis. Aga enne on nüüd kord ees-

kujuliku sealauda käes, sest suvel ajavad nad selles ajutiseski onnis suurepäraselt läbi. Et ta aga on teistest eluhooneist pisut eemal, siis see on meelega, et oleks tõesti rahu, kui tuled linnast maale.

Mees viis Irma lõpuks veel põllule, et näidata, mis sünnib kividega, millest peavad kerkima varsti seinad. Viimane kui kivikild ja palgijupp pidi tulema oma maa pealt, kui hakatakse ehitama sealauta. Kõik pidi olema oma, oma tehnika, oma kultuur, oma oskus.

Irma ei osanud nende avalduste kohta midagi arvata ja sellepärast mees tüdis rääkimast, sest kaua sa üksinda ikka seletad. Et aga see kõneaine on otse lõpmatu ja põhjatu, seda Irma pidi nägema ja kuulma jaanipäeval, kus nad oma uut eluaset nii-öelda sisse õnnistasid, sest seks ajaks oli kõik oma paigal: põranda- ja laevärv, seinapaberid, uksed ja aknad, hädavajalik mööbel ja köögiriistad, pool sülda kasepuid, liivateed ja lillepeenrad ning vabariigi lipp majaotsas vardas.

Seda tähtsat päeva aitasid kaasa pühitseda arhitekt, kes oli uue hoone ehitanud; agronoom, kes pidi majahärrale põllukultuurilist nõu andma; kuulus maalija, kes otsis värskeid motiive ja pidi lõuendile viskama armumuuseumi, kuigi ta ise ei teadnud, et see on armumuuseum; keegi seni vähe tuntud, kuid tulevane ilmakuulus kirjanik, kes oli seltsinud maalijaga, ja mõned muud inimesed mees- ja naissoost.

Muidugi, neil enestel kõigi nende külaliste tarvis ruumi ei jätkunud, kui mõelda puhkusele, s. t. magamisele, sest puhates vajab inimene palju rohkem ruumi kui töötades, süües või lõbutsedes. Aga suurt meelehärma ei valmistanud see kellelegi, sest esiteks oli suvine aeg, teiseks leidus vanus taluhooneis küllalt lakku ja ladusid ning urkaid, kuhu häda korral pugeda.

Nagu pärast selgus, polnud magamiseks kellelgi lusti peale kahe, kolme, kes sõitsid selleks linna, nii et keegi ei võiks pärast öelda, et nemad on maale magama tulnud, nagu polekski siin midagi muud teha. Maalija ütles, et seni kui temal on värsket tubakat, pole temal magamisest lugu, ja kirjanik kinnitas, et temal pole veel kunagi uni silma tulnud, kui on olnud juua. Üldse ei saanud ta aru, kuis võib inimene samal ajal magada, kui ta joob. Söögiga on teine lugu, teda sisse võttes võib vahel uinuda, sest hobunegi krõmpsutab mõnikord sõime kallal, silmad kas pooleldi või päris kinni. Aga kes on

hobust näinud kinnisilmi joomas? Ei keegi! Nii et asi oli üsna selge: seni kui on juua, ei tule uni.

Ja juua oli, selle eest oli hoolitsenud majahärra, kes vaidles esteks agronoomiga põllukultuurist, siis arhitektiga hoonekultuurist ja lõpuks kirjanikuga vaimlisest kultuurist, sest tema kui võhik oli arvamusel, et tema tunneb iga eriala kõige paremini. Maalija vaikis, öeldes, et tema töötavat pintsliga, mitte keele või suuga, pintsligagi ainult siis, kui värvid hästi külge hakkavad, õiged värvid muidugi, sest teised teda ei huvita. Muidu ta piibutab, just nagu töötaks ta piibuga, mitte pintsliga.

Vaidlus oli tõusnud sellest, et härra Ikka, see Sooniku talu pärisperemees, hakkas seletama, nagu oma noorele naiselegi, mis tema mõtleb siin teha. Ja kui ta sellest juba küllalt oli rääkinud ja samal ajal ka küllalt joonud, muidugi külaliste kaasabil, siis hakkas ta seda seletama, mis siin võiks teha. Nüüd hakkaski agronoom talle vastu vaidlema, öeldes:

«Väga hea, väga hea, härra Ikka, aga kas see end ka tasuks, selles on küsimus.»

«Milleks peab see end tasuma?» küsis härra Ikka üsna otsekohese imestusega.

«Aga millest või milleks te siis seda teete?» küsis agronoom omakorda imestades.

«Mina teen seda kapitalist ja mina teen seda selleks, et näidata, mis võib üldse teha ja kui palju võib üldse kapitali niisukese maaplaraka sisse panna,» seletas Rudolf.

«See pole mingi maaharimine,» ütles agronoom.

«Aga see on maakultuur ja mina tahan teha kultuuri,» rääkis majahärra.

«Kultuuri ei tehta, kultuuri luuakse!» hüüdis kirjanik, aga seda ei võtnud keegi kuuldavaks, nagu ei maksaks kirjaniku sõna kultuuriküsimusis põrmugi.

«On see siis kultuur, kui te näitate, kui suure kapitali te oma tallu võite matta?» küsis agronoom.

«Aga mis see siis on?» küsis majahärra vastu. «Või milleks kõik siis seda teevad? Te ehk arvate, et see on äri? On see tõesti äri, kui kapitali maetakse?»

«Võib olla, et äri,» ironiseeris agronoom.

«Jah, võib olla, et äri,» kordas Rudolf nagu mõttes. «Kultuur või äri, aga võib olla, et mõlemad, sest meie maksame mõlemale kõrvale, nii-öelda juurde, et oleks

ganz sicher. Sest kui keegi harib maad, nii et pole vaja kõrvale maksta, siis harib ta ilma kultuurita, aga niipea kui kukume kõrvale maksma, siis on kohe teada, et algab kultuur, maakultuur nimelt. Sellepärast iga arukas inimene katsub meil mitte maad harida, vaid maad kultiveerida, mõistate, kultiveerida,» kõneleja hääldas viimast sõna silp-silbilt. «Sest milleks harida, kui ei makseta kõrvale. Munetad kana, maksetakse kõrvale, sest kanakultuur; lüpsad lehma, maksetakse kõrvale, sest lehma- või lüpsikultuur; söödad siga, maksetakse üsna kindlasti kõrvale, sest et sea- või söögikultuur. On ju nimelt niisuke kultuur, kui söödetakse pisilaid. On ju? Selle söögi- või seakultuuri pärast ma hakkangi kõigepealt eeskujulikku, mõistate? ees-ku-ju-lik-ku sealauta ehitama, sest ma loodan, et ka sellele maksetakse kõrvale, sealaudakultuurile nimelt. Nii et kultuur on äri, puhas äri, kus maksetakse kõrvale. Aga mu härrad, mis äri see on, kus meil ei makstaks kõrvale? Ma küsin: kus on see äri? Meil on ainult vürtspoodnik veel nii arutu, s. t. hariduseta, nii et kultuurita, et ajab asju ilma kõrvalemaksuta, vürtspoodnik ja kurgisoolaja venelane kui tööstur. Mina ise olen aktsionär ja tean. Ganz sicher! Kultuur nõuab igal pool juurdemaksu — soos, sealaudas, pangas, vabrikus, nii-öelda tehases, kus midagi tehakse, ja äris, muidugi kui ta on kultuuriline äri, mõistate?»

«Nii et kogu see maa- ja linna-pursuide kupatis või kamp lüpsab riigi lehma,» järeldas kirjanik ja nüüd võeti ta sõnad juba kuuldavaks, sest majahärra pöördus üle laua tema poole ja ütles:

«Härra kirjanik, teie ärge nii väga oma suud pruukige, sest teie ise olete riigi aktsionär.»

«Mitte riigi aktsionär, vaid rahva vaimu, rahva geeniuse aktsionär,» parandas kirjanik. «Riik on mulle paljas plekk.»

«Teie olete kultuurkapitali aktsionär!» hüüdis majahärra. «Sünnib see rahva geeniusest, ah? Rahva vaimust, mis? Pealegi olete veel niisuke aktsionär, kes pole oma aktsiate eest pennigi maksnud. Sicher! Teie aktsiad oleksid nagu altkäemaksuks või meeleheaks antud, mis on õieti öeldud karistatav kuritegu. Ganz sicher!»

«Mitte altkäemaksuks, vaid kultuuri loomise eest,» õiendas kirjanik.

«Kas kuulete!» hüüdis majahärra. «Niipea kui on

tegemist kultuuriga, kohe altkäemaks, meeleheamaks, juurdemaks, kõrvalemaks. Just kui äriski!»

«Aga on ometi vahet, kas aetakse äri või luuakse vaimlist kultuuri, mis kuulub kogu rahvale,» tähendas nüüd arhitekt.

«Kas te tõesti arvate, et kapitaliga luuakse kultuuri?» küsis majahärra. «Et kui panete kellegi kuhugi kapitali juurde aktsionäriks, et siis hakkab vaimline kultuur voolama? Mina olen tähele pannud, et kapitaliga luuakse ainult kapitali, või hea, kui sedagi tehakse.» Siinkohal karjusid rääkijale vahele niihästi kirjanik, arhitekt kui ka agronoom ja isegi maalija võttis piibu suust, nagu tahaks ta midagi öelda, aga majahärra ei lasknud end eksitada, vaid jätkas: «Kapital läheb ikka inimeste tasku, mitte vaimu või pähe, iseasi, kui ta maha juuakse, siis saab peale kõhu ka pea oma jao. Kapitali ülesanne pole üldse looming, vaid kombineering. Mõistate — mitte looming, vaid kom-bi-nee-ring.» Härra Ikka hääldas viimast sõna täht-tähelt, silp-silbilt. «Sest kui on kapital ja kui oled aktsionär, milleks siis looming? See oleks samuti nagu — et sul on auto, sul on lennuk, aga sa õpid jooksma, sul on terved jalad, aga sa õpid käpakil ronima, sul on kaks jalga, aga sa õpid ühel jalal keksima, nagu oleks mõni koera-, käpuli- või keksikultuur. Vaim teab, geenius teab, et kui on kapital, siis mitte looming, vaid kombineering.» Jällegi hääldas ta viimase sõna silp-silbilt. «Minul, näiteks, on kapital, on aktsiad, kas te arvate, et need on kunagi ajanud mind midagi looma?»

«Aga teie ajate ju äri!» hüüdsid maalija, kirjanik ja arhitekt korraga.

«Kas sule ja pintsliga ei saa äri ajada?» küsis härra Ikka. «Kas tõesti nendega luuakse ainult kultuuri?»

«Aga mitte kogu kirjandus ja kunst pole ometi äri,» ütles kirjanik.

«See puuduks veel!» hüüdis majahärra. «Aga aitab sellestki, kui nii umbes pool tendeeriks äri poole. Pange tähele: ma ütlen ainult tendeeriks, mitte rohkem, sest juba paljast tendeerimisest jätkuks kombineerimiseks, jätkuks suurepäraselt. Sest oletame, et kunstirahva seas leiduks tõepoolest üksikuid, kes pole põrmugi huvitatud ärist, kuigi mina kui ärimees ei pea seda oletust õigeks sel lihtsal põhjusel, et kunstirahvas on minu meelest see kõige edevam, auahnem, nii-öelda tühisem» (siin katkestasid üksikud «õige, õige» ja käelaksatused majahärra sõnad) «ja egoistlikum menažerii maailmas, kuidas ei peaks ta siis huvitatud olema omakasust, s. t. ärist? Aga oletame siiski üsna ilmvõimatut, oletame, et on niisukesi kahejalgseid, kes on kunstnikud ja kirjanikud ning pole teps ometi mitte huvitatud ärist. Ühesõnaga, meie oletame, et elus võivad olla mitte reaalsed, vaid nii-öelda vaatelikud olud. Mõistate, vaa-te-li-kud! Hea küll! Mis siis sünnib neis vaatelikkudes oludes nende puhtvaatelikkude inimestega? Öelge, mis sünnib? Esitavad nad oma aktsiad, kui teised, need reaalsed, ebavaatelikud jaotavad kapitali? Aga milleks nad peaksid esitama, kui nad pole huvitatud ärist, vaid on huvitatud loomingust? Ja kuis te siis jagate oma reaalset kapitali, kui on esitatud ainult reaalsete kunstnikkude ja kirjanikkude aktsiad, kuna vaatelikkude omad puuduvad? Teate, mis mina teile ütlen? Mina ütlen, et mina ei usu mitte, et kunstirahva seas oleks niisukesi, kes ei esitaks oma aktsiaid, kui jagatakse nii-öelda kultuuri kapitali kaudu, aga seda olen küll oma silmaga näind, et on ärimehi, kes pole põrmugi huvitatud ärist. Mõistate, peaaegu mitte põrmugi, nii et üsna päris vaatelik ärimees. Teised tulevad oma aktsiatega kokku, aga tema ei tule. Ja teate, mis sünnib sellise vaateliku ärimehega? Varem või hiljem ta pühib oma suu ärist puhtaks, s. t. teised pühivad ta suu ärist puhtaks, nii et tema nilbaku ainult oma vaatelikku keelt, kui teised neelavad reaalset kapitali. Nõnda on äris, muidugi seal äris, kus veel kapitali on, sest see on kapitali psühholoogia; kus aga kapitali enam mitte ei ole, seal vastutab vaatelik ärimees selle eest, miks äris pole enam põrmugi kapitali, et reaalsed ärimehed võiksid jaotada, ning see on ka kapitali psühholoogia. Ja mina ütlen teile, et kui on kapital, kas kultuuriga või melioratsiooniga eesotsas, see on ükskõik, ainult kui on kapital ja psühholoogia ning aktsiad, siis saavad esimeses järjekorras ikka need, kes esitavad oma aktsiad, s. t. saavad reaalsed, nii-öelda elulähedased inimesed, mitte aga need nõnda-nimetatud vaatelikud, keda me oletasime, aga keda ometi ei ole, nagu ma ütlesin. Ja mida kauem üks mõistlik kapital töötab, seda rohkem hakkavad saama realistid, s. t. elulähedased, sest nemad õpivad kõige paremini kombineerima, ja kombineerimisvõime arendamine ongi iga kapitali tõsine kultuurlooming. Sicher! Vaimliselt luua võib ka ilma kapitalita,

kui on pisutki süüa ja juua, aga ilma kapitalita kombineerima õppida, see on absoluutselt võimata. Ganz sicher! Siit järgneb otse kõlbline kohus — mõistate, kõlbline, nii-öelda eetiline, mitte esteetiline, mis tendeerib loomingule — järgneb kohus kõlblise pragmatismiga, nii-öelda amerikanismiga: kasutada kapitali tema sisemist iseolemist mööda, mis on ära seletatud kombineering, kombineering, kombineering . . .»

«Härra Ikka, teie kui ärimees pole meie kultuurkapitali tegevusega nähtavasti kuigi lähedalt tuttav, sest muidu . . .» hakkas kirjanik, kuid majahärra ei lasknud teda lõpetada, vaid hüüdis kõrgendatud häälel vahele:

«Mis pagana pärast panete teie ikka veel kapitalile kultuuri ette? Miks te ei ütle lihtsalt kapital? Sest kapital jääb kapitaliks, pange sinna ette mis tahes. Ja kui on kapital, siis on ka kombineering, nagu ma ütlesin. Meie kultuuri ja kapitali tõsine erinevus selles ongi, et nad õpetavad kombineerima, sest meie ei tee kultuuri ega loo kapitali, vaid meie kombineerime kultuuri ja kapitali. Mõistate, kombineerime, kuidas saada juurdemaksu, õigem ülemaksu, sest juurdemaks on ju ülemaks. Nõnda jääme teistest rahvastest küll tegemises, nii-öelda loomingus maha, aga kombineeringus jõuame neist tingimata ette, nii et midagi võib välismaa ka meilt õppida.»

«Nii mõnigi välismaa võiks meilt ka loomingut õppida,» ütles kirjanik iseteadvalt, sest ta uskus praegu kaljukindlalt, et saja või kahesaja aasta pärast on ta ilmakuulus.

«Vast ainult kujutavast kunstist, kirjandusest ja muusikast vaevalt,» tähendas arhitekt, kellele kirjanik tingimata midagi oleks vastanud, kui mitte majahärra poleks temast ette jõudnud, kasutades nii-öelda oma peremehelikku eesõigust.

«Väga võimalik,» ütles ta, «aga minul puudub siin otsustusvõimalus, sest et mina eesti kirjandust ei loe, eesti pilti ei vaata ega eesti muusikat ei kuula. Eesti hümnigi laulan ma ainult sellepärast, et see pole eesti looming. Ja mina arvan, kui tehtaks tõesti eesti hümn, siis jäetakse ta haritud eestlase poolt laulmata, kui pole sõjaseadust. Ja põhjuseks pole üldse rahvus või isamaa, sest mina olen oma rahvuse isamaalane ja teised on ka, vaid põhjuseks on psühholoogia, nagu kapitali mõjuski,

või kui lubate, siis ühiskond, nii-öelda seltskond, inimene oma iseolemises. Sest öelge mulle, näiteks — pange tähele, ma ütlen ainult näiteks, mitte rohkem, nii et ma olen viisakas ja jäängi viisakaks, sest mina olen pidu-peremees — sellepärast siis küsin ainult näiteks, et mis te arvate inimesest, kes räägib ühte ja teeb teist? Kas see on korralik inimene? Kas ta on aus inimene? Kas ta on eeskujulik inimene? On ta õilis inimene? Mis te vastate mulle? Te ehk ütlete, et ta on jesuiit, mis on ära seletatud nii umbes näru? Aga jumala pärast mitte see jesuiit, mis on tõepoolest jesuiit, sest see võib üsna korralik kodanik olla, vaid see teine, mis ei ole. Mõistate? Hea küll. Nüüd aga vastake: kas on niisukest inimest olemas, kes teeb seda, mis ta ütleb? Teie arvate muidugi — ei ole, täiesti ei ole. Aga mina ütlen: on. On niisukesi ärimehi, kes maksab täpselt ja terve summa, kui on lubanud maksta. Mina ise olen üks niisuke ärimees: mina maksan alati täpselt ja ikka terve summa. Iseasi, kui tuleb pankrot, see on muidugi iseasi ja sellest ma ei räägi. Aga nüüd ma küsin teilt, kas on kusagil kunstnik või kirjanik, kes maksaks täpselt või terve summa, kui ta on lubanud maksta? Selgemini: kas kirjanik või kunstnik on ise seda, mis ta kujurdab? Pange tähele: ma ütlen kujurdab, sest see on eesti keel. Kas ta on kui inimene ise sama ilus, aus, otsekohene, avameelne, kõrgemeelne, suuremeelne, üldse õilis, nagu ta looming? S. t. kui tema looming üldse on õilis, sest kui ei ole, milleks siis see looming, jumal on sulidega niikuinii täitnud maailma. Ühesõnaga, kas on või ei ole? küsin ma ja vastan ise: muidugi ei ole. Sest kuis olla õilis, kui oled edev ja auahne. Ja sellepärast on mõnikord nõnda, et kui silm vilksab isamaa piiri taha, siis katsume luua rahvusele hümni, sest pole midagi, kas sõna, heli, joone või värviga. Samuti, kui rõvetseme sõnas ja teos, siis ülistame neitsilikkust. On keegi sõpradele, sugulastele, ametivendadele ja kapitalidele hea pahmaka veksleid kaela laagerdand, siis kiidab ta neid, kes ajavad ilusasti omaga läbi. Võltsi mõni allkiri, siis on surmani põhjust maailma kaabakate kongiks pidada. Intrigeeri ja kanna keelt, siis oled õige mees igale esimesele vastutulijale seletama, milline sigadus on demagoogia, intrigoogia, klatšigoogia, üldse närugoogia. Selliseid inimesi on ju olemas, neid on isegi küllalt, ja sellest pole õieti sooja ega külma, sest meie kõik oleme enam-vähem sama-

sugused. Hoopis teine asi, kui kunstnik ja kirjanik on samasugune, aa! see on hoopis teine asi.»

«Härra Ikka, lubage endale tähendada, et te räägite eetikast, kunst ja kirjandus tegelevad aga esteetikaga,» ütles kirjanik siinkohal vahele.

«Ma räägin meelega eetikast,» seletas majahärra, «sest kapital on ju eetiline mõiste, samuti ka kultuurkapital, ja sellel on ometi kirjanduse ja kunstiga midagi tegemist, vähemalt teie arvates. Nii et mul on üsna õigus öelda: hoopis teine asi, kui kunstnik ja kirjanik on samasugune närukene kui iga teine inimene. Aga tema peab hullem olema kui, näiteks, minusugune ärimees, sest ta on ju edevam, auahnem ja egoistlikum kui mina, muidu ta ju poleks ei kirjanik, kujur ega maaler. Sest milleks seda? Et on kapital? Aga te ju ise eitate kombineeringut ja toonitate loomingut, nii et jääb edevus, auahnus, egoism. Kui poleks seda, toidaks varguski paremini kui niinimetatud looming. Sicher! Ja varaste eest hoolitseb riik ka paremini kui loomingu eest. Kogu maailmas! Ganz sicher! Sest ka varastel on oma kapital, nii-öelda kultuurkapital, varaste kultuurilise oskuse ja boheemia tõstmiseks: see on vangimaja kapital, määratakse eelarvekorras, nii et varaste kultuuriline seisukord ei olene põrmugi sellest, kui palju rahvas piiritust joob. Ainult üks vahe on varaste nii-öelda eetilise kultuuri ja selle teise, nii-öelda esteetilise kultuuri vahel olemas: kui sul on eetiline kapital, siis sa ise aktsionär ei ole, nii et riigi käes on aktsiad, aga kui on esteetiline, siis on aktsiad su oma käes. Niisuke on eetilise ja esteetilise kapitali vahe. Aga rahvas paneb mõlemad kokku, selle poolest pole mingit vahet. Nõnda siis: kui varastel on vaja kedagi paiukile panna, siis seda otsustab riik, riigiametnik nimelt, kes peab registrit, ning selle registri järele määrataksegi siis, kui kauaks keegi paiukile saab. Vargad ei tule kunagi kokku, ei erateel, kambaviisi ega ametlikult, et öelda: soo, vennad, s. t. ametivennad, teie olete asjatundjad, sest vargus on teie spetsialiteet, nii-öelda eriline oskus, mis nõuab mõistmist, otsustage nüüd minu üle, nii et ka mina otsustaks teie üle, sest ka mina olen spets, otsustage ja öelge, millise paiuki ma saan, sest mina olen nii mitu hobust ja nii mitu ratast kiksi pand, nii mitu lukku tümaks teind. Ei, niisugust asja varas ei tee, kuigi on olemas varaste kapital, mis sihib varguse kultuuri ja paiuki, s. t. vangimaja poole. Ja miks ta ei tee? Miks ta ei kelgi iseoma tegudega? Tal puudub esteetilise loomingu edevus, auahnus ja egoism, sellepärast.»

Nüüd karjus mitu häält korraga suures ägeduses vahele ja käed vehklesid, klaasid kõlisesid, toolid kolisesid. Müra peale tuli Irma teisest toast ja jäi lävele seisma. Aga seisukord ei paistnud nii hulluna, kui ta kartnud: agronoom paari teisega naeris, arhitekt ja kirjanik jõid, maalija seisis lahtise akna all ja vaatles punetavat taevast, kust varsti pidi tõusma päikene, majahärra istus rahulikult toolil.

«Sina teed muidugi oma jutuga müra ja kisa nii suureks,» ütles Irma mehe juurde astudes. «Sa ole pisutki viisakam oma külaliste vastu!» Ning nende poole pöördudes ütles ta: «Teie ärge pange tähele, mis ta räägib.»

«Kuis ei pane tähele!» hüüdis kirjanik. «Aga kui süda läheb täis?!»

«Sest pole midagi, et süda läheb täis,» ütles Irma kirjanikule, «armastama hakkate teda lõpuks ometi nagu minagi, sest ka minul läks kõigepealt süda täis.»

«Naine, ära tule armastusega, sest meil on jutt kapitalist,» ütles Rudolf. «Mina püüan nimelt kunstirahvale selgeks teha, et kunst ja kapital hakkavad sama halvasti kokku nagu kapital ja armastuski.»

«Kapital ja armastus hakkavad ju väga hästi kokku,» ütles Irma.

«Väga õige!» hüüdsid kirjanik ja arhitekt nagu ühest suust.

«No näed, naine, neil on kunstist, armastusest ja kapitalist sinu arusaamine ja mina tahan neile oma arusaamist seletada, nii et las ma seletan pisut edasi. Ainult nüüd olen ma sootuks unustanud, kuhu ma oma otsaga jäin. Kas keegi mäletab? Tähendab, oli kapital, oli psühholoogia, oli kultuurkapital, oli varguse-kapital, oli jesuiit, oli inimene... Aa! see'p see oligi. Nii et kui kunstnik ja kirjanik on isegi edevam ja auahnem, nii-öelda tühisem kui minusugune ärimees või üsna harilik varas, mis eeskuju tema võib siis mulle anda? Kui ma loen võõrast kirjanikku, vaatan võõrast maali, kuulan võõrast muusikat, siis on see tõepoolest kirjandus, maal ja muusika. Aga mis on mulle eesti kirjandus, maal ja muusika? See on inimene, sest ma tunnen seda, tunnen isiklikult seda, kes on teinud selle kirjanduse, maali ja muusika. Ja kuis ma siis loen,

vaatan või kuulan seda, mis on selle poolt tehtud, kellega ma olen üheskoos söönd ja joond, peaasjalikult joond, kelle veksleid ma olen maksnud ning muid sigadusi tema suhtes teind? Kas see on veel ilus ja õilis, on see veel avameelne ja suuremeelne, kui olen ühes joond ja siis veksleid maksnud? Vastake!»

«Tähendab, te ei tõmba ka parimaidki saapaid omale jalga, kui nende tegija vahel joob?» küsis kirjanik.

«Palun väga,» vastas majahärra. «Esiteks, saapal pole tarvis olla õilis ega suuremeelne, vaid ainult kehakohane, nii-öelda kehalähedane, mis on ära seletatud elulähedane, sest et jalg elab selles saapas või saapa lähedal, nii et saabas asub jala elu või elava jala läheduses. Aga kirjanduse ja kunstiga on lugu teine, see peab minema südamesse, nii-öelda hinge ja pähe. Pealegi kingseppadel pole veel sihtkapitali ja see on peaasi, sest me räägime ju kapitalist, algusest peale räägime ainult kapitalist, sest mina tahan hakata ehitama sealauta, mis oleks kõigile eeskujuks, nii et kirjutajad võiks sellest kirjutada, maalrid teda maalida ja muusikandid nooti panna. Ja selleks on ometi kapitali vaja, mis?»

«Muidugi,» avas nüüd lõpuks maalijagi oma suu, õigem, ainult huuled, sest hambad hoidsid endiselt piipu, «kui ehitatakse eeskujulikku sealauta, siis on kapitali vaja, aga kui luuakse mõnda surematut teost, mis võiks eesti nime välisilma viia, siis pole kapitali vaja.»

«Kes on öelnud, et pole vaja?» küsis majahärra imestunult. «Otse selle vastu! Mina seletan kogu aeg, kui väga vajame kapitali, ainult milleks? selles lähevad meie arvamused lahku. Ja teate miks? Kui teie vaatlete kapitali, siis teil on seisukohaks mingisugused ideaalsed või nii-öelda vaatelikud olud ja inimesed, mina aga võtan lähtekohaks reaalsed olud ja inimesed. Nõnda räägite teie loomingust, mina kombineeringust, mis on kapitalile omasem kui looming. Aga kapitalil on veelgi üks hea omadus: tema teeb inimese korralikumaks, paremaks, nii-öelda kõlblisemaks, sest on ju kindel, et kuritegevuse peapõhjuseks on ikkagi kapitali nappus. Kunstirahval vähendab kapital edevust ja auahnust. Kui ta vähendaks ka egoismi, siis oleks kapital otse ideaalne kõlbline vahend. Ta ehk vähendakski, kui ta oleks küllalt suur, aga ta ei ole, sest küllalt suurt kapitali polegi maailmas, ikka pisut puudub veel, nii et ka kultuurkapitalist tuleb

ikka puudu, üks saab vähe, teine jääb hoopis ilma, jaotagu teda kes tahes. On mul õigus, mis?»

«See on ainuke, milles teil õigus,» kinnitasid arhitekt ja kirjanik, kuna maalija laskis lirtsti! hammaste vahelt läbi lahtise akna tõusva päikese poole, mis oli nagu kuum vask.

«Hea seegi, et niipaljuke õigust,» ütles majahärra. «Tähendab, egoism jääb, sest kapital pole küllalt suur. Aga edevus ja auahnus, need kaks suurt kõlblist pahet, vähenevad tingimata. Sest kui loov isik, keda vaevab edevus ja auahnus, pikemat aega järjekindlalt, nii-öelda pidevalt ja süstemaatiliselt anduks kapitali kombineeringule, kas ta siis ei saaks lõpuks oma edevusest ja auahnusest nõnda lahti, et ta enam polegi loov isik? Sest millega ta veel loob, kui kombineering on parandanud tema kaks põhiviga, edevuse ja auahnuse? Muidugi, kirjutaja ei jäta sellepärast veel kirjutamist, maaler maalimist, kujur kujurdamist, ei, kõik töötavad edasi, aga ilma edevuse ja auahnuseta, nii et oleks võimalikult vähe loomingut ja aina rohkem kombineeringut.»

«Härra Ikka,» ütles nüüd kirjanik, tõusis teisel pool lauda püsti, toetus kätega kummargil taldrikute, klaaside ja pudelite vahele ning vahtis elutute silmadega majahärrale otsa, «kas te ei ütleks mulle otseteed, milleks need sigadused loomingust ja kombineeringust? Milleks? küsin ma. Miks? Kas sellepärast, et olen teie laua taga purjus, mis? Miks ei öelnud te seda siis, kui olin kaine? Miks?»

«Siis olin ma ka ise kaine, sellepärast,» vastas majahärra. «Minu pea läheb ainult joobnult selgeks. Sicher! Küsige seda minu naiselt, kui ta tuleb. Tema teab, mis on armastus, mina seletasin talle. Ja teile seletan ma kapitali ära. Mina tean, mis on kapital, minu isa teadis juba. Aga teie isa ei teadnud. Ta ei teadnud sedagi, mis on kirjandus. Mina ka ei tea, aga mina tean, mis on kirjandusekapital. Pange tähele!» Ka majahärra tõusis püsti ja kummardus üle laua kirjaniku poole, nii et nende pead puutusid kokku. Nüüd ta jätkas: «Aga ei, enne joome sinasõprust, siis ma ütlen, mis lugu on kirjandusekapitaliga.» Nad valasid oma klaasid täis, lõid kokku ja rüüpasid tühjaks. «Soo, nüüd kuula,» ütles majahärra, «sest teie olete sina. Sicher! Kui on kapital ja kui ta parandab, nii-öelda õilistab kirjanikku, vabastab ta edevusest ja auahnusest, nii et ta võib hakata

kirjutama muidu niisama — egoism ei loe, sest see kirjandusse ei puutu, see puutub isikusse — ja kui kapital oleks nii suur, et kirjanik saaks oma edevusest ja auahnusest üsna lahti — mõistad? üsna, mitte päris ega täiesti, sest täiesti pole võimalik, minulgi on pisut edevust ja auahnust — nii et siis ainult üsna, ning kui see üsnaks tehtud — kapitali poolt muidugi — päris üsnaks tehtud kirjanik kirjeldaks kirjutatud kirjandust edasi, siis hakkaks minagi teda lugema, sest siis oleks see puht kapitali saadus, ilma edevuseta ja auahnuseta, õilis ja suuremeelne, nii-öelda produkt ja produkti vastu poleks ei minul ega ühelgi teisel haritud eestlasel midagi ega kedagi. Aga muidugi, puhast produkti, tähendab, üsna ilma loominguta, on meil raske saada, sest meil on vähe kapitali. Puhta produktiga on sama häda nagu puhta lõbugagi, teda ei saa, ikka on pisut armastust hulgas.»

«Kallis, ära sa praegu hakka armastusest rääkima, sa oled purjus,» ütles Irma, kes ilmus jällegi lävele.

«Kas kuuled, kirjanikuhärra, kui neitsilik naine mul on — purjus peaga ei tohi armastusest rääkida,» ütles Rudolf.

«Armas mees, jäta neitsilikkuse jutt,» palus Irma, «muidu teed iseendale ja minule häbi.» Ta astus mehe juurde ja sättis tema särgikraed.

«Õige, õige,» kiitis Rudolf naisele järele, «on häbi, kui elus on veel mõni neitsi, sest kirjanduses ei ole. Elu peab olema nagu kirjandus ja kunst. Kirjanikuhärra, kuula, mis ma sulle ütlen. Mul on üks hea tuttav, naine muidugi, pealegi proua, ja tema küsib alati, miks ei ole kirjanduses ühtegi neitsit? Miks? mõistate. Hea küll, et elus ei ole, ütleb ta, aga olgu siis ometi kirjanduseski, et see sugu sootuks kaduma ei läheks. Sest inimesed tahavad vahel harvagi neitsidest midagi kuulda. Sellepärast, härra kirjanik, kui kirjutad naistest ja armastusest, siis kirjuta neitsist. Sest minu hea tuttav proua ütleb mulle: kuis ma siis loen eesti kirjandust, kui seal pole ühtegi neitsit. Ja pea meeles, kirjanikuhärra, kui sa teist neitsit ei tunne, siis kirjuta minu naisest, sest tema on neitsi.».

«Mees, kallis, sa oled juba sootuks purjus,» ütles Irma ja lahkus toast.

«Näed sa, kirjanikuhärra, ka minu naine ei taha enam neitsi olla, keegi ei taha,» ütles majahärra.

«Neitsid kuuluvad keskaega,» ütles maalija ja lirtsatas läbi akna päikese poole, mille ketas oli juba helendavaks muutumas.

«Aga kas meie ei kuulu keskaega?» küsis Rudolf. «Mis oli keskajal? Usk ja taudid, ilma pisilateta muidugi. Ja nüüd? Samuti usk ja taudid, ainult pisilatega, nii et usku poleks õieti enam vajagi. Usk oli ju selleks, et teada, jumal saadab taudid, sest inimene arvas, et mis sel jumalal ikka teha, mõtleb ainult ajaviiteks inimestele taude välja. Aga nüüd on nõnda, et kui oleme mõne taudiga küllalt katsetanud koera, ahvi või meresea kehal, siis hakkame katseid tegema, kuidas saaks katsetatud pisilad saata inimese kehale, nii et kui oleks, ütleme, mõnikümmend miljonit inimest, siis läkitaksime neile miljon triljonit pisilat. Ühesõnaga, oleme avastanud, et taudide, s. t. pisilate jumal pole keegi muu kui inimene ise, ja et see jumal usub oma pisilasse. On see keskaeg või ei ole? Mina arvan, et on, ja sellepärast oleks aeg eesti kirjandusse neitsi tuua.»

«Mina olen boheemlane,» vastas kirjanik, «loobun hea meelega neitsist teiste kasuks.»

«Sina boheemlane?!» imestus majahärra. «Sul on kapital, kus sa aktsionäriks, ja sina boheemlane?! Eksid, va veli! Sina pole mingi boheemlane. Tahad, ma ütlen, mis sa oled? Ütlen puhtast sinasõprusest, nii et võid uskuda. Aga enne joome, mu pea pole veel küllalt selge. Soo! Ja nüüd vasta mulle: kui sa oled boheemlane, miks sa armastad nii väga kombineeringut? Tead, sina oled samasugune boheemlane nagu minagi, kes ehitab sealauta, et makstaks kõrvale, ainult et sinu sealaudaks on mõni romaan, mida mina ei loe, mõni maal, mida mina ei vaata, või mõni kuju, mis kõlbab ainult mälestussambaks surnutele. Meie kõik aina kombineerime, aga kes kombineerib, see on pursui, vana vettind kodanlane. Boheemlus tuleb loomingust, mitte kombineeringust. Meil kõigil on oma laenuusaldajad ja kõrvale maksta saavad nad kõik meie eest, sest meie kõik armastame rohkem välja anda, kui viitsime teenida. Ma olen mõnikord mõelnud, et mida hakkaks õige tegema, et ei maksetaks kõrvale? Muidugi peaks see midagi viisakat olema. Panka asutada ei saa — saneeritakse, vabrikut ehitada ei saa — kaitsetakse tollidega, suuremat äri avada ei saa — vabastatakse tulumaksust, sest et korralik raamatupidamine, lehma lüpsta ei saa, siga sööta ei saa, kana munetada ei saa — preemiad, maad kultiveerida ei saa —

melioratsioonikapital, rukist ega nisu kasvatada ei saa — monopol või midagi selletaolist, kirjutada ei saa, maalida ei saa, laulda ei saa, näidelda ei saa, reisida ei saa, võidu joosta ei saa, kui avalikult, nii et teised vaatavad, — kultuurkapital, raha laenata ei saa — kirjutatakse varem või hiljem korstnasse kui vähegi viisakam summa, varastada ei saa, sest korralike elukommete pärast vabastatakse vanglast, armastada ei saa, sest riik kasvatab lapsed. Pea hakkab ringi käima, kui mõelda, milline häda! Hakka või märasid lüpsma, rästikuid munetama, kaktuseid kasvatama! Aga siiski saadetakse sulle varsti mõni instruktor riigi kulul kaela, nii et ikkagi makstakse kõrvale. Sellepärast, kirjanikuhärra, mitte luua, vaid kombineerida, kõrvale makstakse niikuinii.»

Majahärra oleks ehk edasi rääkinud, aga äkki ta märkas, et kirjanik oli rinnuli laual magama uinunud. Nõnda ta siis vaikis, sest iseendale ei tahtnud ta kõnet pidada, kuigi armastas kõneleda. Ta pöördus ümber. Maalija istus lahtise akna all, piip hambus, ja joonistas. Perspektiivi tagatipus paistis puude varjult vaevalt märgatavana armumuuseum.

«Tehke see värvidega ja andke mu naisele,» ütles Rudolf, «temale meeldib see, sest seal ees nägi ta rõngas rästikut.»

«Rästikut minu pildile ei tule,» vastas maalija.

«Ega seda pole tarviski, rästik on pildi taga,» seletas Rudolf.

«Ka pildi taga ei ole rästikut,» ütles maalija.

«Noh, siis pildi sees, sest teie ei saa ometi seda rästikut olematuks teha, keda minu naine seal mõni nädal tagasi nägi,» rääkis majahärra.

«Mina ei näinud seda rästikut,» ajas maalija vastu, «ja mina maalin ainult seda, mis ma näen.»

«Maalige jumalarahus,» ütles Rudolf, «aga minu naine näeb seal seda, mis ta mõtleb, mäletab ja tunneb, sellepärast andke pilt temale ja arve minule!»

«Oleme rääkind.»

«Oleme rääkind.»

XXII

Härra Ikkal oleks nagu pärast uue maja sisseõnnistamist, kus ta nii palju rääkis kultuurist ja kapitalist, äkki huvi kadunud nende kultuuriliste ürituste vastu, mis ta

juba oli teostamas või kavatses teostada oma päristalus Soonikul. Näis, nagu hakkaksid agronoomi sõnad, mis see rääkis maaharimisest ja tasuvusest, alles tagantjärele peremehe südamesse või pähe kinni, nii et nende üle peab enne järele mõtlema, kui täie hooga edasi töötada. Irmale tundus üldse, et mees nagu mõtleks millegi üle järele ja ei leia selleks õiget paika ega õiget meeleolu. Käis sagedasti linna vahet, kuigi oli kavatsenud vähemalt kuuks ajaks üsna maale jääda, et puhata talvisest rähklemisest. Mis asju ta just linnas õiendas, see jäi Irmale selgusetuks, aga üks oli kindel — ka linna olud ja asjad ei meeldinud või sobinud hästi, sest mees tuli sealt sama rahuldamatult tagasi, nagu ta sinna läinudki.

Muidugi, härra Ikkal oli omajagu põhjust rahuldamatu olla. Ta oli ülepeakaela selle majakese ehitanud, et siin ühes naisega nautida rahu, valgust, soojust, päikest, aga nüüd juhtus nõnda, et valgust oli tarbeks, rahu liigagi, aga soojus ja päike puudusid peaaegu täiesti. Päev päeva järele kestsid vilud ilmad ühes alaliste vihmadega, ja niipea kui juhtuski natuke soojust ja päikest, siis oli äike varsti kannul: paukus ja mürtsus mööda põldu, niitu ja metsa ning uuele majakeselegi tikkus nii ligi, et lõi majast kümnekonna meetri kaugusel kasvavasse suurde kõverasse kaske, mida vana peremees oli hoidnud tulevasele põlvele rattapuuks ja mis nüüd oli täitnud nii-öelda piksevarda aset. Toalähedane metsatukk ja heinamaad olid igavesti märjad, nii et vaevalt leidus mahti sinna kõndima minna, pikutamisest ja mõnusast olesklemisest hoopis rääkimata. Armumuuseumi ümbruses virtsus paiguti vesi sambla sees jala all ja rästik, kellele kevadel elu kingiti, ei näidanud end enam ei küüni ees ega mujal, nagu oleks mõni ta maha löönud. Ümberkaudsed riigimetsadki olid madalavõitu ja ei meelitanud vihmase ajaga, nii et härra Ikkal torkas äkki pähe, et mis suvitamine see on, kui pole läheduses kõrget, kuiva männikut. Ka veepuudus andis end tunda — veepuudus samal ajal, kui kõik kohad olid märjad, nii et ei pääsenud liikuma. Ei olnud merd ega järve, kus oleks võinud oma keha kasta. Jõgi oli, aga see ei puutunud Sooniku piire, nii et kui tahad supelda ja korralikult päikesevanni võtta, siis lahku kõigepealt oma krundilt. Tänavu polnud sellest küll suuremat lugu, sest päikest ei jätkunud päikesevanniks ega soojust suuremaks suplemiseks, aga Ikka mõtles tulevikule, mõtles

sellele, et tulevad ometi ilusad suved, nagu olid olnud lapsepõlves, et kõrveta või nahk seljast hoopis. Mis ta siis hakkab tegema? Läheb ta siis, nagu vana pererahvas soovitas, linaleoauku, kui omal krundil tahab supelda — sest niisugused augud olid tõepoolest Soonikul olemas —, või paneb ta kaevuvee tünniga või vanniga toaseina äärde päikesepaistele soojenema, et võimalik oleks siis sisse minna? Ja kuidas ta läheb — üksi? Läheb vanni või tünni ja naine vaatab pealt, kuis ta läheb? Või on naisel oma tünn või vann, mis? Nii et kaks tünni või vanni kõrvuti. Lähevad vanni või tünni ja tõmbavad supeluskostüümid selga, sest et päikesepaistel ja mitte pesemine, vaid suplemine? Või käivad kordamööda samas vannis, nagu oleks tõepoolest ainult pesemine, mitte suplemine? Ja kui tahavad päikesepaistel lamada, kas siis ka kordamööda, sest et suplemine ja vannitamine või tünnitamine kordamööda? Lamad üksinda suure kase all, kuhu pikne ehk järgmise äikese ajal jällegi sisse lööb, nii et koorepuru ja oksarisu kõik kohad täis; lamad ja naine istub kõrval, ootab oma korda, sest niipea värske kaevuvesi vannis päikese käes ei soojene, et kui üks tuleb välja, siis teine võiks varsti kohe sisse minna. Aga võiks ehk korraga ühte vanni minna, kui see on küllalt suur, sest meres, järves, tiigis, jões ja ojas käiakse ju karjakaupa. Ah jaa! Üheskoos lamada päikesepaistel, üheskoos joobuda soojast, helendavast valgusest, üheskoos minna jahedasse vette, külg külje ääres, käsikäes!

See oli ühel õhtul, kui Rudolf jõudis sellise unistuseni, ja järgmisel hommikul oli tal võitmatu tarvidus linna sõita, kust ta pidi õhtuks tagasi jõudma nagu harilikult ikka. Aga ei jõudnud, ei jõudnud selleks ega ka teiseks õhtuks, nii et Irma muutus juba hoopis rahutuks. Kolmandal päeval sai ta kirja, milles mees teatas, et tema seal-seal suvituskohas, kuhu sõitnud esteks asja pärast, aga jäänud pärast peatuma, sest seal on päikest rohkem, vett rohkem, inimesi rohkem. Irma tulgu kohe järele, oma talus on neil aega alati olla, ka sügisel ja talvelgi, kui süda lustib, just nii — kui süda lustib.

Nõnda siis Irma jättiski oma armumuuseumi sinnapaika ja läks mehele järele. Aga niipea kui jõudis sinna, algasid ka suvituskohas vihmad ja vilu, mille tõttu mees kaotas jällegi oma hea tuju, mis oli tundunud kirjast. Mõne päeva pärast pakkisid nad uuesti oma asjad ja sõit-

sid Soonikule tagasi. Ei ole ju mõtet kallis suvituskohas elada, kui seal on samad vihmad mis oma taluski, seletas mees. Pealegi, inimene vajab pisutki aasta jooksul rahu, talvel seda niikuinii ei saa, noh, siis kasutada selleks suve, ükskõik milline ta on, soe või külm, vihmane või kuiv. Ja kus on inimesel rahulikum kui omas majas, omal maalapil, mis ostetud oma rahaga.

Aga rahu asemel Sooniku uus peremees hakkas talus askeldama. Kivilõhkumine, mida oli kogu aeg jätkatud, lõpetati nüüd. Aitas sellestki, mis oli tehtud, hea, kui jõuti valmiski kivipuru õigeks ajaks kesalt tülist eest ära vedada. Ja kui vedu algas, tahtis Rudolf ise juures olla, tahtis näha, kuidas kivid rükiti vankrile ja kuis nad toimetati sealt maha — selle paiga lähedusse, kuhu pidi tõusma eeskujulik sealaut. Aga siis juhtus olema esimene udune hommik. Aknast vaadates kogu ümbrus oli mähitud nagu valgesse vatti, millesse kadusid hooned, puud ja põõsad. Inimeste, loomade ja lindude hääled kostsid nagu üle või läbi vee — kostsid nagu kaugelt, aga ometi olid ligidal.

Tähendab, niiskus, põhjavee lähedus, arutas Rudolf. Aga mis on siin sügisel, kui udud algavad juba suvel? Sügisel peale auru ja udu ei näegi, elad lausa vees, kõnnid lausa vees, hingad lausa vett.

Agronoomil oli ometi õigus olnud, kui ta kõike seda oli ennustanud. Aga siis oli Rudolf arvanud, et ükski vesi või niiskus pole igavene, vee tarvis on ju sellekohased kapitalid, ühingud ja kraavid olemas. Nüüd ta siis käis ja arutaski, kui palju oleks siin kraave vaja, et kaoks niiskus ja udu. Jällegi sõitis ta linna, et tuua mõni asjatundja, kellega üheskoos vaadata ja kavatseda, aga asjatundja jäi ometi toomata, sest see oli puhkusel ja linnast ära sõitnud. Linnas tabasid Rudolfi hoopis uued mured ja sekeldused, nii et Irma pidi veel ühe öö üksinda Soonikul mööda saatma. Ka nüüd oli udu, kuid vähem eelmisest korrast. Juba õhtul algas ta eemal põõsaste vahel, nagu hõõguks seal mingisugune salajane tuluke — hõõgub ja liigub pikkamisi edasi, ikka majale lähemale. Aga üsna juurde ei tule, jääb peatuma natukese maa peale. Ronib madalamatele põlluservadele, nagu tahaks läheneda vanadele taluhoonetele, kuid ka sinna ei söanda — jääb seisma, nagu peaks millegi üle aru. Irmale tundub, nagu peaks udu aru, sest et temal endal algavad arupidamised oma mehe, oma abielu, oma õnne,

tuleviku, mineviku ja oleviku üle ja need arupidamised kestavad kogu öö, kuna valge udu piirab maja, nagu ajaks maa seest suitsu välja. Aga kui mees järgmisel päeval koju jõuab, kaasas puuvilja ja maiustusi, ise naise vastu õrn ja tähelpanelik, nagu oleks ta kogu möödunud ööpäeva igatsenud tema järele, unustab see oma arupidamised minevikust ja tulevikust, andudes ainult olevikule. Eilne ja tänane päev oleksidki nagu õnneks ja maitsmiseks määratud — ei liiga soe, ei ka vilu, vaid paras. Puhub jahe kirdetuul, taevas harvad pilverünkad, mis meenutaksid nagu millegagi sügist, aga päike käib alles kõrgelt ja on soe. Pererahvas on esimest päeva rukki kallal, mis kõlbab ülalt mäenukilt juba lõigata.

Õhtu eeli Irma ja Rudolf läksid jalutama, läksid, et kõndida enestele ööseks magusat und. Nad tegid suure ringi ja jõudsid lõpuks maanteele välja, kust tulid koju tagasi. Talus oli juba vaikseks jäänud, aga nemad ei tahtnud sisse minna. Nad seisid oma maja otsas ja vaatasid heinamaa poole, nagu ootaksid nad udu tõusu. Aga täna udu ei olnud, veel ei olnud.

«Tule, lähme!» ütles Irma ja tõmbas meest käest.

«Kuhu?» küsis see nagu vastu punnides.

«Küll sa näed,» vastas Irma ja läks edasi.

«Kaste on,» ütles mees.

«Las olla, mis sest,» ütles Irma.

Nõnda nad läksidki siis, esteks mööda põlluäärt, pärast mööda heinamaad, läksid armumuuseumi poole, läksid otse selle ette, sinna paika, kus kevadel oli olnud rõngas rästik. Küün oli heinu poolel, sest osa heina oli alles tegemata, seisis köksis, loogus või jalal.

«Ma ei tahakski täna koju minna,» ütles Irma.

«Kuhu siis?» küsis mees.

«Siia jääda,» vastas Irma, «küüni ronida ja heintesse pugeda.»

«Ah selleks sa tulidki,» ütles mees.

«Ma nii tahaks veel kord siin küünis olla nagu siis, mäletad?» rääkis Irma mehele ja puges talle ligi. «Kui ma öösel sind ootasin ja akna all istusin, tuli udu siitpoolt ja siis ma mõtlesin, et kui ükski kord veel, sest nüüd on alles soe ja ilus valge aur, mitte see, mis tuleb sügisel, nagu oli siis. Ja nüüd on värsked heinad, alles paari päeva eest pandud, soojad, krõbisevad . . .»

«Kuule, ütle õige, oled sa tõepoolest niisuke laps alles või mängid sa millegipärast?» küsis mees.

«Mina ja mängin!» hüüdis Irma, ja kui mees talle lähedalt silma vaatas, olid seal pisarad.

Nüüd ei seisnud Rudolf enam vastu, nad pugesid küüni, kuigi oma kodu, kus ootasid voodid, oli mõnesaja sammu taga. Väljas oli vilu ja niiske, aga küünis krõbisevail heintel tundus kuiv ja soe. Mees talutas Irmat mööda heinavirna siia-sinna, nagu otsiks ta paremat paika, Irma hoidis tema ümbert kinni, nagu ei seisaks ta muidu jalul. Kui mees jäi kuskil seisatama, rääkis naine:

«Käime veel nõnda tuigerdades ja komistades, käime, kuni väsime ja pead uimaseks lähevad, nii et kuhugi kukume, seal siis ongi see õige paik. Minu pea ongi juba pisut uimane, mina lähen ikka uimaseks, kui ma sinu lähedal olen. Ja värsked heinad oma lõhnaga. Mäletad, kui sa ütlesid, et mul on ristikheina lõhn ja ma sinu juurde kummardusin, siis läks mu pea ka uimaseks. See oli sinust, mitte kummardamisest, mul oli siis kangesti häbi, et see oli sinust. Aga nüüd mul enam häbi ei ole, mul on ainult hea, et see on nõnda, mida rohkem, seda parem . . .»

Naine rääkis ja mees vaikis, kui nad kahekesi tammusid pehmeil heintel, nagu tallaksid nad neid küünis kinni, et ruumi saada uutele, mis väljast alles tulemas. Aga ei, neil polnud tegu heintega, vaid oma armastusega, mis pani neid nagu uimastuses tammuma, ikka jalg jala ette.

«Kui ma olin alles väikene, siis ma kuulsin, et tüdrukud kiilusid, kui läksid ühes poistega küüni heinu tallama,» rääkis naine edasi, «aga ma ei saanud kuidagi aru, miks. Nüüd ma tean: nende pead läksid poistest ja heintest uimaseks, nagu oleksid nad joonud viina, ja siis nad hakkasidki nõnda kiiluma.»

«Ära aga sina mul siin südaöösel kiiluma hakka,» ütles mees.

«Ei, mu armas, mina ei hakka, mina lähen seda vaiksemaks, mida uimasemaks. Nüüd pane mind heintele, sellest aitab, ma olen juba küllalt uimane. Tule ise mu juurde, üsna ligi, et ma sind tunnen, sest ma tahan sind tunda, üleni tahan.»

Nad heitsid pikali, kuid heinad olid nii kohevil, et kehad uppusid sinna sisse — langesid nagu kaevu. Mitmel korral pidi enne aset täitma ja seadma, kui võidi rahule jääda.

«Tunned, kuis heinad hõõgavad,» ütles naine.

«See oled sina ise, kes hõõgab, mitte heinad,» vastas mees.

«Mina ka, aga heinad ikka ka,» rääkis naine. «Armasta mind, kuni ma veel hõõgan!»

«Ma ju armastan, mu ritsikas,» ütles mees peaaegu ohates, nagu oleks tal raske armastada või raske sellest rääkida.

Aga nagu varsti selgus, polnud ainult mehel raske, vaid ka Irmal endal. Sest kuis nad ka oma asemeid ikka ja jälle uuesti seadsid ja tegid, ometi polnud nad seliised, nagu nad oleksid pidanud olema. Nad polnud niigi head, kui olid olnud mineval sügisel, nagu ei kõlbaks heinaküünid suvel armupesaks. Laota mantel ükskõik kui ilusasti värsketele heintele laiali, aga niipea kui heidad peale, kisub ta kägarasse kokku ja igasugust puru hakkab sadama sulle pähe, silmi, kõrvu, krae vahele, kurgu alla ning kõigel oleks nagu hing sees, sest ta poeb või ronib riiete all edasi, nii et tunned varsti midagi juba piha peal, kaenla all, rinnal, jalgadel, käsivartel, igal pool, nagu oleks kogu keha täis karedajalgseid satikaid. Ja häda sulle, kui hakkad midagi kusagilt püüdma või otsima, nii et liigutad end, siis sajab sulle kümnekordselt silmi ja krae vahele ja kogu kehal muutub äkki elavaks. On ainuke võimalus: võta midagi ümber pea, heida heintele ja jää vagusi — jää magama: kui ükskord ärkad, küllap siis puhastad oma kraevahe ja kurgualuse sinna korjunud prügist.

Irma teadis oma lapsepõlvest saadik, et heintega, eriti värsketega on nõnda. Ta teadis rohkemgi, teadis, et ühes värskete heintega läheb küüni arvamatu hulk väikeseid musti, pruune, kirjuid ja rohelisi mitmejalgseid pisiolendeid, mis poevad sulle igale poole, võta endale midagi ümber pea või ära võta, liiguta end või ära liiguta. Aga Irma unustas silmapilguks oma teadmised ja kogemused, sest ta andus ainult unistusile ja mälestusile. Ometi oli tõelikkus täna kangem kui unistused ja mälestused. Sest mis aitas unistus armastusest, kui suudlused ajasid sülitama, sest et huulile sattus jumal teab mis, või kui just ei sattunud, siis tõi mees oma mokahabemega midagi torkivat või siblivat kaasa. Nõnda muutus joobumus naeruks ja turtsumiseks ning esialgsest uimlevast meeleolust sai ainult mälestus. Lõpuks küsis Irma valusa kahetsusega:

«Miks see on nõnda, et kujutluses on kõik palju ilusam kui elus?»

«Sellepärast,» vastas mees, «et kujutlusel puuduvad karedad heinakõrred ja -pebred ning siblivad satikad.»

«Sa pöörad kõik naljaks,» ütles naine pettunult. «Sest ka pepri ja satikaid võin ma ju kujutella.»

«Aga ei kujutle, selles ongi kõik,» seletas mees. «Või kui kujutledki, siis need kõrred pole karedad ja ei roni ühes satikatega mööda keha.»

«Aga miks nad ei ole siis karedad ja miks nad ei roni ühes satikatega?»

«Kuis nad siis seda saavad, kui su kujutlusil polegi keha. Olematud satikad ei saa ometi mööda olematut keha ronida ühes karedate heinakõrtega, mida ka pole tegelikult olemas.»

«Nii et kui pole olemas, siis on parem, ja kui on olemas, siis on halvem,» lausus Irma mõtlikult. «Kui mõtled armastusest, siis on see parem kui tegelik armastus, aga ometi ei lepi keegi armastusest mõtlemisega, kõik tahavad armastust ennast.»

«Sellest näed, et me võtame halvema ja jätame parema, pole siis ime, kui elu on üsna halb,» järeldas Rudolf.

«Ei, armas mees,» vaidles Irma vastu, «elu on ütlemata hea ja ilus. Ma ei tahagi paremat, kui on, muidu oleks ehk liiga ilus ja hea.»

«Nii et kui täna poleks olnud heinapuru suus, silmas ja krae vahel, siis oleks olnud liiga hea?» küsis mees.

«Mis sa kiusad must,» ütles Irma paluvalt. «Vii mind parem voodi, kus pole mingit puru.»

Nõnda nad tõusidki heintelt, korraldasid hädavajalikult oma riideid, ajasid mantlid selga ja tahtsid lahkuda küünist. Mees juba pugeski läbi ukseaugu välja, kus oli nagu palju vilumaks muutunud. Maja pool põõsaste vahel hõljus kerge uduvina.

«Kanna mind koju, nii et mul poleks vaja jalgu kaste sees märjaks teha,» palus Irma käpakil küünisuu peal.

«Kuidas? Süles või kukil?» küsis mees.

«Ükskõik kuidas,» vastas Irma ja lisas: «Vii, nagu teevad seda metslased, kes röövivad omale naised.»

«Siis pean su enne uimaseks lööma, nii et võin su kui puupaku selga võtta.»

«Hea küll, löö mind enne uimaseks,» oli Irma nõus, «ja kanna mind siis seljas oma vigvami.»

«Mäletad, esteks sa ütlesid, et mida pole olemas, see on parem kui see, mis olemas. Teeme siis nõnda, et oleks parem: mina sind uimaseks ei löö, aga sina ole niisama muidu uimane, nagu oleksin ma löönd, ja niisama uimaselt ma su kannangi oma vigvami,» rääkis mees.

«Hea küll, ma olen muidu niisama uimane, ilma et sa mulle pähe lööks. Mis nüüd edasi?» küsis Irma.

«Nüüd mina istun küünisuule ja sina lange uimaselt mulle selga, nii et ma võiks sind kui puupakku kanda,» õpetas mees, ja kui naine oli seda teinud, seletas mees edasi: «Nüüd pea meeles, et mina olen su uimaseks löönd, nii et sa valu ei tunne, ma võin sul ükskõik kuidas või kust kinni hoida.»

«Hea küll, võta kinni, kust või kuidas tahad, mina valu ei tunne,» ütles naine.

«Aga uimaste naistega ei räägita ja uimased naised ise on üsna vait, ainult pisut nohisevad,» ütles mees.

«Uimane naine on üsna vait, kui mees kannab ta oma vigvami,» ütles naine.

«Soo, nüüd ma siis hakkan minema, sest sina oled uimaseks löödud.»

«Armas mees, hakka juba minema, ma olen tõepoolest juba üsna uimane,» ütles Irma.

Nõnda siis mees tõusiski kummargil küünisuult, naine ripakil pikuti üle piha, ja läks lühikeste sammudega rutates kodu poole, sest kandam oli üsna raske, nii et pani varsti nohisema mitte uimase naise, nagu pidi olema, vaid meelemärkusel mehe. Aga naine kannatas ilusasti välja, kui mees kippus tal mantli üle pea kiskuma, ja seadis teda vahetevahel tõepoolest puupakuna, sest ta kippus ju väevõimuga seljast maha libisema. Et selle eest hoida, oli mees sunnitud kord-korralt aina rohkem kõverasse laskuma, et kandepind oleks võimalikult vähe libamisi. Selle tulemuseks oli mehe silmapiiri kitsendamine, nii et ta ei näinud enam jala ette, vaid ainult jala alla. Nõnda komistas ta esteks mingisugusele kännule või kivinukile, pärast aga sattus väsinud jalg kuhugi auku, mis polnud küll kuigi sügav, aga mehe võttis ta ometi vaaruma, nii et ta lõpuks kukkus kogu kandamiga — ise alla, naine peale, kes küll naeris, aga oma uimasusest ei ärganud.

«Ole aga ilusasti uimane edasi!» rääkis mees lõõtsutades maas, «küll ma uuesti ülesse saan ja su koju kannan.»

Aga kui hakkas lõpuks end jalule ajama, libises naine seljast ja kukkus hiljuti niidetud maa peale pehmele samblale.

«Mina olen uimane ja ei tea midagi,» ütles Irma ja jäi sinna lamama, kuhu ta langenud, ümberringi suvise öö vaikus. Ainult kusagil kaugel haukus koer ja kostis tugev mehehääl, kes nagu otsis kedagi hüüdes.

«Sina oled muidugi uimane ja ei tea midagi,» rääkis mees. «Sa ei kuule selle mehe häältki, kes otsib naist, et teda uimaseks lüüa, sest ka tema ei tea, et olgu meelemärkusel naisega ükskõik kui raske, uimasega on veel hullem.»

Ja ta asus uuesti oma uimase naise kallale: suudles esteks teda veel suurema uimasuseni, haaras ta siis sülle ning jõudis nõnda toaukse ette, kus seadis ta uimasena seina najale seisma, et võimalik oleks taskust võtit otsida ja ust avada. Siis võttis ta seina najalt uuesti selga, nüüd juba nõnda, et hoidis teda jalust ja pea ning käed rippusid seljal, võttis ja läks tuppa, kus pani ta voodile. Kui naine ikkagi veel oma uimasusest ei toibunud, hakkas ta temal riideid seljast ära kiskuma, kuni sai ta paljaks kui porgandi, suudles teda siis üleni ja ümberringi, ajas talle pärast ööriided selga, pistis vaiba alla sooja ja andis talle likööriga šokolaadi suhu. Alles nüüd naine tuli meelemärkusele ja ütles:

«Kallis, kui sa teaks, kui hea see on, kui keegi sinuga nõnda jändab — su võtab, paneb, sinuga teeb, mis tahab! Kui metslaste naistel ka nii hea on, siis pole ime, et nad selle eest lasevad end uimaseks lüüa.»

«Mis sa arvad, et vigvamis on ka vedrumadratsiga voodi ja pehme siidivaip peal?» küsis mees.

«Mis sest, et ei ole,» vastas naine, «kui aga on armastus.»

«Ega siis armastuse pärast kedagi uimaseks lööda,» rääkis mees. «Armastuse pärast lüüakse maha. Kui uimaseks, siis selleks, et oleks ori.»

«Ah nõnda arvad sina!» imestus naine pool pettunult.

Aga kui mees ka asemele puges, oli naine oma pettumuse juba unustanud ja ütles talle:

«Tead, kallis, mis mina tahaks, kui sa minu vastu nii hea oled? Tahaks sinult last, kangesti tahaks! Sest ma

mõtlen, et see laps tuleks sama hea, nagu oled sa isegi, ja häid inimesi on maailmas nii vähe.»

«Armastus ei ole headuse tunnus, armastus on ainult armastus,» ütles mees.

«Kas sa siis ei ole hea?» küsis naine.

«Ju ma siis ei ole, kui sa seda minult alles küsid,» vastas mees.

«Noh, siis ma enam ei küsi,» ütles naine.

«See on kõige mõistlikum.»

Järgmisel hommikul ärgates oli öine meeleolu Rudolfilt kui peoga võetud, seda Irma märkas kohe ja kõigest. Jälle vaevasid meest mingisugused mõtted ja mured ning rahutult kõndis ta siia-sinna, nagu peaks ta aru kord sealauda ehitamise, kord kivilõhkumise, kord maakuivatamise, kord jumal teab mille üle. Kui Irma temaga lõpuks juttu tegi, siis selguski, et tal oli peas hoopis eriline asi, vähemalt ütles ta, nagu tal oleks. Tema lahendas nimelt omal krundil suplemise küsimust, pealegi üsna ilma tünni või vannita.

Maad peab ju kuivatama, see on möödapääsemata, sest kuis teda siis kultiveerida, kui ei kuivata. Ja kui nüüd kraavid on kaevatud, nii et neis jookseb vesi, kas ei või siis seda vett läbi supeltiigi juhtida, nii et ka selles voolaks vahetpidamata värske vesi? Võib ju, eks? Aga milleks siis veel tünn või vann, kus vesi seisab, kui on tiik, milles vesi liigub? Arusaadav, et ei vanni ega tünni polnud enam vaja, nii et see raske küsimus oli lahendatud.

Aga see polnud nähtavasti ainukene raske küsimus, mis vaevas mehe meeli ja mõtteid, sest tema murdis oma pead endiselt edasi. Istusid nad kodus, läksid nad kuhugi kõndima või puutusid nad kokku talurahvaga nende töö ja toimetuse juures, ikka oli Rudolfil mingisugune väsinud ja nagu vaevatud näoilme, nii et vana peremeeski, kes pidas nüüd talu rentnikuna, pani seda tähele. Tema seletas uue peremehe murelikku nägu muidugi omal viisil, peremehe viisil.

Peremeestel ja perenaistel olla ikka murelikud näod, ilma selleta olla maailmas üsna võimata elada. Hoopis teine asi on rentnikuga, nagu tema seda nüüd on, sest rentnik on pooltest muredest lahti. Pärisperemees peab ju nüüd laenu tegema, muidu ei saa, sest kõik teevad, aga kuis sa teed seda, kui oled juba vana? Millal või millega sa maksad? Jah, vana peremees mõtles laenu maksmise peale juba enne, kui ta polnud laenu tegema hakanudki. Niisugune oli tema mõte ja arusaamine. Temal polnud üldse muud eesmärki elus olnud, kui et saaks koha võlgadest lahti, sest muidu pole ta ju sinu, vaid on võlausaldaja oma, ja nüüd peaks ta hakkama uuesti laenu tegema? Ei, seda mitte. Parem ta juba müüs koha ja hakkas rentnikuks, nii et oleks omaniku muredest üsna lahti. Las katsub mõni teine ka Sooniku omanik olla. Noh, nüüd härra Ikka oli ja käis juba päevad otsa, nägu pilvine ees, silmad pulkas peas. Juttugi ajas nõnda, nagu mõtleks ise teiste asjade peale. Vanale peremehele oli see üsna arusaadav.

Aga Irmal oli mehest raskem aru saada, sest tema ei näinud temas peremeest, vaid ainult oma meest, keda ta armastas ja kes oleks pidanud ka teda armastama, nii et tal kaoksid kõik mured. Seda oma arusaamist ei saanud Irma öelda ei vanale peremehele, ei vanale perenaisele ega ka oma mehelegi, sest tema oli selline imelik asi, et kord tundus ta üsna lähedasena ja omasena, et ütle temale mis tahes või tee temaga mis tahes, aga siis äkki võis ta kaugeks ja võõraks muutuda, et hakkab nagu õudne ja läheksid hea meelega temast eemalt kaugelt mööda.

Irma oli seda juba ammugi tähele pannud, õieti algusest saadik kohe, nagu ta nüüd mäletades ja mõeldes tagantjärele taipas. Teda huvitas veel ainult üks küsimus: kui mõni teine oleks tema mees, näiteks Kalmu Eedi, kas siis sellega oleks ka nõnda, et kord on ta nii lähedane ja omane ja kord nii õudselt võõras ja kauge, ning kui see tõesti oleks kõigi meestega nõnda, siis miks see on nõnda? Aga muidugi, vastust sellele küsimusele ei olnud ja õieti polnud seda vajagi, sest tõepoolest ei huvitanud Irmat kuigi palju see, miks on kõik mehed niisugused, vaid ainult — miks on just Rudolf niisugune. Teised mehed võivad olla jumalarahus ükskõik millised, ainult kui aga tema oleks ühtlaselt omane ja lähedane.

Et mehele lahedamat võimalust anda kauge ja võõras olla, Irma hoidus temast mitmesugustel ettekäändeil eemale, oodates kannatlikult silmapilku, kus mees ise tuleks lähedase ja omasena. Nõnda läks ta isegi pererahvale appi rukist kokku panema või heina riisuma, läks naljaviluks ja ajaviiteks, nagu ta ütles mehele, keda kutsus pärast järele. Sest ta oli tõsiselt, nii-öelda asjalikult tööd küllalt teinud, nüüd ta tahtis katsuda, kuis oleks

tööga, kui teda võtaks mänguna, vabaõhu spordina. Mees võis ometi sellest aru saada?

Oh jaa, mees saigi! Mees sai kõigest aru, mis oli Irmas ja Irmal, ainult tema ei saanud mehest aru, selles oli häda. Vähemalt arvas Irma, et kogu küsimus on selles, miks ta ei saa mehest samuti aru, nagu see saab temast, siis lahenduksid kõik raskused.

XXIII

Lõpuks ometi paistis nõnda, nagu hakkaks Irma ka meest mõistma. Sest kui ta oli mõned tunnid heinamaal olnud ja mees talle hiljem sinna järele tuli, tundus ta juba palju omasemana ja lähedasemana. Tähendab, Irma oli õieti teinud, kui ta oli mehe üksinda jätnud, nii et ta võiks oma mõtteid haududa just nii palju, kui süda kutsub. Mõned päevad rahulikku üksildust ja mees muutub tingimata selliseks, nagu Irma teda tahaks näha. Ainult pisut kannatust ja siis on jälle kõik hea.

Nõnda siis Irma kannataski ja katsus oma aega surnuks lüüa kas lugemisega, töötegemisega või lihtsalt teiste töö vaatlemisega ning tühjast-tähjast lobisemisega. Aga ühel päeval juhtus nõnda, et mees ei tulnud Irmale heinamaale järele, ja kui see koju läks, leidis ta laualt paar rida teatega, et mees on läinud vallamajja, sest tal oli vaja linna midagi telefoneerida. Kuna vallamaja seisis ainult kaks-kolm kilomeetrit eemal, kui minna mööda otsest jalgteed, siis pidi mees paari tunni pärast tagasi jõudma. Ometi ei jõudnud — ei jõudnud järgmiseks hommikukski.

Ta oli varemaltki nõnda tulemata jäänud, aga kunagi polnud see Irmasse nõnda mõjunud kui seekord. Sellepärast ootas ta teise päeva õhtuni, ja kui mees ka siis ei tulnud, pani ta enese reisivalmis ja otsustas minna maanteele ootama õhtust autobussi, mis viiks ta linna. Nõnda ta siis saabuski ja tõttas oma korterisse. Aga kui ta tahtis sisse minna, ei pääsenud ta, sest peale ameerika luku oli uksele seestpoolt veel kas riiv ette lükatud või ka lihtlukule kord või kaks ette keeratud. Irma kõlistas, kõlistas korra, kõlistas teise korra, ootas natukene aega ja kõlistas siis veel kolmat korda, pealegi hästi kaua.

Äkki tõusis tal millegipärast eriline kahtlus, nagu oleks ta korteris midagi kuulnud, ja ta jooksis mööda

treppi alla, et köögiukse taha minna. Parajasti, kui ta ümber majanurga jõudis, tuli köögitrepi uksest keegi naisterahvas, kes ruttas kiirel sammul hooviväravast välja. Kuigi polnud mingit erilist põhjust, ometi käis Irmal valus hoog südamest läbi, nagu oleks see naisterahvas lahkunud tagaukse kaudu tema korterist. Ta jooksis trepist üles, kuid köögiukse juures oli kõik vaikne. Aga et ometi saada täit kindlust, koputas Irma uksele, jällegi mitu korda ja kord-korralt ikka kõvemini. Ta tahtis ka siit ukse tagant juba lahkuda, kui kostsid sammud ja mehe hääl küsis:

«On seal keegi?»

Irma ei vastanud. Tal oli äkki häbi, et ta seisis nõnda iseoma köögiukse taga ja ootas sisselaskmist. Aga kui mees oli veel kord küsinud, kas kedagi on ukse taga, avas ta selle, et vaadata.

«Sina,» ütles ta imestunud häälega, nähes naist, aga Irma tundis ometi, et mees ei imestanud põrmugi teda nähes, vaid et ta oli juba ammugi ette kindel, kelle ta leiab ukse taga seismas. «Ma jooksen ühe ukse tagant teise, aga kusagil ei vasta keegi, kuigi helistatakse ja koputatakse,» rääkis mees. «Aga astu ometi sisse, mis sa siis nüüd nõnda seisad, nagu oleksid võhivõõras.»

Irma astus üle läve kööki ja sealt esikusse, esikust söögituppa, söögitoast saali.

«Tähendab, see naine tuli ometi siit, meie korterist, sinu juurest,» ütles Irma nagu endamisi arutades, selg mehe poole.

«Misuke naine?» küsis mees endise tehtud imestusega.

«See naine, kes väljus tagatrepi kaudu, kui mina pöördusin ümber majanurga,» seletas Irma, selg ikka veel mehe poole.

«Ä'ä aja lapsejuttu,» ütles mees nagu haavunult, et naine teda nõnda kahtlustab.

«Milleks sul oli esiuks nõnda kinni, et ma sisse ei pääsenud?» küsis Irma ja pöördus ümber, et mehele näkku vaadata.

«Mul on esiuks öösel ikka nõnda kinni, kui olen üksi kodus: ameerika lukus, lihtlukus, riivis ja ketis,» seletas mees.

«Aga pole ju veel nii väga öö,» ütles Irma.

«Mina olin juba magamas,» seletas mees, «tahtsin enne veel tube tuulutada ja avasin aknad.»

«Et ruttu enne minu sisseastumist võõrast lõhnast

lahti saada, eks?» ütles Irma, sest see võõras lõhn oligi põhjuseks, miks ta arvas, et nähtud naine pidi just siit väljuma, mitte kusagilt mujalt.

Mees ei vastanud enam, nagu võtaks ta naise sõnad õigeks, kes istus sohvale ja hakkas nutma — istus mantlis ja kübaras, nagu oleks ta need hoopis unustanud ühes käekotiga, mis seisis rüpes, kust langes lõpuks põrandale. Ka mees võttis istet, aga naisest eemal, teises toanurgas. Nõnda kestis see tükk aega: naine nuttis vaikselt omaette, mees istus sõnalausumata ja vahtis põrandale. Viimaks, kui pisarate vool pisut järele andis, ütles Irma:

«Tähendab, me oleme sealsamas, kus me juba kord olime.»

«Ah, armas naine, kui sa teaks, kui hirmus see on!» ohkas mees. Aga see ärritas naist, nii et see vastas:

«Ei, sina ei tea seda mitte, kui hirmus see on, sest kui sa teaksid, siis sa ei teeks seda.»

«Ma tean seda ometi,» kinnitas mees ja lisas nagu teist juttu tehes: «Kas ma võiksin sinult midagi paluda?»

«Ma tõesti ei tea, kas maksab sinul minult või minul sinult veel midagi paluda,» vastas Irma.

«Lähme siit ära,» ütles mees. «Ma panen aknad kinni ja...»

«Nii et see armas lõhn jääks siia sisse,» ironiseeris Irma.

«Kui sa nõnda arvad,» ütles mees nüüd, «siis ma avan kõik aknad vastastikku ja ise lähme seks ajaks kööki, istume seal või teenijatoas, mis oli kord sinu tuba.»

Ja mees hakkaski kõiki aknaid ja auke avama tubade tuulutamiseks, et ei jääks võõrast lõhnast siia jälgegi. Pärast võttis ta õrna viisakusega naisel käest kinni ja palus ta läbitõmbava tuule käest lahkuda. Kööki jõudnud, pani ta tema kaasavõetud pehmele toolile istuma ja ütles siis:

«Sõidame ära maale, niipea kui toad tuulutatud, seal on meil nii puhas ja puutumata.»

«Neitsilik, eks?» küsis Irma pilkavalt, sest ta meel oli põhjani kibe ja mõru.

«Ära naera mind selle sõna pärast,» palus mees, «sest kui ma teda tarvitan, siis ma ka tõepoolest seda mõtlen. Sina arvad muidugi — ja sul on selleks õigus —, et mina ajan muidu niisama heast-paremast ilusaid sõnu suust

välja, ilma et ma ise selle juures midagi mõtleksin või tunneksin.»

«Jah, ma hakkan lõpuks tõepoolest uskuma, et see, mis sa mulle oled seletanud, tuleb sul ükskõik kust, mitte aga südamest,» rääkis Irma. «Sinu teodki on ühenduses ma ei tea millega, igatahes mitte tundmustega. Sa teed kõik nagu ainult selleks, et mind ninapidi vedada ja petta. Nagu viimane kord: milleks sa jätsid selle kirja, et lähed vallamajja telefoneerima? Ainult selleks, et mind rahustada ja et ma niipea sulle linna järele ei tuleks, eks?»

«Ah, kallis, see ei ole ju nõnda, nagu sina arvad. Sinu meelest mina muud ei teegi, kui haudun ainult plaane sinu petmiseks.»

«Ega sa ka üldse muud ei ole teinud, ei abielus ega enne seda,» ütles Irma.

«Kui ma selle kirja viimati kirjutasin, mis ma lauale jätsin,» seletas mees, nagu oleksid naise viimased sõnad ta kõrvust mööda läinud, «siis mõtlesin ma tõepoolest seda, mis kirjutasin: lähen vallamajja ja telefoneerin...»

«Aga kuhu, kellele või milleks sul oli tarvis telefoneerida?» küsis Irma.

«Seda ma ei teadnud õieti isegi sel silmapilgul, kui ma kirja kirjutasin,» vastas mees, «aga mul oli niisuke tundmus, et küll see teel vallamajja selgub, või õigem — see ongi juba selge, ainult mul ei tule ta praegusel silmapilgul meelde. Ja siis kirjutades oli mul äkki tundmus, nagu võiks ma midagi niisugust või kuhugi sinna telefoneerida, kuhu ma praegu milgil tingimusel telefoneerida ei tohi, ning siis ma mõtlesingi, et on väga hea, et ma kirjutan selle kirja, sest nõnda annan ma teatud tõotuse ja seda ei hakka ma ometi telefoneerimisega rikkuma. Aga kui ma jõudsin vallamajja, siis olin ma mahajäetud kirja, s. t. oma tõotuse sootuks unustanud, ja kui võtsin telefonitoru, siis helistasin ilma pikemata autode seisukohale ja kutsusin ühe neist endale vastu. Ise mõtlesin sellejuures: ahah, tähendab, auto oligi see, mis mul esteks meelde ei tulnud. Pane tähele, ma ei mõelnud mitte, et, ahah, auto oligi see, mis mul kirja kirjutades meelde ei tulnud, vaid selle asemel — mis mul esteks meelde ei tulnud, nii et kirja ja nii-öelda tõotust polnud enam nagu olemaski. Aga ometi ei tulnud mul just kirja kirjutades meelde, milleks ma telefoneerima

pean. Kui ma juba autos istusin ja sõitsin, siis mõtlesin küll kirjale ja ka sellele, et kiri tähendab ju teatud tõotust, aga nüüd polnud sellest enam mingit tulu. Sest mis ma pidin tegema? Auto ümber pöörama ja Soonikule sõitma? Aga see oleks ju naeruväärt olnud: vallamajas või teel kusagil päikesepaistel istuda ja oodata, kuni jõuab auto mõnekümne kilomeetri tagant, et mind mõne kilomeetri teed koju sõidutada? Kui ma tõesti oleksin seda teinud ja sina seda oma kahe silmaga oleksid näinud, siis oleksid sa tingimata arvanud, et mind rabandus või halvatus tabanud või et ma olen lolliks läinud, midagi selletaolist oleksid sa tingimata arvanud. Nõnda siis ei jäänud mul enam midagi mõistlikku üle, kui pidin tahes või tahtmata edasi sõitma. Oli veel üks võimalus — auto keset teed peatada, kinni maksta ja minna lasta, ise jalgsi koju tagasi tulla, karistuseks selle eest, miks ma üldse auto linnast välja kutsunud. Sellelegi võimalusele ma mõtlesin. Muidugi, oleksin ma seda teinud, siis oleks autojuht mind ogaraks pidanud ja see poleks sugugi nii väga ükskõik olnud, sest ta tundis mind, olen temaga ju sagedasti sõitnud. Kuid autojuhi arvamusest oma isiku suhtes oleksin ma ikkagi kuidagi üle saanud ja ma juba tahtsingi talle käsku anda peatamiseks, aga siis tuli äkki meelde, et enne kui end karistan, pean ometi teadma, kui suur see oodatav karistus on, ja sellepärast küsisin, et kui palju oleme juba ära sõitnud. «Kilomeetrit viideteistkümmend,» vastas autojuht minu küsimusele, mis avaldas minusse otse rabavat mõju. Mis, imestusin endamisi, sellepärast, et kutsusin nii-öelda tõotuse vastu auto linnast välja, peaksin nüüd karistuseks viisteistkümmend kilomeetrit jala ära käima, pealegi oma konnasilmadega? See oli kuulmatu! See oli võimatu! Sinagi poleks mult seda nõudnud, kui sa oleksid seal olnud ja mina oleksin sinu arvamust küsinud.»

«Küll oled sina oma eluajal vist palju valetanud, et sa seda nii hästi oskad,» ütles Irma.

«Sa arvad, et ma valetan?» küsis Rudolf. «Aga milleks peaksin ma valetama, kui ma ei püüa ennast kaitsta, isegi mitte vabandada ega puhtaks pesta, vaid lihtsalt seletan, kuis see kõik sündis, peaaegu nagu ilma minu enese teadmata ja tahtmatagi. Ja mõistad sa, milleks ma nii puhtsüdamliselt kõik tunnustan? Et sa näeksid, kui lootusetu inimene mina olen, see on kõik. Ainult õnnetus, et sa mind ei usu. Oma tegudega olen sinus vähimagi

usunatukese surmanud, nii et sa mu sõnugi, mis on ehk ainukene tõde mu elus, pead lausa valeks. Ma varsti ei tea üldse, kuis end avaldada, nii et sa vähegi mõistaksid, kellega sul tegemist. Sina arvad nähtavasti ikka veel — ja see on nii-öelda sinu ainuke usk minu suhtes —, et mina ei taha olla sinu vastu teisem või parem, õigem — ei taha tahta olla parem. Aga mina ei suuda tahta, kuigi tahaks tahta, selles on kogu seletus. Või arvad sina, et ma ei mõista, kui ilus ja puhas võiks olla elu, kui me elaksime, nagu mõistad sina armastust ja kõike muud? Ma ütlen meelega ainult «kõike muud», sest kui nimetaksin midagi lähemalt, tekitaks see sinus ainult kibedat pilget. Mina mõistan seda kõike ja saan aru, et sinul võiks olla elus palju rõõmu ja vist õnnegi, aga minuga elades pole sul kumbagi.»

«See on jällegi üks sinu valedest,» ütles Irma. «Mul on sinu juures selle lühikese aja jooksul mitu korda rohkem õnne ja rõõmu olnud kui kogu eelmises elus. Õieti öelda, mul polegi elus rohkem rõõmu ja õnne olnud kui ainult see, mis sinu juures.»

«Arva oma kannatused ja piinad maha, paljuke jääb siis veel rõõmu ja õnne järele,» ütles mees.

«Milleks ma kannatused ja piinad peaksin maha arvama?» küsis Irma.

«Selleks,» vastas mees, «et kui sa ei tee seda täna, siis teed homme, ja kui ei tee homme, siis teed tunahomme või ületunahomme tingimata.»

«Ma ei tee seda kunagi,» kinnitas Irma.

«Ah, armas laps . . .»

«Ma palun, jäta see sõna,» ütles Irma kibedusega, «ma pole enam mingi laps, vaid naine, kes armastab.»

«Anna andeks, ma ei tahtnud sind riivata, usu, kallis,» rääkis mees. «Sa oled muidugi naine, kes armstab, aga sa räägid sellest armastusest, nagu oleksid sa alles laps. Sa ei tea veel, et kui armastus algab kohe kannatuste ja piinadega, siis need aja jooksul aina kasvavad, kuna rõõm ja õnn, mis käisid kannatuse ja piinaga kaasas, samuti aina vähenevad, kuni neist pole enam midagi järele. Jäävad ainult kannatused ja piinad, ilma vähemagi rõõmu ja õnneta, nii et kui tahaksidki lõpuks oma kannatusi ja piinu millestki maha arvata, siis pole enam, millest arvata.»

«Ma olen õnnelik sinu käes kannatades ja piineldeski,» ütles Irma.

«Seda sa ütled muidu niisama, sest sa oled midagi niisugust lugenud kusagilt raamatust või kinolindilt, ning noorelt meie kõik armastame suuri ja kangeid sõnu,» rääkis mees. «Aga elus tuleb see hoopis teisiti. Elus ei aita ükski raamat ega ükski kinolint ja selles ongi elu kurbloolus.»

«Siis olen mina loodud, nagu oleks ma mõni raamat või kinolint,» ajas Irma endiselt oma.

«Selles sa eksid,» vaidles mees vastu. «Keegi ei loeks ühtegi raamatut ega vaataks ühtegi kinolinti, kui neis poleks rohkem või vähem kui aga ainult elu, nagu meie teda elame. Ja kui kusagil leidub mõni inimene, kes tunneb end tõepoolest ainult raamatuna või kinolindina, siis lõpeb ta sama järsku ja ruttu nagu raamat ja kinolintki. Muidugi, niisuguseid inimesi on, aga mina ei usu, et sina oleksid üks neist.»

«Aga ometi olen mina üks neist,» kinnitas Irma kangekaelselt.

«Siis on peaaegu mõtteta midagi öelda,» arvas mees, «sest raamatust või kinolindist saab alles siis rääkida, kui ta juba läbi loetud või vaadatud.» Ja ta jättis naise kööki istuma ning läks ise tubadesse. Natukese aja pärast tuli ta tagasi ja ütles: «Mina arvan, et nüüd on õhk juba päris puhas, aga igaks juhuks peaksid sa ise nuusutama ja otsustama, kas võib aknad juba kinni panna. Ole nii hea ja tule, mu raamat, mu kinolint,» lõpetas mees naljatades.

«On sinul küll maailmas kerge elada, kõik muutub sinu käes ainult naljaks!» ohkas Irma toolilt tõustes.

«Kas sa ei ole kuulnud, et naljahambad olevat elus kõige nukramad inimesed?» küsis mees.

«Noh, sinu kohta seda küll ei või öelda,» arvas Irma.

«Sa pole siis veel kordagi tähele pannud, et ma pole kunagi rõõmus, vaid ainult lõbus, et ma juba enam ei otsigi rõõmu, vaid ainult lõbu, mis peab täitma õnnegi aset?» küsis mees uuesti.

Nüüd alles Irma taipas, millest mees rääkis, ja ta tundis südames teravat valu, nagu näeks ta kuristikku iseenda ja mehe vahel, kuristikku, mis olnud algusest saadik, ainult et tema ei märganud seda. Tal läksid äkki nagu jalad nõrgaks ja ta istus lähemale toolile, enne kui küsis:

«Tähendab, sa pole kogu see aeg, ei enne abielu ega pärast seda rõõmus ega õnnelik olnud?»

«Armas, ütle kõigepealt, kas see lõhn on juba väljas, mis sa esteks tundsid?» küsis mees vastu.

«Issand jumal!» hüüdis Irma. «Ta räägib lõhnast! Mis tähendus on veel lõhnal, kui sa pole minuga ühtegi päeva ega silmapilku õnnelik või rõõmuski olnud.»

«Mul on sinu juures hea olnud, ütlemata hea, kas sellest ei aita?» küsis mees.

«Hea olnud ... Aga nüüd enam ei ole?» küsis naine vastu.

«Kas ma ei võiks enne aknad kinni panna, kui me edasi räägime?» küsis mees.

«Müüri nad või kinni või võta nad hoopis eest ära, mul on see üsna ükskõik!» hüüdis Irma, sest tema arvates oli otse kuulmata, et ta võib rääkida akendest, kui küsimuses on elurõõm ja eluõnn. Aga mees kolistas samal ajal nende ükskõiksete akendega, nagu oleneks tema rõõm ja õnn tõepoolest neist rohkem kui naise küsimuste vastamisest. Ja kui aknad olid hoolega suletud, hakkas ta end reisivalmis panema.

«Sa ei tahagi mulle vastata?» küsis Irma.

«On ju ükskõik, kas ma vastan või mitte, ega sellepärast miski ei muutu,» seletas mees. «Lähme parem kõigepealt siit minema, sõidame maale, seal on meil aega küsida ja vastata küll.» Kui naine end toolil ei liigutanud, astus mees lõpuks tema juurde, võttis tal käest kinni ja ütles: «Palun, tule lähme!» Nõnda Irma tõusiski ja nad lahkusid üheskoos.

«Ma ei peaks praegu kuhugi minema,» ütles Irma trepil, «aga ometi ei saa ma vastu panna, kui sina kutsud.»

«Me võime ka jääda, kui sa just tahad,» ütles Rudolf ja mõtles seisma jääda.

«Ükskõik, parem lähme juba, kui oleme kord uksest väljas,» vastas Irma ja tõmbas mehe endaga kaasa.

Nõnda nad siis sõitsidki maale, sõitsid sinna majja, mis elusopast alles puhas ja puutumata. Aga ka seal ei suutnud Irma unustada mehe sõnu, mis see rääkinud rõõmust ja õnnest, sest need tuikasid tal peas, südames, veres. Nii kaua ühes temaga ja alles nüüd Irma saab teada, et ta pole olnud kunagi rõõmus! Mis see siis ometi kõik on, mis sünnib Irma ümber? Paljas, puhas viirastus? Aga see ei või ju olla, see peab olema üks neist lõpmatuist valedest, milledega mees teda põiminud kogu aeg. Kujub valedevõrku nagu ämblik, ei, nagu siidiuss.

Jah, siidiussiks nimetas Lonni mehi, kes muud ei tee, kui aga valetavad.

«Küll mina tahaks lõpuks teada, mis on sinus vale, mis tõde, või kas sinus üldse on põrmukenegi tõtt,» ütles Irma, kui nad lamasid Sooniku uues majas igaüks omas voodis. Jah, täna oli nende abielus esimene õhtu, kus nad magama heites pugesid igaüks eraldi oma asemele.

«Seda tahaks ma mõnikord isegi teada,» lausus mees vastuseks naise sõnadele.

«Ah sa ise ei tea, millal või mis sa mulle valetad?» küsis Irma: «Sa ise ei tea, on see tõsi või vale, kui sa ütled, et sa pole minuga kunagi rõõmus olnud?»

«Minu sõnad pole enam õiged minu sõnad, kui nad on sinu suust läbi käinud,» ütles mees ja pöördus käsipõsekil naise poole, kuna ta tänini oli ristseliti lamanud ja lakke vahtinud. «Ega ma ei öelnud ju, et ma pole sinuga rõõmus olnud, s. t. sinu seltsis, vaid et ma pole üldse rõõmus olnud, ei olnud enne sindki. Ainult niipalju puutub see sinusse, et sinu ajal pole see seisukord muutunud — ma pole rõõmu leidnud, nagu ei leidnud teda enne sindki. Mina ise lootsin ja uskusin, et sina ehk tood mulle rõõmu, aga ma olen eksinud nagu nii sagedasti varemaltki.»

«Nii et rõõmu mõttes pole abielu minuga sulle midagi andnud,» järeldas Irma ja küsis siis: «Kas sa ise ka mõistad, mis sa mulle nii rahuliku südamega ütled?»

«Oma südamest ei tahaks ma praegu rääkida,» vastas Rudolf, «sest tema on halb nõuandja, vähemalt minul, aga mis puutub oma sõnade mõistmisse, siis mina tean üsna selgesti, mis ma ütlen. Varem või hiljem ma oleks pidanud sulle seda ikkagi ütlema, parem siis juba täna kui homme. Nõnda arvan mina. Ja seda sinu pärast.»

«Minu pärast on täna halvem kui homme ja homme halvem kui tunahomme,» ütles Irma. «Kõige parem, kui see ütlemisepäev kunagi poleks saabunud.»

«Sina ise tõmbasid need sõnad endale kaela,» ütles mees.

«Kuis nii?» küsis Irma imestunult ja pöördus ka küljeli mehepoolsele sängiservale, nii et nad nüüd lamasid vastastikku teineteise lähedal. Aga üksteise näojooni seletasid nad ainult ähmaselt, ebamääraselt, sest ööd muutusid juba pimedaks, ainult silmad läikisid vastastikku.

«Eks sa lasknud mind elada, nagu mina sain ja suutsin, siis poleks kunagi mingit ütlemist tulnud,» seletas mees. «Sa teadsid ju, kuidas ma poissmehena elasin, sa nägid ka, mis jõledusi ma tegin naisemehena, ja nõnda oleks sul pidanud selge olema, mis ma olen või mis minust sinule tulevikus loota. Sellest oleksid sa pidanud tegema oma järeldused ning seda sõnalausumata, sest sõnad pole veel ühtegi inimest muutnud. Igatahes mina pole saanud ennast mingisuguste sõnadega muuta.»

«Sa räägid, nagu polekski sul südant sees,» ütles Irma ja silmad tulid tal vett täis. «Ma oleks pidanud su minna laskma, seda arvad sa?»

«Kas minna laskma, ise minema või leppima,» ütles mees. «Aga sina ei teinud ei üht, teist ega kolmat ja nõnda pidin seda ütlema, mis öeldud.»

«Sa räägid, nagu oleksin ma puust või nagu oleks ma juba selleks muutunud. Aga usu, armas mees — jumala eest, sa oled mulle ikkagi armas, ole muidu just niisuke tõbras, kui sa eluilmas olla tahad, ja sellepärast usu, kui ma sulle ütlen: mina ei ole puust ja sina ei suuda mind puiseks teha ja sellepärast armastan sind ikka ja alati. Ma armastan sind nõnda, et ma ei saa õieti nende naiste peale kadegi olla, kellega sa mind petad.»

«Ega ei maksagi neid kadestada,» ütles Rudolf. «On otse hirmus, et sa oma armastust pead minusugusele raiskama.»

«Ma palun, ära räägi endast nõnda,» ütles Irma. «Ega see ei aita, ma armastan sind ikkagi.»

«See ei või ju kaua nõnda kesta,» ütles mees, «sa pead sellest üle saama, minust ei ole sulle ju eluseltsilist, seda sa näed ise ometi sama hästi nagu minagi. Meie mõlemad oleme kurjas eksituses.»

«Ei, mina pole mingis eksituses,» vaidles Irma mehele vastu, ise kummuli nuttes padjal.

«Küll oled, ainult et sa ise praegu seda ei tea,» rääkis mees. «Sa armastad ju mind sellepärast, et oled noor ja tahad, isegi pead armastama. Noored tütarlapsed armastavad ju nukke, koeri, kassegi, kui pole veel meest, keda armastada, ja kui naine jääb vanaks, nii et meeste armastust enam kuskilt võtta ei ole, siis hakkab ta jällegi koeri ja kasse armastama, sest et armastama peab.»

«Nii et sina oled mul koera või kassi asemel, mis?» küsis Irma nagu etteheitvalt ja pahanduvalt.

«Nii umbes,» vastas mees.

«Kas sa midagi hullemat välja ei oska mõelda?» küsis Irma uuesti.

«Võiks ka hullemat,» vastas mees, «aga seegi poleks väljamõeldis, vaid tõsiasi. On ka neid tütarlapsi, kes koera või kassi puudusel hakkavad mõnda ussikest või mitut ussikest armastama, kellest arenevad liblikad. Selles on isegi suur hulk luulet, sest ussikese areng meenutab nii väga armastuse arengut.»

«Soo, nüüd oled juba ussikene, mis veel? Milleks sa veel arened?» küsis Irma ja tõstis pead, et mehele otsa vaadata, aga pimeduse pärast ei näinud ta midagi muud kui ähmast kogu ja pisut nagu silmade läiget.

«See'p see häda ongi, et mina enam ei arene,» ütles mees, «armastuse ussikene olen ja selleks jäängi. Minule ei kasva kunagi tiibu, jään alati roomajaks. Mul on nii kahju, et sa armastad roomajat. Ja tead, kallis naine — ma ütlen sulle meelega kallis, sest sa oled mulle kallis . . .»

«Ja ikkagi võid seda teha, mis sa teed?» küsis Irma uskumatult ja mõistmatult.

«Ja ikkagi teen seda,» kinnitas mees. «Tahaksin teist teha, aga teen seda jõledust, et mitte rohkem öelda. Ja täna räägin sinuga nõnda sellepärast, et ma sind armastan. Tõepoolest, ma olen otsusele tulnud, et ma sind ometi armastan, mu ritsikas. Olen paljas ussikene, aga armastan, see on lihtsalt uskumatu.»

«Armastad ja tahad must lahti saada,» ütles Irma. «See on küll armastus!»

«Sellest sa näedki, milline tiivutu ussikene mina olen,» seletas mees. «Armastusega on nõnda, et tema kas teeb inimese paremaks ja puhtamaks või ta kastab ka armastatu elusaasta sisse. Mina teen oma armastusega viimast: ma kisun lõpuks ka sinu sinna, kus ma olen ise.»

«Tee minuga mis tahes või kisu mind, kuhu tahad, armasta ainult,» palus Irma. «Ma tahan armastust.»

«Mul ei ole seda armastust, mida sina ihkad, või minu armastusest ei jatku sinule, see ongi, millest sa pead aru saama. See ongi, mille pärast sa pead minu juurest ära minema isegi siis, kui ma palun, et sa jääksid. Mine iseenda, mitte minu pärast, mine võimalikult pea, sest sa lähed niikuinii.»

«Ma ei lähe,» ütles Irma. «Kuni ma sind armastan, ei lähe ma.»

«Kõik noored naised armastavad ühtemoodi,» rääkis

mees nagu nukralt, «kõik nad usuvad ja kinnitavad oma armastust veel siiski, kui teda enam pole olemaski.»

«Minu armastus on ja jääb,» kinnitas Irma kangekaelselt.

«Sinu endist armastust ei ole enam, ja mis on, see ei jää,» kinnitas mees vastu. «Kui sina oleksid algusest saadik teadnud, et mina sind algusest saadik petsin, petsin enne abielu, mida sa ei tea, ja petsin abielus, mida sa tead, siis ei oleks sa kunagi mind armastama hakanudki. Sinu armastus oli võimalik ainult sellepärast, et sa uskusid oma nooruse ja süütuse mõju minusse. Sa uskusid seda ühes teiste naistega, lootes, et minust saab sinu neitsiliku armastuse tõttu nii või teisiti uus inimene, kes on korralikum ja parem endisest. Seda uskusid sina, kui hakkasid mind armastama. Aga see on algusest lõpuni eksitus, nii et eksitus on ka sinu armastus. Seda eksitust aitas suurendada sinu vaesus ja viletsus, sinu unistused, mis käisid vaesuse ja viletsusega kaasas, ja minu rikkus, jah, minu rikkus, just nõnda, sest sinuga võrreldes olin mina rikas. Minu rikkuse tõttu andestasid sa mulle kõik, või kui ei andestanud, siis muutusid pimedaks, nii et sa ei näinudki, mis sündis sinu ümber. See pimestus kestab tänapäevani, nii et praegugi näen mina peaaegu asjata vaeva, et sind nägijaks teha. Kõigele lisaks on veel midagi — häbi, ilma temata nagu polegi armastust. Häbi istub armastuse lävel, tulles ta võlub, minnes piinab. Sinul on piinaaeg kätte jõudnud. Sa mõtled, et mis ütlevad sinu omaksed, sugulased ja tuttavad, kuis vaatavad nad sinule otsa ja mis nad teevad, kui nad näevad, et sinu armastus on läbi. Need mõtted on sul tingimata peas, kui sa räägid mulle oma armastusest. Mina olen inimesi näinud, kel polegi muud põhjust armastamiseks kui aga ainult varandus ja häbi ümbruse ees, ja ma olen vahel mõelnud, et kas armastus kui niisugune üldse on olemas, s. t. kas on olemas tundmus, mis absoluutselt ei oleneks ümbrusest, nii-öelda varandusest, seltskondlikust seisukorrast, tutvusest jne. ja mis tekiks ainult sellepärast, et on olemas teatud silmad, teatud hääl, liigutused, naeratus, kõnnak, seisak, liikmete vooljus või kumerus, ühesõnaga paljas isik ilma rieteta ja muude lisandusteta. Ma olen katsunud viimasel ajal meelde tuletada, et kas olen oma elus sellist puhtisiklist armastust näinud, ja ma olen otsusele jõudnud, et ei ole, mitte

kordagi ei ole. Või kui olen, siis see armastus ei kuulu üldse sinna liiki, mida harilikult armastuseks nimetatakse, s. t. kus oleksid unistused, igatsemised, jumaldamised, ühesõnaga, romantika. Ja et armastust, s. t. paljast armastust ei ole või et teda on nii hirmus vähe, siis ongi nii suur osa määratud ehetele — kleitidele, kübaratele, sõrmustele, kalliskividele, kasukatele, pruudipärgadele ja isegi loorberitele. Need kõik on tunnistuseks, kui hirmus vähe on maailmas armastust.»

«Milleks sa seda mulle räägid?» küsis Irma. «Mina pole sinult ometi midagi selletaolist nõudnud.»

«Muidugi mitte,» vastas mees, «aga ma olen mõelnud, et kui ühel ilusal päeval mul ei oleks enam midagi . . .»

«Siis sa näeksid, et ma armastan sind endiselt,» ütles Irma vahele.

«Ütleme nõnda, et mul ei oleks mitte kui midagi,» jätkas mees, nagu ta poleks naise sõnu kuulnudki, «nii et sina, olles minu naine, peaksid ise omale ülespidamist muretsema. Varandusega võib ju seda oletada, eks? Aga kas võiks samuti oletada, et mina ühel ilusal päeval muutuksin korralikuks inimeseks, s. t. abielu mõttes? Ei, seda ei või mitte oletada. Varandusliku seisukorra muutumine, tähendab, ei muudaks mind kui inimest. Mis sa siis nüüd arvad, kui kaua lepiksid sa minu lodevate eluviisidega, õigem — kui kaua peaks sinu armastus vastu, kui sa oled sunnitud raske tööga endale ülespidamist muretsema ja kui mina samal ajal ulan jumal teab kellega ja kus ümber?»

«Eks sa oleta parem, et mina sind samal ajal pealekauba veel toidan ja katan, see on veel hirmsam ja võimatum,» ütles Irma.

«See oleks muidugi veel hirmsam, kuid mitte võimatu,» vastas mees, «sest selliseid abielusid on meie päevil üllin-küllin. See näib olevat isegi nagu moodsusele tendeeriv abielu. Ainult üks on kindel: mingisugune armastus ei pea seal kuigi kaua vastu. Lõbu, teatud füüsiline tarvidus, see on piisavam, aga sina vajad kõigepealt armastust. Ja nõnda viirastubki mul mõnikord peas, et kui ma sulle muidu aru pähe ei saa, siis teen ma enda paljaks, teen puupaljaks . . .»

«Armas mees, sul on arust puudu,» ütles Irma nüüd.

«Armas naine, ei ole, mitte ei ole,» vastas mees. «Sest ma ju ütlen, et mul ainult viirastub, mõistad? Viirastust teostada, selleks on vaja suurt armastust, aga

see just puudubki mul, nii et mu aru on selge. Ma ju armastan sind küll . . .»

«Kallis, kui sa tahad mulle armastusest rääkida, siis tule lähemale, tule üsna ligi, nii et ma sind tunnen,» ütles naine.

«Oota pisut,» vastas mees, «sest nüüd tuleb see kõige hirmsam, oota, kuni see kõige hirmsam on möödas, siis ma tulen, kui sa tahad.»

«Ei, tule enne kõige hirmsamat!» ajas naine vastu. «Aga parem tulen ma ise, sest ma hakkan muidu seda kõige hirmsamat kartma. Kui ma olen sinu juures, siis ma ei karda, või kuigi kardan, siis nagu lapsepõlves muinasjuttu, kui kerid jalad hirmu pärast toolile, aga omal on ütlemata hea. Soo, räägi nüüd edasi, enam ma ei karda, juba olen su juures.»

Irma võttis mehe ümbert kinni ja surus end kogu kehaga tema vastu.

«See kõige hirmsam on see, et mul pole seda suurt armastust, mis katsuks teostada viirastused, nii-öelda unistused. Minu armastus on üsna harilik meeste armastus, mis ei saa millegi harukordsega toime. Minu armastus ihkab rohkem lõbu kui suuri tegusid, niisuke on minu armastus. Sellepärast tuleb kõik muugi sellekohane. Ma ei loobu oma varandusest, nagu mul mõnikord viirastub, vaid ma hangiks seda aina juurde, et oleks võimalik rohkem sinule pakkuda selle tasuks, mis ma sulle kurja teinud.»

«Kas see ongi see kõige hirmsam, mis pidi tulema?» küsis naine, kes oli hinge kinni pidades oodanud.

«On siis veel hirmsamat siinilmas, kui et armastust mõeldakse tasuda rahaga?» küsis mees vastu.

«Ma ei saa millestki aru,» ütles Irma.

«Sina ju ütled, et sa armastad mind . . .»

«Ma ei ütle ainult, vaid ma tõepoolest armastan,» kinnitas Irma end vastu meest surudes.

«Noh, siis peaksin mina sind samuti armastama, see oleks õige. Ma peaksin võima unustada kõik lõbud, mis on sealpool sind, ja peaksin elama oma ja sinu armastusele. Aga selle asemel pakun ma sulle raha ja ütlen: mul ei ole küllalt armastust sinu tarvis, sellepärast mine otsi, ehk leiad õige vastuarmastuse kusagilt mujalt.»

«Tähendab, sa tahad hakata mind uuesti rikkuma?» küsis Irma.

«Ei, mu armas, vaid me peame lahku minema, me

peame endid lahutama, et igaüks võiks oma teed minna, igaüks omasugusega, mina nendega, kes otsivad ainult lõbu, ja sina sellisega, kes vajab armastust.»

«Ja lahkumineku või lahutamise eest sa pakudki mulle raha?» küsis Irma. «Sa oled täiesti hull! Mina ei lahku sinust ei raha eest ega ilma, seda võid teada.»

«Kas sa mäletad veel, mis sa mulle sel hommikul ütlesid, kui ma esimest korda meie abielus ööseks koju ei tulnud?» küsis mees. «Sa ütlesid, et su silmad kustuvad suurest nutust, nagu sel noorel naisel seal maal kusagil.»

«Mis sest, las nad kustuvad,» vastas Irma. «Minul pole neid tarvis, kui sinul ei ole.»

«Oled·sa siis tõepoolest sel määral mürgitatud?» imestus mees.

«Millega?» küsis naine sama imestanult vastu.

«Ikka armastusega, millega muuga,» vastas mees. «Sest meiega on ju nõnda, et kui me teineteisele silma vaatame, teineteist puutume, armastades või ainult hellatades teineteisele mõtlemegi, siis läheb meist mingisugune võim, vägi või fluidum teisesse üle ja sünnitab seal mingisuguseid muudatusi, nagu oleks saadud pikemat aega magusaid ja uimastavaid mürke. Iga minu sõna, olgugi ta vale, iga minu tegu, olgugi ta pettus, iga minu puutumine, silitamine, kallistamine, suudlusist rääkimata, sööbus sinu kehasse ja hinge ning mürgitas ta kauaks ajaks. Ja tead, naine, ma ei tea ühtegi teist, kelle silmi või muid kehadusi ma oleksin sellise uimastusega imetlenud või kallistanud kui sinu omi, sellepärast oledki sa nii kangesti mürgitatud, et . . .»

«Armas mees, mürgita mind veel, mürgita mind üsna ära!»

«Sa oledki juba liiga mürgitatud.»

«Ma tahan veel! Anna mulle veel oma kallistuste mürki! Tee pärast minuga, mis tahad, mürgita mind veel tänagi! Suudle mind, et ma su mürgi kätte kas või sureks! Ma ei taha enam elada, kui mul pole sinu mürki.»

XXIV

Viimane suur seletamine ja rääkimine lõppes tagajärjetult, sest naise armastus oli kangem kui mehe aru. Aga öeldud sõnad miilisid järgmisel päevil tasahilju südameis edasi, sööbudes nagu aina sügavamale hinge.

Tundus õhustikus nagu kirjeldamatut kurbust, enneolematut nukrust põldudel, põõsastes, puies ja metsakäärudes, kus Irma ja Rudolf käisid jalutamas või istusid päikesepaistel. Ei olnud nagu enam paika maailmas, kus poleks võidud kas või iga silmapilk suure häälega karjuda. Aga ometi ei veerenud ainustki pisarat, ei kuuldunud ainustki ohet ega kaebesõna, nagu poleks üldse seda olemas, mis miilis valusas südames tasahilju. Taheti olla veel kord õnnelikud, maksku mis maksab, taheti veel kord nagu unustada, et on elu, ja uskuda, et on ainult armastus.

Nõnda kestis see hulk päevi, kestis seni, kui mehele tuli kiri, mis kutsus ta linna.

«Võin ma kaasa tulla?» küsis Irma.

«Miks ei või,» vastas mees, «aga ma arvan, et ei maksa, ma olen niikuinii täna õhtul või äärmisel juhul homme hommikul tagasi. Või kardad sa üksi ööseks siia jääda?»

«Ah ei,» vastas Irma, «ma olen üksildusega harjunud. Maja, kus ma kasvasin, oli ka üksik ja metsa ääres. Pealegi, ega ma niikuinii silma kinni saa, kui sind kodus ei ole.»

«Ära sa nutma hakka nagu tol korral,» ütles mees.

«Ei, armas mees, ma olen sul üsna vahva naine, nii et sa võid päris rahuliku südamega sõita. Aga selle eest luba mul sind vallamajani saatma tulla, ootame üheskoos, kuni auto pärale jõuab.»

«Ja muidugi,» oli mees nõus, «ja sealt võime üheskoos kuni meie teeotsani sõita.»

«Me võime selle maa ka jalgsi ära käia, nii et lähme üheskoos autole vastu,» arvas Irma.

«Nagu soovid,» lausus mees.

Nõnda nad siis lahkusidki üheskoos kodust, et minna kõigepealt vallamajja telefoneerima, sealt pöördusid nad linna poole, tulevale autole vastu. Aga ei kunagi enne ega pärast seda Irma polnud teinud sellist jalutuskäiku. Mitte et ta oleks seda õieti taibanud siis, kui ta ühes mehega läks, vaid see kõik tuli pärast. See hakkas tulema sellest silmapilgust, kus auto neile vastu jõudis ja mees Irmaga jumalaga jättis. Õieti oli kõik jumalagajätu-suudluses, mis tundus Irmale ei tea miks surnusuudlusena, kuigi ta polnud kunagi surnut suudelnud, nii et ta oleks võinud teada, milline see on. Ja niipea kui ta tundis seda surnusuudlust oma huulil, purskas tal silmist vesi. Mees oma surnusuuga katsus ka seda vett

ära suudelda, aga ei saanud, sest et vett tuli aina juurde. Nõnda ta siis jättiski naise ühes silmist purskava veega sinna külatee otsa maantee äärde, istus kähku autosse ja paari silmapilguga polnud temast muud järele kui juga valget tolmu, mille tuul kandis ümbritsevaile põldudele, põõsastikku või metsa.

Irma seisis, kuni polnud näha enam tolmugi, või kuigi oli, siis polnud see enam tema mehe tolm. Ja nüüd oli tal äkki päevaselge ja kaljukindel, et see oli olnud tal viimne suudlus mehelt. Ta oli selles ei tea miks nii veendunud, et kui oleks olnud praegusel silmapilgul midagi käepärast, millega lõpetada oma elu, siis oleks ta vististi seda ilma pikemata teinud. Aga ei olnud midagi — ei vett, kuhu sisse hüpata, ei kõrget kaljut, kust alla hüpata, ei rongi, autot ega lõhkuvat hobustki, ei laskeriista ega mürki, puudus isegi nööritükk, mis kaela panna, või kuigi selle oleks kuidagi saanud, siis polnud teda kuhugi siduda, et end üles riputada. Nõnda pääsis Irma seks korraks eluga, nagu pääsevad nii paljudki teised temataolised, kel pole võimalik oma silmapilkse tuju või tundmuse järele talitada.

Kui ta mööda tühja külavaheteed koju poole läks, liikmed tuimad ja kanged lähedase surma aimdusest, viirastuski tal see viimne jalutuskäik nii imelise nägemusena, sest et ka see oli neil kahekesi viimne olnud, selles Irma enam ei kahelnud. Sellepärast oligi talle see kanarbikututt seal kraavikaldal aia ääres nii silma hakanud, et ta sealt mõned oksad pidi murdma ja mehele andma — viimseks. Aga mees haaras kanarbikku vastu võttes kogu tema käe ja Irma lootis, et ta katab selle üleni suudlustega, kuid mees puutus tasa, tasa huultega ainult väikese sõrme otsa, nagu teeks ta nalja, ometi mõistab Irma nüüd tagantjärele, et see polnud naljatamiseks, vaid suurimaks õrnuseavalduseks. Hiljem, maanteel, oli mees võtnud mõned kanarbikuoksad, kõige õitsvamad, oma rinnast ja Irmale tagasi andnud, lausudes jällegi nagu naljatades: ka andjale peab andma; aga ka see polnud naljaks, vaid tänutäheks kõige, kõige eest. Siis meenus Irmale veel, et kusagil põlluserval ta oli märganud mingisuguseid hiliseid, nääpsukesi, viletsaid ja näotuid lilli, aga neidki oli ta tahtnud noppida ja mehele anda. Ometi polnud ta seda teinud, kartes mehe naeru, ja nüüd kahetses ta, et ta polnud talitanud oma südamehääle järele. Mis sest, et mees oleks naer-

nud, tema, Irma, oleks vähemalt andnud kõik, mis tal anda oli.

Nõnda arutades Irma jõudis kuhugi põllu äärde, kus kasvasid paksud sarapuupõõsad, ja ta astus teelt kõrvale ning läks mööda helerohelist niitu, mis oli seisnud pärast heinategu puutumatuna, läks kolmanda, neljanda põõsani, nägi pähklikobarat, sirutas käe, et seda võtta, aga jättis ometi võtmata, sest enne kui jõudis seda teha, purskas peaaegu suure häälega nutma ja istus põõsa varju keset rohelist niitu. Seal ta siis nüüd istus lopsakas ädalikus ja nuttis nii-öelda oma elunuttu, nagu ta ise seda tundis ja mõistis. Sest kui mees juba varemalt seda oli teinud, mis ta teinud, mis ta siis teeb veel nüüd pärast seda suurt rääkimist ja seletamist! Ta teeb tingimata midagi niisugust, millele ei saa enam parata ühegi armastusega, olgu see ükskõik kui suur või puhas.

Aga kui Irma viimaks sarapuupõõsa varjult tõusis, et minema hakata, ei tulnud tal kordagi mõttesse mehele linna järele sõita, et seda paratamatut või saatuslikku, mida ta tundis, katsuda ära hoida. Sellevastu kordas ta mehe sõnu, mis ei tea kust ajusopist äkki meenusid, et kui tahad elada, siis peab leppima, muidu tulevad jällegi pikad, tühised rääkimised, Irma tundis, et tühised, sest tema armastus kestab ju kõigele vaatamata edasi. Oma armastuse pärast katsubki ta leppida, sest mees ütleb, et tema otsib rohkem lõbu kui armastust, noh, las ta siis läheb ja lõbutseb. Irma ei tõtta teda oma armastusega segama.

Seda mõttekäiku Irma korrutas lugematu arv kordi, nagu oleks sel mingisugune nõidlik võlu või nagu oleks tema ise oma aruga pisut sassi läinud. Ta ju ometi tundis kõik need päikesepaistesed päevad ja uneta ööd, et küsimus pole sugugi enam lõbus, vaid milleski muus, aga ometi jäi ta Soonikule edasi, et mehele anda aega lõbutsemiseks. Alles viiendal päeval ta otsustas sõita linna, kaasa võttes kõik, mis oli isiklikult tema oma, sest et ta veel kord ühes mehega siia tagasi tuleks, seda ta ei uskunud, ja üksi siia tulla, sel polnud mõtet.

Enne sõitu käis ta veel neil paigul jalutamas, mis meenutasid olnud õnne, rõõmu ja õrnusi, seisatas armumuuseumi ees ja otsis seda teed, mida mööda mees oli teda uimasena kandnud koju ühel suveööl. Ta leidis isegi selle paiga, Irma arvas, et ta leidis paiga, kus mees oli ühes temaga kukkunud ja tema edasi lamama jäänud,

nagu oleks ta tõepoolest uimane. Ja tal meenus nii selgesti, jah, tal meenus ehk just kõige selgemini see, et kukkudes olid tal jalasääred kaugelt üle põlve paljaks läinud ning ta oli tundnud niidetud maa teravaid rohutüükaid ning külma ja märga sammalt. Aga mehe käed olid pehmed ja soojad, kui ta haaras tema maast sülle, et teda koju kanda. Kõike seda mäletas Irma, kuid ometi paistis see äkki kaugena ja võõrana, nagu oleks see sündinud jumal teab millal. Ometi oli sellest möödunud ainult paar nädalat.

Kui Irma läks talurahvale head päeva ütlema — nimelt just head päeva, mitte jumalaga, — küsis vana perenaine, et kas proua enam tagasi ei tulegi, et nii palju asju kaasa võtab, aga Irma vastas üsna veendunult:

«Me tuleme tingimata veel tagasi, ilmad on praegu nii ilusad ja ööd soojad.»

Ja niipea kui oli seda öelnud, välgatas omal rõõmus mõte peas: aga kui tuleme ehk tõepoolest üheskoos tagasi. Ometi, kui auto sõitis edasi, läksid tal silmad ei tea miks märjaks ja ta oleks tingimata suure hooga nutmagi hakanud, kui ta poleks häbenenud autojuhti. Ja tal tuli meelde, kuis ta oli esimest korda seda teed sõitnud ühes mehega ja kuis ta oli autojuhti maapõhja neednud, et miks pidi tema olema kolmandaks. Nüüd needis ta teda peaaegu samuti, kuid sellepärast, miks ta oli teiseks. Irma oleks tahtnud olla üksinda oma pisarate ja valuga südames.

Linna jõudes meel muutus rõõmsamaks, nagu üksköiksemaks kõigi nende inimeste pärast, kes liikusid mööda tänavaid, olgu jalgsi, hobusega, autodega või trammivaguneis. Ja kui sõiduk peatus kodumaja ukse ees, tõmbas Irma nagu kergendatult hinge tagasi, et, jumal tänatud, õnnelikult päral, kodus, saagu pärast mis tahes.

Aga kui ta õhtuvidevikus korteriukse avas ja selle kinni lõi, tabas kõrvu mingisugune ennekuulmata heli või kaja, nagu läheks ta kuhugi tühja ruumi. Nõnda polnud see korter enne kunagi kajanud, ka siis mitte, kui Irma oli olnud siin teenijaks, ja sellepärast vapustas see võõras ja õudne kaja teda enneolematult. Vähe puudus, siis oleks ta siiasamasse maha langenud, hoides kahe käega südant, et sellega ei juhtuks midagi suure hirmu pärast.

Irma toetus hämarlises esikus silmapilguks vastu seina, kuni kogus nii palju jõudu, et võis omal jalal edasi liikuda. Siis avas ta söögitoa ukse ja vaatas sinna nii-öelda üle läve sisse. Keset tuba seisis mingisugune laud ja tema juures paar tooli, mida Irma polnud kunagi varemalt näinud, nagu oleks ta sattunud võõrasse ruumi.

Tõepoolest, söögitoas polnud üldse midagi muud kui ainult see võõras neljanurgeline laud ja kaks puutooli, nii et kardetavat ja hirmsat polnud midagi olemas, ometi ei julenud Irma tükil ajal üle läve sisse astuda. Aga siis äkki võttis ta südant, nagu oleks ta taibanud, et kui mööbel on läinud, siis seda kõige halvemat, kõige hirmsamat, mida ta nagu alguses oli kartnud, pole ju olemas.

Jah, inimene ei hakka ju iseendaga midagi tegema, kui ta mõtleb alles mööbli peale, kui tal on üldse veel mingisugused mured. Irma ei mõelnud maantee ääres seistes ja mehe sõidutolmule järele vaadates millelegi, tal ei olnudki seal millelegi mõelda ja sellepärast tal ehk tulidki enesetapmise-mõtted. Sest kus enam midagi ei ole, nii et on tühjus, seal on surm või tuleb surm. Sellepärast siis, kui ta esteks ust sulgedes kuulis õudset tühjuse kaja, meenus talle paratamatu järeldusena surma mõte: ainult siis võiks ruumid nõnda kajada, kui seal elutseb surm, — Irma tundis, et surm võib kusagil elutseda, kus on meelimasendavalt, verdhangutavalt tühjuse õudus.

Aga nüüd selgus, et mitte igas tühjuses ei elutse surm, vaid seal võib seista ka mõni võhivõõras laud paari tooliga, mis pole ju millegagi eriliselt õudsed. Ja muidugi, mille poolest on üks laud õudsem kui teine? Et ta seisab üksi keset tühja tuba? Aga ei, tal on kaks tooli seltsiks, üks Irmale, teine... Jah, kelle tarvis on teine tool, kui üks on Irmale määratud?

Irma astus üle läve söögituppa ja läks sealt otseteed saali, sest nüüd ta enam ei kartnud surma. Saal oli tühi. Siiski mitte üsna. Siin seisis mingisugune kušett ja tema ees väikene vaip, mida Irma tundis, aga kušetti mitte. Samuti võõrad olid kaks, kolm tooli ja väikene laud. Magamisetoas oli järele Irma voodi ja tualettlaud ühes peeglitega, mille mees kinkinud. Juurde oli tulnud väike kapp, kuhu Irma pesu asetatud, kuna tema muud kehakatted olid lihtsalt voodile laotud, sest paremat paika neile ei leidunud. Magamisetoast Irma läks uuesti saali,

sealt söögituppa, kust astus kööki, mida ta veel polnud näinud. Ka see oli peaaegu täiesti tühjaks tehtud, leidus ainult paar tassi, klaasi, taldrikut, kastrulit, nuga ja kahvlit, väike pann ja priimus. Köögist Irma läks uuesti magamisetuppa ja alles nüüd tegi ta selle valgeks, nagu tahaks ta asja paremini järele vaadata, kuid selle asemel istus ta üliriietes, nagu ta välisuksest sisse astunud, voodiservale, sinna laotud riiete peale, ja jäi tükiks ajaks liikumatuna enese ette põrandale vahtima, nagu ei töötaks tal enam ükski elund.

Kui kaua see nõnda kestis, seda ta ei teadnud, aga kui ta lõpuks silmad tõstis, nägi ta voodi kõrval öökapil kirja, mis, nagu selgus, temale adressitud. Irma vahtis ümbrikul hulk aega oma nime, nagu oleks ta unustanud, kellele see kuulub, pööras kirja käes ja viskas ta uuesti öökapile, kust ta tema võtnud. Jälle istus ta voodiserval oma riidelademel ja vahtis põrandale, nagu tuleks sealt seletus kõigele. Siis meenus talle, et ta oli köögis seda väikest kastrulit näinud, millega ta mehele pähe löönud, kui see võttis tal esimest korda ümbert kinni ja surus oma näo tal vastu rindu, nii et nina läks just kahe rinna vahele.

«Tema arvab, et mina hakkan selle väikese kastruliga endale toitu keetma,» lausus Irma endamisi, ja see oli esimene mõte, esimene teadlik mõte tema peas. Nüüd võttis ta kirja uuesti öökapilt, kiskus ta lahti ja hakkas lugema.

«Armas naine!» kirjutas mees. «Mul ei ole enda vabanduseks midagi öelda, ainult et olen niisuke, nagu ma olen. Kui ma alguses kohe oleks teadnud, et mina sinuga nõnda pean talitama, — ma rõhutan sõna «pean», sest ma ei saa teisiti, — siis poleks ma vist kunagi sinuga abiellunud. Aga siis ma ei tundnud ei sind ega ennast küllalt hästi ja mõned tõsiasjad olid mul hoopis teadmata. Ma tean, kui jõle see on, mis ma teen, aga usu, nõnda on see ometi kõige parem — sinule ja minule. Aga sa eksid, kui sa arvad, et ma algusest saadik kohe selle kavatsusega maalt lahkusin. Ei sugugi! Ma ei teadnud oma lõpulikku sammu veel paaril esimesel päevalgi linnas olles; alles kolmandal, ja sedagi õhtul, kujunesid need asjaolud, mis viisid mu selleni, nagu sa seda kirja lugedes eest leiad. Nii et kui sina oleksid kolmandalgi päeval mulle järele sõitnud, siis oleks see ehk seks korraks hoopis tulemata jäänud. Aga muidugi on kõige

parem, et see on nõnda, nagu see on, sest ükskord oleks see ikka tulnud ja võib-olla palju halvemal ja inetumal kujul. Teatud eeltundmus oli mul maalt lahkudes ometi, et kui ma linna sõidan, siis tingimata midagi sünnib. See eeltundmus oli mul ebateadlikult ehk juba ammugi, aga teadlikuks muutus ta mul otse lahkumise silmapilgul, siis kui ma sind suudlesin. Ma tundsin äkki, et nõnda pole mina sind ega sina mind kunagi enne suudelnud, ja see pidi ometi midagi tähendama. Kui sa kolmandalgi päeval mulle veel järele ei sõitnud, mõtlesin ma: ahah, ka tema pidi samuti tundma nagu minagi, sest tema silmad tulid vett täis, ja kui ta ometi minu nii kauaks üksinda jätab, siis ainult selleks, et ometi kord oleks kõigel lõpp, sest temagi on üksinda järele mõeldes otsusele jõudnud, et nõnda see kauem edasi kesta ei või. Nõnda ma siis tegin ja talitasingi, nii hästi-halvasti kui oskasin, talitasin sinu soovi mööda, sest ma olin lõpuks veendunud, et sina minult midagi selletaolist ootad, oled õigustatud ootama. Mina olin nii-öelda meie abielu algataja ja mina pidin tema ka tegelikult lõpetama. Sinul oligi seda raskem teha, kuigi see abielu oli muutunud sulle teatud määral vastikuks piinaks, raskem sellepärast, et sinu armastus, ütleksin hea meelega — sinu vale- või eksiarmastus, on palju suurem kui minu õige armastus, sest mina pole sind armastades milleski eksinud ega pettunud, sina aga küll. Kogu sinu armastus ongi ainult paljas, puhas eksitus. Aga sellepärast pole sinul põrmugi kergem, vaid ehk veel raskem, kui oleks olnud siis, kui sa oleksid õieti armastanud, s. t. ilma eksituseta, mis oleks olnud võimalik, kui mina oleksin olnud see isik, kelleks sina mind ja ka mina iseend pidasin, aga ma ei ole üks ega teine. Nõnda on sul siis kahekordne vaev: esiteks, sa armastad, ja teiseks, sa armastad eksikombel. Noores eas on eksiarmastus see kõige valusam ja raskem, sest noorelt meie kõik usume, et inimene võib eksida ükskõik milles, mitte aga armastuses. Ja kui selgub, et me ka armastuses eksime ning isegi kõige kurjemalt, siis oleme egoistlikult haavunud ja püüame iseenestele ja kas või kogu maailmale kinnitada, et me ometi pole eksinud ja et me armastus on see kõige õigem. Sellises hingeliselt raskes seisukorras oled praegu sina ja sellepärast polnud milgil tingimusel loota, et sina oma eksiarmastusest vabanemiseks midagi teeksid, midagi

suudaksid teha, isegi kui sa ka kõigest südamest seda tahaksid. Nii et nõnda jäi minu kohuseks, kes ma armastan õieti ja pealegi mitte nii väga kui Sina, — sest mina oma aastate ja väsinud südame ning kulunud meeltega ei jõuagi enam sinu viisil armastada — sellepärast jäi minu kohuseks panna Sind uue ja õige tee otsale. Õieti öelda, mul oli kohuseks Sind panna sinnasamasse paika, kus Sa olid meie tutvumisel, nii et Sa võiksid oma elu sealt uuesti alata. Tähendab, jälle masinkiri, raamatupidamine ja keeled ning neile vastava teenistuse otsimine, kui ei taha uuesti abieluga õnne katsuda. Seda viimast soovitaksin Sulle ometi väga, sest olgu mehed mis nad on, kõik pole ometi minusugused. Pealegi on Sul nüüd teatud kogemused, ja kui Sa kord oma hirmsast eksiarmastusest vabaned, siis ei armu Sa enam nii kergesti ega hullusti nagu seekord. Sellest oleks Sul elus suur tulu. Tulu oleks sellestki, kui mees Sind rohkem armastaks kui Sina teda, sest rohkem-armastus teeb abielus nõrgaks, vähem-armastus tugevaks. Ja et Sind võidaks rohkem armastada, kui Sina vastu armastad, see on minu arvates üsna kergesti võimalik, sest kui hullusti Sa ka armastad, ometi süttitad Sa veel hullema vastuarmastuse. Ma ei ütle seda, et Sind meelitada, vaid et kinnitada teatud tõsiasja. Ja usu, mu armas, mis puutub naiste tõsiasjusse, siis neid ma tunnen ja neis ma nii kergesti ei eksi. Ma ei või kunagi Sinu kenadusile mõelda ilma teatud aukartuse ja isegi hirmuta. See on vist sellepärast, et ma pole kunagi neid vääriliselt osanud ega suutnud imetleda ega hinnata. Sina oled ainukene naine, kellest ma nõnda mõtlen, ja see kergendas mul selle sammu astumist, mis Sa seda kirja lugedes oled juba näinud.

Nii siis — Sa hakkad uuesti sealt peale, kus mina Su elu katkestasin. Aga Sa pead hakkama seda nõnda, et Sa poleks halvemas seisukorras, kui olid siis — nõnda mõtlesin mina endamisi. Muidugi, siis oli Sul lihtne, sest Sa võtsid isegi minu juures koha vastu. Nüüd Sa juba enam seda ei teeks, sest Sinu tundmuste neitsilikkus on endiseks jäänud, kuna Sinu elutarkus on määratumalt kasvanud. Seega on Sul praegu raskem teenistust leida, kui oli siis. Seda raskust suurendab märksa veel asjaolu, et Sa oled vahepeal näinud ja tundnud, kuidas elatakse ja kuidas elada võib. See kõik nõrgendab Sind eluvõitluses, mis Sul ees seisab. Et Sa võiksid

vähegi end tunda sama linnukesena oksal, nagu olid maalt tulles, selleks panin ma panka Sinu nimele tuhat krooni. Sellest esiotsa jätkub, kui Sa jääd sama arukaks ja mõistlikuks, nagu Sa olid minu seltsis elades. Korteriüür on ka tuleva kuu eest makstud, kui Sa peaksid tahtma vanade mälestuste pärast siin edasi elada. Kahju ainult, et nende mälestuste seas on ka see lõhn, mis Sa siit eest leidsid, kui Sa viimati maalt linna tulid. Aga see ehk ongi hea. Tõin siia mõned hädavajalikud kolud juurde, kuid nad on hirmsad ja mul hakkas omal õudne neid siin tühjes ruumes vaadates. Aga ükskõik, olgu seegi ehk on millekski hea, nii et nõnda peabki olema.

Sa ehk imestad, et ma veel Sinu eest hoolitsen, kui ise astun selle viimase sammu. Aga Sa peaksid meelde tuletama, mis ma Sulle millalgi iseendast kui kõlblisest inimesest rääkisin. Ma rääkisin oma kõlblisest tundmusest kui oma peapahest. Nüüd Sa tunned seda pahet oma nahal. Sul oleks praegu tingimata kergem, kui mina talitaksin nii-öelda sulina või kaabakana, nagu teeb seda iga teine mees, kes õiendab oma abieluarveid. Sinul oleks siis ilma pikemata selge, et Sa oled selles inimeses eksinud, nii et peab temaga lõpetama, jääb ainult üldine seisukorra raskus ja piinlikkus. Aga kõlblise mehega, nagu olen seda mina, muutub kõik palju keerulisemaks. Mina ju olen ka, õieti öelda, ainult suli ja kaabakas, muud midagi, aga sina oma eksiarmastuses ja ka kõik teisedki peavad mind peaaegu aumeheks, kui nad kuulevad, kuidas ma talitanud. Sedavõrd rikutud on maailm. Kui mina tõesti oleks tahtnud aumehena talitada, siis oleks pidanud ennem oma elu võtma, kui seda tegema, mis ma teen. See on minu arvamine. Ja mina oleks pidanud oma elu võtma nõnda, et vähemalt sina oleksid uskunud, et kõik on ainult õnnetu juhus. Seda viimast oleks selleks tarvis olnud, et Sind päästa enesetappe-mõttest. Sest kui keegi on õnnetult otsa saanud, siis maetakse ta armastaja naise poolt kõigepealt ilusasti maha. On aga inimene seda juba teinud, siis on ta oma meeli sel määral kogunud, et enesetappe-mõtted võivad tekkida ainult imest. Kuid jumal ei raiska oma väheseid imesid enesetapjaile. Pealegi, kui see ime sünniks, siis ei näeks seda enam see, kes lamab juba mullas. Nüüd võib aga nõnda juhtuda, et Sinul tulevad tõepoolest enesetapmise-mõtted ja mitte ainult sellepärast, et Sa ilma minuta kuidagi elada ei

või, vaid et Sa tahad katsuda, kas ka see viimne ja lõplik tegu minusse enam ei mõju, ühesõnaga — Sa tahad katsuda, kas ma Sind siis enam põrmugi ei armasta. Aga sel katsel on see halb omadus, et Sina ise ei saaks tema tagajärgi kunagi teada. Sellepärast oleks temal ainult siis mingisugune eluline mõte ja otstarve, kui Sinu enesetapp minusse nõnda mõjuks, et ka mina endale otsa peale teeksin. Aga seda on väga raske loota, niipalju kui mina ennast tunnen. Ma ju küll armastan Sind ikka veel ja mul on ju teatud kõlbline tundmus, nagu ma Sulle seda seletanud, aga ei ühest ega teisest jatku selleks, et teha oma eluga lõpuarve. Sina arvasid tänini, niipalju kui mina Sinust aru sain, et elu on ainult armastuses või et armastus on kogu elu . . .»

«Seda oled sa, mu kallis, üsna õieti mõistnud ja mitte mingisugused seletused ei muuda minu meelt,» ütles Irma siinkohal päris kuuldavalt vahele ja luges siis vähese mõtlemise järele edasi:

«. . . aga mina selle vastu arvan, et elu võib olla ka ilma armastuseta. Õigem, mina arvan, et kuigi elu oleks ainult armastuses, siis ometi mitte ainult teatud armastuses, sest paljuke vääriks armastus siis. Minu meelest pole nii väga tähtis, keda armastatakse, vaid et armastatakse. See, et on armastus, on tähtsam, kui et see armastus on suunatud kellegile. Sinu suur, ilus, õilis, neitsilik armastus on palju rohkem väärt kui minu rikutud isik; ja Sinu ilusat armastust on maailmas mõnele teisele palju rohkem tarvis kui minule, mis mõte oleks siis hävitada midagi suurt ja ilusat millegi tühise ja peaaegu näruse pärast? Sest oma elu võtmisega Sa võtad maailmalt ka oma ilusa ja suure armastuse, mida oleks siin nii väga vaja. Säästa siis oma elu selle armastuse pärast, mis ei kustu ju Sinus minu lahkumisega. Armasta oma ilusat armastust rohkem kui oma elu, ta on seda väärt, sest Sinu elu suutsin ma rikkuda, Sinu armastust mitte . . .»

Siinkohal Irma langes nuuksudes asemele ja rääkis:

«Armas mees, sa oled hirmsam ja õelam, kui sa ise seda mõistad! Mul ei ole vaja ei elu ega armastust, kui ei ole sind, mõistad sa seda ükskord?»

Võttis tükk aega, enne kui ta võis lugemist jatkata:

«Sina isegi ei suutnud oma armastust rikkuda, me ei suutnud seda kahekesigi, kuigi katsusime, sest me

arvasime, et rikutud armastus teeb õnnelikumaks kui rikkumata. Hoia siis oma elu selle rikkumata armastuse pärast. Muidugi, kui Sa siiski oma elu rikud, sest et Sa ilma selleta ei saa oma armastusest võitu, siis teed Sa mulle palju haiget ja mina ei pääseks kunagi tundmusest, et Sina tahtsid pisutki sellest valust ja vaevast mulle tasuda, millega ma Sind piinanud. Õieti öelda, see teadmine, et Sina katsud minule midagi kätte maksta, on mulle kõige raskemaks löögiks, sest see ütleks mulle, et Sinu armastus oli juba enne pisut rikutud, kui Sa pistsid käe oma elu külge. Selle sammu astusidki Sa ainult sellepärast, et Su armastus oli juba rikutud, et ta polnud suutnud elule vastu pidada. Usu, armas, ma värisen Sinu ilusa armastuse pärast peaaegu rohkem kui Sinu elu pärast, mille ma rikkunud. Halasta oma armastusele, sest seda imetlen ma veel rohkem kui Sind ennast . . .»

«Ei, mu kallis, kord olen ka mina halastamatu,» lausus Irma siin, enne kui luges edasi:

«Et Sa oma pöörast mõtet, kui see ehk Sind ometi peaks tabama, ei saaks silmapilkselt teostada — sest silmapilkne teostusevõimalus on ikka kõige hädaohtlikum, — siis tegin mina kõik, mis oskasin, et seda võimalust Sul käepärast ei oleks. Sellepärast ära imesta, et tubades pole ainult elektri laearmatuurid maha võetud, vaid et välja on kisutud ka kõik konksud laest ja seintest. See on muidugi naeruväärt, aga tal on ometi oma mõte. Sest kui ma esteks arvamist avaldasin, et Sinu meelega tehtud surmale järgneb vaevalt minu meelega tehtud surm, siis ei ole ma selles ometi kuigi kindel, sest minu kõlbline südametunnistus on mulle tänini üllatusi valmistanud ja võib valmistada veelgi, nii et Sinu surmale võiks järgneda ometi minu surm. See ongi, mida ma kuidagi ei tahaks, sest ma armastan ju elu ja tema lõbusid rohkem kui kõlblust või armastust, ja seda sellepärast, et minu kõlblus ja armastus on nagu peaaegu kõigil inimestel: nende pärast ei hakka keegi villast lõngagi katki kiskuma, kuna aga lõbude pärast ollakse valmis igasugusteks jõledaiks kuritegudekski. Pealegi ei usuks keegi, et minu aastais ja minevikuga ning antud olukorras mees hakkaks oma naise surma pärast enesele otsa peale tegema, vaid kõik oleksid arvamusel, et ma pidin tingimata enne aru kaotama, niiöelda lolliks või hulluks minema, kui astusin selle

sammu, aga hulluna ei tahaks ma milgil tingimusel surra.

Aga ma pean lõpetama, sest muidu võib nõnda juhtuda, et mina alles kirjutan siin rüüstatud ruumis, kui Sina astud juba uksest sisse. Ja ei minul ole endasse niipalju usku, et ma võiksin Sulle kinnitada, ma suudan Su üksinda siia jätta. Üheskoos aga siin ükski öö või mõned tunnidki veeta, see oleks kõige naeruväärsem, mida oskan kujutleda. Ometi on sama naeruväärne, nagu tagantjärele lugedes näen, minu püüe Sind enesetapmisest hoida, kui ma samal ajal Sind ise enesetapmisele nii-öelda ahvatlen. Sest millekski muuks ei või ju seda nimetada, kui ma Sulle lootust annan, et Sinu surmale võib järgneda minu surm. Ei ole enesetapjal suuremat lohutust, kui et temale järgneb see, kelle pärast elu võetakse. Nii et õigupoolest peaksin ma selle osa oma kirjast ära kustutama. Aga ometi ei tee ma seda, ma jätan kõik, nagu ta on, nii et sa näeksid, kui hirmus kavatsemata ja uisapäisa ma talitan, võiks isegi öelda — kui ausalt ja puhta ning võltsimata südametunnistusega. Sellest talitusviisist leian lõpuks pisut lohutustki, sest ma ütlen endale nõnda: soo, nüüd olen ma talle sellest vastikust asjast niipalju edasi-tagasi rääkinud, et ta teda enam kuulda ega näha ei taha. Läilusest on saanud naeruväärsus ja naeruväärseks ei taha keegi saada. Nõnda mõtlen ma, kui jätan kustutamata ka need read, milles ma Sind tahaks nagu enesetapmisele hukutada. Aga Sina tead ju sama hästi nagu mina isegi, et ega ma ju selleks neid ridu ei kirjutanud. Nende ainukeseks põhjuseks võiks ehk olla minu arutus, minu peatus, minu nii-öelda lollus, sest ma ei tea, mis Sulle öelda, et Sind lohutada. Ma nii tahaks, et Sa kordki võiksid armastada kedagi, kes Sinu armastuse väärt ning oskaks teda õieti hinnata. Armasta lõpuks kas või seda noortmeest, kes Sind armastab ja on vagane kui lammas. See kõlab naljakalt, see «armastab ja on vagane kui lammas», aga need on sinu omad sõnad, mäletad, kinos, kus oli see noormees seal all — kinos või pärast väljas, kui ma Sind koju saatsin.

Nii siis, ma lõpetan. Enne ainult paar asjalikku rida. Mind ära otsi, sest nõnda on kõige parem. Lahutuse asjas pöördu mõne advokaadi poole, mina teen sedasama, nii et las need lõpetavad selle, mille meie ise algatasime. Mul oleks hea meel, kui lõpp oleks sama ilus

nagu alguski, sellepärast peaks sündima kõik vabal kokkuleppel, nagu paragr. 30. ette nähtud. See oleks meile mõlemile kõige parem. Mina oleksin valmis Sooniku talu Sinu nimele kirjutama, kui Sa seda sooviksid armumuuseumi või mõnede muude asjaolude tõttu, sest nüüd ei usu ma enam, et ma kunagi hakkaks seal seda eeskujulikku sealauta ehitama, mis pidi kõlbeliselt mõjutama lastekasvatust ja jumal teab mida kõik, nagu ma seda omal ajal lähemalt seletasin. Kui Sa ometi ei peaks tahtma lahutada vabal kokkuleppel, siis olen mina valmis süüdlaseks pooleks jääma, sest seda ma ju tõepoolest olen, aga ka siis oleksin ma nõus Soonikut Sinu nimele kirjutama, kui Sa seda põrmugi tahad. Mina arvan, et Sina võiks ta esiotsa igal juhul võtta, pärast kingi ta või vallavaestele, kui ta Sulle millegipärast ei sobi. Oma kirjad minule saada proua M. Polli kaudu Kaevu tn. 18—3. Sinule kirjutan ma esiotsa siia, kui asukohta vahetad, siis teata, et me teineteist silmast ei kaotaks, kuni meie vahekord lõpulikult likvideeritud, s. t. välimiselt, nii-öelda vormiliselt, juriidiliselt, äriliselt. Peale selle jääb asju, mida likvideerib ainult aeg, kui temagi seda suudab. Aga ajal on hea abimees, Sa tead tema nime samuti kui minagi, ja see likvideerib juba üsna lõpulikult.

R.

P. S. Ah jaa! Väike palve: põleta see kiri, kui oled teda küllalt lugenud, ta on määratud ainult Sinule ja ma ei taha, et kellegi teise silmad seda loeksid. Sa oled tänini kõik mu palved täitnud, loodan, et täidad ka selle.

Sama R.»

«Aga seda viimast just ei täida,» ütles Irma, kui oli lõpetanud kirja. Ometi ei pidanud ta oma sõna, sest juba järgmisel päeval talitas ta kirjaga palve kohaselt, kui oli teda lugenud peaaegu kogu öö väikeste vaheaegadega.

XXV

Hommikul peale päikesetõusu Irma langes paariks tunniks mingisugusesse uimlevasse kangestusse, mis pidi täitma une aset. Ta lamas kõveras sealsamas voodis oma riietel, kus ta istunudki, silmad kinni, suu pooleldi lahti.

nagu ahmiks ta õhku, aga meeled otsekui mitmekordselt ärkvel. Ometi pidi ta olema sealpool teadvuseläve, sest lamatud tunnid kadusid silmapilguna. Kui ta tõusis, valutas tal kogu keha — ei tundunud ainustki ihuliiget, mis poleks teinud haiget. Irma kiskus endal riided seljast ja läks vannituppa külma vee alla, sest muidu polnud üldse võimalik kehasse ja hinge õiget elu tagasi tuua. Pärast seda ootas ta kannatamatusega silmapilku, kus avanevad asutuste uksed.

Tema esimene käik oli aadressbüroosse, sest ta tahtis teada saada, kuhu mees enda sisse kirjutanud või kas ta üldse seda teinud. Seal märgiti Rudolf Ikka asukohana nende ühine korter, mille ta tühjendanud ja maha jätnud. Tähendab, härra Ikka oli oma naise eest nii-öelda põranda alla pugenud või linnast hoopis lahkunud. Nüüd Irma läks proua Pollit otsima, kelle kaudu kirjavahetus pidi toimuma. Selle korteri leidis ta kerge vaevaga ja ukselt luges ta: M-me Polli, kosmeetika-iluravi.. Irma kõlistas. Avama tuli valgete lokkidega, pikakasvuline, sale, kaunis tugevate õlgade ja pihaga ning kitsaste puusadega daam, kelles Irma tundis peagi selle «õe», kes oli Rudolfil aidanud teda, Irmat, teenijaks kaubelda ning pärast seda jäljetult kadunud.

«Me vist tunneme teineteist,» ütles daam, kuna tal endal läksid millegipärast silmad nagu niiskeks. «Proua Ikka, kui ma ei eksi?»

«Ma tulin oma mehe pärast,» ütles Irma, tundes ise, kuis kõigest pingutusest hoolimata huuled kippusid tal värisema.

«Ma tean, kallis proua, ma tean kõik,» vastas daam, «aga teie mees ei ela siin.»

«Kas te ehk võite öelda, kus ta praegu on?» küsis Irma. «On ta üldse linnas või on ta ehk kuhugi ära sõitnud?»

«Minu teada on ta esiotsa linnas,» ütles daam.

«Kuidas saaks ma küll temaga kokku?» küsis Irma nõutult pooleldi nagu iseendalt, pooleldi daamilt.

«Seda ei tea ma tõesti mitte öelda,» vastas daam. «Aga kui ma teilt, kallis proua, küsida tohin, milleks tahate temaga veel kokku saada?»

«Kui ma isegi teaks,» vastas Irma ja tema huultes tõmbles, kuna silmad häbelikult või pelglikult kõrvale pöördusid.

«Kallis proua, kas te ei tahaks natukeseks istet võtta?»

ütles daam, puutudes Irma kätt. «Tulge, räägime pisut, see kergendab südant. Ma mõistan teid väga hästi, olen ise midagi selletaolist läbi elanud. See on nii hirmus!»

Nad läksid teise ruumi, aga seal Irma jäi päranisilmil oma ümber vahtima, sest teda piirasid siin tuttavad asjad — asjad, millede keskel tema üle poole aasta elanud ja õnnelik olnud. Ta pilk eksis arusaamatuses kord asjul, kord daamil, kes seisis nagu pisut piinliku naeratusega tema ees, öeldes:

«Teie imestate, eks?»

«Ma ei suuda enam millegi üle imestada, aga vist kõige õigem oleks, et ma lähen,» vastas Irma, aga istus minemise asemel jõuetult lähemale toolile.

«Kallis proua,» ütles daam nüüd südamlikult, Irma tundis, et südamlikult, «mina paluksin teid silmapilguks jääda, sest ma tahaks nii väga teiega kõnelda. Osalt olen ju mina teie praeguses seisukorras süüdi. Mina olin ju see, kes teid tol korral aitas kaubelda, nii-öelda petta, ja minuga rääkis teie mees oma abiellumise kavatsusest kõige enne. Just nii, kallis proua, imestage niipalju kui tahate. Aga muidugi, seda ei teadnud ei mina ega tema, et kõik nõnda pidi lõppema. Siiski teie mehes ma ei eksinud, ainult teis, sest mina arvasin, et teie olete elurõõmus . . .»

«Ma ju olen elurõõmus,» ütles Irma daami sõnade vahele.

«Ükski elurõõmus daam pole tänapäev pooleaastase abielu järele enam ainult oma mehesse armunud, nagu olete teie, kui uskuda teie meest,» rääkis madam Polli.

«See on ehk ainuke asi, milles teda võib uskuda,» ütles Irma.

«Oo, teda võib nii paljus muuski uskuda,» seletas madam Polli. «Teiegi võiksite uskuda, siis oleks teil ehk hulga kergem. Aga teie ei usu, kuigi olete armunud, selles ongi teie ja ka teie mehe häda.»

«Ma ei saa millestki aru,» lausus Irma nõutult.

«Kas te siis tõesti pole veel tähele pannud, et teie mees ei suuda üle paari nädala ühessegi naisesse armunud olla, ja kas te tõesti ei suuda teda uskuda, kui ta ise seda teile kinnitab?» küsis daam lausa imestusega. «Ainult teisse oli ta tervelt paar kuud armunud, pealegi veel nii hullusti, et muutus teiste naiste suhtes pimedaks ja kurdiks. See oli otse ime, et temaga võis midagi nii-

sukest sündida. Aga teie loodate veel kuue kuu pärastki, nagu peaks teie mees ime ületama.»

«Mina arvan, et see võiks veel kuue aasta pärastki nõnda olla,» ütles Irma.

«Kuidas te siis oma mehega tahate elada, kui te nõnda arvate?» küsis madam Polli. «Siis on ju päris loomulik, et te peate temaga lahku minema. Mis elu see on, kui üks on armunud kaks kuud, teine kas või kuus aastat. Peale selle tegite teise suure eksisammu . . .»

«Läksin temaga kaasa, nii et otse minu oma silma all . . .»

«Kallis proua, sel pole mingit tähendust,» ütles daam. «Aga teie tahtsite temalt last, tahtsite korduvalt.»

«Kas siis mu mees lapsi ei armasta?» küsis Irma peaaegu hirmunult.

«See oleks väike häda, kui ta ei armastaks,» seletas daam, «aga ta ei saa ju last. Mõistate, proua, temal pole see üldse võimalik, nii et laste suhtes te nagu polnudki mehel.»

«Issand jumal!» hüüdis Irma. «Miks ta siis seda mulle ei öelnud, ma poleks talle enam kunagi last meelde tuletanud.»

«Aga kas te talle teisi naisi ka poleks enam meelde tuletanud?» küsis madam Polli, ja kuna Irma kohe vastust ei leidnud, jatkas ta: «Saage ometi oma mehe seisukorrast aru: last ei või ta teile anda ja teiste naisteta ta ka läbi ei saa. Teie aga tahate loomulikult last ja ei saa üldse aru, kuidas võivad tal teie kõrval teised naised olla. Oleks ta läbi ja läbi rikutud mees . . .»

«Seda ta ju on, nagu ise kinnitab,» ütles Irma.

«Kallis proua, te olete juba üle poole aasta abielus ja ikka veel usute, mis mehed räägivad. Mehed räägivad ju ainult selleks, et end huvitavaks teha või et meid naisi ninapidi vedada. Ja mis peaasi, mehest teame ainult meie midagi, mitte mees ise. Teie mees on vaga ja jumalakartlik inimene, ainult nõrga iseloomuga, nii et ta eksib. Tema meelest pole tal raskemat pattu, kui et ta teiega abiellus, ja minule pole tal raskemat etteheidet, kui et mina seda abielu nii-öelda algatasin ja sobitasin. Tema ei andesta endale kunagi, et ta teid oma naisena nõnda petnud, ja kuna ta samal ajal teab, et ta teid ka tulevikus petab, siis on tal sellest ainult üks pääsetee — teiega lahku minna, sest ta kardab teid rikkuda.»

«Seda ta küll ei karda, selles te eksite,» ütles Irma

vahele. «Ennem aitaks ta mind rikkuda, et me paremini sobiksime.»

Madam Polli hakkas südamest naerma ja ütles:

«Te tähendate vist sellele noormehele, kellega te kinos käisite inglise keelt harjutamas?»

«Kust teie seda teate,» küsis Irma üllatunult, tundes, kuidas veri tal näkku tõuseb.

«Teie mehelt, kust mujalt,» vastas madam Polli. «Aga kas te ka teate, kuidas ta siis teie hinge eest väris? kuidas ta teil sabas oli? Ja kuidas lõppes siis selle noormehega? Olete teie päris kindel, et teie mehe käsi seda asja ei korraldanud? Ah, kallis, kui te teaksite, kuidas ta siis teie pärast kannatas! Tema ise seletab seda armastusega, mina jumalakartusega. Tänini oli ta teissuguste naistega kokku puutunud, sellepärast tundusite teie talle nagu mingi kalliskivina või õrna vaasina, mis võib kergesti puruneda, muidugi tema süü läbi, ja nõnda ei leia tema hing enne rahu, kui ta teid oma käest ära saanud.»

«Sellest ei saa ma midagi aru,» ütles Irma.

«Mis seal siis aru saada,» rääkis madam Polli. «Teie armastate ja miski ei tee meid nii õrnaks kui armastus. Peale selle on teie mehel suur pettumus.»

«Minust?» küsis Irma.

«Teist või iseendast, nagu keegi seda mõistab. Tema lootis, nagu paljud mehed loodavad — sest nemad on ju puht lapsed — lootis, et süütu ja rikkumata tütarlapse armastus või õigem — armumine niisukesse tütarlapsesse võiks teda muuta, nii et ta jätaks oma senise eluviisi, mida ei teised ega tema isegi pea korralikuks. See oli tal viimasel ajal alaliseks unistuseks, eriti kui ta oli pisut joonud. Minule kordas ta sagedasti, et — kallis Madleen, kui sa mind tõesti armastad, siis tee mind heaks ja vagaks. Mõistate? Mina pidin ta mõne teise naise läbi heaks ja vagaks tegema, sest mina ise selleks ei kõlvanud. Nõnda siis valisingi ma lõpuks teid. Aga nagu te olete näinud, teie mees on küll hea ja vaga, eluviisid on tal ometi endised, kas sellepärast, et teie pole suutnud teda muuta või pole teda üldse võimalik muuta, kes ütleb. Mina hoiatasin teda küll, öeldes, et ta kogub omale tuliseid süsi pea peale, aga ta ei kuulanud. Keegi sõber ütles talle: armas Ruudi, jumal ei ole nii ilusat tütarlast veel maailma loonudki, et sinusugune jumalakartlik ja patune mees ei hakkaks tema kõrval

lõbusaid naisi himustama, sest jumalakartlik inimene armastab pattu rohkem kui ka kõige kenama tütarlapse õilsat armastust. Aga miski ei aidanud. Kõik muu te teate oma käest. Ja nüüd katsub ta lõppu teha, ning nagu näete, jällegi minu abiga.»

«Ah siis selleks ta andiski mulle teie aadressi?»

«Aga milleks muuks siis? Sest ta ütleb mulle: sina ise oled selle supi keetnud, ise ka söö. Tule jumal appi! vastan mina, kuis siis mina olen keetnud? Ma aitan sulle teenijat otsida, aga sina võtad kätte ja abiellud temaga. Aga tema ütleb üsna lihtsalt: miks sa valisid mulle niisukese teenija, et ma pidin temaga abielluma. Nõnda me vaidleme. Aga teile, kallis proua, ütlen ma: laske ta minna, kui ta nii väga minna tahab. Tema ei kõlba teile ja teie ei kõlba temale, olete teineteisele ainult ristiks kaelas. Temast ei saa teile lasteisa ja varem või hiljem tahate ometi emaks saada, sest te olete nii kaua selle mõttega harjunud. Temast ei saa teile ka õiget meest, sest mis mees see teile on, kes raiskab end teistele naistele.»

«Aga teile ta kõlbab?» küsis Irma, et mitte rohkem öelda, sest ta kippus kõiges kahtlema.

«Minuga on hoopis teine asi,» vastas madam Polli. «Mina pole temalt kunagi last tahtnud ja isegi armastusest pole meie vahel juttu olnud. Tüdineb ta minust, siis pole ma tal risuks teel, pöördub ta minu juurde tagasi, siis võtan ta lahkesti vastu. Niisuke on minu armastus ja ainult sellist suudab ta taluda. Teiega on sootuks teine lugu ja sellepärast oleks minu arvates ainuke õige tegu — lahku minna, ilusasti lahku minna, sest muidu lahkute inetult.»

«Ma tahaks teda kordki veel enne näha,» ütles Irma, nagu oleks ta madam Polli arvamustega päri.

«Kallis proua, milleks seda?» ütles madam Polli, «see ainult raskendab.»

«Mis tähendus on siin raskusel,» ütles Irma kõverdunud huulil, kuna ta ise kõigest väest võitles pisaratega, mis valutasid nagu mitte ainult kurgus, vaid kogu kehas.

Madam Polli vaatles teda natukene aega aru pidades ja ütles siis:

«Tulge homme samal ajal kui täna, ma katsun, ehk ma saan teie mehe seks ajaks siia. Ja pidage meeles: kui tema teile avab, siis olete ainult kahekesi siin korteris, nii et täiesti oma päralt. On nõnda hea?»

«Tänan teid kõigest südamest,» vastas Irma ja katsus naeratada.

«No näete, kallis proua, te saate pisut naeratadagi,» ütles madam Polli nagu kergendatud südamega. «Pole viga, küll läheb kõik üle, ainult algus on raske. Pärast tänate jumalat, et vabanesite sellest jandist.»

Irma lahkus madam Polli juurest peaaegu rõõmsa ja õnnelikuna: ta saab homme Rudolfiga kokku. Talle näis, nagu oleks juba kõik päästetud, kõik heaks pöördunud. Peas välgatas tal korraks mõte, et võib-olla sõidavad nad korraks maalegi tagasi, nagu ta vanale perenaisele lubanud. Milliste silmadega vaatleks ta küll nüüd seda teeotsa, kus ta tol korral seisis, kuni autotolm kaugusse kadus; milliste silmadega seda sarapuupõõsast, kus taga ta istus keset rohelist niitu? Ah, kui ometi veel kord sünniks tema elus ime!

Aga esiotsa polnud mingit imet. Ta pidi jällegi oma tühjendatud korterisse minema, sest tädile ei tahtnud ta enne oma nägu näidata, kui asjad ühel pool. Samuti ei tahtnud ta tänaval liikuda tuttavate pärast, et neid mitte kohata. Nõnda ta siis tõttaski koju tagasi ja vaevles seal õhtu kella viie, kuueni, siis läks ta kinno, et piinavat aega kergemini surnuks lüüa. Ja kui oli ühes kohas eeskava läbi vaadanud, läks ta nagu sootuks mõtlemata teisest kinouksest sisse. Koju tuli alles kesköö ks.

Täna öösel tahtis ta maksku mis maksab magada, et homseks pisutki värskemat ja ergemat näojume omandada. Enne voodiminekut vahtis ta end tükk aega peeglis ja kordas endale hoiatavalt:

«See on hirmus, misuke ma välja näen! Ma ei või ennast nõnda mehele näidata. See on lihtsalt kole!»

Aga ei aidanud ei voodiheitmine ega enesele kinnitamine, et peab kosumiseks tingimata magama, sest sellest, milline välimus tal homme on, võib oleneda kogu tema saatus, uni ei tulnud ega tulnud. Ta tõusis uuesti voodist ja hakkas pimedikus mööda tube edasi-tagasi käima, ikka ühest nurgast teise, ühest toast teise. Nõnda saabus lõpuks valgehakk uduse hommikuga. Irma avas aknad ja laskis ruumi külma, niisket õhku, mis ronis pikkamisi mööda jalgu ülespoole. Lõpuks hakkas kogu kehal vilu. Siis sulges ta aknad ja puges voodi vaiba alla sooja. Nüüd uinus ta peaaegu silmapilkselt ja ei ärganud enne, kui just sel hetkel, kus ta oleks pidanud juba madam Polli korteris olema. See tahtis tal aru röövida:

nõnda oodata seda silmapilku ja ometi jääda hiljaks! Pealegi, ta oli kavatsenud endale hommikul põhjaliku tualeti teha ja värske pesu panna, nüüd polnud enam õieti millekski aega. Ülepeakaela ajas ta riided selga, istus esimesesse juhtuvasse autosse ja sõitis, omal valus eelaimdus rinnas, et kõik läheb lörri. Saabus pooletunnilise hilinemisega. Mees avas ukse.

«Ma mõtlesin, et sa ei tulegi,» ütles Rudolf.

«Ah issand!» hüüdis Irma, omal pisarad silmas. «Võid sa kujutleda, mis sündis? Valvan eilse ja tänase öö, ei saa silmagi kinni ja lõpuks uinun hommikul enne tulekut nii metsikult, et jään hiljaks! Mõistad sa seda idiootsust: tulen sinuga kohtamisele ja jään hiljaks!»

Aga Rudolfisse ei mõjunud see «idiootsus» sugugi idiootiliselt, vaid otse vastupidiselt: tema tegi sellest omad järeldused ja küsis üsna lihtsalt ja isegi lõbusalt:

«Noh, mu ritsikas, milleks sa siis veel minuga nii väga tahtsid kokku saada?»

«Ma tahtsin sulle öelda, et sa oled ogaraks läinud, armas mees,» vastas Irma.

«Mitte, armas naine,» ütles Rudolf. «Oli see kõik, mis sul mulle öelda?»

«Ei, vaid ma tahaks tõepoolest teada, mis see kõik tähendab? Milleks see jant?»

«Armas naine, see pole jant,» ütles mees.

«Nii et sina tahad minust tõepoolest maksku mis maksab lahti saada?» Irma tundis, kuis tal huuled värisema kippusid, kuigi ta oli kavatsenud üsna rahulikult ja asjalikult mehega kõnelda.

«Ei, mu armas, vaid sina pead minust maksku mis maksab lahti saama,» ütles mees.

«Sellepärast, et ma ei saa sinult last?» küsis Irma.

«Ka sellepärast.»

«Mis siis veel? Et sa petad mind, et sa ei saa muidu, kui pead mind petma?»

«Ka sellepärast.»

«Ja veel? Mis veel? Et mina armastan sind rohkem kui sina mind? Või oli see midagi muud, ma ei mäleta enam.»

«Ka see,» kinnitas mees.

«Ja mis veel?» küsis Irma.

«Kas siis sellest ei aita?» küsis mees vastu. «Ei ole ju enam abielu, kui pole last, truudust ega armastust.»

«Kallis mees, mina ju armastan alles ja olen ka truu.

Ning lapsest loobun ma. Just seda ma tahtsingi sulle öelda, et ma loobun lapsest, kui sina mul jääd. Ja tead, mees, sinu truudusest loobun ma ka, sest sinu truudusest on kergem loobuda kui sinust endast. Ka seda tahtsin sulle öelda. Ja kui mu armastus on sulle koormaks, siis ka sellest loobun ma. Kui sa tahad, siis ma ei ütle sulle enam kunagi, et ma sind armastan, ja ma ei tee enam midagi sellist, mis ma tegin siis, kui ma sind armastasin, nii et sa tõesti näed, et ma sind enam ei armasta.»

Mees oli naise sõnu kuulates üsna kössi vajunud, nagu laotaks talle kord-korralt ikka raskem koorem turjale. Viimaks ütles ta peaaegu nagu endamisi:

«Naine, sinuga on asjad hoopis hullud.»

«Kas siis sellest veel ei aita?» küsis Irma omakorda. «Mis sa mult veel nõuad? Nõua, mis iganes tahad, ainult mitte seda, et ma sinust loobuksin.»

«See on esimene ja ainukene, mis sa pead tegema, kui sa ei taha hukka minna,» ütles mees.

«Ma tahan ennem hukka minna kui sinust loobuda,» ütles Irma.

«Mina ei või seda oma peale võtta.»

«Seda ei ole tarviski, mina vastutan enda eest ise,» rääkis Irma.

«Sina oled praegu nähtavasti täiesti otsustus- ja vastutusvõimetu,» seletas Rudolf.

«Ja sina oled vaga ning kardad jumalat, mis?» küsis Irma. «Aga mina ütlen sulle, keda sa kardad: sa kardad ainult seda naist, mitte jumalat. See on sulle need lahutamise mõtted pähe pannud. Tema võtab su minult ja jumalalt üle — ühes mööbliga muidugi, mis juba siia veetud. Ja teie valetate mõlemad mulle suud-silmad täis, sest te peate mind rumalaks lapseks. Te katsute minust teha mingisuguse imelooma, mingisuguse õrnakese, keda peab hoidma, aga mina ei taha niisukest hellitamist. Mina olen lihtsalt naine, kes armastab ja tahab armastada nagu iga teinegi. Ka seda tahtsin ma sulle öelda, enne kui sa lõpulikult otsustad, nii et sa teaksid. Mina olen valmis kõigeks, milleks on valmis mõni teine naine, mina ei karda võistlust, sest mina lähen oma armastusega elu ja surma peale välja. Kui sul on ehk veel mõni asi, millest ma sinu naisena peaksin loobuma, siis nimeta see, nii et ma näeksin, kas ma seda suudan või käib see mul üle jõu. Ja kui sul enam midagi ei ole, mina kõigest muust loobun ja sina siiski tahad minust

lahti saada, siis on mul selge: sina oled lihtsalt minust tüdind, muud midagi, ja sel juhul ei aita kõik minu loobumised midagi. Aga siis sa võiksid mulle seda otseteed öelda, nii et ma teaksin, ja mina ei oleks sulle enam koormaks. Ma olen kõik need päevad ja ööd maal ja linnas niipalju vaevelnud ja mõelnud, et ma oleks nagu kümnel korral läbi küpsetatud. Lõpuks ometi läheb aru selgeks ja süda kõvaks. Algusest saadik pole sa üldse midagi muud teinud, kui valetanud ja petnud. Ja kuna mina nüüd kõigest loobun, nii et ma sulle nagu iga teinegi naiseks kõlbaks, ja sina vaikid, siis on selge, et sa mind ikkagi ei taha. Aga siis on ka sinu lapseasi ja truudusemurdmine ainult pettus, viimane selles mõttes, et sina nagu ei saaks truu olla, kui sa mind armastaks. On ainult üks tõde sinu pikkades seletustes — sina ei armasta mind, sina pole mind vist kunagi armastanud. Sinul oli alguses ainult pisut huvi minu vastu, sest mul oli, nagu ütles täditütar Lonni, maatüdruku värske lõhn küljes, või nagu ütlesid sina ise ja ütled veel praegu muidugi — ma lõhnan neitsilikult, mis on ka üks sinu valedest, millega sa mind seod ja mässid...»

Irma rääkis ja Rudolf kuulas, ta kuulas üsna rahulikult ja allaheitlikult, kuni naine jõudis suure nutuni. Ka siis jäi ta üsna rahulikuks ja vaikseks, nagu tahaks ta nutulõpu ära oodata, aga ei, seda ta ei jõudnud, vaid ütles enne:

«Kas sa ei tahaks mulle üht küsimust vastata?»

«Ma ei taha enam midagi vastata, kõik on mõttetu ja rumal,» ütles Irma.

«Aga ma nii paluksin sind, et sa vastaks ja et sa vastaks lausa ning otsekoheselt.»

«Muidugi, mina vastan lausa ja otsekoheselt, aga sina? Sina ainult keerutad!»

«Ei, mina katsun siis ka lausa ja otsekoheselt vastata, nagu ma vähegi mõistan.»

«Mis sa siis mult veel teada tahad? Ma olen sulle ju kõik öelnud, nii et sina tead minust kõik, mina sinust mitte midagi.»

«Siin sa eksid,» ütles Rudolf, «ka sina tead minust kõik, ainult sina mind ei usu ja mina sind usun, see on vahe. Ja nüüd tahaksin ma veel teada, kas sinu tänased loobumised, s. t. loobumine lapsest, minu truudusest ja oma armastusest, kas see on ainult katseks minule, et näha, mis mina teen, või mõtled sa tõepoolest kõigest sellest loobuda, et aga meie võiksime kokku jääda?»

«Ma lihtsalt ei mõista, kuidas sa võid nõnda küsida,» ütles Irma haavunult. «Muidugi mõtlen ma seda tõepoolest, sest mina olen valmis kõigeks, et aga sind mitte kaotada.»

«Nii,» lausus Rudolf, «mina sain sellest ka nõnda aru, et tõsiselt, ainult sinu pärastised sõnad ajasid mu kahtlema. On see aga nõnda, siis just niisukest armastust, mis valmis on lõpuks iseendastki loobuma, nimetangi mina ülimal määral süütuks ja neitsilikuks. Saad sa sellest nüüd aru?»

«Saan aru,» vastas Irma üllatatult.

«Ja usud, et kui mina räägin sinu neitsilikust armastusest, siis ma ei tee ainult ilusaid sõnu, vaid ma mõtlen oma sõnadega tõepoolest midagi reaalset? Usud sa seda nüüd?»

Aga Irma ei vastanud kohe, sest tal tuli uus nutuhoog peale. Alles natukese aja pärast ütles ta pead nokutades:

«Nüüd ma usun. See on nii hirmus, et sul peab õigus olema.»

«Soo, see oleks siis korras,» ütles Rudolf nagu kergendatud südamega. «Vähemalt ühest arvatavast valest või pettusest olen ma sinu ees lahti. Siis: kas sa annad endale põrmugi aru, mis sa teed, kui sa loobud lapsest, minu truudusest ja lõpuks oma armastusestki? Hea küll, sa loobud lapsest ja minu truudusest, aga kuis sa loobud oma armastusest? Või milleks sa minust siis veel nii kramplikult kinni hoiad, kui sul pole enam armastust?»

«Milleks teised sinust kinni hoiavad, kui nad sind ei armasta?» küsis Irma.

«Teised,» kordas Rudolf nagu järele mõeldes, «teised teevad seda sellepärast, et mul on pisut raha, sel päeval, kus lõpeks minul raha, lõpeks ka nende kinnihoid. Ja pea ikka ühte meeles: neil pole vaja enne oma kõige kallimast, oma armastusest loobuda, kui nad haaravad minust kinni. Neil ei ole nii-öelda midagi, kui nad tulevad, nemad loodavad minult ainult saada. Need, kes alles armastavad, ei ole niinimetatud teiste hulgas ja sellepärast pole võimalik, et ka sina võiksid sinna kuuluda. Minu meelest on see nii selge, et mõttetu on sellest ainustki sõna rääkida. Mis puutub minu truudusse, või ebatruudusse, siis ei peaks ka selle seletuseks õieti ainustki sõna kulutama, sest sul endal on tõsiasju küllalt käes. Õnnetuseks ei usu sina aga tõsiasju, vaid iseoma

seletusi ja sinu seletused käivad nõnda: mitte et mina oleksin truudusetu, vaid mina meelega, täie teadmisega teen enda truudusetuks, et nõnda katsuda sinust lahti saada ja sinule mõista anda, et ma sind enam ei armasta. Tõelikult on häda selles, et minul pole üldse seda armastust olemas, mis teeks inimese truuks, aga sinule on see uskumatu ja arusaamatu, sest et sinu armastus on truu. Sinu armastuse seisukohalt vaadates mina üldse ei armasta. Kahjuks olen sellest õieti aru saanud alles sinuga koos elades ja olen otsusele jõudnud, et kaks inimest, kel nii lahkuminevad armastused, ei või kunagi kauemaks kokku jääda, kui nad ei taha oma elu mõlemale poolele põrguks muuta. Saad sa ka sellest aru?»

«Aga kui ma tahan seda põrgut?» vastas Irma küsimusega.

«Seda ei taha ükski inimene, kui tal on täis aru peas,» ütles Rudolf.

«Ega mul vist polegi enam täit aru,» lausus Irma.

«Aga minul on,» kinnitas Rudolf, «sest just üksi olles või ükskõiksete inimeste seltsis viibides on mul täis aru pähe tulnud ja minu kohuseks on selle järele talitada.»

«Kas sa mäletad, mis sa mulle ükskord seletasid, kui mina tahtsin selle järele elada, mis targem?» küsis Irma.

«Siis polnud ka minul täit aru peas,» ütles Rudolf ja lisas: «Pealegi, praegu pole küsimuses, mis targem, vaid mis üldse võimalik teha. Ja nüüd tuleb see kolmas asi.» Rudolf võttis taskuraamatu ja otsis sealt vahelt midagi, ning kui ta otsitava leidnud, ulatas selle Irmale, öeldes: «Palun, loe seda ning pane tähele, millal see paber kirjutatud.» Natukese aja pärast, kui Irma tõstis silmad paberilt, et mehele küsivalt otsa vaadata, ütles see: «Oled sa nüüd rahul? Või arvad ehk, et ma olen sellelt vanalt professorilt sinu tüssamiseks valedokumendi ostnud? Sa võiksid temaga ka suusõnal rääkida, kui soovid.»

«Ma ei soovi midagi,» ütles Irma. «Kõige hirmsam on see, et lõpuks oled sa minu vastu ometi aus ja hea.»

«Jah, see on tõesti see kõige hirmsam, et oleme teineteisele ausad ja head,» kinnitas Rudolf. «Meil mõlemil oleks palju kergem, kui see oleks teisiti. Seda ma ütlesin sulle oma kirjaski. Üldse on kõik juba varemalt öeldud ja mõeldud, sest see on ju nii kaua kestnud. Õieti algas kõik jõuluõhtust, mäletad, kui sina tahtsid jõululapse emaks saada. Tuba oli soe ja valge, valge. Sa lamasid, nagu ootaksid sa ingli kuulutust, ja mina põlvitasin imetledes sinu ees. Siis viirastus mul äkki, nagu oleksin midagi suurt, hiiglasuurt, nagu mõni vägev vaim või midagi selletaolist, kes langeb sinu üle, nii-öelda varjab sinu, ja kui sa sellest pääsed, siis oledki ema, jõululapse ema. Mulle viirastus sellepärast midagi niisugust, et ma siis nii meeletult tundsin sinu neitsilikku ilu, tundsin ja mõtlesin, et ka minus peab midagi erilist olema, kui ma nõnda sinu ilu tunnen. Aga nagu sa tead, minus polnud ei midagi erilist ega üsna harilikkugi: sa ei saanud emaks, ammugi mitte jõululapse emaks. Ja kui sa seda oma soovi mulle ka pärast veel kordasid, siis hakkasingi endas kahtlema ja läksin arsti juurde, kes kirjutas mulle selle paberi. Mõistad, ma võtsin kirjalikult, sest ma kartsin kohe, et sul on raske seda uskuda. Ja on sul ka see meeles, et sa hiljem soovisid last selleks, et ta oleks minule mu eksitusis takistuseks, nii-öelda pakuks jalus? Mina ütlesin siis, et lapsel pole tähendust. Aga ma valetasin tol korral täie teadmisega, sest see paber oli mul juba siis taskus. Mina ise olin tõepoolest sinuga ühel arvamusel, nimelt, et lapsel oleks olnud meie elus väga suur tähendus, võib-olla otsustav tähendus. Sest ajast saadik aga, kus ma teadsin, et meil ei saa last olla, oli minu ainukeseks mureks: kuidas leida sinule kohane mees. Mõistad, mina tahtsin sind maksku mis maksab mehele panna, nagu oleksin ma sinu isa või ema. Õigust öelda, ükski isa ei muretse oma tütre tulevase eluseltsilise eest sel määral, nagu tegin seda mina, nii et mina olin selles mõttes sul rohkem ema kui isa asemel. Ja ükski mees, kes oleks võinud sulle läheneda, polnud minu meelest küllalt hea. Nii hullusti pidin ma ise sind samal ajal armastama, kui ma otsisin sulle teist meest. Minus pidi tol korral võitlema kaks tundmust, ühelt poolt minu mehelik armastus, teiselt poolt kõlbline kohusetundmus. Ja praegu arvan ma, minu armastus oskas asja ikka nõnda seada, et kohusetundmus pidi tühjade kätega jääma. Seda tegin ma muidugi selleks, et välimiselt või vormilikult oma kohust täita, kuna tegelikult asi jääks endiseks: sina oleksid edasi minu naine. See minu kahe otsaga mäng ilmnes eriti sinu tutvuse ajal selle Schmiedebohniga või kuis ta nimi seal oli...»

«Liegenheim oli ju selle nooremehe nimi,» parandas Irma.

«Õige. Liegenheim, aga minul oli pähe või keelele jäänud millegipärast Schmiedebohn, nii et las ma siis

nimetangi teda nõnda. Sina mõtled selle valenime asemel õiget, s. t. Liegenheimi. Nii siis, kui sina tutvusid selle Schmiedeheimiga, siis oli minul äkki tundmus, et see ongi see õige mees sinule, see õige jõululapse isa. See on see mees, kes ei mõtle ega räägi armastusest, nagu teen seda mina, vaid kes lihtsalt armastab. Aga igavik ilusaid mõtteid ja sõnu armastusest ei vääri silmapilku tumma armastust, kui ta on see õige. Sest mis on meie armastusest saanud? Mina olen ta uputanud tühjade sõnadega. Sõnad on kui veskikivid armastuse kaelas mõttemerel. See juba ainuüksi peaks sulle tõendama, kui vähe olen ma võimeline tõsiselt ja õieti armastama. Aga see Schmiedeheim oli hoopis teine. Sina ehk ei pannud seda tähele, et . . .»

«Panin küll,» ütles Irma.

«Mis sa panid tähele?» küsis Rudolf.

«Kui me istusime kord pimedas kinos ja mina tõmbasin endal kindad käest, hoides neid peos, siis tema võttis minu kinnastel teisest otsast kinni ja nõnda istusime ma ei tea kui kaua, ilma et oleksime lausunud sõnagi. Isegi siis, kui kino tehti valgeks, ei lasknud ta minu kinnastest lahti, ja et tal ei oleks piinlik, libistasin mina oma käe kinnastega üle toolitoe talle lähemale. Nõnda oli kord.»

«See on just see, mis ma ütelda tahtsin,» kinnitas Rudolf. «See oli see õige. Ja kui mina oleksin tõesti tahtnud sind temale mehele panna, siis oleksin ma pidanud näo tegema, et mina ei saa millestki aru, ja oleksin pidanud asja nõnda seadma, et see Schmiedeheim oleks kas või meie majasõbraks muutunud. Nõnda oleksite pikkamisi teineteise külge kasvanud ja siis poleks teid enam ükski vägi suutnud lahutada. Mina oleksin kurva näo teinud ja lõpuks lasknud su minna, andes sulle veel viisaka kaasavara uueks abieluks. See oleks olnud minu kõlbline kohus . . .»

«Ka kurb nägu?» küsis Irma nagu arusaamatuses.

«Ka kurb nägu,» kinnitas Rudolf, «sest muidu oleks sul olnud raskem minust lahkuda.»

«Mina arvan, et otse vastupidi,» ütles Irma.

«Ükskõik, mis me selle üle tühja vaidleme,» rääkis Rudolf. «Igatahes arvasin mina, et minu kõlbliseks kohuseks on peale muu ka nukker nägu, kui olen veendunud, et mina pole sulle õigeks meheks, sest et ma aegamööda rikun ja raiskan sinu ilusa elu ja armastuse.

Ja selline oli minu veendumus tõepoolest. Sellepärast ma muu seas soovitasingi sulle igasuguseid kursuseid, sest seal pidid sa kokku puutuma peaasjalikult noortega, pealegi veel niisugustega, kes teevad tööd. Aga kui inimene teeb tööd ja temal on oma eesmärk, nii-öelda ideaal, siis ei riku ta teisi ja teda ennastki on raske rikkuda. Suurimast saastastki läheb selline inimene puhtalt läbi. Seal sa siis tutvusidki selle Schmiedebaumiga.»

«See noormees on su aru sootuks segi ajanud,» ütles Irma. «Esteks oli ta Liegenheim, sina tegid temast Schmiedebohni, aga sellest sai varsti Schmideheim, lõpuks isegi Schmiedebaum.»

«Sellest sa võid näha, kuis ma sind siis armastasin,» seletas Rudolf.

«Kas ehk ka see pole armastusest, et sa kord seletad, kuis sa mind katsunud rikkuda, siis aga otse vastupidi kinnitad, et sa mind rikkumise eest hoidnud?» küsis Irma.

«Väga võimalik, et ka see on armastusest,» vastas Rudolf. «Aga üsna kindlasti see, mis ma tegin selle Schmiedeheimiga: ma, nimelt, püüdsin ta tänaval kinni ja andsin talle mõista, milline süütu loomake sina oled. Sinu arust on armastus ja abielu üks ja seesama, ütlesin ma temale. Endastki mõista tuli noormehel kabuhirm peale, kui ma hakkasin rääkima abielust, kuna temal olid ainult ebamäärased unistused, nii et vaevalt oleks temale tohtinud rääkida armastusestki.»

«Ah siis sellepärast jäigi ta nii äkki inglise keele tundidest ära!» imestas Irma.

«Muidugi sellepärast,» kinnitas Rudolf, «sest mehele ei tohi kunagi enne abielu meelde tuletada, kui see on paratamatu, nii et pole pääsu. Seda teavad naised kõige paremini, teavad siiski sagedasti halvasti, sest nad riskivad küll kõigega, aga mehele ei saa ometi. Schmidebohni lugu sinuga oli esimene ja jäi ka viimseks, sest pärast seda olid sa valvel. Sul ei tekkinud enam mingisuguseid vahekordi, kuna sa ju teadsid, et armastus ei tule ainult vale ja pettusega ning suure rääkimisega nagu meie vahel, vaid ka naeruga ja puhtpalja vaikimisega, kui hoitakse ühiselt kinnastest või millestki muust kinni, olgu pimedas või valges kinos. Nõnda nurjus mu plaan sind mehele panna, esteks oma armastuse ja pärast sinu armastuse tõttu, millesse ei mõjunud enam miski. Samal ajal hakkasid sa ikka sagedamini lapsest rääkima, mis aina ergutas minu nõrka kohusetunnet sinu tuleviku

suhtes, ja nõnda ma kaldusingi uuesti oma ulaellu, nagu tahaks ma meelega enda sinule vastikuks teha, nii et sa võiksid mu kerge vaevaga sinnapaika jätta. Sinus ma soovitud tagajärge ei saavutanud, aga Madleen, s. t. proua Polli — tema on vist ainukene minu tutvuskonnas, kel veel pisut inimese südant, sellepärast ta siis ütleski mulle, et tehku ma mis ma teen, aga nõnda ma edasi elada ei tohi. See oli ka minu enda arvamine juba ammust ajast ja nõnda ma siis otsustasingi. Ka sina, kui sa kõik hästi läbi kaalud, pead paratamatult otsusele jõudma, et see on meile mõlemale nõnda ainukene õige pääsetee. Muidugi, sul on alguses väga raske, aga mis teha, eksituste õiendamine on ikka valusam kui nende tegemine. Mis puutub majanduslikusse külge, siis...»

«Palun, sellest mitte,» ütles Irma värisevail huulil.

«Nagu soovid,» vastas Rudolf, «aga pea meeles, et kui...»

«Ma ei pea sellest midagi meeles,» katkestas Irma mehe sõnad uuesti.

«Armas laps,» hakkas Rudolf.

«On see sinu lõpulik otsus?» küsis Irma vahele.

«Kahjuks küll,» vastas Rudolf.

«Ja ei aita mingisugused loobumised?»

«Ma ju seletasin sulle, miks see oleks asjatu.»

«Kas sa siis vähemalt ei suudleks mind veel kord, et ei jääks see viimseks, mis oli seal teeotsas, kui sa sõitsid linna,» palus Irma.

Nad tõusid mõlemad sõnalausumata püsti. Rudolf lähenes naisele, kes langes peaaegu jõuetult ta käte vahele. Aga kui mees oli teda suudelnud, palus naine ikka ja jälle:

«Veel kord! Kõvemini! Veel kõvemini! See on ju viimist korda!»

Lõpuks ometi Irma kiskus enda mehe käte vahelt lahti ja tuikus nagu pimesi uksest välja.

XXVI

M-me Polli korterist lahkudes Irma pea oli alguses üsna uimane ja ta ei suutnud kuidagi oma mõtteid koguda, et mõista, kuhu ta peab minema või mis ta nüüd peab tegema. Sellepärast kõndis ta üsna huupi mööda tänavaid edasi, põrgates siin-seal inimestega kokku,

nagu oleks nendegi seas temasuguseid, kes ei suuda oma mõtteid koguda. Pärast ei mäletanud ta õieti, kust kaudu, kuidas või mispärast ta leidis enda südalinnast suurema rohukaupluse akna tagant, kus oli muu seas mingisugune reklaamipilt kärbsepaberite mõjust. Seda pilti nähes Irmal turgatas nagu midagi ammuununenut meelde ja ta astus kauplusse sisse ning küsis kellegilt noormehelt kärbsepaberit. Noormehel olid helesinised silmad ja Irmal meenus, kuidas mees oli tema silmi kord nimetanud üsna siniseks ja teda ennast ritsikaks. Tähendab, see on ka üks ritsikas, kui tal on sinised silmad, mõtles Irma sellest noormehest ja ei pannud tähelegi, et see küsis juba teist, kolmat korda, kui palju ta prouale peab kärbsepabereid andma.

«Kümme, ei, parem kaksteist,» ütles Irma lõpuks, ja kui noormees oli need välja lugenud ning tahtis arvet hakata kirjutama, kahetses Irma, et ta polnud rohkem nõudnud. «Kannatage pisut,» ütles ta lõpuks nagu järelemõeldes.

«Palun, proua,» vastas noormees viisakalt. Kuid nüüd läksid Irma mõtted jällegi laiali ja ta ei suutnud neid kuidagi koondada selleks, mis tal tarvis öelda.

«Prouad soovivad veel midagi?» küsis noormees ja vaatas Irmale oma siniste silmadega peaaegu naeratades otsa, sest talle tegi nalja, milline raske ülesanne daamidel kärbsepaberite ostmine.

«Ma tahtsin nimelt küsida,» algas Irma viimaks, «et kas need paberid on ka head, nii et nad ikka kindlasti tapavad?»

«Ärge selle eest muretsege, proua, et need paberid ei tapa,» seletas noormees. «Ainult vett mitte liiga palju valada, pisut, nii et aga märg oleks, ja maitseks suhkrut, nii et kärbsed sööma tuleksid, ning kes noka sisse pistab, see koivad välja sirutab.»

«Nii et need paberid on tõesti head?» päris Irma.

«Uskuge proua, need on head,» vastas sinisilmne noormees.

«Noh, siis andke mulle kakskümmend tükki,» ütles Irma ja lisas: «Ükskord sain ma niisukesed, mis ei teinud põrmugi head.»

«Ostsite nad meilt?» küsis noormees. «Need, mis ma teile praegu annan, on rotikihvtised, kui need kärbest ei tapa, mis siis veel tapab.»

«Kui nad on tõesti rotikihvtiga tehtud, siis andke juba

parem kolmkümmend tükki, et oleks võtta, sest ma sõidan maale,» ütles Irma nüüd.

«Maal hoidke, et kanad surnud kärbseid ei söö, muidu kõngevad ka nemad. Kõige parem on surnud kärbsed ära põletada,» seletas noormees.

«Ah tõesti surevad kanad, kui nad nende paberitega tapetud kärbseid söövad?» imestas Irma.

«Kindlasti,» ütles noormees.

«Tänan lahke seletuse eest,» ütles Irma, kui lahkus ärist.

«Palun väga,» vastas noormees ja kummardus leti taga viisakalt.

Aga kuhu ma nad panen, kui ma tädi juurde lähen, kuhu ma peidan? arutas Irma endamisi tänaval. Käekotti ei või panna, selle otsib Lonni kohe läbi. Samuti pole mujal paika, kust tema üles ei leiaks, sest tema uudishimul pole piiri. Kõige parem, las olla niisama lahtiselt pakis, siis ei ärata kahtlust. Õige, ütlen, et tahan maale sõita ja kaasa võtta, seal on sügisel alati hirmus palju kärbseid, peres ja ka neil. See on kõige parem ja loomulikum. Aga äkki tuli tal veel parem mõte: ta viib kärbsepaberid iseoma korterisse ja jätab nad sinna. Mitte et ta seal hakkaks seda tegema, mis ta teha tahab, ei, seda mitte, sest seal ei teaks keegi teda võib-olla mil ega mil ajal otsima tulla ja see oleks hirmus. Kui ta seda üldse teeb, siis ainult tädi juures, aga enne peab ta minema vaatama ja kuulama, kuis seal on ja millal tuleks paras silmapilk, nii et tal oleks aega ja ta oleks üksi.

Nõnda siis Irma läks kõigepealt oma korterisse, aga sealgi ei visanud ta kärbsepaberite-pakki esimesesse parajasse paika, vaid hakkas mõtlema, kuhu ta panna, nagu oleks need paberid kusagilt varastatud ja nagu peetaks nende peale juba jahti. Kauase arupidamise ja katsetamise järele pistis ta nad lõpuks kappi pesu vahele. Aga sealtki võttis ta nad uuesti välja, sest tal tuli meelde, et paberid on ju mürgised ja mürk võib pesusse minna ning pesu kaudu kuidagi kehasse. Ta mässis pakile veel mitmekordselt valget paberit ümber ja tahtis siis endisele paigale tagasi panna, kuid nüüd ta enam sinna ei sobinud, sest ümbermässitud paber oli paki liiga suureks teinud. Lõpuks tüdis ta sellest jändamisest, viskas paki keset lauda ja ütles endamisi: «Siia ei tule ju keegi, ja kuigi tuleks, kel on nende

kärbsepaberitega asja.» Nõnda siis jäigi see pakk sinnasamasse ja Irma läks minema, sest tal ei olnud tahtmist silmapilkugi siia kauemaks jääda, kui hädasti vaja.

Pikkamisi lonkis ta agulisse tädi korteri poole. Et tee oli tuttav, siis läks ta nii-öelda käsikaudu — vaatamata, arupidamiseta, mõtlemata. Kõik oli kuidagi tühine, asjatu, ebamäärane, ükskõikne, ainult selle sinisilmse noormehe nägu viirastus talle paar korda imelise selgusega, kellelt ta oli ostnud kärbsepaberid. Ritsikas, kordasid ta huuled nagu ebateadlikult.

Tädi juures ei olnud kedagi kodus. See lihtne tõsiasi tõi Irmasse äkki värske elu. Tema mõte muutus ergaks, ümbrus selgeks, kõigel oli äkki oma tähendus. Ta hakkas välisukse võtit tema peiduurgastest otsima: leidis lõpuks. Läks tuppa. Kõik oli, nagu ta seda mäletas. Tähendab, tädi vististi pesu pesemas, Lonni vabrikus. Irma tuli korterist uuesti välja, lukutas ukse, pistis võtme käekotti ja mõtles minna, pöördus aga uuesti tagasi, võttis võtme käekotist ja peitis ta endisesse paika. Nüüd läks ta suure rutuga tänavale, tõttas esimesele nurgale, kus seisis harilikult auto või kaks, leidis sealt ühe, istus sisse, sõitis oma korterisse, võttis sealt valge paki ja sõitis endisele tänavanurgale agulisse tagasi, tasus siin autole taksi, andis suurema raha kui vaja, ei jäänud arveõiendamist ootama, lõi käega ja tõttas jällegi tädi korterisse. Võti oli seal, kuhu ta tema natukese aja eest ise pannud. Aga kui hakkas suure rutuga ust avama, tuli vastasuksest prillidega vanamees ja vaatas uurivalt. Irma ehmus, nagu oleks ta kuriteolt tabatud, ta jäi nõutult vanamehe otsa vahtima, kuni see ütles:

«Ah, see olete teie, proua, ma mõtlesin, et ei tea, kes siin käib.»

«Jah, mina,» sai Irma nüüd lausutud. «Tädi on pesemas?»

«Ei vist,» vastas vanamees, «ütles, et läheb surnuaiale.»

«Ma siis ootan, kuni ta tuleb,» ütles Irma, nagu oleks tal selle ootamisega suur rutt, avas ukse ja läks sisse, kus süütas kohe priimuse, et teha vett soojaks. Alles siis, kui vesi juba tulel, võttis kübara peast ja mantli seljast. Nüüd otsis väikest kaussi, ei leidnud puhast, võttis alumiiniumist kastruli, aga see oli liiga suur. Pealegi, metall võib anda maiku, võib anda reaktsiooni, mõtles Irma ja tal oli hea meel, et ta oli selliseid asju koolis

õppinud. Nüüd olid talle omandatud teadmised kasulikud. Kunagi ei või ette teada, kus ja millal see tarvis läheb, mis sa õpid, sellepärast on hea, kui oled ükskõik mida õppinud. Nõnda mõeldes Irma katsus vett, mis oli alles ainult leige. Issand, kui kaua see kõik aega võttis! Tädi võib surnuaialt enne koju jõuda. Aga siiski, kust saada paras riist? See peab olema väikestvõitu, vööbatud või klaasist. Võiks ka olla emailitud, aga seda pole üldse olemas. Ah jaa! See peaks olema selline riist, millest oleks hea klaasi valada. Tähendab, suur, sügav taldrik ei või see olla, sest sealt ei saa klaasi valada, läheb maha. Aga muidu oleks taldrik nagu loodud — paberid mahuvad parajasti platti põhja, pole muud kui vala vesi peale ja suru pulgaga, et mürk hästi välja tuleks. Arutades ununes vesi ja see hakkas keema, alles nüüd Irma ärkas nagu unest. Ta võttis väikese rasvase ja muude toidujätistega kausi ja hakkas seda pesema. Valas keeva vett, nii et põletas oma sõrmed, aga ei teinud sellest väljagi, sest nüüd oli ju ükskõik, kas põlenud või mitte põlenud, ainult kui saaks kausi ruttu puhtaks. Kui see tehtud, kuivatas teda hoolega, kuni ta rätiku vastu libe, pani lauale, võttis paberid pakist ja seadis neid kausi põhja. Suur taldrik oleks parem olnud, tingimata parem, aga sealt ei saa klaasi valada, sellepärast siis ikkagi kauss... Valas kuuma vett paberitele peale — sortsaku, teise, kolmanda. Läks liiga. Peaks vähemaks valama, aga ei või, sest... Võttis pulga, vajutas, peaaegu tampis märgi pabereid, mis läksid kokku, nii et mahtusid väga hästi ka kausi põhja. Tähendab, sest polnud midagi, et nad olid kausis, mitte taldrikus... Samal ajal, kui paberid ligunesid, Irma võttis klaasi, vaatas teda vastu valget, valas kastrulist viimse sooja vee, pesi hoolega klaasi ja kuivatas seda pärast tükk aega. Siis pani sinna suhkrut, esteks ühe lusikatäie, siis teise, aga nüüd arvas, et sai liiga, valas seda vähemaks, arvas jällegi, et valas liiga väheks, pani uuesti lusikaotsaga juurde, rahuldus. Mõtles natukene aega, võttis noa, valis lahedama puuhalukese ja lõikas selle küljest paraja pilpakese, millega oleks hea vett klaasis segada, et suhkur ära sulaks. Noormees äris, see sinisilmne ritsikas, oli ju öelnud, et suhkrut peale riputada, nii et oleks magus ja meelitaks ligi, ning kes siis noka sisse pistab, see koivad välja sirutab... Uuesti Irma muljus pabereid kausis. Vesi läks kollakaks, üsna kollakaks. Tähendab...

Valas lõpuks selle kollaka vedeliku klaasi, mis sai pooleli, võttis paberid kausist näppude vahele ja pigistas neid klaasi kohal: sorinal tuli kollakat vedelikku, millest osa läks lauale. Irma otsis lapi ja kuivatas laua, segas vedelikku klaasis, kuni suhkur täiesti sulanud. Pidi võtma voodilt valge teki, aga ärkas nägema, et voodeid on kaks ja eestoas kolmas, järeldas sellest, et on võetud kaasüürnik, kes magab ühes Lonniga tagatoas, nagu oli maganud millalgi tema, kuna tädi voodi asub endiselt eestoas, läks sinna, jõi klaasi loginal tühjaks, märkas katmata akent, tõmbas kardina sellele hoolega ette ja heitis voodi.

Kui tädi Anna koju tuli, ei leidnud ta uksevõtit pandud paigalt, lõi kahtlema oma mälus, katsus ust, kas see lukus, kobas käega ka teistes peiduurgastes, aga kui ka seal midagi ei leidunud, läks vastaskorterist prillidega vanamehelt küsima. Kui kuulis, et õetütar tulnud, läks tagasi oma ukse taha, katsus veel kord seda avada, kummardus, vaatas lukuauku, võti oli seespool ees, koputas, ragistas käepidemega, hüüdis. Aga miski ei aidanud, seespool jäi vaikseks.

Nüüd tuli tädisse äkki suur hirm, mis aina kasvas, kui prillidega vanamees tagantjärele arvas, et proua tegumood olnud tõepoolest pisut kahtlane, ainult et tema polnud kohe sellele mõttele tulnud. Tädi jooksis akna taha, katsus sisse vaadata, kuid midagi polnud näha, sest kardinad olid ees. Mis teha? Millest peale hakata? Kuidas uks avada? Politseisse? Ah ei! Tädi jooksis tänavanurgale, kuhu oli esteks jooksnud Irmagi, leidis sama auto, mille leidis seegi, istus sisse ja kihutas südalinna selle «värkstoa» juurde, kus töötas Kalmu Eedi, sest küllap tema ukse lahti saab, nii või teisiti.

Et aga tädi Anna just Eedi järele kihutas, siis sellel olid oma iseäralised põhjused. Pärast Irma abiellumist Eedi oli hakanud kord-korralt ikka sagedamini tädi Anna ja tema tütre Lonni pool käima, sest need olid ainukesed inimesed, kellega ta võis rääkida Irmast, õigem — need olid ainukesed inimesed, kes rääkisid vahetpidamata Irma imelikust saatusest, küsimata, kas keegi seda kuulda tahab või mitte. Ja Eedi oli üks neist ainukestest, kes himustas alati ja ikka Irmast midagi kuulda. Aga temast kuulates hakkas talle lõpuks erga ja sõnaväleda Lonni jutt ka siis meeldima, kui see rääkis millestki muust, mitte just Irmast. Nõnda said nad pik-

kamisi seltsilisteks, kes käisid üheskoos kinos ja paar korda teatriski, suvel võtsid ette jalutuskäike, väljasõitusid, aerutamisi merel. Praegu tundsid nad end juba pruudi ja peigmehena ja tädi Anna kinnitas oma tütrele igal parajal juhul, et võtku ta nüüd ometi kord aru pähe, olgu mõistlik, jätku teistega ekutamine ja ärgu lasku poisist enam lahti.

Nõnda siis ruttas tädi Anna Eedi kui oma tulevase väimeespoja juurde abi saama, et kui midagi niisugust või teistsugust juhtuks olema, siis poleks kohe võõraid teadjaid. Aga kui tädi nägi, kuidas tema sõnum Eedit rabas, kuidas «poiss muutus äkki nagu surnumullaks» või «oleks nagu uuesti sündinud tahmases värkstoas» — nõnda seletas tädi hiljem seda, mis ta oli Eedis tähele pannud, kui ta läks tema juurde oma hirmusõnumiga, — nii et kui tädi seda kõike tõesti iseoma silmadega nägi, siis muutus ka tema peaaegu surnumullaks, sest tema emasüda aimas kohe, et kui on küsimuses Irma, siis ei tule sel poisil Lonnit enam meeldegi. Ah, ta oleks targemini teinud, kui ta oleks ükskõik kuhu läinud, kas või politseissegi, aga mitte Eedi juurde!

Aga nüüd polnud enam midagi parata, asjale oli kord käik antud, tuli kaasa minna. Tõepoolest sündiski sellest silmapilgust peale kõik nõnda, nagu poleks tädi Anna kogu asjas otsaline, vaid Eedi, Kalmu Eedi, võhivõõras noormees, kes pidi olema tema tütre Lonni peigmees, kuid kes liigub ja talitab nüüd nõnda, nagu poleks ta sellest asjast kunagi midagi kuulnud. Autossegi istusid nad, Eedi ees, tädi Anna järele.

Ja kui nad kohale jõudsid, jooksis Eedi nagu mingisugune arutu hooviväravast sisse, üle õla autojuhile hüüdes, et see ootaks.

Vahepeal oli Lonni vabrikust koju jõudnud ja ajas mõne teise uudishimulisega korteri ukse taga juttu, aga Eedil polnud tema jaoks silmi. Lonni esitas talle kui oma peigmehele mingisugused küsimused, aga Eedil polnud nende tarvis ka kõrvu. Nüüd mõistis Lonni nagu emagi, et tema muutub Irma kõrval Eedi silmis lihtsalt õhuks, paljaks tühjuseks, ja neil mõlemal läksid silmad märjaks, nagu nutaksid nad juba ette oma armsa täditütre tundmata saatust.

Samal ajal Eedi töötas peaaegu ahvi väledusega: lükkas võtme eest ära, mis kukkus kolinal tuppa põrandale, ja avas siis kerge vaevaga lihtsa luku. Summas tormasid

inimesed uudishimus sisse. Aga ei jõutud õieti veel midagi näha, kui juba Eedi haaras oma tahmaste kätega asemel vaevleva poolhingetu keha, mis kandis heledaid riideid, ja karjus nagu vihaselt: «Hoidke eest!» Kiirel sammul ta ruttas uudishimuliste vahelt läbi koridori ja sealt välja auto juurde, kus kärgatas jällegi: «Uks lahti!» Ja kui autojuht oli käsku täitnud, pistis tahmaste kätega noormees oma heleda kandami uksest sisse ning ronis ise tagant järele.

Järgmisel silmapilgul polnud aguli hooviväravas enam muud näha, kui aga väike salk uudishimulikke inimesi, kes arutasid olnud sündmust. Seegi ei püsinud kuigi kaua, sest kellelgi polnud õieti midagi rääkida — keegi ei teadnud midagi. Kõige rohkem oli ütlemist prillidega vanamehel, aga temagi teadmised olid sedavõrd napid, et lõppesid peagi, kuigi ta kordas neid niipidi ja naapidi.

Tädi Anna ja tema tütar Lonni kadusid kohe salga seast, niipea kui autot polnud enam näha, ja see vilksas õige varsti lähema tänavanurga taha. Nemad oleksid hea meelega mõlemad kaasa sõitnud, vähemalt oleks seda tädi tegema pidanud, sest polnud ju kuigi viisakas, et Kalmu Eedi, see võhivõõras noormees, sõitis nõnda teise mehe naisega, aga Eedi talitas, nagu poleks tema võhivõõras, vaid kõik need teised, muu seas ka tädi Anna ja Lonni. Nõnda siis polnud ka neilgi esiotsa muud paremat teha, kui ainult oodata, kas ja millal tuleb tagasi Eedi, et kuuleks temalt, mis see siis nüüd õieti oli. Tuppa jõudnud ja ukse lukku keeranud, nii et keegi enam tülitama ei pääseks, Lonni ütles emale:

«Mis pill sel siis õige lahti läind! Käis kui vou teine ringi, saba laiali taga, ja nüüd ei oska mujale suremagi minna, kui tuleb meie juurde.»

«Jah, jumal seda küll teab, mis see on või mis see tähendab. Kui ta viimati siin käis, ütles ta, et sõidavad maale oma talusse suvitama, pidi teistel seal uus majagi olema, roheliseks värvitud, nii et oleks metsa karva,» rääkis ema.

See oligi kõik, mis neil asjalikku Irmast ja tema olukorrast öelda. Kõik muu, mis nad rääkisid, oli paljas oletus ja aimdused. Sellest aga, mis nende mõlemate südant kõige rohkem näppis, ei tahtnud kumbki esimesena suud paotada, või kuigi nad seda tegid, siis üsna kaudselt, nagu ei puutukski asi neisse. Lõpuks ema tüdis sellest

umbkaudu rääkimisest, ja kui Lonni peaaegu nagu Irma mehe pähe, tõepoolest aga Eedi pärast kirus kogu meestesugu näruks, ütles ema ohates:

«Mis parata, tütreke, vana arm ei roosteta.»

Need lihtsad sõnad lõid nagu veepaisul vaiad eest ja Lonni purskas nutma, nagu oleks tal juba kindlasti teada, et tema seekordne pruudipõli jällegi läbi. Lõpuks ütles ta etteheitvalt emale:

«Oli sul tarvis tema järele minna! Nagu poleks terves linnas muid lukusseppi, kes toaukse oleks lahti teind.»

«Jah, ei tea mina, mis mu vanainimese arus oli, et ma tema juurde kupatasin, meil on ju siin ümber nurga omal meister, kes oleks sellega hakkama saand,» rääkis ema.

«Sa muretsed ju kogu aeg rohkem Irma kui minu eest,» ütles Lonni.

«Ära aja ometi kiusujuttu,» manitses ema. «Ja õieti öelda on ju ükskõik, kas ma Eedi tõin või mitte, teada oleks ta ju niikuinii saand ja siis oleks see ikka kõik tulnd, kui üldse midagi tuleb. Aga ehk jumal aitab, et asi polegi nii hull, kui meie kardame.»

«Looda sa seda,» rääkis Lonni silmi pühkides. «Ei Irma poleks enesega niisukest tükki teind, kui tal poleks oma mehega juba kõik lörris. Jääb ainuke trööst, et ta ehk sureb.»

«Armas laps!» hüüdis ema. «Kuidas sa võid nii hirmust patujuttu rääkida!»

«Ma võin iseoma käega talle otsa peale teha, kui ta mult Eedi üle lööb. Tapan ta kui lutika. Jõlgutab poissi, kuni sel arunatuke peast läind, ja kui mina talle mehe tolgu uuesti pähe panen, siis tema pöörab ümber ja nälpab minu eest ära. Ma võin nad mõlemad maatasa teha.»

Nõnda arutasid ema ja Lonni uut ja ootamatut asjade seisukorda, mis neid kui välk sinisest taevast tabanud. Lõpuks sai igasugusest risti ja põigiti rääkimisest villand ning oleks tahtnud midagi tõsiasjalikku kuulda, aga Eedi ei tulnud ega tulnud, nii et ema ja Lonni hakkasid viimaks kartma, ta ei tule üldse enam tagasi, vaid läheb sealt, kuhu ta Irma viis, otseteed töökotta. Ja kuhu ta temaga õieti kihutas? Muidugi haiglasse, mitte oma juurde koju, kuid millisesse? Peaks minema otsima, peaks haiglad kordamööda läbi käima, küllap nad üles leiab.

Ema oli esimene, kes tahtis minna mööda haiglaid

jooksma, aga Lonni takistas teda. Kui siis ema rahunes, kaotas Lonni varsti kannatuse, aga nüüd seisis juba ema mineku vastu ja soovitas oodata. Sest lõpuks pidi ju Eedi niikuinii tulema. Nõnda ei saadudki kodust välja. Kui Eedi ilmus, esitasid mõlemad sama küsimuse, mitte aga sama sooviga vastuse suhtes, sest ema ootas jaatavat, Lonni ennem eitavat vastust.

«Jääb ta elama?» hüüti noormehele vastu.

«Muidugi,» vastas Eedi. «Inimesel ka aru peas! Tahab end kärbsepaberitega tappa, nagu oleks ta ise mõni kärbes.»

«Kas siis ei saa?» küsis Lonni uudishimulikult ja tundis äkki valusat nõksatust südames, sest talle meenus nüüd, et tema ise oli ju Irmale rääkinud kärbsepabereist, kui nad tulid kinost tol õhtul, kus Rudolf oli daami seltsis istunud ülal rõdul, nemad kahekesi all. Õige, see oli sel õhtul, kus Rudolf käis Irmal kosjas! Sellest rääkimisest pididki Irmal kärbsepaberid meelde jääma.

«Nähtavasti ei saa, kui elab,» vastas Eedi.

«Mis ta siis ise ka ütleb? Mis ta vastab? Miks ta seda teinud?»

«Ta ei vasta midagi, karjub ainult, et tahab surra, see on ainuke, mis ta vastab,» seletas Eedi.

«Vaene laps,» haletses tädi Anna, «mis ta arusse siis läind?»

«Ma ju ütlesin kohe, et, tähendab, lörris, kui nõnda,» rääkis Lonni.

«Ja mees, kus see on või mis sellega on?» küsis tädi Anna Eedilt.

«Ei tea,» vastas noormees sõnakehvalt. «Telefoneeriti, ei saadud kätte, ei leitud.»

«Kui enne õiget otsa kätte ei saa, siis lehtedest ikkagi,» arvas Lonni.

«Need lehed tulevad ju alles homme,» ütles tädi.

Aga ei aidanud homsedki lehed, sest vahepeal oli härra Ikka asjast kuulda saanud ja ei pannud enne telefonitoru käest, kui kõigilt lehtedelt oli lubadus saadud, et nad vaikivad sündmuse kas hoopis surnuks või paigutavad ta lehte ainult paari reaga ja liignime esitähega, et ükski kõrvaline isik ei saaks loost vähimatki taipu. Nõnda siis ilmusidki lehed järgmisel päeval ilma selle sõnumita, mida tädi Anna ja tema tütar Lonni ning mõni teinegi nende tuttav pidas kõige tähtsamaks kogu maailmas, nii et nende arvates

ei täitnud ajakirjandus sel korral põrmugi oma kõrget ja tähtsat ülesannet. Ainult ühes lehes, kus muidu jutustati igast õnnetusest, kuriteost või enesetapmisest kuulmatuid lugusid, leidus paarirealine märkus, et pr. I. toodud mürgitustunnustega haiglasse, kuid tema elu ei olevat hädaohus. Isegi kärbsepaberid olid lehest välja jäänud, nii et rahvas ei saanudki teada, et leidub maailmas ka niisuguseid inimesi, kes mürgitavad end kärbsepaberitega. Samuti ei paistnud ka sõnumist kuidagi, kas pr. I. tervis oli alguses üldse hädaohus olnud või mitte. Ennem võis oletada, et kõik oli ainult rumal jant, mis korraldatud nagu kellegi õrritamiseks. Lonni oma elava kujutlusvõimega, kui keegi oleks pisutki kaasa aidanud, oleks varsti sinnamaale jõudnud, et oleks seletanud: Irma ei mõelnudki end tõsiselt tappa, vaid mängis kõik selleks, et Eedit temalt üle lüüa, kui oma mees läks käest lendu. Samuti pidid ka tema sõnad, et ta tahab surra, ainult surra, paljas manööver olema, sest pisarad ja surm on naiste löögiriistad, milledega nad teevad tümaks kangemagi mehe. Nõnda oleks võinud Lonni seletada, kui keegi oleks teda pisutki selles toetanud. Aga sellist inimest ei olnud ja sellepärast jäi kogu asjast, mis oli esteks tekitanud nii suurt hirmu ja ärevust, ainult nagu suur pettumus järele. Issand halasta küll, milleks see kõik, kui lehedki sellest ei kirjuta!

Selles pettumuses ja teadmatuses pidi elama kolmanda päeva õhtuni, sest alles seks ajaks Irma sai hingeliselt ja kehaliselt sellisesse seisukorda, et teda võidi lasta kodusele ravimisele ja kosumisele. Irma ise oleks tahtnud nüüd minna ennem oma tühja rüüstatud korterisse kui tädi Anna juurde, sest ta ei tahtnud kuulda ega näha ühtegi inimest. Kuid haiglas arvati, et paraneja vajab alles tingimata teiste inimeste seltsi ja abi ning sellepärast anti ta nii-öelda käest kätte tädile üle, et ei sünniks midagi hullemat, kui oli juba kord sündinud. Sest tädi kuulis iseoma kahe kõrvaga, kui Irma ütles arstile üsna rahulikult:

«Ega see aita, et te mulle valve järele seate, ma teen lõpuks ikkagi seda, mis ma tahan.»

«Muidugi, kallis proua,» nõustus arst temaga, «aga varsti te ei taha seda enam teha. Ainult pisut veel kosuda ja siis on kõik möödas. Uskuge, mina tunnen teid paremini kui teie ise, sest teie näete sellist asja esimest korda, mina aga juba lugemata hulk kordi.»

«Minuga näete seda ometi esimest korda,» ütles Irma.

«Ja mina loodan, et see jääb ka viimseks,» vastas arst.

Tädi Annale oli haiglas südame peale pandud, et paranejat asjatute küsimuste ja järelepärimistega ei tüüdataks. See tegi seisukorra väga raskeks, sest tädi ei teadnud, kuis olla või mis rääkida. Kuna nad alguses olid Irmaga kahekesi, sest teised olid alles töölt tulemata, siis katsus tädi vaikida — tegi oma toimetusi ja nohises omaette, nagu ta öelda armastas. Aga seda tumma mängu ei suutnud Irma kuigi kaua välja kannatada. Ta hakkas ise siit-sealt juttu otsima.

«Kes on teil nüüd kaasüüriliseks?» küsis ta. «Alles nüüd märkan, et see on ju keegi meesterahvas.»

«Meesterahvas jah,» vastas tädi. «Eks ta see ole, kes su haigemajasse viis.»

«Kalmu Eedi, tähendab?»

Nüüd oli tükk aega vaikust, kummagil oli oma mõtetega tegemist. Lõpuks ütles Irma nagu endamisi:

«Nii et see on Eedi ase, mis eestoas.»

Teda rabas mõte, et ta oli läinud Eedi asemele surema. Oli küll tahtnud minna tädi asemele, aga sattus Eedi asemele, nagu oleks selles saatuse sõrm tegevuses.

«Eedi ase näh,» seletas tädi Irma mõtete sekka, «sest ega nad Lonniga veel seal maal ole, et magaksid ühes toas või ühel asemel.»

Irma oleks peaaegu küsinud, et kus maal nad siis on, aga ei teinud seda, sest see ei puutunud temasse, vähemalt mitte sel määral, et oleks pidanud kohe küsima. Tädi ise ei rääkinud ka rohkem, nagu peaks ta oma õrna tähendust seks korraks küllaldaseks. Jälle venis vaikus.

«Tädi, miks sa enam midagi ei räägi?» küsis Irma viimaks.

«Kallis laps, mul ei ole midagi rääkida,» vastas tädi. «Kui ehk sina ise, sul ehk on.»

«Ah, armas tädi,» ütles Irma. «Minul pole ka. Sa näed ju isegi, mis minuga on, mis seal veel rääkida.»

Aga lõpuks ometi oli sellest rääkida ja isegi palju ning kaua, ja mida rohkem nad rääkisid, seda enam tuli Irmasse nagu elu tagasi, nii et tädi Anna nägi peagi, kui väga haiglas eksiti, keelates temal järelepärimistega tüütavaks saada. Ainult üks asi ei meeldinud tädile, sest ta ei saanud sellest kuidagi aru: miks Irma nii vähe nuttis? Õieti öelda: miks ta sugugi ei nutnud? Ilmus ainult mõni üksik pisar, mis jäi silmanurka või palgele

peatuma, ja sinna ta nagu kuivaski. See mõjus tädisse nii hullusti, et Irma asemel hakkas tema ise nutma, sest tema armastav ja kaastundlik süda ei võinud kuidagi lubada, et niisugune kurb ja hale asi, nagu Irmaga sündinud, võiks jääda ilma suure nututa. Nõnda siis kujunes see hale asi peaaegu naljakaks, sest milleks muuks teda nimetada, kui üks, kellesse asi õieti puutub, istub kuiva, nagu ükskõikse pilguga, kuna aga teine, kes hoopis kõrvaline isik, aina valab pisaraid.

Selles seisukorras tabas neid Lonni, kui ta tuli oma vabrikust, magusad lõhnad kaasas nagu ikka. Muidugi pidi ema ka temale kõik nagu kord ja kohus jutustama ja seletama, aga ta tegi seda üsna tasakesi ja varus selleks aja, kus Irma oli teises toas. Ka Eedile pidi asja selgeks tegema, aga veel tasemini kui Lonnile. See oligi seda kergem, et Eedi ei esitanud mingeid küsimusi, nagu ei huvitaks asi teda põrmugi. Ta ei vaadanud isegi kordagi kõnelejale otsa, vaid hoidis silmad kas põrandal või akna pool, nagu oleks tal pisut piinlik ja häbi räägitava jutu pärast. Sel viisil jõuti veel samal õhtul sinnamaale, et kõik olid Irma asjadega nii-öelda kursis, aga ükski ei võtnud neid enam avalikult suhu, kuigi kõigi südamed kibelesid selle järele. Oli nii hirmus palju arusaamatut, seletamatut ja mõistatuslikku selles sündmuses, et teda oleks võinud arutada kas või terve õhtu ja öö tagant järele, ometi poleks jõutud küsimuste ja kostmistega lõpuni.

Järgmisel hommikul Lonni ja Eedi läksid tööle, kuna tädi jäi Irma seltsiks koju. Nõnda kordus see kaks, kolm päeva. Siis pidi tädi minema pesu pesema ja Irma lootis, et lõpuks ometi ta võib jääda üksi, kuid ta eksis, sest tädi asemel jäi nüüd koju Eedi, kes viilis ja kopitses mingisuguse vana luku kallal. Irma ootas kuni kella kümneni, ja kui Eedi ikka veel minekut ei teinud, küsis ta temalt:

«Miks sina täna tööle ei lähe?»

«Ei ole tööd,» vastas Eedi, ilma et oleks pead tõstnud viilitavalt rauatükilt. «Mõtlesin sellepärast kodus midagi nokitseda, aga kui see sind segab, siis ma võin ka jätta, kibedat sellega ei ole.»

«Ah sel päeval, kui tädi kodust ära läheb, sul tööd ei ole?» küsis Irma, nagu poleks ta Eedi pikka seletust kuulnudki. «Hakkad sina mul ka veel valetama? Ütle ometi otseteed välja, et sa jäid minu järele valvama. Te ei julge mind üksi jätta, see on kõik. Aga kaua te ikka minu järele saate valvata? Ma olen ju terve ja võin minna, kuhu tahan, ning teha, mis süda kutsub.»

«Seda sa küll ei või, seni kui mina elan,» ütles Eedi nüüd.

«Saad sina mind keelata?» küsis Irma.

«Küllap saan,» arvas Eedi.

«Tahad näha, ma panen praegu omale riided selga ja lähen minema,» ähvardas Irma.

«Mis viha sul minu vastu on?» küsis Eedi nüüd ja pöördus järil ümber Irma poole, kes seisis kahe ruumi vahelisel avausel. «Tead sa juba, et meie oleme Lonniga pruut ja peigmees?»

«Ei, seda ma ei teadnud, aga ma aimasin midagi,» vastas Irma.

«Nüüd võid sa siis ka seda teada, et mina Lonnit enam ei võta,» seletas Eedi. «Kui oled sina, siis ei saa ma ühegi teisega minna.»

«Ah nii!» venitas Irma nagu pilgates või imestanult. «Siis selleks valvadki sa minu järele! Ei, mu kallis poiss, näed asjata vaeva. Võta jumalarahus oma Lonni ja jäta mind rahule.»

«Ja kuhu siis sina? Loodad selle närukaela juurde tagasi?» küsis Eedi teatud ärevuse või ärritusega.

«Ei, tagasi ma ei saa ega tahagi enam, aga ma armastan seda sinu närukaela ja sellepärast ei taha ma enam elada,» ütles Irma.

Nüüd kargas noormees järilt püsti, astus otse Irma ette, kummardus tema poole, nagu mõtleks ta kallale karata, vahtis talle tungival, metsikul pilgul silmi ja ütles otsustavalt:

«Irma, kui sina oma enesetapmisejuttu ei jäta, siis mina ta tapan.»

«Kelle?» küsis Irma arusaamatuses.

«Sinu närukaela!» hüüdis Eedi. «Mina tapan enne tema ja siis võid sina enda tappa, kui tahad.»

«Mina enda tapan, selles võid sa kindel olla,» ütles Irma veendunult.

«Noh, siis lähen tapan mina tema,» ütles Eedi, pöördus ümber, viskas viili, mis tal kogu aeg käes olnud, kolinal lauale, võttis varnast kuue, tõmbas selle pluusile peale, pani ka mütsi pähe ja läks sõnalausumata uksest välja. Irma seisis kogu aeg oma endisel paigal ukseavausel, vaatas üsna ükskõikselt noormehe talitust pealt,

ilma et ta õieti oleks näinud, mis ta tegi, ja mõtles sisemise nukra naeratusega: vaene poiss, ta katsub mind hirmutada, aga ta ei tea, et mind pole võimalik enam millegagi hirmutada.

Ja kui see «vaene poiss» oli läinud, Irma tõmbas nagu kergendatult hinge tagasi. Ometi kord üksi, mõtles ta, sirutas end käsi tõstes ja heitis asemele, kus langes rammestavasse poolunne. Kui kaua ta selles suikus, seda ta ei teadnud, aga talle ilmusid mingisugused ebamäärased, kohutavad nägemused, mis panid kogu tema sisemuse värisema. Selles värinas ta tuligi täielikule meelemärkusele. Nüüd meenus talle äkki Eedi näoilme, tema silmade õudne helk ja tema ähvardavad sõnad viirastusliku selgusega, ja ta tundis, et ta oli iseendale esteks valetanud, kui ta oli öelnud, et teda pole enam võimalik millegagi hirmutada. Tema kartis, tema kartis kõigest hingest ja esimesest silmapilgust peale, kui Eedi tema ees nõnda seisis ja rääkis, ainult et ta kohe ei teadnud, kui väga ta kardab. Aga nüüd ta äkki teadis ja ta hoidis kahe käega oma südant kinni suure hirmu pärast.

XXVII

Eedi, kui oli Irma üksinda jätnud, suundus kõige lühemat teed m-me Polli korteri poole, mille asukoha ta oli omale kindlasti meelde pannud, kui tädi Anna ja Lonni seda oma jutustusis ja seletusis olid nimetanud. Ja nüüd näis talle äkki, et tema oli otsustanud selle närukaela, nagu ta teda nimetas, juba siis tappa, kui ta kuulas naiste üksikasjalist aruannet Irma saatusest. Maapõhja oli ta selle võrukaela vandunud juba siis, kui ta haaras Irma asemelt oma kätele ja temaga haiglasse kihutas, aga tapmisemõtet tal tol korral siiski veel ei olnud, või kui oli, siis üsna ebateadlikult või palja kajastusena sellele mõttele, mis ta oli mõelnud kinos, kui tema istus all ja see võrukael ning Irma ülal rõdul. Siis oli tal äkki ei tea kust ilmunud nägemus, et tema tõuseb oma platsilt ja läheb üles, läheb istub samasse looži, kus istuvad nemad kahekesi, ja esimesel hetkel, kui kino tehakse pimedaks, haarab ta selle võrukaela ja viskab ta ilma pikemata ülalt alla.

See nägemus viirastus temale nõnda, nagu oleks ta endiselt omal paigal istunud ja ometi samal ajal vaadelnud, kuidas ta üles läheb ja selle võrukaelaga seda teeb, nagu oleks ta selleks otstarbeks kahte ühesugusesse ossa jagunenud. Ta pöördus tol korral isegi ümber ja vahtis üles, nagu ootaks ta silmapilku, millal tema nägemus muutub tõsiasjaks. Aga kui see ei sündinud, siis leidis ta põhjusena asjaolu, et ei ole ju võimalik kedagi ülalt alla visata, ilma et selle läbi ei kannataks süütud inimesed, kes istuvad ilma vähimatki paha aimamata kinos. Jah, just sellepärast jääb see võrukael alla viskamata, mõtles ta, või olgu siis, et kino juhtuks pooltühi olema, nii et võrukael langeks tühjadele toolidele.

See kõik meenus talle, kui ta ruttas m-me Polli korteri poole, meenus ehk ainult sellepärast, et ta oleks tahtnud juba ükskord seal olla ja kõigele lõpu teha. Oli igav ja mõttetu sammuda mööda tänavaid, pöörata ümber nurkade, vaadata tahes või tahtmata inimestele näkku, kuulata nende ükskõikseid sõnu, isegi naeru — see oli tõesti nii mõttetu ja igav, et mine või sinna tagasi, kust sa tulema hakkasid. Et seda mitte ei sünniks, selleks meenusidki asjaolud, mis tõendasid, et praegu ta ei lähe palja tühise tuju ajel, vaid sunnituna ammuaegsest ja kindlasti kavatsetud mõttest. Kui ta nüüd tagasi pöördub ja selle tegemata jätab, mida nõuab verehääl, siis ei ole tal enam muud pääseteed kui teha endaga seda, mida Irma katsus teha ja millest ta ikka veel ei taha loobuda. Aga ei maksa ilmas elada, kui sa ei kuula oma verehäält.

Ometi lõpuks, jumal tänatud, ta oli päral: kahekordne puumaja, milles ainult kaks korterit, üks ülal, teine all, sissekäik otsast, läbi raudvärava, sest akende all on väike aiake paari puu ja põõsaga. Madam Polli pidi asuma teisel korral. Eedi tõusis mööda mõneastmelist treppi välisukse juurde, avas selle ja astus kotta esimese korra ukse taha. Kui ta mööda puutreppi hakkas üles minema, lõi ta süda äkki värisema: mis siis, kui ta pole kodus? Siis on kõik alatiseks kadunud, sest Eedi tundis üsna selgesti, et teist korda ei suuda ta seda käiku enam ette võtta. Aste-astmelt tema hirm trepil aina kasvas, ja kui ta jõudis ülemise korra ukse taha, siis jäi ta peaaegu hingeldades seisma ja ei julenud kätt kella juurde tõsta. Ta tundis, et ta seisab oma elu saatusliku silmapilgu ees. Kogu tema elu ja tulevik oleneb sellest, kas otsitav on kohal või mitte. Ja ta nii väga kartis teda mitte leida, et ta oleks ehk lõpuks pelglikult ukse tagant mööda treppi alla tulnud, kui talle äkki poleks kuuldunud samme sees-

pool ust. See otsustas kõik. Võidakse uks avada ja ta nõutult ning naeruväärsena siit trepiotsalt tabada. Ükskõik mis, seda mitte! Ta tõstis käe ja vajutas sõrmega kellanupule. Kogu kehas oli üldine värin, nii et kui uks avati, siis sai ta vaevalt tarvilikku küsitud. Aga niipea kui vastati, et härra Ikka on kodus, muutus ta äkki rahulikuks.

«Mis teie soovite?» küsis valgepäine daam.

«Ma olen proua Ikka poolt,» vastas Eedi.

«On jälle midagi juhtunud?» küsis daam ärevalt.

«Jah, ma paluksin härra Ikkaga isiklikult.»

«Astuge edasi, olge head,» ütles daam. «Palun silmapilk siin oodata.»

Daam lähenes teise toa uksele, avas selle ja ütles tuppa:

«Irma poolt keegi. Jälle vist midagi. Tahab tingimata isiklikult.»

«Palu ta siia,» vastas mehe hääl, mis kuuldus Eedile ootuse vastu sümpaatsena.

Daam pöördus uksel ümber ja ütles:

«Härra Ikka laseb paluda.» Nende sõnadega lükkas ta ukse laiemale lahti, et võõras pääseks paremini sisse astuma, kuna härra Ikka oli üles tõusnud, et külalisele viisakalt ukse poole vastu minna. Aga m-me Polli ei jõudnud veel võõra järelt õieti ust kinni tõmbama hakatagi, et teda härra Ikkaga nelja silma alla jätta, kui ta viskas ukse pärani lahti, kargas külalise juurde, kahmas lualt raske marmorist tindikuivataja ja andis sellega külalisele parema käe pihta sellise hoobi, et sealt langes revolver kolinal põrandale. Ometi oli ta enne kukkumist kaks korda paukunud — laskja oli olnud kärmem kui lööja. Härra Ikka haaras parema käega toolitoest kramplikult kinni, nagu tahaks ta istet võtta, aga laskus kuidagi lõdvalt, peaaegu nagu vedelalt tooli kõrvale vaibale, mis kattis põrandat.

«Mõrtsukas!» karjus daam.

See sõna tõi laskjasse elu. Ta pöördus ümber ja jooksis uksest välja, unustades oma tuliriista hoopis. See kõik sündis nii silmapilkselt, et ükski osavõtjaist ei teadnud, kuidas see sündis. Daam jooksis härra Ikkat aitama ja esitas talle küsimusi, kuid vastamise asemel ütles see nagu sonides:

«Täitesulepea! Kaks paberit ja ümbrikku! Mapp! Ruttu, Madleen.»

Välgu kiirusega muretses daam nõutavad asjad. Kui ta astus nendega härra Ikka juurde, ütles see:

«Kallis, toeta mind!»

Daam aitas härra Ikka poolistukile ajada, nii et sel oli võimalik kirjutada, ja luges paberile ilmuvaid sõnu: «Olen täie mõistuse juures ja palun oma surmas mitte kedagi süüdistada. R. Ikka.» Peale selle võttis härra Ikka ümbriku ning kirjutas sinna peale: «Politseile,» lisades daamile, kes oli nutma hakanud:

«Paber ümbrikku ja ümbrik kinni, mõistad!»

Siis võttis härra Ikka teise paberi ja tahtis kirjutama hakata, aga palus enne:

«Madleen, kergita pisut rohkem. Mitte nutta! Ole vahva!»

Nüüd kirjutas ta: «Mu ritsikas, ma armastan sind ikka veel. Saa õnnelikuks! R.» Ta võttis ümbriku, et ka sinna midagi peale kirjutada, ja oleks ehk sedagi veel suutnud, kui mitte Madleen poleks temalt küsinud:

«Ütle, kallis, kes oli see laskja?»

«See oli see, kes armastab ja on vagane kui lammas, mäletad?»

Nende sõnadega langes ta kokku ja nõnda jäigi ümbrikule kirjutamata. Madleen laskis ta vaibale vajuda ja vaatas talle näkku: huulil oli veri. Ta katsus seda pühkida, kuid see ilmus ikka ja jälle uuesti. Viimaks jättis ta lamaja veriste huultega põrandale, korjas paberid, mapi ja sulepea, sulges politseile määratud kirja ja pani ta ühes teise kirjaga ning aadressita ümbrikuga lauale. Oli kõik ilusasti korras, läks ta telefoni juurde ja palus ühendust politseiga.

Kalmu Eedi jooksis samal ajal ustest välja, jättes need ristseliti lahti, läks suure hooga trepist alla ja sealt tänavale ning jooksis aina edasi. Äkki meenus talle, et selline jooksmine äratab kahtlust, ja nõnda muutis ta jooksu käimiseks. Et revolver kuriteopaigale maha jäi, see ei teinud talle vähimatki muret, sest ta ei mõelnudki oma tegu salata või iseend varjata. Tema kartis ainult ühte, nimelt: oma käitumise ja tegumoega võib ta inimeste tähelpanu endale tõmmata, nii et ta võetakse enne kinni, kui ta saab iseoma suuga Irmale öelda, mis ta teinud. Selles tundus talle praegu nagu eluõnn ja hingeõnnistus. Ainult veel kord Irmat näha, temaga mõni sõna rääkida, siis sündku mis tahes. See oli tal ainukeseks mõtteks peas, kõik muu oli ähmane, ebamäärane,

kuidagi kindlusetu ja kõikuv. Sellest hoolimata tõttas ta täiel sammul edasi, komistas teiste inimeste jalgadele, põrkas nendega kokku, pidi paaris paigas üle tänava minnes auto alla jääma, sai jalgratturilt mõksu külge, aga lõpuks läks ometi kõik õnnelikult ja ta jõudis oma eesmärgile. Ta oli üleni märg ja lõõtsutas, kui ta uksest sisse tormas, selle tagasikätt kinni lükkas ja selja vastu toetas, nagu ei jaksaks ta muidu enam seista. Irma põrkas tema eest tagasi, sest just praegu oli ta kavatsenud välja minna.

«Nüüd on see tehtud,» sai Eedi lõpuks lausutud.

«Mis on tehtud?!» karjus Irma pöörases hirmus.

«Ta on tapetud,» vastas Eedi ja lisas: «Said, mis sa tahtsid.» Ja nagu taipaks ta alles nüüd oma tegu õieti, kiskus tal suu inetult värisedes viltu, käed haarasid peast kinni ja ta langes kössi järile, mis seisis ukse läheduses. Ta ei mäletanud hiljem, kas Irma temale veel midagi oli öelnud või temalt midagi küsinud, ta ei pannud alguses sedagi tähele, et Irma uksest välja jooksis, nagu oleks ta just silmapilku valvanud, millal Eedi järile istub ja ukse vabaks annab.

Esimene, mis Eedi tähele pani, kui ta käed pea ümbert ära võttis, oli see, et uks oli lahti. Imelik, ta oli tulles ometi tema ju kinni pannud, seljagagi vastu seda toetunud. Ah jaa! Tähendab, Irma. Tema jättis lahti. Ükskõik, üsna ükskõik, sest nüüd on kõik lõpetatud. Ja mida rutem, seda parem. Asi ühele poole, see on ainukene . . .

Ta tõusis järilt ja otsustas minna. Aga uks, mis saab sellega? Õige, võti ära peita, nii et tädi Anna leiab, kui ta tuleb, sest tema, Eedi, ei tule enam kunagi siia tagasi. Nii kui läheb, siis ka jääb.

Ta võttis võtme seestpoolt ja läks peitis ta määratud paika, alles siis, kui ta ümber pöördus, märkas ta, et uks lahti. Nojah, Irma on selle lahti jätnud, lausus ta endamisi, tõmbas ukse kinni ja pidi välja minema, aga äkki meenus talle, et ta ju ust lukku ei keeranudki. Mu aru on sootuks segi, ütles ta kuuldavalt, läks võttis peidupaigast võtme ja keeras ukse lukku. Kuid nüüd unustas ta võtme lukuauku ja pidi jällegi tagasi tulema. Mis kuradi komejanti ma siis nüüd mängin, vandus ta, keeras ukse lukust lahti, avas ta silmapilguks nagu katseks, keeras ta siis uuesti lukku, katsus järele, et ta tõesti lukus on, tõmbas võtme lukuaugust ja tahtis teda peos hoides lahkuda. Nõnda pidi ta veel kord ümber pöörduma, et võti oma panipaika peita, katsus uksest möödudes veel kord, et see ikka tõesti lukus oleks, ja lahkus, et minna end politsei kätte andma.

Aga nagu ta eksis ukse lukutamisega ja võtme peitmisega, samuti eksis ta ka politseisse minemisega. Mõtles minna sinna, aga läks koguni vana tuntud teed ja jõudis uuesti kuriteokohale parajasti sel silmapilgul, kus politsei lahkus majast ühes laibaga, mis toimetati lahkamisele. Eedi seisis ühes mõne teise uudishimulisega raudaia ääres, hoidis isegi korraks parema käega ühest raudvarvast kinni, toetudes nagu selle najale, sest tal oli kaunis raske seista väsimuse pärast, vaatas, kuidas ametnikud ja erariideis härrad istusid autosse, ning kuulas lõpuks uudishimuliste juttu pealt.

«Surnud,» seletas keegi vanamees, nähtavasti majahoidja, kes asja kursis. «Üks kuul rindu, teine nurka sohva alla põrandasse.»

«Ei tea mispärast?» küsis keegi eit.

«Naise pärast, mis muud,» seletas vanamees. «Näe, elas teine siin meie majas armukesega, vedas oma mööbligi kõik siia, aga oma naine kõnutas jumal teab kus. Lugesite ehk lehest paari päeva eest, et proua I. viidud mürgitatult haigemajasse? See oligi tema naine.»

«Ah siis naine tappis enda enne ja nüüd mees tagantjärele!» imestas keegi tugev keskealine naisterahvas, kes seisis, käed vaheliti kõrgel rinnal. «Siis on ju arusaadav. Tähendab, ikkagi oli veel inimesel südametunnistus, seda lõkardid ei tahtnud, need võtsid raha ja muud.»

«Naine jäi elama,» seletas vanamees samal ajal edasi, kui vaheliti kätega naisterahvas targutas südametunnistusest. «Naine olevat kusagil agulis tädi juures.»

«Mis ta siis pimeloom endast veel tapma läks, kui naine elab,» ütles keegi hädine eideke, omal silmad kaastundlikke pisaraid täis.

«Tähendab, ikkagi südametunnistus,» seletas suurekasvuline vaheliti kätega ja kõrge rinnaga naisterahvas. «Tähendab, kui ajad teise surma, kui katsudki ajada, siis pead ise järele minema, nõnda on südametunnistuse hääl.»

Rohkem Eedi ei kuulanud, sest muidu ta oleks pidanud hakkama kaasa rääkima, kuna ju tema tundis asja paremini. Aga tema ei tahtnud kaasa rääkida, tema ei tahtnud seletada, et jutt südametunnistusest ja ka enesetapmisest on eksitus, sest pole ju olemas ei südametun-

nistust ega enesetapmist, vaid on lihtsalt tapmine, pealegi veel sellepärast, et inimestel ei ole südametunnistust. Inimene võib teise kõige suurema südamerahuga surma ajada, võib talitada kui viimane kaabakas ja ta ei tunne vähimatki südamepiina, sest ta on närukael. Inimene on närukael, see surnud inimene nimelt on närukael ja sellepärast pidi ta surema, tema, Kalmu Eedi, tappis ta, teadku seda kõik, teadku kogu maailm, et tema tappis närukaela, kellel polnud südametunnistust.

Nõnda võiks Eedi neile inimestele siin öelda, kes ei tunne asja tõsist seisukorda, kuid ta ei taha seda praegu, sest milleks rääkida selliseid asju kõrvalistele isikuile, kui selleks on olemas politsei. Eedi ütleb otseteed politseile, kuidas lugu tõepoolest on.

Aga politsei polnud nähtavasti Eedi ütlemisest põrmugi huvitatud, tema istus rahuliku südamega autosse ja sõitis kuriteokohalt ära. Sest tema arvates oli asi lihtne ja selge: abieludraama, nagu neid tänapäev esineb sagedasti. Naine katsub end mürgitada kärbsepaberitega, mees sirutab käe tuliriista järele, pealegi veel armukese korteris. Esimene kuul kohe surmav, aga käsi on nagu harjumuse tõttu tõmmanud triklit veel teisegi korra, ent see kuul jooksis juba põrandasse. Tuliriista kandmiseks luba ei ole, see on kõrvalt muretsetud — tuleb konfiskeerida. Mis aga puutub sellesse, et teade politseile on korralikult ümbrikku pandud, kuna naisele määratud read on jäetud lahtiselt lauale ühes aadressita ümbrikuga, nagu oleks see unustatud või nagu oleks enesetapjat tema ettevalmistusis eksitatud, siis selle seletas madam Polli üsna lihtsalt. Parajasti sel silmapilgul, kui härra Ikka laua ääres kirjutas, kõlistati, ja kui madam Polli avas, seisis seal keegi noormees, kes ütles, et ta tuleb proua Ikka poolt ja tahab härraga tingimata kokku saada. Madam Polli jättis noormehe ootama ja teatas härra Ikkale tulijast. Härra Ikka palus külalise sisse saata, kuid vaevalt jõudis madam Polli uksel ümber pöörduda, kui kõlasid paugud. Noormees, kes sündmust nägi või vähemalt kuulis, jooksis uksest välja proua Ikkale teadet viima, mille tagajärjena see õnnetuspaigale ruttas. Seega siis pidi oletama, et härra Ikka sel silmapilgul, kus käskjalg ilmus, politseile määratud kirja oli juba lõpetanud, kuna ta naisele määratut alles kirjutas. Kartes, et teda tema ettevõttes eksitatakse, jättis ta ümbrikule aadressi kirjutamata ja lõpetas oma elu

enne, kui keegi suutis teda selles takistada. Nõnda näis olevat kirjade seisukorra psühholoogiline tõenäolik seletus, nagu võis järeldada madam Polli sõnadest. Kohalerutanud proua Ikka võis madam Polli seletusi ainult kinnitada, mis puutus noormehesse, s. t. Kalmu Eedisse. See oli tõepoolest temale teate toonud mehe surmast. Neil oli just enne rääkimine olnud enesetapmisest ja tema, proua Ikka, oli noormehele öelnud, et valvaku nad tädi juures tema järele niipalju kui tahes, tema tapab enda ikkagi lõpuks, sest tema ei taha enam elada. Selle peale jooksiski siis noormees tema juurest välja ja tuli mehele seda ütlema. Nõnda sattus ta just sel saatuslikul silmapilgul siia.

Kui politsei oli majast lahkunud ja kaks naist jäid üksinda, andusid nad esimesel silmapilgul oma tundmustele, igaüks omaette. Aga siis sündis sama imelik nähe, mis oli sündinud siis, kui Irma seletas tädile oma abielulugu. Tol korral oli tädi rohkem nutnud ja õnnetum olnud kui Irma ja täna paistis, nagu oleks madam Polli õnnetus palju suurem kui Irma oma. Kas tuli see sellest, et madam Polli oli sündmuse algusest saadik kaasa elanud, või armastas tema kadunut rohkem kui Irma. Oli see tõesti võimalik, et keegi võis Rudolfi veel rohkem armastada kui tema, Irma? Madam Polli seisukorra järele otsustades võis seda ometi oletada. Irmal hakkas lõpuks temast kahju, ta tõusis toolilt ja lähenes sohvale, kus madam Polli viskles peaaegu krampides. Aga enne kui Irma jõudis sohvale istuda või nuuksujat puutuda, kõlises kell. Nüüd sündis madam Pollis äkiline muutus: ta kargas sohvalt, nagu poleks ta seal üldse nuuksunud või nagu oleks ta nuuksumist ainult teeselnud, laskis käed üle juuste käia, kuulatas, nagu peaks kell veel teist korda kõlisema, ja läks ust avama.

«Ah, see olete teie,» ütles ta. «Astuge aga sisse, proua Ikka on siin.»

Läbi avatud uste Irma nägi, et tulija on Eedi, ja talle meenus äkki, et see oli esteks tädi juures midagi hullu rääkinud või oli tema, Irma, ainult nii hullusti räägitud sõnust aru saanud. Nõnda siis Irma läks noormehele vastu. Aga see ei teinud temast nagu väljagi, astus esikust tuppa ja istus esimesele parajale toolile, kuhu jäi kössitama natukeseks ajaks, ilma et ükski oleks lausunud sõnagi. Viimaks mõtles Irma poisilt küsida, et mis hullu sõnumiga ta esteks tema juurde tuli, kuid see jõu-

dis temast ette, sest ta ütles, püüdes ise pilkavalt naeratada:

«Teate, mis inimesed väljas rääkisid? Härra Ikka olevat enda ise maha lasknud. Naine katsunud end tappa, aga mees tapnud, sest temal olnud südametunnistus.»

Neid sõnu rääkides Eedi vahtis enese ette põrandale. Irma pilk liikus rääkijalt madam Pollile ja tagasi. Valitses vaikus. Irma ei kannatanud lõpuks välja ja ütles, vastates Eedile:

«Aga see on ju nõnda, inimestel on õigus, ainult sina esteks...»

«Mina esteks ütlesin, et tapan ta, ja tapsingi, sest temal ei olnud südametunnistust, aga minul on,» rääkis Eedi nagu südametäiega vahele.

«Armas poiss, sa oled hulluks läinud,» ütles Irma.

«Küsi temalt, küsi sellelt, las tema jutustab,» rääkis Eedi, näidates madam Pollile.

«Proua Polli jutustas juba, ma tean kõik,» ütles Irma. «Aga siin on ka tema viimne kiri minule, säh loe, kui tahad.» Irma võttis kokkupandud paberilehe, mille ta esteks oli põue peitnud, ja ulatas noormehele. Samal ajal, kui see temale antud paberit jõllis silmil vahtis, rääkis Irma edasi: «Teine kiri oli politseile, et tema, Rudolf Ikka, on täie mõistuse juures ja palub oma surmas mitte kedagi süüdistada.»

Eedi, kui oli lugenud sõnad: «Mu ritsikas, ma armastan sind ikka veel, saa õnnelikuks,» jäi pärani pilgul ja tardunud silmil esteks Irmale, siis ka madam Pollile otsa vahtima, kes kannatas noormehe pilgu rahulikult välja. Viimaks noormees langetas silmad põrandale ja lausus nagu endamisi:

«Siis olen ma ju tõepoolest hulluks läind.»

Aga natukese aja pärast kargas ta toolilt ja karjus:

«Ei, ma pole siiski mitte hull! Ma olen ju ometi täna teist korda siin? Olen või ei ole?» pöördus ta madam Polli poole.

«Olete küll,» vastas see rahulikult.

«Noh, siis ma ju tapsin ta,» järeldas Eedi sellest.

«Ei, noormees, te ainult kuulsite või nägite laskmist, muud midagi, ja jooksite peale seda uksest välja. Miks te enese tahate korraga mõrtsukaks teha, seda ma ei tea, aga võib-olla mõtlete proua Ikka ees kangelast mängida, see oleks ainukene seletus,» rääkis madam Polli endise rahuga.

«Eedi, kas sul ometi häbi ei ole mind nõnda petta,» ütles nüüd Irma teiste jutu vahele.

Aga Eedi sattus ikka suuremasse ärevusse, hingeldas, vehkles kätega, tahtis nagu midagi öelda, ei leidnud sõnu ja hakkas lõpuks taskuist midagi otsima.

«Mul oli ju revolver,» lõõtsutas ta, «ma laadisin ta ja panin laskevalmis tasku — ja nüüd ei ole teda enam. Kuhu ta siis sai, kui ma ei tapnud? Kuhu ma ta panin? Kes võttis ta mul taskust?»

«Ma ei tea,» ütles madam Polli.

Aga Eedi hakkas kõike meelde tuletama, kõike kuni kõige tühisema pisiasjani, rääkis oma tulekust, oma südamevärinast trepil, oma hirmust ukse taga, oma sisseastumisest, härra Ikka sümpaatilikust häälest, tuppa minekust, laskmisest, hoobist käele, revolvri piliamisest ja väljajooksmisest. Ja äkki tuli tal rõõmus helk silmi. Ta tõmbas oma parema käe kuuekäise üles, avas särgi nööbi ja kääris ka särgikäise, astus palja käsivarrega madam Polli ette, näitas seal sinakaspunast laiku ja ütles:

«Näe, siia lõite teie, ja sellepärast ei läinud teine kuul pihta ning revolver kukkus mul käest maha.»

Nüüd ei pidanud madam Polli närvid enam vastu: ta vajus toolile kokku ja hakkas nuuksuma. Eedi pöördus Irma poole ja ütles sellele:

«Näed sa nüüd, ma olen ikkagi mõrtsukas.»

Aga Irma oli kui vahakuju ja vahtis kuidagi imelikult Eedist mööda. See seisis natukene aega tema ees, taganes siis endise tooli juurde, istus sinna peale ja tema suu kiskus nagu lollakalt viltu. Nõnda venisid silmapilgud. Siis läks Irma nagu kuutõbine Eedi tooli taha ja pani oma pahema käe talle pähe, kuna ta paremaga hoidis toolitoest kinni, nagu kardaks ta muidu kukkumist. Pahem käsi poisi peas seisis esteks paigal, hakkas siis juustes sõrmitsema ja lõpuks neid kiskuma, kord-korralt ikka kõvemini, nagu tahaks ta nad peast hoopis ära kiskuda. Noormees istus, nagu ei paneks ta tähelegi, mis teeb naise käsi.

«Kuidas sa ometi võisid seda teha, kui sa mind armastad,» ütles Irma viimaks. «Mina armastan ju ainult teda.»

«Aga mina armastan ainult sind, sellepärast,» vastas noormees, haaras naise käe, mis oli juuste kiskumise unustanud ja seisis veel muidu niisama peas, tõmbas

selle alla, nagu tahaks ta teda suudelda, aga ei teinud seda ometi mitte, vaid surus ta endal ainult vastu palet, nii et sõrmeotsad ulatusid huulteni. Irma kummardus üle toolitoe oma käele järele ja nõnda paistis, nagu tahaks ta noormehele selja tagant kaela langeda, aga ei, tal polnud ei seda ega mingit muud mõtet või tahtmist, ta seisis muidu niisama kummargil üle toolitoe, kui tema mehe mõrtsukas surus ta kätt omale vastu palet, nagu oleks ta uppuja, kes haaranud õlekõrrest kinni.

«Ma pean minema,» lausus Eedi viimaks, vabastas Irma käe ja tahtis nagu tõusta.

«Kuhu sa veel pead?» küsis Irma nagu imestudes.

«Kuhu ikka,» vastas Eedi. «Politseisse.»

See sõna tõi madam Pollisse elu. Ta hakkas oma pisaraid kuivatama ja ütles:

«Noormees, härra Ikka ei soovinud seda, sellepärast ta kirjutaski enne surma need kirjad.»

«Ma ei või seda temalt vastu võtta,» vastas Eedi.

«Ega ta ei teinudki seda teie pärast,» seletas madam Polli, «ta mõtles sellele, keda ta armastas.»

«Sellepärast ei võigi ma seda temalt vastu võtta,» ütles Eedi.

«Sa ju ütlesid, et armastad ainult mind, kas sa siis ei või?» küsis Irma.

«See on kõige raskem, see on liiga raske,» rääkis Eedi ja suu kiskus tal lapselikult viltu, kui ta surus käed silmade ette ja hakkas nutma.

«Mina igatahes katsun härra Ikka viimast tahtmist täita ja ka tema au kaitsta, sest ka mina armastan,» rääkis madam Polli. «Ükski ei pea võima öelda, et tema viimsed sõnad ja teod olid vale.»

Seda lausunud, madam Polli pöördus pikkamisi toa poole, kus oli lamanud lahkunu, kelle au ta tahtis kaitsta, sest et ta armastas. Irma aga tuli toolitoe tagant Eedi kõrvale, kes ikka veel hoidis käsi silme ees, silitas tema pead ja ütles paluvalt:

«Kallis, tee seda nende rooside pärast, mis ma tol korral maast üles võtsin.»

Noormees ainult nuttis.

Järelsõna

Lõpetanud «Tõe ja õiguse» kirjutamise, oli A. H. Tammsaarel varuks nii loomingulist energiat kui ka ainestikku, et jätkata loometööd epopöa kirjutamise ajal väljakujunenud tempos ja intensiivsuses. 1934. aastal rikastas ta eesti kirjandust psühholoogilise romaaniga «Elu ja armastus», mis kujunes kiiresti lugejaskonnas nõutavaks teoseks.

Võrreldes paari varasemaga oli 1934. aasta eesti proosale hea aasta — ilmus ligi veerandsada romaani, nende hulgas pool tosinat klassikalise väärtusega teost. Järjest jõulisemalt tõusis esile psühholoogiline realism, missuguses laadis paistis silma J. Semperi «Armukadedus» ja uudse ning ahistava ainestiku poolest A. Hindi debüütromaan «Pidalitõbi». Algas ka ajaloolise romaani uus tõusujärk, mille juhatas sisse M. Metsanurga «Ümera jõel». Minevikulisele ainestikule toetus ka A. Mälgu romaan «Surnud majad». A. Jakobson jätkas Andruksonide suguvõsa kroonikat romaaniga «Vallutajad». Nii hargnes 1934. a. romaanitoodang mitmesse suunda, sest mainitute kõrval eksisteeris realistlik olustikuromaan. A. H. Tammsaare «Elu ja armastus» ei tõusnud aasta romaanikeskkonnas teistest küll nii võimsalt üle, nagu olid kõrgunud «Tõe ja õiguse» köited, kuid kuulus kunstiliselt parimate teoste hulka.

*

«Elu ja armastuse» loomisloo kohta pole säilinud autoripoolseid teateid, pole kavandeid ega eeltöid. Mõningad kaudsed andmed aitavad siiski rekonstrueerida romaani geneesi olulisemad seigad. B. Linde märgib, et ta on 1930. aastal A. H. Tammsaarele jutustanud ühe oma sõbra fiaskoga lõppenud abielust. Selles purunenud abielus olnud mees naisest tunduvalt vanem ning luba-

nud ise otsida naisele uue sobiva abikaasa. B. Linde mäletab, et puruneva abielu probleem olevat Tammsaaret eriti huvitanud. Kui «Elu ja armastus» oli ilmunud, on A. H. Tammsaare ise tunnistanud B. Lindele, et nendevaheline vestlus on olnud algtõukeks, mis pani tema mõtted liikuma romaanis käsitletud probleemide ja inimsuhete üle. (Andmed B. Linde käsikirjalisest tööst «A. H. Tammsaare oma elu tões ja õiguses», lk. 200.) Vale oleks B. Linde poolt esitatud abieludraama osalisi pidada teose prototüüpideks; teoses esitatud sündmuste ja karakterite erakordsus teeb prototüüpide otsimise mõttetuks. Aga kunagi pidi Irma—Rudolfi abielu probleemistik kirjaniku mõtisklustesse jõudma ning on tõenäoline, et selle võis algatada B. Linde esitatud lugu. Teisalt on Käthe Hanseni vahendusel teada, et «Tõe ja õiguse» IV köite kirjutamise ajaks oli Rudolf Ikka karakter kirjaniku teadvuses omandanud elulised kontuurid. Esialgu olnud A. H. Tammsaarel kavatsus Ikkataoline tegelane tuua suurromaani IV köitesse, kuid selle struktuuri täpsemal väljatöötamisel pole tegelane sobinud sündmustikku ja tüpaaži. Sellest nähtub, et epopöa lõpetamisel oli kirjanikul varuainestikku — komplitseeritud ja vastuoluline tegelane ning erakordne abielu purunemise lugu —, mis osaliselt oli juba kirjutamisküpseks mõeldud. See selgitab ka, miks Tammsaarel polnud pärast «Tõe ja õiguse» lõpetamist vaja pidada pikemat pausi.

«Elu ja armastus» on kirjutatud 1934. a. suvekuudel, kui kirjanik viibis üksinda Tallinnas. Algkäsikirjas (254 lehekülge ruudulisel paberil) on hiljem tehtud parandusi, — leidub mahatõmbeid, vahelekirjutusi ja kleepeid, kuid suhteliselt vähe. Nagu «Tõe ja õiguse» viimased köited, läks seegi romaan trükki esmase läbikirjutamise järel. Romaan ilmus müügile 23. okt. 1934 «Noor-Eesti» väljaandel ning igihalja teema ja irriteerivate probleemide tõttu muutus otsekohe loetavaks teoseks.

Varsti pärast ilmumist sattus romaan tolleaegsete kirjastuste omavahelise konkurentsi tõttu politsei huviorbiiti. 1934. a. teisel poolel oli politsei konfiskeerinud mõned «Looduse» kirjastatud teosed nende ebasündsa sisu tõttu. Et kahjustada võistlevat «Noor-Eesti» Kirjastust, juhtisid «Looduse» ärimehed politsei tähelepanu «Elu ja armastuse» mõnedele stseenidele. «Noor-Eesti» Kirjastuses teati, et «Elu ja armastus» võeti politseis läbivaatamisele. Kui põhjalikult seda tehti, pole teada, kuid mingeid sanktsioone siiski ei rakendatud. Avalikkusesse sellest kirjastuste omavahelisest arveteõiendamisest teated ei jõudnud, sest kõik asjaosalised püüdsid vältida halvamaigulist kõmu. Kui asi oli lahenenud «Noor-Eestile» soodsalt, informeeris A. Kiviste neist asjadest A. H. Tammsaaret. Vihjates nii sellele ainulaadsele juhtumile, kus politseis A. H. Tammsaare romaani vastu huvi tunti, aga ka romaani kriitikaretseptsioonile, on A. H. Tammsaare «Elu ja armastuse» vastuvõtu kohta kirjutanud A. Kivistele 10. V 1935 iroonilise märkuse: «Mis puutub «Elu ja armastuse» saatusesse, siis pole teda mitte ainult nõrgalt kaitstud, vaid temal pole üldse kaitsjaid leidunud, vähemalt kirjanike seas mitte.» Kaitset romaan hiljem ei vajanud, küll aga sügavamat mõistmist, sest kriitilised hinnangud romaani kohta olid vastuolulised ja tihtipeale vaatasid mööda romaani peamistest väärtustest.

*

Romaani «Elu ja armastus» kujutamiskeskmes on armastuse eetika ja psühholoogia avar ning mitmekesine probleemistik, aga samuti armastusega seotud õnne ja õnnetuse jälgimine, selle inimliku tunde vastandlike olemusjoonte esitamine. Samal ajal on «Elu ja armastus» köitev ja erakordsete inimsaatuste romaan, milles saatust kujundavad eelkõige inimeste moraalsed arusaamad ja eetilised kriteeriumid. Kujutamislaadi osas võib romaanis leida uusi jooni, mis Tammsaare loomingus varem ei avaldunud. Loomingupsühholoogilisest aspektist vaadates on arusaadav, et Tammsaare ei soovinud uut teost «Tõe ja õiguse» lõpetamise järel kirjutada täpselt neilsamadel esteetilistel printsiipidel, millest oli lähtunud epopöa loomisel. «Elu ja armastus» erineb «Tõe ja õiguse» IV köitest — abielu purunemist kujutavate psühholoogiliste romaanidena on need temaatiliselt paralleelsed, seega hõlpsasti võrreldavad — eelkõige karakterikujutuse osas. «Tõe ja õiguse» tüpaaži loomisel on karakterid järjekindlalt seotud miljöö ja keskkonnaga, millest tegelased pärinevad. Epopöa ei jäta kahtlust, et selle autori realismikontseptsioonides on oluline koht H. Taine'i miljööteoorial. Romaanis «Elu ja armastus» on karakterikujunduses märgata kaks teineteisest erinevat printsiipi. Kõrvaltegelased on selles romaanis

tugevasti seotud miljööga, nad on tüüpilised klassikalise realismi mõttes, ent peategelased Rudolf Ikka ja Irma Vainu on loodud teistsuguste põhimõtete järgi. Nende mõttelaadis pole valdaval kohal selle ühiskondliku kihistuse teadvus, millest nad pärinevad, vaid nende teadvus on inimlikele käitumisajenditele ja mõtetele avatud hoopis avaramalt. Nende teadvust ei determineeri ainult ühe klassi või kihistuse moraal. Niisugustena olid need tegelased uudsed Tammsaare karakteriloomingus, aga ka kogu eesti 1930-ndate aastate proosas.

«Tõe ja õiguse» linnaromaanidega võrreldes avaneb «Elus ja armastuses» teisiti ka autori kriitiline mõte. Kuna olustiku ja miljöö kujutamisel oli epopöas suur erikaal, siis olid «Tõe ja õiguse» köited kõik ka olude- ja ühiskonnakriitilised romaanid. «Elus ja armastuses» on oludekujutus toonilt neutraalne, mis nähtub eriti siis, kui teost võrrelda «Tõe ja õiguse» IV köitega. Aga seda sügavamalt on analüüsiv valguskiir suunatud inimesse. Armastus kui inimese õilsaim tunne on romaanis kujundatud lakmuspaberiks, mille vahendusel avaneb inimese suurus ja väiklus, headus ja kurjus, ideaal ja selle teostamatus, eriti aga inimese võimetus jõuda täiuslikkuseni. Nii on Tammsaare selles romaanis ühiskonna- ja oludekriitikalt siirdunud inimesekriitilisele vaatlusele, mis on täiesti mõistetav, kui võtame arvesse kirjaniku sügavat huvi *homo sapiens'i* saatuse vastu. Seejuures ei ole inimene irrutatud oludest ja keskkonnast, vaid Tammsaare jälgib 1930-ndate aastate kodanlikus Eestis elavaid inimesi, mida eriti kõrvaltegelased pidevalt meenutavad.

Romaani moraalifilosoofilised põhitõed, samuti ka armastusepsühholoogilised tähelepanekud avatakse Irma Vainu ja Rudolf Ikka õnneliku tähe all alanud ja kurvalt lõppenud l o v e s t o r y vahendusel. Nende lugu algab ja lõpeb eriskummaliselt. Vaese popsitüdruku abielu rikka ärimehega on kriitikud kergekäeliselt moodsa aja muinasjutuks või sentimentaalse südamefilmi paroodiaks kvalifitseerinud. Niisugused võrdlused siiski lonkavad, sest muinasjutud on õnneliku lõpuga, kuid Irma Vainu lugu kulgeb õnneliku alguse järel üsna kiiresti traagikasse. Nagu A. H. Tammsaare loomingus sageli, on ka siin armastusloo taga sügavam moraalifilosoofiline sisu, mida esiplaanil asuvate lembeelamuste ja sündmustiku tagant polegi nii lihtne leida, nagu seda tõendab kriitikute möödavaatamine romaani filosoofilisest poolusest. Viimane koos armastusepsühholoogilise liiniga oli romaani kirjutamisel autorile tähtsam kui moodsa Tuhkatriinu-loo esitamine või filmide parodeerimine.

Peategelased on kujundatud äärmuslikeks vastanditeks, kusjuures mõlema tegevus ja mõttelaad — Irma Vainu feminiinne looduslähedane armastuseihalus ja emadusepüüe ning Rudolf Ikka elupõletajalik hedonism — kujunevad tegelikkuses esinevate eluhoiakute üldistusteks. Et Rudolf Ikka on jäetud tüüpiliseks karakteriks välja kujundamata, on tema olemust ja sellega seotud üldistust raske mõista; ta on omamoodi kirjanduslik peitepilt. Ta on ilma jäetud minevikust, päritolust, tööelust ja psüühikastki, ainult seda peame uskuma, et ta on jõukas ärimees, kes võib osta talu ja vastavalt tujudele kulutada suuri summasid. Kui F. Tuglas romaani arvustades väitis, et kuskilt «olematuse udust ilmuvad olude näitelavale nukud-marionetid, hakkavad meie üllatuseks kõnelema, kõnelevad enese hõõguv-elavaiks ja kaasaelamisele sundivaiks», — siis käib see küll kõigepealt Rudolf Ikka kohta. Ka näib vihjavat terviklikku karakteri puudumisele tema ebaharilik perekonnanimi, milles seni on nähtud ainult paroodiat nimede eestistamise aktsioonile.

Rudolf Ikka ja Irma Vainu saatuste põimumisel ja nende armastusloo traagilisel finaalil on üks algpõhjus — Ikka mentaliteedi väärastumine, tema kõlbeliste aluste purunemine. Selle põhjusi autor ei ava, ta näitab ainult moraalselt laostunud mehe tegusid. Ikka sõnad ning käitumine veenavad, et ta tõepoolest ei suuda üle paari nädala olla truu ühelegi naisele, seepärast ongi arvukad «öed» talle elupartneriteks. Ja siis viib juhus ta kokku Irmaga, kes noore ja lootustest tulvil elluastujana loodab leida oma õnne armastuse kaudu. See on ühelt poolt põhjatu skepsise, väsinud hedonismi ja teisalt kõikeusaldava elulootuse kohtumine. Võib-olla mõtleb Rudolf Ikka mõnel hetkel tõesti, et Irma on talle viimne päästevahend senisest elulaadist väljajõudmiseks. Vähemalt Irma kosimise tõsised ja samal ajal narrkoomilised stseenid vihjavad sellele. Kuid Ikkalt ei maksa nõudagi järjekindlat ja loogilist käitumist, ta pole karakter, vaid tema kaudu avab autor moraalselt nihestatud inimese mitmesuguseid käitumisvõimalusi. A. Annist on Rudolfi-Irma suhet iseloomustades öelnud, et ainult «raskestianduva rikkumatusega jaksab noor tüdruk väheseks ajaks elus-

tada ta armumisvõimet (võib-olla selgi puhul enam vallu'tustahet). Et see kestaks, peab ta oma tunnete kõditamiseks abiks võtma juba sellegi naise «rikkumise», näit. teda teadlikult jättes teistele meestele.» («Akadeemia» 1938, nr. 1, lk. 16—17.) E. Nirk on maininud, et Ikka võib samaaegselt olla «südamlik ja küüniline, aus ja alatu, moraalne ja paheline, stoiline ja hoolimatu, kanna'tav ja kannatust toov — ning seda mitte enam üksnes sõnades» («Keel ja Kirjandus» 1983, nr. 4, lk. 181). Seda vastuoluliste omaduste rida võib vabalt jätkata. Nii on Ikka ajuti autori mõtete resonöör, kord kodanliku Eesti majandusprobleemide analüüsija, kord rahvalike elutarkuste väljendaja, sageli päris suurejooneline pillaja, teisal raskesti mõistetava'te mõttekäikudega üllataja jne. Hoolimata sellest, et Ikka mõistusega tajub hedonistliku elunautlemise hukatuslikkust, hoolimata sellest, et ta ise oma 'tegusid jõledaiks nimetab, hakkab ta Irmat petma ning juhib kindlakäeliselt abielu vastu katastroofile. Näib, nagu oleks mingi tunnetamatu jõud Ikkast tugevam, katastroof läheneb paratamatuse jõuga. Samas pole põhjust kahelda, et Ikka armastab omal viisil Irmat; seda tõestab hoolitsus, millega ta naist pidevalt ümbritseb, kõige ilmsemalt tõestab seda aga surmaeelne kiri, mis vabastab mõrvari kohtukaristusest. Nii ei suutnud Irma meeletu ja anduv armastus Ikkat päästa hedonistliku enesehävitamise rängast painest. Lõpptulemusena on Rudolf Ikka saatus traagiline. Inimese võimetus ennast päästa ilmneb tema saatuse kaudu erilises selguses.

Süvenenud analüüsijad on Ikka traagikast rääkinud mitmes artiklis. A. Annist oli esimene, kes väitis, et ta on «enam-vähem teadlik oma hedonismi traagikas». E. Nirk peab teda traagiliseks narriks. Muidugi pole Ikka saatus 'traagiline ainult sellepärast, et talupoiss Kalmu Eedi ta maha laseb, vaid väljapääsmatusse olukorda sattus ta juba siis, kui talle sai selgeks, et ta Irma juurde ei suuda jääda. Tema pikad monoloogid, tema rahutus vihjab sellele, et pahele lõplikult allajäänuna ta tegelikult ootas surma, kuigi autor seda otseselt välja ei ütle. Kui mõrvar lõpuks ilmub, pole Ikkas tema vastu vaenu, vaid otsekui ammu valmismõeldud plaani järgi haarab ta sule, et mõrv pöörata enesetapuks. Inimsaatuste vastuolulisus ja paradoksaalsus ulatub piirideni, mille mõistmine sageli on raske. Nii on see ka Rudolf Ikka elukäiguga.

Irma Vainu käitumisajendid on Ikkaga võrreldes lihtsad ja avanevad lugejale ühemõtteliselt selgetena. Autor toob Irma inimlikud omadused lugeja teadvusse: ta on kujutamistehnikalt loodud teisiti kui Ikka, sest tema psüühika on kogu aeg lugejale avatud. Lugeja 'tajub Irma mõtete ja tunnete liikumist, tema kurbust ja rõõmu, valu ja meeleheidet, mis Ikka puhul jäävad varjatuks. Võib-olla sellepärast, et teda pole kujutatud kindlapiirilise karakterina, nagu on seda Irma. Seejuures pole Irmagi puhul määravad sotsiaalsest keskkonnast pärinevad mõjud. Ta on omamoodi erandliku saatusega inimene, kes ema popsitarest jõuab gümnaasiumi lõputunnistuseni ja linnas leiab tee Rudolf Ikka majja. Tema karakterit ja käitumist juhivad eelkõige naiselikud instinktid, ka moodsas linnatsivilisatsioonis jääb ta lihtsaks looduslähedaseks naiseks, kes jälgib sirgjooneliselt oma tunnete kutset.

A. H. Tammsaare on rõhutanud nii publitsistlikes töödes kui ka paljude karakterite vahendusel, et naine on looduse poolt saadetud maailma armastama ja emaks saama. Irma Vainugi on selle põhiteesi kehastaja. Abiellunud Ikkaga, pole Irmas midagi peale armuelamuste ja 'tunde, mis oma suuruses mõnikord muutub lapsikuks (armumuuseum heinaküünis), kord hirmutab oma tõsidusega (soov kiiresti last saada). Irmale püütakse õpetada moodsa aja elustiili. Seal on täditütar Lonni oma vulgaarse elutarkusega, mis naiseliku võluvuse rakendab eelkõige kasu- ja luksuseiha teenistusse, seal on proua Brett oma seltskonnadaami elu'tarkusega. Kumbki neist ei suuda Irmat mõjutada. Nii jäägitu andumine tundmustele teeb Irma tõepoolest mõnevõrra ühekülgseks, see allutab mõistuse ja loogika, see sunnib Irmat arvama, et ka teiste armastus — eeskätt Rudolf Ikka oma — peaks olema samasugune. Rudolf on lõpuks ikkagi ise oma õnnetustes süüdi, Irma traagika on petetud ja hüljatud armastuse traagika, mida inimsuhetes on esinenud alati.

«Elu ja armastuse» peategelastest abielupaari saatus on kujunda'tud mõtterikkaks üldistuseks. Irma ürgne rikkumatus, tema instinktiivne püüe täita looduse poolt määratud eesmärk ning tunda sellest elurõõmu, on normaalse elu ja inimkonna püsimise üks põhieeldusi. Naise elu põhiväärtused on talle ellu kaasa antud, ta ei vajagi filosoofiat, et neid tundma õppida. Õigupoolest on tema

sügavaim traagika — mida ta ise enne Ikka surma vaevalt taipab — selles, et mees pole talle võrdne ega vääriline abielupartner. See on terve eluinstinkti ja nautluskultuurist põhjustatud moraalse ja füüsilise allakäigu vastuolu, mis on omane tänapäeva arenenud tsivilisatsioonile. Konflikti lõpplahendus on tammsaarelik: kaob see, kes on hälbinud õigelt teelt, ning annab teed neile, kellel on julgust ja jõudu elada normaalset elu.

Romaani lõppsituatsioon tuletab meelde näidendi «Kuningal on külm» finaali. Seal nõuab mägitalupoeg Karlo armastatut tagasi külmetavalt kuningalt, kusjuures ta on valmis armastuse nimel surema. Kuninga ootamatu surm viib näidendis kokku need, kes moraalselt on võrdsed. Selles romaanis läheb talupoiss Kalmu Eedi mõrvani ning on selle eest valmis ka karistust kandma, ja ainult Ikka suurim vale viib imepärasel viisil võrdsed kokku. Kui Irma käsi romaani lõpustseenis tõuseb Eedi juukseid silitama, siis väljendab see liigutus lootust, et traagika pole halvanud elujõudu ja armastust võib jätkuda ka Eedi jaoks. Irma ongi inimene, kes eelkõige meeldub armastusse kui tundesse, ja niisugused leiavad ikka objekti, kellele tunne suunata. Pealegi on Eedi omapoolset armastust tõestanud kõige rängemal viisil — käetõstmisega inimese vastu. Kuritegu armastajaid ühendava motiivina on Tammsaare loomingus esinenud varemgi (Karini ja Indreku lugu), kuid mitte nii jõuliselt tooni'tatuna kui «Elu ja armastuse» lõpus.

Kalmu Eedi, kelle revolvrilasud toovad romaani lõpplahenduse, on karakterina välja arendamata. Teda kui inimest iseloomustab ainult kiindumus Irmasse, ning nähes Eedit käitumas nii meeletuna, hakkabki lugeja uskuma tema kiindumuse suurust.

Romaani vähesed kõrvaltegelased — Irma tädi ja tema tütar on köitvad oma loomutruuduses. Nad pole kirjaniku varasemaid romaane arvestades küll uudsed karakterid, kuid annavad teosele konkreetset elulisust.

*

«Elu ja armastuse» süžeeline kompositsioon on lihtne, romaan on tugevasti kontsentreeritud peategelaste armastusloo jälgimisele ja suhete vastupeegeldusele Irma psüühikas. Peategelaste otseselt jälgimiselt põikab kirjanik kõrvale harva ning ka siis kujutab ta peategelaste olukordade vastupeegeldust kõrvaliste inimeste

teadvuses. See on eelkõige Irma Vainu romaan, tema on tegev kõigis peatükkides. Ainult majaõnnistamise peatükk, milles vaieldakse majandus- ja kultuurielu üle, irdub mõnevõrra teose üldisest laadist. Selle irdunud peatüki pärast tuli autoril kõigilt kriitikuilt etteheiteid kuulda. Siiski on sellelgi peatükil sisuline funktsioon: siit nähtub Rudolf Ikka irooniline suhtumine kodanliku riigi majandus- ja kultuuriellu. Siit selgub, et ka selles valdkonnas näeb Ikka kõike omamoodi, vastuoluliselt, tavaarusaamistest hoopis erinevalt.

Mõnevõrra sarnaneb «Elu ja armastuse» üldine kujutamislaad «Tõe ja õiguse» IV köitega, kuid oludekriitilise külje ja sotsiaalsete probleemide väljalülitamine on võimaldanud pöörata suuremat tähelepanu psühholoogilisele liinile. Irma ja Karini psüühika vaatlus on kujutamistehnikalt üpris sarnane, kuigi tegelased karakteri poolest suuresti erinevad.

Lihtsa põhikompositsiooni juures on romaani sisemine arhitektoonika ja kujutamistehnika mitmekihiline ja kujutamise elemendid omavahel keerukais seostes. Kujutamistehniliselt jaguneb romaan eepiliseks sündmuste esituseks, nende vastupeegelduseks tegelaste teadvuses ning dialoogideks-monoloogideks, mis selles romaanis on eriti valdaval kohal. Eepiline autorijutustus on rahulik ja asjalik, see kulgeb ühtlases rütmis läbi erinevate sündmuste. Autorijutustus ei muutu dünaamilisemaks ka siis, kui sündmused kulmineeruvad teose viimastes peatükkides ja teose üldine tonaalsus muutub traagiliseks. Suures osas on Tammsaarele iseloomulik, et autorijutustuses vahelduvad stiilivarjundid. Üleminek ühelt varjundilt teisele on sageli vaevumärgatav. Selle romaani autoritekstis rikastavad asjalikku sündmustikuesitust huumor ja vaikne traagiline alatoon. Huumor domineerib romaani esimeses pooles, see stiilivarjund hõljub nende peatükkide kohal, milles jutustatakse Ikka ja Irma teineteise leidmise lugu. Alates Ikka teeseldud haigusest, läbi kosjaloo ja abielu mesinädalate kulgeb autorijutustus vaevumärgatava ja vaoshoitud huumori saatel. Seda humoristlikku varjundit on kriitikuist märganud ainult H. Paukson ja klassifitseerinud selle elutarga inimese sisemiseks muigeks elu narrkoomiliste seikade üle. Eredamaid koomilisi stseene on Ikka kosjaskäik: seltskondlikke etiketireegleid täpselt täites tuleb Ikka miljöösse, kus tema välist väärikust ei

saa enam tõsiselt võtta. Situatsioon kujuneb tõsidusele vaatamata koomiliseks. Humoristlikud värelused autoritekstis lasevad aimata, et sündmustel on hoopis teistsugused ja sügavamad tähendusvarjundid, kui ütleb otsene tekst. Autor juhib lugeja paradoksaalse järelduseni: see, mis on nii naljakas, ei saa hästi lõppeda. Romaani keskmises osas, kus algab Irma traagika, väheneb autoriteksti huumor, kuni lõpuks kaob.

Omaette struktuuriosa romaanis moodustavad Rudolf Ikka monoloogid. Need kasvavad osalt välja vestlustest Irmaga, osalt nagu polekski määratud kaasvestlejale, vaid lähtuvad ainult Ikka sisemisest väljendustarbest. Ikka monoloogid on peamine tõestusmaterjal tema hingeelu lõhestatuse kohta, tema hingekriisi otsene tunnus. Ilmumisjärgne kriitika tegi monoloogide pikkuse pärast autorile tõsiseid etteheiteid, soovitades neid tunduvalt lühendada. Aga monoloogide sisemine vastuolulisus, tõe ja vale, loogika ja alogismi, eneseiroonia ja oludekriitika, mure, hoolimatuse, õrnuse ja viha segipaiskumine Ikka monoloogides on tema hingeseisundi otsene peegeldus. Kaos Ikka hinges väljendub kaose kaudu tema monoloogides. Need on autoritekstiga sarnanevas keeles, millest nähtub omakorda, et Ikkat pole tahetud ka keele kaudu lähemalt iseloomustada. Kui mõistame Ikkat kui karakterit, usume vaevalt, et nii palju vastuolulist mahub ühe inimese teadvusse, olgugi see inimene kriisis ja enesehävitamise seisundis. Kui näeme temas hedonistliku ellusuhtumise kriisi üldist väljendust, muutuvad vastuoludki mõistetavamaks.

Irma psüühika vaatlus on romaani kunstilise veenvuse peamisi tagatisi, sest selle kaudu vastandub midagi lihtsalt inimlikku Ikka aloogilistele mõttemängudele. Noore naise hingeseisundite esitus on köitev, tema psüühika on pidevas muuteseisundis, nagu on omane inimesele keset erakordseid elamusi. Siin avaldub kirjaniku võime tabada vaevumärgatavaid nüansse ja saavutada lõpptulemusena hingeseisundite läbinägelikkus. Irma tuuakse lugejale lähedale eelkõige tema hinges toimuvate murrangute ja muutumiste kaudu.

Romaani lõpp on toonilt traagiline, ka siin on stiil viidud vastavusse sisuga. Juriidilise tõe ja inimliku käitumispraktika vastuolu, mis oli ka «Tõe ja õiguse» üks peateemasid, kordub siin uues ja väga drastilises variandis. Kalmu Eedist saab mõrvar, kuid mõrvatu ise pääs-

tab ta karistusest. Aga selle paradoksini, milles inimliku tõetunnetuse ja kohtumõistmise piirid näivad ähmastuvat ja muutuvat absurdseiks, tahtiski autor lõpuks välja jõuda.

*

Ilmumisjärgne kriitika reageeris romaanile elavalt, kusjuures kriitikute arvamused suuresti erinesid. Domineerivaks kujunes suund, mis «Elu ja armastust» pidas tagasilanguseks võrreldes «Tõe ja õigusega».

Kõige positiivsemad olid J. Roosi ja P. Hamburgi hinnangud. Viimane jagas ülivõrdelisi tunnustusi romaani psüühikakujutusele, samuti hindas ta kõrgelt kompositsioonilist terviklikkust. «Kompositsioonikindla, mõtte- ja probleemirikka psühholoogilise romaanina, mis oma analüüsiga lõikab otse tänapäeva elunähete sügavamate juurteni . . .» — oli P. Hamburg seda valmis soovitama kõigile, kes elunähtusi analüüsivad. («Vaba Sõna» 1934, nr. 256.)

Ajajärgu juhtivad kriitikud — F. Tuglas, A. Oras, H. Paukson ja P. Viiding kujundasid eeltoodule vastandliku üldarvamuse. Neist A. Oras ja P. Viiding väljendasid otsesõnaliselt pettumust romaani üldise taseme suhtes, märkides puudusi peaaegu kõigis selle struktuurikomponentides. Kriitikud polnud rahul karakteritega, eriti üksmeelseid etteheiteid tehti Rudolf Ikka pärast. F. Tuglas pidas vajalikuks nimetada tegelasi nukkudeksmarionettideks ja Ikkat följetonistlikuks tegelaseks, ta ei pidanud teost üldse psühholoogiliseks romaaniks, vaid pigem suureks följetonistlikuks kompositsiooniks, millest võib leida elutarkust ja vaimukusi. Seejuures hindas Tuglas Irma Vainu karakterit kõrgelt, pidades seda üldse eesti kirjanduse üheks sümpaatsemaks naiskujuks. («Postimees» 1934, nr. 345.)

Tuleb silmas pidada, et F. Tuglase kui kriitiku-autoriteedi retsensioon hakkas kiiresti tooni andma. Kuna Tuglase arvustuses leidus tabavaidki tähelepanekuid, kandusid need teistessegi analüüsidesse. Siiski ilmneb päris selgesti, et ilmumisjärgne kriitika ei käsitanud Tammsaare romaani kui uuelaadilist katset, vaid interpreteeris kirjaniku teadlikud taotlused, näiteks olude ja miljöökujutuse hülgamise, tema kunstiliseks küündimatuseks. Niisugune tendents ilmneb eriti Tuglase ja Pauksoni arvustuses. Mainides romaani puudusi, ei keeldunud

karmimadki arvustajad siiski mõnd romaani komponenti kiitmast ja peaaegu kõik nad ennustasid romaanile suurt loetavust. Tehes kokkuvõtet 1934. a. romaaniloomingust, kirjutas F. Tuglas: «Kuid nagu Tammsaarel ikka, nii pole ta teos praegusenagi ilma veetluseta. Ta puudutab paiguti väga intiimseid hinge pooli, süüvib selle niiskelt-hämaraisse sügavusisse ja paljastab salatumaidki saladusi. Teiselt poolt sisaldab tema vesteline ballast ometi suure hulga huvitavaid tähelepanekuid ja päevakajalist vaimurikkust.» («Eesti Kirjandus» 1935, nr. 3, lk. 118.)

Nii tuleb tõdeda, et ajajärgu parimad kriitikud ei suutnud mõista autori taotlusi. E. Nirk on «Elu ja armastuse» ilmumisjärgset kriitikat analüüsides vihjanud selle põhjustele: kriitikute, eriti F. Tuglase esteetilise süsteemiga ei olnud kooskõlas A. H. Tammsaare katse kujutada inimest teistest põhimõtetest lähtudes, kui oli tehtud ammuseid realismikaanoneid jälgides. Olustikurealistlik romaan koos tüübiks individualiseeritud tegelasega oli 1930-ndate aastate proosas nii ülekaalukalt domineerimas, et teistsugust kujutamislaadi peeti kunstiliseks puudujäägiks. F. Tuglase ja A. H. Tammsaare esteetiliste tõekspidamiste vahel oli lahknevusi ja nendele kui Tuglase analüüsi ebatäpsuse põhjustele vihjab E. Nirk täiesti õigesti. Ent omapoolselt näeb ta Tuglase ja teistegi esmakriitikute vigu liiga suurtena, kui kirjutab: «Sisuliselt oli aga Tuglase seisukohavõtt ikkagi hävitav otsus juhtiva romanisti teose kohta ja toetatuna teiste arvustajate enam-vähem üksmeelsest koorist kujundas arvamuse, mille vari ulatub kõige hilisema-aegsete Tammsaare käsitlusteni.» («Keel ja Kirjandus» 1983, nr. 4, lk. 175.)

Romaani ideeliste aluste avamisel on teeneid A. Annistil, kes 1938. aastal avaldas kirjaniku loomingut analüüsiva artikli ja puudutas sealjuures ka «Elu ja armastuse» põhiprobleeme. A. Annist viib Rudolf Ikka moraali seosesse hedonistliku eluhoiakuga ja peab teda üheks Tammsaare romaanide huvitavamaks tegelaseks. «Ta on kindlasti tehtud palju intelligentsemaks ja sümpaatsemaks kui sellised elumehetüübid tavaliselt, ta on nii avameelne, arusaav, heagi — kuid just nii näeme kõige selgemini ta põhilise eluhoiaku saatuslikku valet ja eksitust.» («Akadeemia» 1938, nr. 1, lk. 16.) Peamine A. Annisti käsitluses on, et ta näeb Ikkas hedonismi äärmuslikku esindajat ning hoomab, et niisugune elulaad on

peategelase viinud enesetapu lähedale. Nii rajas A. Annist aluse romaani moraalifilosoofilisele interpretatsioonile ning tema ideede edasiarendamine ongi osutunud viljakaks. M. Kampmaa oma «Eesti kirjandusloo peajoonte» IV köites toetub romaani ilmumisjärgsete kriitikute seisukohtadele ja leiab, et põnevale süžeele pole leitud esteetiliselt rahuldavat väljatöötust.

Nõukogude tammsaareistikas jäi «Elu ja armastus» esialgu kõrvalisele kohale, seda nähtavasti põhjusel, et ühiskonnakriitiline tendents oli A. H. Tammsaare teistes romaanides otsesuunalisem ja veenvam. A. H. Tammsaare «Teoste» sarjas ilmus «Elu ja armastuse» 2. trükk 1966. aastal sarja ainukese köitena ilma järelsõnata. Esimene marksistlik interpretatsioon on romaanile antud H. Siimiskeri lühimonograafias (1962). Selles on pearõhk asetatud romaani sisulisele küljele, eeskätt karakterite analüüsile, hoopis tagasihoidlikult on vaadeldud kujutamislaadi eripära. H. Siimisker põhjendab Rudolf Ikka moraalset allakäiku kodanliku klassimoraali otsese mõjuga. Analüüsi väärtuslikumaks osaks on üldhinnang, mis tunnistas romaani probleemistiku poolest lähedaseks «Tõele ja õigusele» ning meistrikäega kirjutatud teoseks. Põhiseisukohtadelt H. Siimiskeri analüüsiga kattuva interpretatsiooni on N. Bassel kirjutanud romaani venekeelse tõlke eessõnana (1975). Uudse momendina on N. Bassel vihjanud «Elu ja armastuse» karakterikujutuse avatusele ning selle sarnasusele mõnede F. Dostojevski karakteritega.

Värskeid mõtteid romaani interpretatsiooni tõi E. Nirgi essee «Ühe ammu aegunud mõrvaloo järeljuurdluskatse» (1983). E. Nirk näeb karakterikujutuse uusi jooni ning uut kujutamistehnikat, mis oli harjumatu ja võõras 1930-ndate aastate kriitikutele. Temagi rõhutab F. Dostojevski olulist osa Rudolf Ikka kujutamisel. Analüüsides karaktereid, näitab E. Nirk, et pahed, mis nähtuvad Ikka karakteris, pole seletatavad ainult kodanliku moraaliga, vaid on levinud palju laiemalt, need on seostatavad inimese eksisteerimise üldiste probleemidega. Nähes romaanis «viljatuse, moraalituse, vastutustundetuse, tahtejõuetu hedonismi» kriitikat, jõuab E. Nirk välja nendelesamadele alustele, mida A. Annist oli maininud juba 1938. aastal.

Tunnetades Rudolf Ikka eluhoiaku ohtlikkust, näeb E. Nirk temas samaaegselt ohvrit, vähem süüdlast, mis

ei kõla päris veenvalt. «See rahakas mees on tegelikult üks elu poolt alandatuid ja solvatuid, üha on talle kirevailt müügilettidelt ette visatud odavat laadakaupa — liisunud lõbusid, ostetavaid naisi. Ta on püütud hedonistliku elulaadi lõksu, kust ta teeb viimse ja omas laadis meeleheitliku katse välja murda tõeliselt inimliku elu juurde — paraku nurjunud katse.» («Keel ja Kirjandus» 1983, nr. 4, lk. 184.) Samas on E. Nirgi suhtumine Irmasse teataval määral ühekülgne. Ta väidab, et Irma on «oma andumuses, armutruuduses ja arvatavas ohvrimeeles nii tüütuseni enesekülllane, et tal teise keeruka-vastuolulise siseelu mõistmiseks ülepea mahtigi ei jää. Kui varjundivaene, vaimukuseta — ja seejuures kui kangesti pretensioonikas on Irma armastus!» (Lk. 183.) Kuna mõlemad on oma eluhoiaku äärmuslikud esindajad, siis pole nende teineteisemõistmine võimalik. Nende konflikt on paratamatu, olgu nende puhtindividuaalsed omadused missugused tahes. Nii on mõtet neis kritiseerida ainult põhilist eluhoiakut — mis Ikkal on läbinisti hedonistlik, Irmal looduslähedaselt instinktiivne —, mitte karakteri pisiomadusi, millel ei olnud nende vahekorra kujundamisel määravat tähtsust.

Nagu näeme, on «Elu ja armastuse» kriitiline interpretatsioon olnud vastuoluline. Alles 50 aastat pärast romaani ilmumist hakati märkama esmakriitikute möödalaskmisi ning mõtestama autori kujutamistehnilisi taotlusi. Romaan on üks neid väheseid eesti klassika teoseid, mille kohta on kirjutatud retseptsiooniuurimus. E. Köst on võrrelnud romaani ilmumisjärgset retseptsiooni 1970-ndate aastate lugejate arusaamadega. («Sõna, mõte, inimene» 1978, lk. 98—127.)

«Elu ja armastus» on tõlgituna ilmunud läti (1938, 1963), vene (1975), leedu (1978), armeenia (1978), bulgaaria (1978) ja tšehhi (1981) keeles. Romaanist lähtudes on A. Särev kirjutanud kaks dramatiseeringut (1942 ja 1965), neist viimast on omapoolselt täiendanud V. Panso.

H. Puhvel

Bibliograafilisi andmeid

1. A. H. Tammsaare. **Elu ja armastus.** Romaan. Tartu, «Noor-Eesti», 1934.
2. A. H. Tammsaare. Elu ja armastus. Romaan. Toronto, «Orto», 1951.
3. A. H. Tammsaare. Teosed: Elu ja armastus. Romaan. Tallinn, «Eesti Raamat», 1966.
4. A. H. Tammsaare. Elu ja armastus. Romaan. Tallinn, «Eesti Raamat», 1966.

Sisukord

А. Х. Таммсааре. СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ XI. Жизнь и любовь. На эстонском языке. Художник-оформитель Р. Пангсепп. Таллин, изд-во «Ээсти раамат», Toimetaja H. Nigols. Kunstiline toimetaja M. Vannas. Tehniline toimetaja V. Kohv. Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm. ИБ № 4032. Laduda antud 02. 08. 83. Trükkida antud 24. 01. 84. Formaat 84×108/32. Trükipaber nr. 1. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 10,75+0,28 (kleebised). Tingtrükipoognaid 18,53. Tingvärvitõmmiseid 18,89. Arvestuspoognaid 20,02. Trükiarv 50 000. Tellimus nr. 2013. Hind rbl. 2.20. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Ühiselu», 200001, Tallinn, Pikk 40/42.